

COMPLEXUL MUZEAL
BISTRITA-NĂSAUD

**STUDII ȘI CERCETĂRI
ETNOCULTURALE**

Volumul VI

BISTRITA - 2001

**COMPLEXUL MUZEAL
BISTRIȚA-NĂSĂUD**

STUDII ȘI CERCETĂRI ETNOCULTURALE

Vol. VI

**BISTRIȚA
2001**

**Volum îngrijit de prof. Mircea Prahase- directorul
Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud.**

Orice corespondență referitoare la publicația „**Studii și cercetări etnoculturale**” se va adresa Complexului muzeal Bistrița-Năsăud, Str. Gen. Grigore Bălan nr.19.

tel./fax. 063/211063

CUPRINSUL

I. NĂSĂUDUL ÎN AMINTIRI

Mircea Prahase	
<i>Evocare</i>	9
Clemente Plăianu	
<i>Poem năsăudean</i>	13
Alexandru Filipașcu	
<i>Călătorie printr-o cronică năsăudeană</i>	20
Octavian Ruleanu & Ion Rusu – Sărățeanu	
<i>Din corespondența învățătorului Vașile Rebreanu, tatăl autorului romanului “Ion”, către deputatul Ion Ciocan</i>	31
Ion I. Drăgoiescu	
<i>Iuliu Moisil - Corespondență inedită</i>	49
Ioan Seni	
<i>“Astra” năsăudeană - împliniri și perspective</i>	63

II. “ASTRA” LA FELDRU:

Mircea Daroși	
<i>Gavril Istrate - Decanul de vârstă al filologilor români a primit titlul de Cetățean de Onoare al comunei Feldru</i>	71
Ioan Nechiti	
<i>Corul țărănesc din Feldru - Schiță monografică</i>	73
Elena Anisie Stratulat	
<i>Evocare: învățătorul Ștefan Pop</i>	91
Ioan Iliș	
<i>Biserica și slujitorii ei</i>	95
Ioan Seni	
<i>Tradiția “astristă” la Feldru</i>	98

III. ETNOGRAFICA:

Vasile V. Filip	
<i>Noiembrie, lupii și dacia (File de calendar popular)</i>	103
Constantin Catalano	
<i>Obiceiuri la înmormântare în localitatea Coșbuc</i>	108
Florica Pop	
<i>Portul popular săsesc din județul Bistrița-Năsăud</i>	130
Mihaela Bolog	
<i>Portul popular maghiar din județul Bistrița-Năsăud</i>	138
Solomia și Liviu Păiuș	
<i>Balada populară din Valea Rodnei</i>	142
Alina Creangă-Astaloș & Liuba Horvat	
<i>Prestigiul social în arhitectura contemporană din Oaș</i>	232
Ion Radu Nistor.	
<i>Pietre de hotar- semne și simboluri</i>	244

IV. COȘBUCLANA

Gavril Scridon	
<i>Coșbuc – autor dramatic</i>	253
Constantin Catalano	
<i>O perioadă a studenției lui Coșbuc din perspectiva arhivelor</i>	255

V. SCHIȚE DE PORTRET

Theodor Ghițan	
<i>Compozitorul Darius Pop</i>	261
Mircea Rusu	
<i>Constantin Pavel - ctitor al Operei Române din Cluj</i>	267
Mircea Prahase	
<i>Nicolae Drăganu-etimolog (I)</i>	271

VI. VARIA:

Emil Sângeorzan

Rodna – mare oraș german la anul 1240?277

Gavril Istrate

Sângeorzul și oamenii lui290

Dan Prahase

Câteva aspecte ale relației muzeu-public școlar.....305

VII. RESTITUTIO:

Antonio Cosimelli

Poema Regimentului al II-lea grănițeresc năsăudean.....313

VIII. RECENZII:

Cornel Cotușiu

Icoana nedumeritoare a unui colț de țară românesc.....335

Mircea Prahase

“Năsăudul. Repere istorice și culturale” de Traian Pavelea - Editura „George Coșbuc”, Bistrița, 2001.....338

I. NĂSĂUDUL ÎN AMINTIRI

EVOCARE

Cine a copilărit în mirifica lume năsăudeană, atât de densă și de specială, **cine** a apucat să se trezească la viață într-o dimineață transilvană cu ochii la Țibleș sau la Ineu ori cu urechea la clipocitul domol al Someșului, ori al altor văi române, **cine** a cunoscut, un strop măcar, o fărâmbă, din aburul și mireasma țărâniei ardelenne, **acela** se poate considera un om iubit de Dumnezeu pentru că s-a născut în mijlocul unei povești cu Feți Frumoși și Ilene-Sânziene, spuse la gura sobei în ritmul unduitor al izvorului de munte, al sfârâitului de fus ce învârtă neobosit căierul istoriei, dar și în șoptirea dulce a ploii ascultate cu urechile sufletului pe o pală de fân proaspăt cosit de pe luncile și măgurile Țării Năsăudului.

Aici lumina cerului și a inimii este parcă mai deschisă ca oriunde. Ne umple pieptul aerul înmiresmat al cetinei, ne mângâie stelele pâlpâind a nemurire și ne alină sufletul cântecul fluierului de sub geană de codru care adaugă noi vârste și eresuri neîntrecutului viers mioritic. Ascultăm și ne cutremurăm. Privim și așteptăm. Căutăm cu ochii minții și atingem cu degetele inimii comorile din vechea ladă de zestre a bunicii dar și din filele îngălbenite ale cronicilor și hrisoavelor, imagini și dughuri de mult trecute dar atât de dragi și de apropiate nouă. Iar <gura de rai> ne învrednicește, ne învârtoșează și ne întărește rugăciunile rostite, la ceas tainic de seară, sub semnul sfânt al Crucii.

Năsăudenii au iubit, iubesc și vor iubi pădurea și țarina, animalele și meșteșugurile, dar au ctitorit și știința de carte înălțând școli prin care s-au apropiat de marea cultură a

lumii și de esența adevărului. Aici, în această vale de vis, s-au născut dascăli de seamă, și preoți și intelectuali iluștri, numele lor fiind pentru veșnicie gravat în bronzul statuiilor și în sufletul urmașilor lor.

Dar fala ținutului năsăudean înseamnă și minunatul port popular care a păstrat cu sfințenie opinca cu nojițe din păr de capră, dar și pieptarul cu ciucuri sau roata de păn de la clopul cu bertițe și gherdane, obiect vestimentar – efigie, ce ne trimite cu gândul la măreția și eleganța coifului roman. La fel s-au păstrat, cu o autentică valoare documentară, doinele, baladele și bocetele, obiceiurile legate de ciclul vieții sau de scurgerea molcomă și inexorabilă a anotimpurilor, strigăturile șfichiuitoare sau jocurile străvechi, unele cu un pronunțat caracter inițiativ.

Dealul și coasta, colnicul și groapa sau măgura, piciorul sau plaiul, ponorul sau preluca, zănoaga sau zăpodea sunt tot atâtea locuri fermecate ale spațiului spiritual someșan pentru că aceste forme de relief le găsim încrustate adânc și în palmele bățătorite, în încrețirile frunții și în sufletele acestor fii de grăniceri.

Există un <CEVA> în văzduhul acestor locuri care poate echivala cu o întreagă istorie. Când te străduiești să-l numești, vezi că ți-a scăpat printre degete. Să fie oare peisajul cu vălurile lui domoale ale veșnicei alternanțe existențiale blagiene vale-deal? Sau poate ulițele care urcă și coboară printre case de lemn cu creștăturile dantelate ale streșinilor? Am adunat pe parcursul a mai bine de treizeci și cinci de ani o mulțime de materiale despre anii de demult (cu invazii de turci, tătari, sau alte hoarde, pârjoliri, nori de lăcuste, oameni plecați în războaie, ciumă, inundații, obiceiuri), am adunat deci cuvinte de duh, cântece, pe scurt, elemente de istorie și geografie spirituală. Dar nu le voi folosi, gândindu-mă că oare aceste meleaguri de basm ar mai avea

atâta farmec dacă am cunoaște exact anii sau distanțele? Pentru că ele reprezintă rădăcinile eternității noastre.

Podul acoperit de peste râul străjuit de arbori uriași, câinii ciobănești și ghebele de lână, caii și broderiile de la geamuri, așternuturile, pernele înflorate și cămeșoaiele de cânepă scoase la aer –toate acestea într-un colț pierdut din drumul mare al Lumii, rămas parcă de pe vremea când Săgeată Împărat <până-n ziuă se scula, barba neagră-și pieptăna >adunând apoi la sfat curtenii în cămăși și opinci, în ograda în care merii, grajdul și cotețul țineau locul fastului palat aurit. Și nu cred să fi văzut în peregrinările mele o altă zonă în care noțiunea de **vatră strămoșească** să fie mai concretă și mai palpabil întruchipată ca în Țara Năsăudului. Mai există apoi și **COMOARA**, acolo unde își dorm binemeritatul somn grănițeri vestiți sau savanți de talie europeană ce ne-au îndumnezeit nemurirea și ne-au îmbărbătat inimile. Prin noi și de la noi, ei așteaptă împlinirea idealurilor mărețe pentru care au luptat.

Și peste tot mireasma de basm persistă. Basmul înseamnă eternitatea ce se aspiră odată cu aerul pur al înălțimilor cu miros de cetină și de gutuie coaptă. Oare pentru că oamenii sunt mai frumoși, mai calmi și mai liniștiți decât în alte părți? Ceva sfielnic, sigur, adânc ca natura este în gesturile lor, graiul le este frumos și ascultându-l te trezești, fără să vrei, pe tărâmul baladei. Basmul și balada, iată două <secrete>ale supraviețuirii acestui colț de Țară Românească. Undeva, cândva, vorbind despre latura sufletească ce a jucat un rol esențial în păstrarea neamului din Carpați, Simion Mehedinți, citându-l pe Bonfinius, istoricul Ungariei din epoca lui Matei Corvin, spunea: <Astfel s-au luptat românii, încât par a se fi războit mai mult pentru păstrarea limbii decât pentru viață>. În satele grănicerești năsăudene acest adevăr este și astăzi o demonstrație

lingvistică vie, care înfloarește asemenea unei muzici. Sunt cuvinte care vin din străvechime, din basmul pe care îl putem auzi și vedea încă în Granița Năsăudeană. Credem că povestea Țării Năsăudului nu se poate numi decât <Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte>.

Prof. MIRCEA PRAHASE
Directorul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud

Poem nășăudean

-File de istoric-

precot Clemente Plăianu, Cluj-Napoca

INVOCĂȚIE

Pe podul de basm ce leagă Parnasul cu lumi de stele
Am trecut ca să te caut muza cântecelor mele
Și-n palatul tău de raze, printre nori cu umbră sură,
Te-am surprins cântând poeme și făcând literatură
Și-nclinându-mă cerut-am să-mi dai spiritul tău, muză,
Să mi-l dai să mă-nsoțească și să-mi fie călăuză
Împreună, epopeic, străbătând să cânt o țară
Tu să mă inspiri poetic, eu să scriu cu slovă rară
Despre Nășăud și Țara lui de vitejii și slavă
De pe vechea Vale a Rodnei, de pe Someș-țara bravă
Dintre munți cu creste-nalte și păduri întunecate
De pe văi cu ape limpezi și cu valuri înspumate
Unde-s pajiști cu verdeață ce le pasc zburdând zorite
Turme-n cântec de talangă și cirezile de vite,
Unde vulturi stând la pândă, sus, pe vârful pleșuv de stâncă,
Privesc cerbi cum joacă tumbe prin prăpastia adâncă,
Unde răscolește vântul brazii-n munte la urcușuri,
Și-i face viori să cânte, fără strune și arcușuri
Unde-s lunci în cari orchestre reunite dau concerte
Și solist dă cucul anii câți trăiești în cifre certe.

ȚARA

Strajă-n nord stau Munții Rodnei, cu pietrosul și Ineul
Spre soare-răsare pază neclintită stă Bârgăul
Țibleșul, colos vuicanic, spre apus stavilă pune
Iar spre miază-zi-ntre dealuri are-o poartă către lume
Munți cu înălțimi semețe și cu văi prăpăstioase

Cu sălbatice ponoare ce-nspăimântă fioroase
Munții Rodnei lasă totuși luminișuri printre care
Omul a aflat prin vremuri adăpost și apărare.
Acești munți pe cari natura i-a-nzestrat cu semeție
Și le-a pus pe umeri cerul și atâta bărbăție
Înțelegători cu omul câte-o culme și-o mai pleacă
Înlesnind să-i vină frații ori la ei de-ar vrea să treacă
Și peste pasul Rotunda, peste Bistrița-Aurie
Să facă cu moldovenii pod de veșnică frăție
Ori să treacă peste Șetref, să ajungă-n Maramureș,
Țară de voievozi de unde a plecat în aspru iureș
Cu vitejii săi din Cuhea, după cum arată slova,
Bogdan descălecătorul și a-ntemeiat Moldova
Împământenind acolo legiuri domnești și datini
Și durând o stăpânire, stirpea nouă de Mușatini,
De voievozi ce-ntins-au țara și au apărât moșia
Din Hotin și până-n Dorne, din Pocuția-n Chilia
Bârgăul prin culmi domoale și mai scunde-ntreg masivul
Între Bistrița și Someș n-au fost niciodată ziduri
Care nu se poate trece, sau hotar de învrăjbire
Străjuind văile-aceste el e munte de unire
Care-ajută să-ntâlnească frați pe frați să-și deie mâna
Cum o fac trăind prin veacuri și-au făcut-o-ntotdeauna
Țibleşul cu fruntea-n soare și cu creștetul chelie
Lavă stinsă de milenii peste ochii de tărie
Sentinelă neclintită peste-ntindere și zare
Stăpânește cu privirea țara până-ndepărtare
Și în veghe ne-ntreuptă din zori buni și până seara
Împreună-și duc viața, bucuria și povara
Tresărind când scânteiază împliniri pe-a țării vatră
Ori durerea când i-o plânge cu masivii ochi de piatră.
Someșul ce udă țara șerpuiind pe lângă sate
I-a fost omului și dușman, i-a fost omului și frate
Uneori ieșit din matcă, totu-neacă, smulge, frângē,
Alteori îi spală ochii și îl mângâie când plânge.
Din hrisoave și tradiții bătrânești coboară știre
Că pe-aici treceau voivozii din Moldova cu oștire,

Ștefan Vodă ori Viteazul Răreșoaiei din Hârlău
Să-ntărească Ungurașul, ori să urce la Ciceu,
S-au să ctitorească Vadul, locaș sfânt vlădică sfetnic,
Pentru-a Domnului vestire și a lui pomelnic veșnic
Și popas făcând pe luncă să mai odihnească-arcășii
Cobora din scări și Vodă pe-nșerat când fluierașii
Pe la stâni doineau din fluier, adunați pe lângă focuri
Cântecul de veacuri, doina, ce-a sfințit aceste locuri.
Țara asta de baladă, de frumseți și năzuințe,
A trăit și vremi de glorii ca și vremi de suferințe.
De milenii stăpânind-o, băștinașii știu să-ndure
Când o apără eroic ori să lupte și să-njure
Când porniți pe silnicie, vicleșuguri și minciună
Adușii de vânt, venetici, le cereau să se supună.
Laude le vor aduce împărați din ginți străine
Dar tot ei îi vor ucide când vor cere drept și pâine.
Înainte de a-l pierde la Bălgrad pe Crăișorul
Munților, pe bravul Horea, cel ce-a răsculat poporul
Înroși-va roata morții un erou nășăudean
Răzvrătitul de la Salva, el, Tănase Todoran
Care-n fața umilinței ce i-a scos-o-n cale sorții
Respingând-o cu tărie a-ndurat supliciul roții.

JURĂMÂNTUL

Soarele varsă văpaie de dogoare și căldură
Peste pajiștea-nverzită, peste câmp, peste-arătură
Și din globul ce-ntreține foc nestins pe vatra-ncinsă
I-a redat naturii viața ce părea din toamnă stinsă
Acum găze renăscute zbor prin ierburi și le scutur,
Îmbrăcat în catifele hoinărește câte-un flutur
Poposind pe câte-o floare s-o sărute-așa din mers
Prins și el de-o slăbiciune ca atâția-n univers.
Zbenguiesc desculți copiii și fetițele pe-afară
E atât de-albastru cerul. Zi de mai. E primăvară.
Pe platoul ce se-nalță lângă Salva și sătenii

La "Mocirlă" spun și astăzi, cum i-au spus și-n cursul vremii,
Adunatu-s-au acolo noii grăniceri cu toții
Și bătrâni cu tâmple ninse și feciorii cu nepoții,
Acești bravi bărbați ai Țării Năsăudului-ostași
Puși pe veghe să-i oprească dac-ar cuteza vrăjmașii.
Călători de ieri pe drumuri au bătut atâta cale
Roiuri, roiuri, pân-la Salva să jure Măriei sale
Le-au venit din țară oaspeți, din Sibiu guvernatorul,
De la Blaj vlădica însuși, Petru Pavel, cu soborul
Comandanții, ofițerii, pregătind evenimentul
Mândri, azi privesc careul și-n careu tot regimentul.
Pe-o tribună ridicată, în tiparele lor fixe,
Se perindă oratorii cu discursuri lungi, prolix
Înșirând regulamente și cazone obligații
Pe lângă atâtea alte câte mai aveau soldații
Că Măria sa de-ar cere să-i apere-mpărăția
Ori coroana-ar fi-n primejdii și-n primejdii dinastia
Vor avea să-i urmărească pe vrăjmași, să nu le scape
Pân-la marginile lumii, chiar pe-ntinsuri mari de ape.
Discursurile-astea toate, cuvântările solemne,
Vreau din nou să mai încarce grănicerii, să-i îndemne
La supunere-ostășească întărită-n jurăminte
Făr-a-i libera de-acele grele, vechi așezăminte
Ce le-ncovoiau spinarea și le aduceau urgie
Angaralele de veacuri, dijme, dări și iobăgie.
În careu s-ațâță-un murmur care prinde să se-audă
Și-n priviri le vezi revolta, neastâmpărul, o ciudă.
Când deodată rupe rândul și s-apropie călare
Într-o șea cu țol de lână și cu scări din lemn, se pare,
Pe-un cal alb cu coamă sură, cal spătos, un cal de munte
Căruia la drum îi place să fie mereu în frunte
Să ridice capu-n soare chiar când lung îi lasă hățul
Să ia trapul și galopul făr a fi-ndemnat cu bățul,
Pe-acest cal înaintază în careu, pe îndelete
Un moșneag cu barbă albă și cu cușma peste plete
Fața suptă ca și sfinții din icoane bizantine
Cu patriarhală vârstă de-un secol și mai bine.

Își ia cușma-n mână dreaptă și cu ea le face semn
Și lăsat în șea, se-nalță iar în scările de lemn
Barbă de omăt răsfrântă peste piept și păru-n vânt
Îl vădesc proroc al vremii, un trimis de cer, un sfânt.
După ce-și strunește calul și părtașii stau pe locuri
În văzduh răsună glasul lui călit de vremi în focuri
Hotărât, cu calmul vârstei, dar cutremurat, vorbește
Iar revolta i se simte în cuvântul ce-l rostește:
“De doi ani fără-ncetare slujim toți în cătănie
Dar nici unul n-avem “carte” de la-nalta-mpărăție
Credincioși Măriei Sale zilnic răspundem chemării
Dar rămași în iobăgie, robi ai dijmelor și-ai dării
Pruncii sângele să-și verse la război în țări străine
Pân -la marginile lumii? Pentru ce și pentru cine?
Iarăși robi pân-ne vor pune cruce mâinile pe piepturi
Să rămână proști copiii, ca și noi, să n-aibă drepturi?
Nu depuneți jurăminte duși de vorbe-amăgitoare,
Jos cu armele din mână și călcați-le-n picioare!”

RĂZMERIȚA

N-a sfârșit bine moșneagul că soldații își aruncă
Și-n picioare-și calcă arma așteptând altă poruncă
Să le dea din nou Tănase Todoran de la Bichigi
El fiind moșneagul biblic, care-a cuvântat aici.
El, privind la tulburarea ce i-a prins pe toți, le zice
Să-și ia-n mâini armele iarăși și de jos să le ridice.
Ei ascultă, se apleacă, le ridică din pământ,
Iar când unii le încearcă cu o salvă trasă-n vânt
Oaspeții se înspăimântă, comandantii, ofițerii
Teamă-li-e că -împotriva lor se-ndreaptă grănicerii.
Îngroziți de spaima morții sar pe caii lor buestri.
În trăsuri se saltă unii, alții fug pe câmp, pedestri,
Se-mbulzesc să treacă grabnic peste șanțuri și răzoare
Calcă-se-ntre ei cu caii, unii cad de pe picioare
Alții-njură vizitiii bice cailor să deie
Când se-nfundă-n arătură elegantele cupeie.

Chiar guvernatorul însuși, cum zorea să treacă-o apă,
A pierdut un cal iar ceilalți de la-nec abia și-i scapă.
Mai rămase doar vlădica cu suita lui cea mică
Până l-a aflat moșneagul, palid, tremurând de frică
Și l-a prins încet de mână căutându-i o ieșire,
Depărtându-l de primejdii, de revolta din oștire
Și zicându-i blând: “Prea-sfinte, de la- nalta-mpărăteasă
Ai primit domeniu, du-te, lasă-ne și-ți vezi de casă”.
Rămași sus pe promontoriu, grănicerii ei de ei
La gâlcevi ajung, la certuri și la răfuieli cu-acei
Cari au ponegрит isprava bătrânului și cuvântul
Rostit de moșneag și-ndemnul să refuze jurământul.
Incitați și-aprinși de setea răzbunării, de revoltă,
Ura lor pornită crește, tot mai tare se dezvoltă
Și nestăpânit dintr-înșii unu-ncepe să lovească
Pe-un mișel ce îndrăznit-a pe moșneag să-l ponegrească
Și iată mulțimea-ntreagă se aruncă spre mișel,
Toți lovesc în el cu pietre ori cu pușca dau în el
Până ce răpus de-atâtea lovituri și de durere
Prins ca-n clește de mulțimea ce-l linșează, moare, piere.

OSÂNDA

Tristă e și mohorâtă ziua de toamnă târzie,
Nori de plumb pe cer, natură înghețată și pustie
Singuri corbii-ciocli negri-prin văzduh zburând în cârduri
Flămânziți visează leșuri ce nu-s prinse-n patru scânduri.
Carele cu coviltire păzite de sentinele
Bătând drumul toată noaptea, greu au străbătut cu ele
De-au ajuns până la Salva pe “Mocirlă” unde-n mai
S-adunară grănicerii, câți pedestrii, câți pe cai
Și-unde Todoran moșneagul din Bichigi le-a stat în cale
Hotărându-i să nu facă jurământ Măriei sale
Osândit pentru revoltă, azi va fi ucis cu roata
Torturat să se-ngrozească toți ai lui și toată gloata.
Și-alții trei dintre fărtații osândiți cu el deodată
Vor sfârși și ei viața, dar în ștreang și nu pe roată.

Cinsprezece alți tovarăși vor cădea și ei pe targă,
Când își vor primi osânda-loviturile de vargă.

SPRE MOARTE

Cel dintâi îl iau călăii din căruță și îl trag,
Într-un zornăit de lanțuri, și-l coboară pe moșneag.
După el câte pe unul îi silesc să se coboare
Și ceilalți purtând cătușe și la mâini și la picioare
Mulțimea de gură cască ce-au adunat-o să-i vază
Abia poate să-i zărească de jandarmii puși de pază
Pregătiți cu arma-n mână, încărcată să lovească
Dacă s-ar găsi-n mulțime cineva să îndrăznească
Un cuvânt de mângâiere să le-aducă cel puțin
Făr-a mai putea somații gata sunt să tragă-n plin.
Lumea asta-nmărmurită a-necat un plâns amar
Când sentința le-a citit-o magistratul militar
Și privea cum stau călăii, pregătiți roata s-o prindă
Cum trei ștreanguri stau și-așteaptă, toate trei pe-aceeași grindă
Și soldați pe două rânduri, vreo trei sute-nșiruiți
Cu vergele-n mâini așteaptă să lovească-n osândiți.

EXECUȚIA

Când sfârșește magistratul de citit solemn sentința
Pe moșneag îl prind călăii arătându-și iscusința
Răstignindu-l pe pământul, arie fără de iarbă,
Cu picioarele îl calcă peste pieptul gol, pe barbă,
Țintuindu-l să nu miște în apasă cu de-adinsul
Vrând un os să nu le scape nezdorbit cumva dintr-însul
Mâinile-i sunt dezlegate și-i averizată gloata
Să privească la supliciul de ucidere cu roata.
Dar mulțimii greu îi vine, să se-abțină să nu plângă
Când pornesc călăii roata să-i zdrobească mâna stângă
Că se-aude de departe degetele cum trosnesc
Și-apoi celelalte oase de la braț cum le zdrobesc.
Și acolo între roată și pământ mâna-i slăbită

A ajuns un pumn de carne sângerândă și strivită
Peste piept trecând cu roata să-i zdrobească mâna dreaptă
Moartea e atât de aproape, doar pânđește și așteaptă
Înc-o clipă pân-suflarea cea din urmă se va stinge.
Nu va mai simți durere când picioarele i-or frânge.
Ochii lui privind în zare să scruteze infinitul
Nu văd decât întuneric care-apropie sfârșitul
Și din fundul de orbită înc-o lacrimă mai pică
E disprețul ce-l aruncă peste-o lume de nimică.

EPILOG

De privești înspre Mocirlă de departe vezi în zare
Cum se leagănă în ștreanguri trei înși în spânzurătoare
Pedepsiți și după moarte zile-n șir în ștreang să steie
Pildă cei ce vreau răsmeriți să privească și să ieie.
De te afli mai aproape vezi și-un mort cu fața-n ploaie
Iar în jurul lui noroiul, sângele-nchegat și roaie
Și din cel ucis cu roata și strivit cu-atâta sete
Recunoști barba-ncâlcită și-ncâlcitele lui plete.
După ce-au rămas cadavre, abia vii după osândă,
Doar grămezi de carne vie, vânăta și sângerândă.
Suferind vergile toate și udați cu apă rece
Cei bătuți cu vergi sunt liberi, li se-ngăduie să plece.
Greu luptând cu ceasul morții, cu durerea ce-i apasă
Cine știe câți dintr-înșii vor ajunge vii acasă?
Vântul îngrozit stârnește o viforniță-n rafale,
Someșul vuieste-n vaduri când ajunge vestea-n vale,
Burnițând din înălțime stropii reci cerul și-i cerne
Răzbunări ale naturii și-a justiției eterne.

CLUJ-NAPOCA, 10 Martie 1980

Călătorie printr-o cronică năsăudeană

Alexandru Filipașcu

Cluj-Napoca

Munții Bârgăului alcătuiesc un ținut frământat care începe cu păienjenișul de cumpănă al apelor dinspre Bucovina (Bistrița Aurie, Coșna, Teșna și Dornișoara) și coboară până în inima Țării Năsăudului, printre Valea Someșului Mare și apa Bârgăului. Nu sunt munți înalți ci, mai degrabă, un amestec de muncii înșiruiți în linii paralele, flancați de văi reci și înguste. Sau, sunt dealuri masive, multe teșite în poderieie răpoase pe care plugurile s-au cocoțat necrezut de sus, lăsând în urma lor ovezele și cuiburile dezgolate ale cartofilor (baraboii-cum le zice pe aici). Cea mai caracteristică formă de relief a regiunii este însă parada dealurilor uriașe, țuguiate și care răsar în fața călătorului la tot pasul. Sunt vulcani stânși de milenii, acoperiți cu păduri până spre vârf. Oamenii i-au botezat “măguri”, deosebind atât forma lor ascuțită cât și negurile care le le îmbracă adeseori creștetul. Pentru că aici plouă des și aerul este mereu încărcat cu rouă. Aici pâraiele se nasc peste tot, din nimic. Iar acolo unde nu sunt, la scutul codrului, pământul mustește mlaștini reci, roșiatice, alcătuind “tinoave” întinse în care te afunzi cu spaimă. Și, din inima de vulcan a măgurilor, țâșnesc borcuturile, ape sifonate cu țării de cărbune, pucioasă și rugină.

Oamenii sunt blajini și harnici, băgbații mlădioși și femeile, în unele sate, de-a dreptul frumoase. Portul lor de la daci porcede, sobru dar colorat: pânzături înguste, cămăși înflorate, cioareci strânși pe picior, curea lată și cojoc cu modele variate, în negru și roșu; deasupra “recăl” din pânură neagră, apoi clop cu boruri late sau năfrâmi multicolore la femei. Iar în pletele copilelor, mixandrele și fuxiile sângerii stau împletite asemenea colacului de grâu și albăstrele, înțesat cu clopoței, din vârful steagului miresei. Oamenii aceștia, ce-și zic “grănițeri”, sunt năsăudenii munteni care au dat o parte din vitejii Regimentului II de graniță înființat în 1762. Ei și-au afirmat din plin vitejia ieșind și la bătălia Bucureștiului (=Prusia) în 1779 și la anul 1788 “când s-a început bătălia Turcului” și împotriva Frâncului (=Franța), de mai multe ori, între 1793 și 1815. Aceeași vitejie și-au risipit-o urmașii

grănicerilor fără rost, în luptele de la Custoza și Königrätz. Oricum, ei au impus astfel austriecilor stăpânitori încât, nu numai hotarele satelor ci și munții aceștia până la Rodna sau în Călimani, au fost din totdeauna sub porunca obștilor sătești, în gospodărirea fruntașilor satelor, la fel ca în vremea lui Petru Rareș, domnul moldovean care a stăpânit odinioară aceste văi până departe la Ciceu. Iar mai apoi, din sânul comunelor grănicerești s-au plămădit titanii, Coșbuc și Rebreanu, precum și acei eroi necunoscuți care, asemenea lui Apostol Bologa, s-au aninat mereu în spânzurătorile chezaro-crăiești până ce le-au rupt, spre reântregirea neamului pentru totdeauna, a neamului românesc.

Ar mai fi de adăugat obiceiul curios al oamenilor acestora de a gândi în cele trecute vremi, de a cerceta viața și faptele înaintașilor lor, punând unii mâna pe condeie și scriind o autentică și pasionantă istorie a poporului sau a comunelor lor. Așa se deosebesc preotul cărturar Ștefan Buzilă în minunata monografie a satului Poiana Ilvei ¹, Pamfil Grapini istoriograf al comunei Șanț ², Anton Coșbuc descălcind obârșiile Leșului Ilvei ³ și alții. Dar înaintea tuturor și puțin cunoscuți, se remarcă Pavel Gallan, la anul 1863 cronicar al comunei Ilva Mare și într-a cărui cronică modestă, dar de o valoare deosebită prin ineditul și originalitatea datelor cuprinse în ea, mi-am propus o neobișnuită călătorie de prospecțiuni biologice.

Călătoria începe acolo unde valea Ilvei se unește cu Someșul în dreptul comunei Ilva Mică (care, în ciuda numelui, numai “mică” nu este). De aici, mergând pe Ilva în sus, pătrunzi în mijlocul Munților Bârgăului din Ilvă în Ilvă: Leșu (așezat mai la o parte, sub umbra Heniului), Poiana Ilvei, Măgura Ilvei, Ilva Mare și Lunca Ilvei. Strămtorită între dealuri râpoase, apa aceasta se strecoară aidoma unui șarpe, printre răchiți și printre bolovani – alături de drumul de țară și de linia ferată spre Vatra Dornei, pecete de oțel a înstăpânirii omului în sălbăciea munților. Din loc în loc, odinioară viiturile Ilvei au tășnit din bulboane, croind lunci largi și poiene. Așa încât, după militarizarea și “regularizarea” graniței austriece 1762, administrația imperială a impus ordonarea satelor, coborârea caselor de prin hodăi și de pe coaste în vale, grupând așezările oamenilor în vetre închegate. Locuitorii din Ilva Mică care urcau apa Leșului au rămas în Leșu. Măiereni care veneau în Poiană (“en pojenă”) au format Poiana, iar alții s-au stabilit “după Măgura Neagră” (una dintre cele mai proeminente măguri din ținut) și au durat Măgura. Iar alții, tot din vechea comună someșană Maieru (pomenită documentar de prin secolul

secolul XV), s-au stabilit pe Ilva în sus, într-o Ilvă Mare. În sfârşit, de aici s-au desprins cei din Lunca, mai tânără dar şi mai adânc aşezată în munte. Toate aceste sate care brăzdează inima ţinutului şi-au legat numele de numele apei, odinioară vijelioasă, care le-a croit vatra astăzi: apa Ilvei.

În vechime, aproape întreg cursul Ilvei, era “un loc foarte mlăştinos, plin de răchiţi şi astfel de pădure” cum menţionează Ştefan Buzilă, “adevărat loc sălbatec unde ajungând vitele, nu le mai aflai cu săptămânile”. Circulaţia locuitorilor caselor răsfirate pe coaste în sus, se făcea pe plaiuri şi prin hăţişuri de creastă sau pe curbele de nivel. Un astfel de drum, care este folosit şi astăzi pleacă din comuna Şanţ (peste Vf. Boului şi Perşa), pe apa Coşniţei, până în comuna bucovineană Coşna. Pe aici a pătruns în sec. XIII, Cadan, hanul tătarilor care a distrus oraşul medieval Rodna, încât drumul mai poartă şi acum numele de “Drumul Tătarilor”, întru pomenirea acelor groaznice vremuri. Un alt drum de creste era acela de la Ilva Mică peste Dealul Mare – Vf. Bejeneului- D. Opcinii etc. până în Bucovina. Pe acest traseu se mai pot recunoaşte şi astăzi şanţuri şi gropi de apărare. Iată de ce, drumul Bârgăului, care prin pasul Tihuţa (peste „Măgura Calului”), trece în Bucovina la Poiana Stampei, a fost pus în circulaţie de abia în 1817.

Înţelegem pentru ce constituirea vetrei satelor a cerut mari eforturi din partea locuitorilor: drenări, lăzuiri, îndiguiri. Aşa, până ce oamenii au ajuns “de şi-au deschis moşii” căci “stârpirea pădurilor era nu numai conceasă şi chiar demandată” (cerută) ⁴. Aici şi-au scoborât oamenii casele din lemn şi au durat aşezări distincte. Aici s-a încheiat viaţa sătească în nuclee care, răpind Ilvei sălbăticia, au legat-o fiecare de numele său, de la aşezarea cea “Mică” şi până sus în “Luncă”. Primăvara, când cireşii sălbateci înfloriţi scoboară norii pe vârf de pădure-de poţi să-i apuci cu mâna, apele Ilvei vin măloase şi gureşe dar fără vlagă. Clenii mari “de kilogram” pe care, copil fiind îi prindeam cu cireaşă sau cu carabeţi, la hăitaşele Poienii (sau “în Strâmtură” sau “după Luncă”), ca şi moioagele “cât mâna” ce trăgeau la rămă roşie acolo la gura Văii Popii, sau dincoace, “la Stancă”-şi pentru care mă reântorceam acasă noaptea, ud ca şi peştii, gata de a primi porţia cuvenită, în suflet cu şipotul Ilvei. Clenii şi moioagele s-au împuţinat, au dispărut odată cu micşorarea an de an a debitului nestatornic. La numai două decenii şi condeiul amintirilor abia mai reface conturul fugar al bărcii pe care o construisem pentru a trece bulboanele adânci. Abia că mai poate crede în dulbine de peste doi metri, care poate numai într-un vis al copilăriei le-am

văzut până în fundul presărat cu pietriş. Vara, Ilva se strânge şi mai mult în sine, printre malurile crăpate de căldură şi de uscăciunea tot mai duşmană din vremea holdelor, încât n-ai crede că locurile pe unde ea curge acum, odinioară “erau smidă”⁵ cum spun, de altfel bătrânii din Leşu şi despre propria lor vale a Leşului. Iar toamnă, firul ei se strecoară îmbătrânit prin zugrăveala în roşu şi galben a coastelor, în care nici sforăitul de zimbru, nici glasul de cerb nu mai răsună. Căci, numai dincolo de Ilva Mare, în cetatea viezurilor de la Haşcă sau spre Luncă, molizii reânvie petecind mohorât dealurile. Şi te gândeşti din nou, fără să vrei, la sălbăticiunile care au hălăduit altădată la scutul lor.

Munţii Bârgăului, ca şi ținuturile bucoviniene învecinate, până în neguroasele plaiuri maramureşene, au constituit ultimul refugiu al zimbrilor europeni aflaţi în totală sălbăcie. În aceste văi înguste, mlăştinoase, înţesate cu păduri de nepătruns, zimbrii – ca şi ceilalţi reprezentanţi ai vânatului mare la noi, au găsit adăpost îndelungat în calea omului. Urmele zimbrilor s-a păstrat din belşug în toponimia locală: “feţe”, “dosuri”, “vârfuri”, “dealuri” sau “văi” care reţin până la noi numele zimbrului, a zimbroaiei (vaca de zimbru) sau a puilor ei, şase numiri de acest gen se găsesc pe Valea Bârgăului, patru pe Valea Ilvei, trei la izvoarele Someşului Mare, trei pe Valea Zăgrii, ş.a.m.d. Dar amintirea acestei sălbăticiuni uriaşe, care a înlocuit bourul pe stema Moldovei, s-a păstrat şi ea, odată cu amintirea vânătorilor zimbrari de odinioară, cunoscuţi prin numele lor şi adesea, prin faptele lor. Aşa au trăit, prin 1760-1810, vestiţii vânători zimbrari *Ion Gorja* şi *Alexa Crişan* din Valea Bârgăului, după mărturia cărora, ultimul zimbru (o femelă) ar fi fost ucisă în aceste părţi la 1762, pe dealul Plai. Apoi, *Gerasim Feldrihan* (1732-1831) din Poiana Ilvei – acela care “a putut afla şi puşca un zimbru în marginea satului” prin 1780; căprarul *Ion Lupşai* şi prin 1800, *Ion Hoban*, în Ilva Mare, sau *Demian Andron* din Ilva Mică, vestitul vânător care stăpânea pe atunci, în hotarul Luşului Ilvei, Leştişorul şi Poiana Nechitii. Nu mai puţin a fost, în Leşu Ilvei, *Anton Băgiu* care a împuşcat un zimbru pe la 1840 – cum ne spune A. Coşbuc, în *Lunca Zimbrului*.

Mulţimea vânatului, poienile răzleţe în care se puteau stabili oamenii, au atras primii ţărani care s-au aşezat tot mai adânc în inima Munţilor Bârgăului, venind din comunele mai vechi, durate pe vale, spre margini. Tradiţia păstrează aproape pentru fiecare comună un asemenea început, prin curajul unor vânători care s-au înstăpânit în aceste locuri aspre, aidoma coloniştilor din wildul canadian, poate mai bine cunoscuţi prin faptele lor cititorilor decât

ei. Căci, ne spune Anton Coşbuc despre începuturile Leşului, “trăind locuitorii pe acele timpuri mai mult din câştigul animalelor sălbatice, vânătorii se îndeletniceau a ţine aici pe terenul acestei comune unde se afla puţină poeniţă leşiu ⁶ contra animalelor şi aşa deschizându-se din zi în zi acest teren, au început locuitorii...a se azeza cu târlele la iernatul vitelor mărunte, în urma căreia, poenindu-se şi mai tare, şi-au ridicat edificii de locuinţă”. Aceeaşi cale atrage măiereni „în poiană” unde apoi, potrivit cronicii preotului Buzilă, s-a stabilit satul Poiana Ilvei. Astfel încât, “înmulţindu-se poporul, pădurile prin lăzuire şi prin pojar (foc) s-au rărit şi aşa şi clima s-a în schimbă”; deja în 1863 locuitorii Poienii semănau porumbul, iar “cam de la 1872”, grâu de primăvară.

La fel ca mai sus, în anii 1710-1730, tânărul măierean Toma Miclăuş, şi totodată “cel dintâi locuitor din sus, din comuna Ilva Mare “ s-a azezat într-o prelucă în mijlocul pădurilor, dintâi numai cu vreo două capre, a trăit din lapte, vânat şi pescuit, nu avea drum până la el fără numai hăţaş prin pădure şi locuitorii de pe Recele l-au colăcit tatălui său în Maieru ⁷, că nu ştia de perirea lui nimica”. Astfel îşi purcede începuturile “Istoria comunei Ilva Mare” ⁸ scrisă la 1 ianuarie 1863, prin condeiul lui Pavel Gallan – “care e numai econom” ⁹, în dorinţa “ca nu cumva nici de noi să nu rămâie ceva scrisoare...încă până ce trăiesc puţinii bătrâni din băţalia lui Napoleon-cel-Mare.”

Şi ajungând noi cu călătoria aici, pătrundem din valea Ilvei în paginile cronicii, călcând înapoi peste veac, scormonind alături de cronicarul ţăran în lada cu zestre a acelor bătrâni din timpul lui Napoleon. Vom avea deci, posibilitatea de a înţelege în cea mai inedită intimitate procesul transformării mediului natural prin secure şi prin foc, precum şi consecinţele sale imediate în rândul faunei. Este un proces complex ale cărui etape se succed în orice alt ţinut păduros al ţării, în mod asemănător, doar într-o cronologie sau într-un ritm diferit, de la caz la caz.

Şi cunoscând toate acestea putem să acţionăm astăzi, cu folos, pentru refacerea, măcar parţială, a faunei de altădată. Sau, cel puţin, să putem frâna prefacerea, cu consecinţele negative, a mediului şi a faunei adecvate, prefacere care continuă sub ochii noştri şi căreia, tehnica şi mijloacele omului de astăzi, îi imprimă un ritm ameţitor, nemaicunoscut şi cu efecte, de obicei, ireversibile.

Ca orice cronicar al vremii sale, Pavel Gallan consemnează mai întâi aspectul locuitorilor de baştină şi îndeletnicirea oamenilor în preajma anului

1800. Căci “pescuitul, vânatul şi întrebuinţarea pădurilor, ca şi păşunatul erau a lor avere proprie ¹⁰, o întrebuinţau cum vreau, nimenea la aceia nu le porunceau. A face moşii, a lăzui, a face poeni era slobod, ba şi poruncă (era) a-şi face omul moşie”. Desigur că din spusele bătrânilor ştie Gallan că “înainte de anul 1800 era tare puţin câmp şi cât era, era numai poeni în pădure”. Iar pădurile erau atât de întinse încât” când priveai într-un munte era întuneric de ele, care ţinea multă răceală”. De aici şi constatarea că apa Ilvei (Iluţa cum o numea cronicarul) “nu este o apă de munţi, iute şi bună de plutit, ci o apă de tinoave şi pădure”: de aici şi toponimul Recele, pentru un munte din hotarul Ilvei Mari. Şi se aflau pe atunci ”peşti mai mulţi decât pietri în apă, şi anume erau (pe Recele, Stiomp, Ivăneasa, Cucureasa, Ursoaia, Iliuţa etc.) destui păstrăvi şi lipeni”.

În mod analog, “la anul 1800 erau sălbăticiuni strajnic de multe şi anume erau zimbrii, cerbi, căpriori, porci, iepuri: apoi urşi, lupi, jderi, vulpi şi pardoşi” (râşi). Aşa se ştie că în 1808, vânătorul Ion Hoban numai într-o singură zi” a prins în Piatra Leşului, 24 de cerbi”! Iar Ustina, moaşa (bunica) ţăranului Cocheriu, care şedea în Dealul Durnii”, povestea că i se frecau cerbii de ceterile (colţurile) bordeiului, ieşa afară şi îi alunga şi cum se băga în bordei, iară veneau cerbii şi se frecau cu coarnele”. Or, de aici, scrie Gallan, “se poate vedea câte sălbăticiuni au putut exista atunci”!

La acest tablou, din alte vremi, putem adăuga existenţa în hotarul Ilvei a unor toponimice semnificative ca: Valea Ursoaiei, Valea Calului (probabil cal sălbatic), Vârful Colunului (colun = numele dat în popor măgarului sălbatic, *Equus hemionus*) ş.a. Sau antroponimice frecvente ca Lupu, Urs, Zlăvoacă (Slăvoacă), Botea etc.

Prin 1840, Pavel Gallan consideră că “erau încă păduri destule şi bune şi...pline de sălbăticiuni”. Se găseau peste tot molizi şi brazii “ori de ce trebuinţă” şi “frasini de trebuinţă găseai ori în ce pădurice”. Până prin 1855 nimeni nu se ocupa cu draniţele sau cu fasonarea trunchiurilor pentru vânzare (“ba nici nu visa de aceia”). În Dealul Frâu poienile “nu erau talneţe” (adică împreunate), ci printre ele se răspândeau pădurea îmbelşugată. Astfel încât “pe Iluţa în sus şi către Dealul Frâu, mergeai ca prin rai, aşa era pădurea, gândea că n-a fost intrată mână de om într-însa. “!! Pe de altă parte, nici focuri în pădure nu se pomeneau nicăiri. Cu toate că pe la 1848 cerbii şi mistreţii “s-au fost strâns din hotar...fără numai când nimerea (u) de aiurea, apoi mai găseai unul, doi”, se găseau destule alte vânat-uri în imediată vatră a

satului. Căci, spune Gallan,” unde stau aceste sălbăticiuni trebuie să fie și pădurea bună și deasă”. Așa de pildă, “ori și când nu se sfârșeau căprioarele și jderii din frumoasa Măgură”, exclamă el, adăugând că, în Dealul Frâu, spre exemplu, pe atunci “nu umbla nimenea cu pușca, fără care avea moșie acolo punea vara ferele (capcanele) și prindea într-o vară și câte 40 căpriori și 40 jderi, afară de vulpi și iepuri”!

Se mai remarcă însă bogăția Ilvei în pește, deși în 1840 nu se mai găseau păstrăvi decât pe Iliuța, ca și “lipeni și mithai” (= mihalț, *Lotta lotta*); iară pe apă, prin sat și pe Luncă, era potop de cleni, umbrene și bote” (sglăvoacă, *Cottus gobio*).

În aceste prime decade ale secolului XIX, deși în vecinătatea satului existau încă păduri întinse (“era în hotar întunec în ele”), Ilva Mare începe să se extindă, ajungând de la 66 de fumuri în 1813, la 176 de fumuri în 1840. Imașul era “schimbător tot anul, dar almintrelea statornic”, îndestulând pășunatul vitelor ca și procurarea fânului pentru iernatul lor. Dar deja, se observă primele semne ale reducerii vânatului (zimbrul se pare că dispare tocmai acum) ca și salmonidele din multe ape și pâraie. Este efectul oarecum întârziat al militarizării regiunii, încât “după ce a intrat cătănia binișor, satul de pe câmp, cu porunca Regimentului, s-au strâns la olaltă”. Sunt primele modificări pe care prezența omului, statornic și tot mai numeros, le aduce în aspectul natural al locurilor acestora, cu ecou în rândul faunei originare. Dar contactul sătenilor cu natura înconjurătoare se menține încă echilibrat și ritmul antropomorfizării peisajului foarte lent.

Începând cu anul 1854, acest proces primește un nou impuls și își accelerează ritmul. Pavel Gallan pune aceasta pe seama “slăbiciunii judei comunal... și a capetelor celor tari... și a mai multor netrebni (sic!) – cu vădită nemulțumire pentru că “s-a stricat acel bun și bătrân obicei și s-a făcut tot hotarul țarină și imaș să-și facă tot omul pe locul lui...” Este limpede că nevoia de teren agricol se făcea tot mai mult simțită, paralel cu creșterea numărului de locuitori ai satului (300 de fumuri în 1860, și 1860 locuitori în 1863, față de numai 538 locuitori, în 1815), ar fi impus oricum desțelenirea hotarului format din pășuni. La aceasta a contribuit și îmblânzirea climatului local-ca urmare a oazelor deschise tot mai adânc în păduri, în mod analog cu cele arătate mai înainte, pentru Poiana Ilvei. Slova sfătoasă și într-o fermecătoare succesiune a cronicarului Gallan rezumă, ca într-un film, modul în care s-a realizat practic trecerea la o agricultură susținută, extensivă,

moment căruia el i-a fost martor ocular.

Așa deci, în primăvara anului 1854, “oamenii au arat în imaș; dacă au văzut că nu-i șagă, s-au dat fiește care la moșia lui și câtă pădure a voit și a putut, fără de a întreba sau a-l opri cineva, a îngădit-o cu gard și așa, fiește care familie și-a făcut imaș”. Practic noua pășune se realiza pe două căi. Fie că oamenii au aprins apoi pădurile” cu gard cu tot și s-a făcut câmp”, fie că “au făcut pădurea toată ciungi” adică, au crestat jur-împrejur adânc, arborii, ca să se uște. Desigur că “după ce s-a gătat pășunea dintr-un imaș, a făcut un al 2-lea și al 3-lea, unde a avut omul margina de pădure lângă loc...silit să facă alt gard mai adânc în pădure”. Cu acest sistem, cele “300 de gazde” (cap de familie) aveau anual 900 de imașuri și “cu acestea, în puțini ani, până la anul 1863, s-au pustiit pădurile din jurul satului mai toate”! De altfel, una dintre cauzele rapidității cu care pădurea a putut fi desființată a constatat în faptul că, prin anul 1850, locuitorii “au început să se răspândească cu locuințele pe câmp din satul care a stat sub graniță strâns la olaltă” și “întru atâta s-au împrăștiat, cât în sat n-a rămas decât preotul, judele, o pătrime din locuitori și țișanii”. Necesitatea vitală de pășuni și de ogoare apare acum și mai evidentă.

Pentru a avea o imagine completă asupra transformării mediului păduros, semnalăm și câteva dintre adnotările pe care preotul Slăvoacă le face în 4.XII.1897, la sfârșitul cronicii lui Pavel Gallan. Din ele rezultă că între 1870 și 1880, când “au fost pădurile sub administrarea comunelor”, deoarece s-au fabricat peste tot “drănițe de rezonanțe” (rezonanță), pădurile de molid “tare s-au devastat”. Și nu atât prin exploatarea lor ca atare, ci, pentru toți arborii ce măsurau în diametru de la 17 țoli în sus, “drănițerii i-au cercat, scoțând așchie dintrânșii și care apoi mai târziu, toți s-au uscat”! Sistemul “supravegherii pădurilor” a fost introdus numai în 1886, când în Ilva Mare și-au început activitatea “2 forestieri, 10 supravigili (supraveghetori) și de toți 80 vigili.”

Consecințele tuturor acestor schimbări le remarcă deja Pavel Gallan. El ne spune că “la anul 1863 s-au împușinat tare sălbăticiile, abia or fi în tot hotarul 50 căpriori, 50 jderi și apoi, vulpi, iepuri tot mai sunt”; însă “urși, lupi încă aud că nu-s ¹¹ că numai uneori apar la hotar, făcând pagube în rândul vitelor.” Explorația lui Gallan reflectă numai cauza secundară a acestei stări de lucruri, cauză care a acționat în contextul analizat mai sus: “pentru că mai toți oamenii sunt pușcași (vânători) și în toate pădurile și poienile se află

case unde locuiesc oameni şi fac larmă, de care sălbăticiunile fug”. Se pare că, în adevăr, numărul vânătorilor (şi al armelor de foc) crescuse mult. Gallan ne spune că de Anul Nou, printre alte obiceiuri, “feciorii bucină şi împuşcă”. Şi că, a doua zi din sărbătoare, “până a nu mânca, puşcaşii (vânătorii) puşcă o ţarcă cu a cărei sânge îşi stropesc puşca, zicând că peste anul viitor are noroc la vânat şi nu-i strică nimenea puşca”...

Aceeaşi situaţie o recunoaştem şi în lumea peştilor: “La anul 1863 abia se găsesc pe apa Ilvei ici şi colea pe la hăitaşe şi agesturi puţini cleni şi umbrene, dar păstrăvi, lipeni, mithani nu se află nicăiri în gotar pe apă ori pâraie; pricina este că s-au înmulţit oamenii”!

Înainte de a ajunge la încheierea călătoriei nostre retrospective, trebuie să spunem că în aceleaşi meleaguri de cronică, putem recunoaşte şi portul, hrana, obiceiurile sau bolile locuitorilor din Ilva Mare, numele acelora care au plecat sau care au murit în războaie ş.a.m.d. Economul Găllan se dovedeşte astfel un cronicar deosebit de complex, ceea ce ridică la maximum valoarea însemnărilor sale.

Dar cronică, a cărei analiză ne-am permis-o în rândurile de faţă, ni se pare mai importantă prin jaloanele pe care ni le oferă în interpretarea sigură a fenomenului din natură, sub influenţa omului. Îngrijorarea cronicarului faţă de răirea “sălbăticiilor” odată cu pustiirea pădurii şi cu dispariţia “potopului” de peşti din ape, izvoreşte dintr-o puternică şi neaoşă dragoste faţă de natura care ne înconjoară, faţă de bogăţiile ca şi faţă de podoabele ei. Sentimentul de etică şi de datorie faţă de natura meleagurilor pe care le locuim, apare printre rândurile însemnărilor lui Pavel Gallan, ca un mesaj peste veac, adresat nouă, celor de astăzi, care putem şi trebuie să înţelegem nevoile naturii. Mesaj de îngrijorare şi semnal de alarmă pe care nu întâmplător ni-l oferă spre meditare şi un contemporan al cronicarului nostru, un alt grănicer, un poet-Vasile Bob Fabian – ajuns în 1820 la Iaşi ca profesor pentru seminarul de la Socola- în poezia sa intitulată “Moldova la anul 1821”¹²:

“Vreme multă va să treacă, şi-o ara plugul pe mare
La uscat corăbierii nu s-or teme de-nnecare.
Ce-a să zică-atunci pescarui, când în ape curgătoare
Îi va prinde mreja vulturi şi dihanii zburătoare?
Ce-a să zică vânătorul când în loc de turturele,
Ne văzând nici câmp, nici codru, va puşca zodii şi stele?”

NOTE:

1. "Monografia comunei Sîn-Iosif sau Poiana", Bistrița, 1910.
2. "Istoria comunei Rodna-Nouă", Bistrița 1903.
3. "Obârșia satului Leșu"- în „Arhiva Someșană”, 1932 no.16.p.100.
4. Buzilă Șt.-op.,cit.,p.4.
5. adică pădure mlăștinoasă (care îmbracă firul văii)
6. hoit și loc de nadă, prin cadavre, pentru atragerea răpitoarelor mari
7. adică l-a îngropat, anunțându-i moartea
8. publicată prima dată în "Gazeta Bistriței" nr.25-32 (VI-VII), 1906
9. adică este doar țăran; de fapt avea cele 4 clase absolvite în "Normele" din Năsăud, apoi cursul de șase luni în aceeași localitate și astfel a fost, între 1839-1849, învățător în comună. Apoi a trecut la paza pădurilor și totodată, a slujit drept cantor la biserica din comună.
10. "Pescuitul și vânatul au fost totdeauna slobode sătenilor care au fost grănițeri, dar jleurilor (străinilor) au fost totdeauna oprite".
11. înțelegem că numai prin aceste două specii nu-și mai durau sălașuri stabile de imediată vecinătatea comunei, cum se întâmpla în trecut.
12. publicată în "Foaia pentru minte, inimă și literatură" Iași, 1839, nr.13 p.97.

**Din corespondența învățătorului Vasile Rebreanu, tatăl
autorului romanului "ION", către deputatul Ion Ciocan
prof. Octavian Ruleanu și Ion Rusu – Sărățean
Năsăud**

Profesorul universitar Ion Breazu, spunea, printre altele, în 1957, la deschiderea Muzeului memorial Liviu Rebreanu din Prislop, că cei doi mari năsăudeni, Coșbuc și Rebreanu au demonstrat prin opera lor un adevăr de necontestat: acela al izvoarelor de pornire în viață. Pleci cu zestrea bogată de senzații și impresii așezate ca un strat în conștiință încă din vremea copilăriei și tinereții. Această comoară o porți cu mândrie pe toate cărările vieții, iar amintirea locului de baștină și a oamenilor din sânul cărora te-ai desprins te urmărește încontinuu.

Aprecierile de mai sus definesc una din condițiile necesare ale unei opere literare. Departate de noi gândul de a susține simplist primatul integral al abordării în opera literară a realității nediferențiate. Rebreanu însuși preciza, atât de clar, viziunea sa asupra raportului exact dintre real și ficțiune. Sunt prea cunoscute aceste păreri, exprimate în special în articolul "*Cred*"¹. Totuși, vom mai menționa o relatare făcută de Liviu Rebreanu în conferința autobiografică "*Mărturisiri*", ținută în 1932 la Facultatea de litere și filosofie din București. Vorbind de străduința prof.univ. G. Bogdan – Duică de la Cluj de a încerca o reconstituire, cu studenții lui, a genezei personajelor din romanul „Ion” de pe plaiurile năsăudene afirma că rezultatul n-a putut fi decât unul singur: *pentru fiecare personaj din roman s-au descoperit o sumedenie de părinți prea puțin asemănători între ei*². Înseamnă oare că Liviu Rebreanu neglija amănuntele vieții trăite?. Desigur nu!. Și încă o mărturie din cele multe de acest fel. Scriitoarea franceză *George Sand*, într-o scrisoare către Balzac în 1840, zicea că nici un scriitor nu poate și nu vrea să copieze realitatea. Arta n-ar exista dacă nu s-ar înfrumuseța sau urâți personajele operelor. Numai cei lipsiți de simț artistic caută identificarea eroilor din cărți cu persoane cunoscute.³

Criticul Ov. S. Crohmălniceanu într-un „Cuvânt înainte” spune: *“Progresul științelor ne-a învățat să judecăm mecanismele sufletești*

simțitor altfel decât acum un veac. Omul e neîndoios o realitate globală, care se creează într-o interacțiune neîntreruptă cu lumea din jurul său. Orice separație netă, categorică, între viața lăuntrică și cea exterioară nu rezistă analizei riguroase și lucide, constituie o iluzie idealistă”⁴.

Această interacțiune se aplică din plin în opera lui Liviu Rebreanu, romancier de factură universală. S-a scris mult despre familia lui și despre reflectarea multor aspecte reale în nuvelele și romanele sale. Menționăm în treacăt câteva studii și articole scrise de *Tiberiu Rebreanu* (fratele cel mai mic al lui Liviu Rebreanu), *Augustin Z.N.Pop*, *Emil Boșca-Mălin*, *Ștefan Lupu* ș.a., fără să neglijăm prefețele și adnotările unor cercetători avizați ca *Al.Piru*, *N.Gheran*, *Vasile Netea*, *Lucian Raicu*. Date prețioase ne-a dat doamna *Fanny L. Rebreanu*, venerabila soție a scriitorului, în volumul “Cu soțul meu” (1963), precum și fiica lor, *Puia Florica Rebreanu*, în cartea “Zilele cartea au plecat” (1969). Niciodată însă nu se vor epuiza izvoarele care, pe măsură ce trece timpul, dau noi contururi operei marilor scriitori. Orice relatare, cât de neânsemnată ar părea, va aduce totuși o lumină, fie ea cât de plăpândă, la optica de ansamblu a înțelegerii unei opere valoroase în perspectiva viitorului.

La Arhivele Statului Filiala Bistrița-Năsăud se păstrează 17 scrisori ale lui Vasile Rebreanu, tatăl scriitorului, redactate între anii 1896-1913⁵. Ele vin să confirme veridicitatea aceluia substrat ascuns din conștiința artistului pe care se altoiește creația. Greutățile familiale ale învățătorului Vasile Rebreanu, cu o casă de copii nevârstnici și cu un salariu mai mult decât mizer, menționate adesea în scrisul lui Liviu Rebreanu, apar acum ca documente de amară realitate. Dar ele oglindesc și aspecte ale relațiilor sociale și politice ale începutului de veac în Transilvania. Deci, au o dublă semnificație.

Ce e cu aceste scrisori? Vasile Rebreanu, în necazurile lui, se adresa unei personalități născădane cu autoritate politică în speranța rezolvării lor. E vorba de *Ion Ciocan* (1850-1915), profesor de română, geografie și istorie, fost director al Gimnaziului fundațional grăniceresc din Năsăud, fost profesor titular la catedra de limba și literatura română a Universității din Budapesta și fost deputat guvernamental în Parlamentul budapestan un lung șir de ani. Despre *Ion Ciocan* s-au spus multe și nu tocmai favorabil. Posteritatea nu i-a iertat greșeala de a fi trecut în tabăra guvernamentală, în loc să rămână alături de cei care luptau pentru drepturi naționale și sociale⁶. Pentru serviciile aduse stăpânirii, Guvernul maghiar l-a numit în 1898 la catedra de limba și

literatura română, înființată în 1863, la Universitatea din Budapesta, ca urmaș al lui Alexandru Roman, distins gazetar și membru al Academiei Române. Numirea lui Ciocan este primită cu mari rezerve de opinia publică, deoarece se considera că nu are pregătirea științifică necesară și nici trăsăturile moral-politice spre a deveni titularul unei catedre de limba și literatura română la universitate. În acest fel se pronunță și criticul literar Ilarie Chendi⁷. Realitatea este că, într-adevăr, trecerea lui Ciocan pe la catedra de română n-a lăsat nimic valoros în urmă.

Pe cale administrativă și particulară, Ion Ciocan a realizat totuși ceva: clădirea noului edificiu al liceului, inaugurat la 4 octombrie 1888, înzestrarea lui cu bogate colecții științifice, îmbunătățirea salariilor profesorilor, inițiator al întocmirii *Legii din 1890 pentru administrarea pădurilor grănicerești de la Năsăud*, punându-le astfel la adăpost de orice fraudă, cu asigurarea veniturilor în folosul întreg al comunelor proprietare și, în sfârșit, înființarea societății “Vasile Nașcu” pentru ajutorarea elevilor săraci de la Năsăud. După trecerea la pensie, a făcut o fundație din a cărei dobândă, tot la doi ani, avea să se dea câte un premiu de 240 coroane studentului ce va prezenta lucrarea cea mai bună despre un subiect stabilit de profesorul de limba și literatura română de la Universitatea din Budapesta, delegat să facă decernarea premiului⁸.

În particular, a sprijinit pe mulți solicitanți rezolvându-le unele cereri la autoritățile din Budapesta. Printre aceștia se găsea și Vasile Rebreanu. Cele 17 scrisori, reproduse de noi, mărturisesc în mod elocvent credința lui Vasile Rebreanu că deputatul îi va rezolva necazurile. De aceea folosește un stil plin de umilință și condescendență – dealtfel obișnuit în epocă – gratificându-l cu înaltul titlu de „Magnifice”.

Rezumând conținutul lor, constatăm că cele mai multe (7 scrisori) se referă la problema îmbunătățirii salariului și a cererilor de ajutoare bănești (6 scrisori). Ele s-au rezolvat doar parțial. Starea de nemulțumire și continua agitație pentru găsirea unor mijloace de ieșire din impas se conturează și din alte rugăminți. De exemplu, la 31 octombrie 1898, cere deputatului să-l ajute să i se dea lui evidența matricolelor satului, ținute până acum de notarul Stössel din Tradam, decedat nu de mult timp. Motivul e mereu același, familie grea, cu mulți copii. Nu știm rezultatul. La câteva luni numai, în mai 1899, vine cu altă dorință: să fie transferat la școala din comuna Homolița, comitatul Torontal, unde salariul e mult mai mare decât la Prislop, deoarece e greu traiul

și aprovizionarea dintr-un salariu de 450 florini (familia, 9 membri). Cererea nu i s-a admis. În scrisoarea din 17 septembrie 1900 se roagă să-l ajute a fi repus în serviciu, fără să arate motivul îndepărtării sale. Găsim și solicitări de altă natură. La 9 iulie 1910 îi cere lui Ion Ciocan o scrisoare de recomandare pentru intrarea copilului, Emil, la școala feroviară din Dej. Intervenția nu a avut însă succes.

Situația deosebit de delicată a învățătorului Vasile Rebreanu, din punct de vedere politic, își arată fața tristă și dezamăgitoare în scrisoarea din 24 octombrie 1906. Probabil nemulțumit de faptul că deputatul Ciocan, pe care l-a servit din plin la alegeri, nu-i acordă suficientă atenție spre a-i rezolva plângerile, ridică din nou problema nedreptății ce se face învățătorilor prin plata unor salarii nediferențiate după anii serviți. Cere iarăși sprijinul neuitând să dovedească și legăturile politice între cei doi. „*Cred că v-ați convins – zice el – despre ce am făcut la alegerea trecută cutreierând Tradamul de vreo 4 ori – din care motiv și azi mai aud prin Năsăud: abzug! (german afară!, șterge-o!). Nu vă deoblig pentru asta, dar în interesul unei familii ca a mele 10 membri – vă rog cu încredere a vă informa (...) cam cum voi fi eu înaintat după serviciul de 10 ani (...) și cam când?*” Vorbele sunt directe și fără menajamente; ele ascund un tumult de suferințe mocnite și greu reținute. E o ilustrare fidelă și generalizatoare a vieții acestor mici slujbași români de la sate sub regimul Imperiului austro-ungar.

Toate acestea le-a cunoscut și trăit Liviu Rebreanu, fiul cel mai mare al învățătorului. Copil fiind, mizeriile vieții familiale s-au încrustat treptat undeva în subconștientul său spre a ieși ulterior la lumină în transfigurarea crescătoare din romanul „Ion”. Se știe că familia lui Zaharia Herdelea din roman e privită de autor cu un ochi critic, distant și necruțător, deși era vorba doar de propria lui familie. Ea ar vrea să reprezinte, în general, intelectualitatea românească mic burgheză a satelor noastre. Prin urmare, relatările au ieșit din fâgașul strict al trăirilor reale, fără să părăsească în mare contururile ei. De aceea a păstrat unele nume reale.

Reținem aici ecoul faptelor cuprinse în scrisorile de care ne ocupăm. Greutățile vieții, lupta continuă cu toate umilirile și compromisurile lui Vasile Rebreanu, alias Zaharia Herdelea, sunt presărate de-a lungul acțiunii întregului roman „Ion”. Inconsecvențele politice ale învățătorului, oscilante între dorința de a servi stăpânirea pentru a-și menține sau îmbunătăți serviciul, și între glasul sângelui, ce-i dicta să fie alături de lupta lor națională, i-au fost

întotdeauna defavorabile. Un aspect reiese și din scrisori. Vasile Rebreanu a câștigat clientelă politică pentru Ion Ciocan. Așa a îndrăznit să-i ceară cu smerenie servicii. În roman lupta nu se dă pentru Ion Ciocan, ci pentru alegerea bancherului Bela Beck, șvab ungurizat din Budapesta. Fiind omul guvernului, este ales exact cu cinci voturi în plus date de Herdelea și prislopenii lui. Compromisul este evident. Căci Zaharia Herdelea, deși a votat cu guvernul, își pierde slujba și e ajutat tocmai de avocatul Victor Groșșoru, contracandidatul lui Beck, împotriva căruia a votat. Groșșoru reprezintă pe avocatul Victor Onișor, membru al Partidului Național Român și candidat de deputat fără reușită. Autor al multor lucrări de specialitate (unele chiar de beletristică), Victor Onișor a ilustrat cu cinste, după Unire, o catedră la Facultatea de drept din Cluj. Despre I. Ciocan, Liviu Rebreanu vorbește direct în roman într-o manieră de ostilitate nedisimulată ⁹. Îl acuză că a introdus, pe ușa din dos, limba maghiară în română la Universitatea din Budapesta și și-a păstrat reprezentanța Armadiei (Năsăudului) în Parlament până a închis ochii.“ În locul lui se alesese Bela Beck. Dar tot Rebreanu în roman, afirmă că “*prin testament întreaga avere și-a împărțit-o între liceul din Armadia (Năsăud) și Astra din Sibiu*” ¹⁰, ceea ce, mărturisim, nu e o concluzie total depreciativă asupra personalității lui I. Ciocan, întrucât ea corespunde adevărului.

Chestiunea cu “abzug”, din scrisoarea menționată, e reflectată în roman astfel: “*În clipele acestea sosi în piață Herdelea, urmat de cinci alegători, cu fața luminată de un zâmbet sfios, uitându-se puțin speriat în dreapta și stânga. Câțiva strigară “trăiască”, dar îndată un glas gros răcni: “Rușine” “Renegații” “Jos!” și repede toți izbucniră în huiduveli.*” ¹¹.

Concluziile la care ajungem rămân cele expuse anterior. Realitățile vieții nu sunt reproduse aidoma, ci ca un substrat inițial, care, prin retorta creației, generează o acțiune nouă ce corespunde, în liniile ei directoare, cu specificitatea vieții.

NOTE:

1. Scris în 1926 și publicat în volumul “Amalgam”. Editura Socec, București, 1943, pp.9-13.
2. Rebreanu. “Opere alese”, vol.5, Colecția Scriitori Români, E.P.L., București, 1961, pp.284.

3. După André Maurois. "Lelia sau viața lui George Sand". Editura Univers, București, 1971, pp.290.
4. Gerda Barbilian. "Ion Barbu – Amintiri". Editura Cartea Românească, București, 1975, pp. 5-6
5. Fond Ion Ciocan, Pachet XXIII, Dosar 212.
6. N.Iorga. în: "Oameni cari au fost", vol.II, București, 1935, p.35 îl consideră renegat.
7. "Tribuna", Arad, nr.10 din 1910.
8. "Telegraful român", Anul 59, Sibiu, nr.65 din 1911.
9. L.Rebreanu, "Ion", E.S.P.L.A., București, 1955, p.273.
10. Ibidem, p.273.
11. Idem, 296-297.

NOTĂ:

Reproducem integral cele 17 scrisori. Ele au fost numerotate în ordinea lor cronologică. Se folosește ortografia actuală conform normelor uzuale, respectând unele forme gramaticale, de punctuație, și cuvinte corespunzătoare stadiului de dezvoltare a limbii noastre de acum opt decenii în condițiile vieții românești din Transilvania. Se dau și explicațiile necesare înțelegerii lor.

Nr.1.

Magnifice Domnule Ciocan!

Înainte de toate vă cer scuzele pentru incomodarea ce v-o cauzez pe câteva momente cu rândurile de față, și aceasta cu atât mai vârtos, cu cât ele tratează despre mijloacele de trai din mână în gură a unei familii constătătoare din 7 membri.

Vă place a ști, Magnifice, că a face bine când putem, este o datorință nu numai creștină ci și omenească, va să zică: după principiile moralei generale suntem deobligați a face bine ori și cărui individ, și numai din singurul motiv pentru că e om. În cazul de față să adauge și motivul consangvinității de rasă cum ar zice un etnograf.

Nevoind, ba nefiindu-mi permis a vă obosi prea mult atențiunea și astfel a abuza de ospitalitatea ce v-a caracterizat totdeauna, îmi iau voie a vă expune pe scurt subiectul durerii ce o am.

1). Senatul scolastic comunal din loco mi-a votat în ianuarie 1894 – conform 16 din art. de lege 26 ex.1893 – urcarea salariului învățătoresc de la 3 la 4 sute fl (orini), firește din visteria statului. Actele instruate după recerință le-a suscernet congregațiunea comitatului nostru la Ministerul de culte încă prin oct.-decembrie 1894: probabile sub nr. 1240/894 közig (adm.).

În 23 iunie 1896 sub nr.62.896/895 Ministerul a cerut de la senat *protocolul* salariului ce-l am. În cauza aceasta inspectorul reg (al) de școale din Bistrița a suscernet acel protocol prin iulie (cred că sub nr.1052/896) și deși toate au fost referate favoritor, până azi n-am primit nici o rezoluție despre rezolvarea cauzei.

2). Tot acel senat – considerându-mi greutățile familiale – în 19 octombrie 1896 m-a recomandat prin inspectorul reg (al) de școale (nr. acestuia cred că e 1699/896) spre a mi se vota un ajutor de stat de 100 fl (orini).

Această cauză încă e nerezolvită.

În urma acestora vă rog, cu toată stima și încrederea, să ~~l~~mevoiiți, sacrificând în interesul meu câteva momente; a-mi exopera părintește de la secta respectivă din Ministerul de culte rezolvarea neamânată a ambelor cauze.

După ce pentru pacient tot momentul e oră și zi: vă rog cu umilință, nu pregetați a mă aviza prin o corespondență despre starea lucrului spre orientare ulterioară.

Pentru pașii părintești întreprinși în interesul rezolvării neamânate a cauzelor mele atinse mai sus, primiți cu această ocaziune aceea ce vă pot oferi: recunoștința nefățărită a familiei mele în prima linie, iar în a doua răsplata demnă din partea creatorului tuturor muritorilor.

Reînnoindu-mi modesta cerere, rămân Al Magnificenței Voastre,

Maieru în 29 noiembrie 1896

devotat serv:

Vasile Rebrean

Înv(ățător) com(unal)

Nr.2.

Magnifice Domnule Ciocan !

Binevoitoarea înștiințare de dt Bp. 10.XII.1896 referitoare la părinteasca intervenire în cauzele mele, am primit-o cu cea mai mare

satisfacție.

N-am termeni a vă mulțami în de ajuns pentru că a-ți binevoit a lua asupra Magn(ificenței) voastre sarcina rezolvării favorabile și neamânate a acelor cauze, nu de puțin interes pentru mine și ai mei.

Vă rog deci să binevoiți a primi din parte-mi aceea mulțămită nefățărită care vi-o păstrez între toate împrejurările, asigurându-vă de stima și recunoștința pe care puteți conta întotdeauna față de un *subaltern fidel. (s.n)*

În cauza mea, ce încă nu s-a găsit la minister, vă împărtășesc cu stimă că scriind în 14 l.c. la inspectoratul nostru regesc de școale mi s-a răspuns așa: „Allamsegely ügyében az ügyratok 1896, decz. 10-én 1700-896 szám alatt a legjobb ajánlattal terjesztettek föl” *

În urma acestora cred că desemnarea ajutorului se poate face în timpul cel mai scurt, după ce în Minister n-au lipsă de alte date referitoare la această cauză.

Ca să pot avea și eu un Crăciun în tignă, vă rog cu încredere să binevoiți a urgenta cu toată insistența desemnarea ajutorului atins, care în 8-14 zile cred că-l pot căpăta fiind sprijinit de Magn(ificența) voastră.

Reînnoindu-mi cererea fiiască, am rămas

Maieru în 18 decembrie 1896

devotat serv:
Vasile Rebrean
Învăț. com

* “În problema ajutorului de stat, actele au fost înaintate cu cea mai bună recomandare la data de 10 decembrie cu nr. 1700/896.”

Nr.3

Magnifice Domnule Ciocan !

Cauza cu îmbunătățirea salariului meu s-a rezolvat în mod heașteptat de favoritor. Tot și toate le atribuiesc binevoitoarei interveniri a Magnificenței Voastre.

N-am deci termeni pentru a vă putea exprima deplina mea recunoștință și mulțămită, 6 copii în rândul posterității vă vor cumpăni cu destulă dreptate

sacrificiul părintesc adus pe altarul bunăstării mele familiale.

Primiți, vă rog, deplina mea recunoștință firească pentru toți pașii părințești întreprinși în cauza cestionată și binerezolvată!

Maieru în 20 mai 1897

devotat serv:
Vasile Rebrean
Învăț. com

Nr.4

Magnifice Domnule Ciocan !

“Sângele nu se face apă”, zice românașul nostru. Bazat pe această afirmațiune, îmi iau îndrăzneala modestă, a vă mai incomoda cu o rugare.

Vă place a ști, că notarul din Tradam, Stössel, a repausat. În urma aceasta devenind postul de notar vacant, nu peste mult timp se va face alegerea. Cu această ocaziune se vor preda noului ales – precum aud Brauer din Năsăud – și matriculele.

Fiindcă în cercul notarial pe timpul alegerii lui Stössel nu s-au aflat creștini apți de a conduce acelea, protejându-le le-a dat lui. Cercul not(arial) de aici e izolat în toată privința, și nu se poate ajuta decât folosind toate ocaziunile binevenite pentru noi.

În cauza matriculelor au cutreierat Năsăudul înv(ățătorii) de stat din Tradam, apoi și alți jidani. În scopul predării acelor mie, a scris dlui protojude (primjudecător) Bodo și dl inspector Csenátoni, dar lumea fiind l(ă)me, iar oamenii-oameni, nu mă încred împrejurărilor oarbe!

Știu pozitiv și mă încred sigur, că ce va face Magnificența Voastră e isprăvit pe deplin.

Chiar de aceea în interesul nostru general, iar al meu în special – având o familie constătătoare din 9 membri – vă rog cu încredere fiască a recerca pe dl. protojude Bodo ca să facă tot posibilul, ca acelea să mi se predea mie, după ce aici ar aparține numai Lușca și Tradamul, comune destul de învecinate. Mintiul aparține deja Nimigei-Ungurești.

Despre pașii binevoitori întreprinși în această cauză, Vă rog umilit a mă aviza – spre conformare – pe alăturata corespondență.

Reânnoindu-mi rugarea plină de speranță, sunt al Magn(ificenței)

Voastre.

Prislop în 31 oct(ombrie) 1898

devotat serv:

Vas(ile) Rebrean

Învăț. de stat

Nr.5

Magnifice Domnule Ciocan !

Bazat pe axioma filosofului Solon, că „omul e supus jocului soartei și așa norocul lui fiind vârtej, nimeni e fericit înainte de moarte”, îmi iau îndrăzneala – deși poate abuzez de multa bunăvoință ce ați arătat deja față de mine – a vă incomoda pe câteva momente cu următoarea rugare:

Vă place a cunoaște relațiunile materiale al Prislopului, unde zău nici pe bani nu se poate omul provedea cu cele necesare pentru trai, mai ales pentru o familie ca a mea constătătoare din 9 membri. Cumpănind bine toate neajunsurile ce le am cu salariul de 450 fl (orini) în 12 aprilie n.c. am competat cu stațiunea *Homolicza* din ctul (comitatul) Torontal, unde e un salariu învăț(ătoresc) foarte bun.

Deși acolo postul de învăț(ător) e comunal, totuși având statut deosebite – ca foști grănițeri- învățătorul nu se alege, ci se denuțește prin ministrul de culte.

Documentele mele alăturate la concurs – ca preferinde între orice împrejurări – mi-ar putea asigura până la un grad denumirea amintită, dar totuși lumea fiind păcătoasă, succesul pozitiv atâră mai mult de la protecție.

Magnifice! Nu vă cer un lucru imposibil; din contră întrepunerea binevoitoare în minister pentru denumirea mea, v-ar face onoare, după ce oficiul meu ca atare l-am purtat totdeauna între orice împrejurări cu abnegare de sine.

Sunt destule neajunsuri care le înghițim cu răbdare, pentru că nu îndrăznim a ne plânge cu încredere către altă rasă. În cazul prezent – știind și cunoscând durerile și lipsurile inteligenței române de orice calibru – se poate ajuta o familie grea cu sacrificiu de 5 minute.

Ajutorul din cestiune e în interesul rasei noastre de la sate, care nici când nu-și schimbă sângele în apă. E adevărat că nr. inspectoratului, eventual al congregațiunei din Torontal față de suscernerea concursurilor nu-l cunosc, dar cred că concursurile sunt suscarnute la Ministru.

Vă rog deci cu deplină stimă și încredere a grăi cu referentul respectiv

- deși eventual nu ar fi sosit concursurile – ca să-mi considere rugarea și să-mi efectueze denumirea în stațiune cerută.

Spre liniștire, vă rog a mă aviza pe alăturata carte de corespondență.
Reânnoindu-mi modesta cerere sunt,

Prislop în 4 mai n. 1899

devotat serv:
Vasile Rebrean
Învăț. de stat

N.B. Jos, o mențiune cu creionul a celui solicitat: "Răspuns. Nu se poate".

Nr.6
Magnifice Domnule Ciocan !
Iubitor părinte!

6

Vă rog cu umilință a-mi scuza că vă incomodez și pe această cale, deși n-ar fi convenient, ba e chiar îndrăzneț. Apoi știți, Magnifice, că năcazurile te împing și peste marginile buneicuvii, ba strică de multe ori chiar și legea.

De când cu hotărârea congregațiunii nostre sunt lipsit de post, zău: n-am moment de pace și liniște. Despre lipsurile materiale nici nu fac amintire.

În urmarea acestora adresându-vă cu încredere rândurile prezente, vă rog cu multă umilință să binevoiți a interveni la referentul cauzei mele și a-mi urgenta rezolvarea urgentă și favoritoare a afacerii, ca astfel barem prin octombrie să pot fi restituit în post.

Plânsetele și vaietele celor 7 copii minorenii ai mei, care se aud în tot momentul în casa mea, desigur vă vor asigura răsplata morală înaintea atotputernicului Creator.

Dacă nu abuzez de mărinimozitatea Magnificenței Voastre, v-aș ruga - spre liniștire - a mă aviza despre stadiul cauzei prin alăturata corespondență.

Asigurându-vă despre stima și considerațiunea cu care vă dătoresc, am rămas.

Prislop în 17 septembrie 1900

devotat serv:
Vasile Rebrean

N.B. Notat sus pe frontispiciu de către cel solicitat: "Până inclusive 20/IX 900 n-au sosit aici actele – Răspuns 20/9".

Nr.7

Magnifice Domnule Ciocan !

Iertați-mi, vă rog, pentru incomodarea ce v-o cauzez pe câteva momente cu următoarea rugare modestă:

După cum ne-am înțeles verbal în 24 ian(uarie) a.c. în cauza urcării salariului meu cu 200 cor(oane) l-am rugat pe Dl. inspector să-mi sprijinească reprezentațiunea adresată Exc(elenței) Sale Dlui Ministru de culte; dsa mi-a și suscernet-o în 12 l.c. sub nr.206/905 cu deplină recomandare.

V-am fost amintit și verbal că rugarea din cestiune am mai înaintat-o de 2 ori la Ministru, dar de ambe orile mi s-a reieptat: o dată că n-au bani, altă dată că locurile cu 1000 cor(oane) sunt toate întregite. Știu destul de bine, că treburi de natura din cestiune se rezolvă cam greu, mai ales în lipsă de sprijin, -dar știu și aceea, că orice regulă are și excepțiuni, în care caz se recere numai bunăvoința referentului cauzei din secția respectivă.

Am alăturat la rugare testimoniu de paupertate (8 copii minorenii, nemica avere afară de salariul de 800 cor. și 200 coroane adaosul personal) atestat medical despre morbul (boala) muierei mele (batere de inimă) și o diplomă de recunoștiință de la senatul din Maier(u). Am mai amintit, că am 23 ani de serviciu, din care 8 la stat și că alți învățători de stat după serviciu de 5-6 ani au și obținut a 5-a sută de fl(orini) la salariu.

Cred că toate acestea sunt motive destul de plauzibile pentru lichidarea sutei a 5-a. Vă rog deci Magnifice în considerarea tuturor împrejurărilor mele materiale și familiare a vă interpune la referentul afacerii să-mi rezolve rugarea favoritor! Rugarea primă deja în 8 zile mi-au rezolvat-o, deci orice întârziere din partea Magn(ificenței) Voastre, mi-ar putea jigni cauza.

Pentru părinteasca întrepunere, primiți asigurarea distinsei mele considerațiuni ce vă păstrez neschimbat.

Prislop în 15 februarie 1905

cu devotament:
Vasile Rebrean
Învăț. de stat

Nr.8

Magnifice Domnule Ciocan !

Scumpul meu patron!

V-aș ruga cu stimă și încredere să binevoiți a urgenta în Ministerul de culte rezolvirea favorabilă a afacerii mele cu urcarea salariului.

În această cauză am scris la mai multe foi și mi s-a răspuns în “Néptanitók Lapja” nr.21 ex 1905 cum că conform al. 7 din legea din 1904 art. învățătorii care au serviciu de stat mai mult ca 5 ani și mai puțin ca 10 trebuie să aibă salariul fundamental dimpreună cu adaosul personal 1400 coroane. În această privință eu sunt foarte scurtat pcă (pentru că) și azi am numai 1200 coroane.

În cazul prezent dară vorba e nu de favor extraordinar, ci de executarea dreaptă a legii amintite. Reprezentațiunea mea în această chestie s-a suscernut din partea inspectorului regesc în 12 febr(uarie) nr.206 ex 1905, despre ce v-am fost scris și Magn(ificenței) Voastre încă în 15 febr. a.c., dar până azi n-am primit nici o rezoluțiune în meritul lucrului.

Poate că trec peste marginile bunei cuviințe rugându-vă cu respect să binevoiți a mă orienta prin câteva rânduri despre stadiul afacerii.

Recomandat bunăvoinței Magn(ificenței) Voastre în care m-ați împărtășit totdeauna, sunt

Prislop în 13 iunie 1905

devot serv:
Vasile Rebrean
Învăț. de stat

Nr.9

Magnifice Dle!

Iubite patroane!

Azi numai dracul știe ce isprăvesc în Ministerul de culte!

Cu ocaziunea înaintării lui Molnár, l-am rugat privatim (particular) - barem sub titula de eventualitate -- să-mi rezolve favoritor afacerea cu urcarea salariului, indicată sub. Nr.13.233 ex 1905, după cum mi-ați împărtășit și verbal și în scris.

Azi primesc în această chestie răspunsul Ministrului, că atari urcări de salarii se lichidează numai în proporție cu anii de serviciu și totdeauna din oficiu (Nr.63.162 din 2 septembrie a.c.).

Ce scandal însă a prevenit afacerea mea? Lui Bartha Károly din Năsăud, fără a cere, și deși numai în Dec(embrie) a.c. are 5 ani serviți la stat, i-au lichidat cu ordinațiunea de dto 22.VII. nr.60.819 ex 1905, 200 coroane urcare de salar, deși el a fost denumit cu 500 fl(orini) salar fundamental.

La aceasta s-a scandalizat întreg personalul învățătoresc de stat din Năsăud, și mai mult noi bieții nedreptățiți în mod legal.

Dacă deci mai putem conta la nișcă dreptate – din precedentul descris – vă rog cu toată încrederea a vă informa în Minister, cum s-a întâmplat un așa caz nepomenit? Pentru ce nu mi-au rezolvat rugarea de sub nr.13.233/905 în formă legitimă, neavând de serviciu 8 ani la stat?

Vă rog cu o cale a nu pregeta să mă avizați: cine e referentul afacerii mele, pcă (pentru că) doresc a-i descrie amănunțit întreg scandalul comis, ba poate voi ajunge și la közig biróság (contencios administrativ).

Dacă nu mai e posibil, vă rog de cel mai urgent răspuns îndetăiat!

Recomandat mult prețuitei bunăvoințe ce totdeauna mi-ați argumentat rămân,

Prislop în 16 sept. 1905

Devotat
Vasile Rebrean

Nr.10

Magnifice Dle Ciocan !

Scumpe patroane!

În epistola din urmă V-am expus împrejurarea, cumcă lui Bartha Károly în ex lex și fără ceva bază legală, i-au urcat salarul cu 100 fl(orini) – ordin Min(isterial) din 22,VII. Nr.60.819/905 – deși numai în Dec(embrie) a.c. are 5 ani de serviciu.

Rugarea mea tot în această chestie – indicată la nr.13.233/905 – stă ad acta nerezolvată.

Urgentând-o prin Ilustr(itatea) Sa Dl. Molnár Viktor ni s-a răspuns cu dto 2/IX nr.63.162/905, că de prezent toate stațiunile cu salar de peste 800 cor(oane) sunt ocupate. De aici deduc, că rugarea mea nici n-a fost contrasă cu ursoriul – așadară m-au răfuit ușor până mai târziu.

Fiind acuma guvernul în pace, cred că afacerile curente se rezolvă în liniște. În rugarea mea amintită sunt expuse și argumentate toate, numai

bunăvoința referentului –Dr.Radnai, Dr.Kacskovics ori Halász mai lipsește, ca să mi se lichideze banii.

Până acuma am văzut că nu e timpul oportun ca să puteți interveni în cauză – acuma schimbate fiind toate. Vă rog, Magnifice, a vă pune toată influența de deputat în cumpăna cauzei mele juste și a-mi exopera părințește rezolvarea favoritoare a aceleia – având și caz concret la mână.

Nu mă lăsați, Magnifice, că sufăr *o nedreptate de care se scandalizează chiar și ungurii de pe aici, (s.n.)* care îmi cunosc afacerea!

M-ați deobliga pentru întreaga viață, când aș primi în proximele zile un aviz de bine, ceea ce nu e exclus.

Recomandat mărinimozității ce totdeauna ați arătat față de mine, rămân reînnoindu-mi rugarea al Magn(ificenței) Voastre

Prislop în 27 oct. 1905

devot serv:
Vasile Rebrean
Învăț. de stat

Nr.11

Magnifice Dle Ciocan !

E vorba, că ni s-ar fi regulat salariile. Cam cum însă e lucru dubios. Sistematizează mai multe posturi cu 1400, 1200 și 1000 coroane. Adaosul personal e tot cel vechi, care îl au și începătorii. Acuma care e diferența între începători și cei cu 5-10 ani de serviciu la stat? Începătorii au 400 fl(orini) salariu și 100 fl(orini) adaos personal, eu, cu 10 ani serviți, am tot atâta.

Cred că v-ați convins despre ce am făcut la alegerea trecută cutreierând Tradamul de vreo 4 ori – din care motiv și azi mai aud prin Năsăud: *abzug!* (afară!, șterge-o!). Nu vă deoblig pentru asta, dar în interesul unei familii ca a mele-10 membrii – vă rog cu încredere a vă informa de la Dl. Halász ori eventual de la Exc(elența) Sa Dl. Appony *cam cum voi fi* eu înaintat după servitul de 10 ani (:între 5-10 ani, din 1897) *și cam când?*

În cauza prezentă mai mulți învățători de stat vreau să vă roage a interveni la Ministru, eventual a face interpelare în Dietă: cum stă lucrul? I-am mulcomit că în cel mai scurt timp le voi da informațiuni pozitive pe calea Magn(ificenței) Voastre. Nu pregetați deci a face tot posibilul, ca în această afacere de trai să fiu exact informat și după posibilitatea barem pe anul nou să fiu înaintat. La ai lor le vor da din belșug și așa numai M. voastră puteți a-mi ajuta și mie în mod excepțional.

Mai am o rugare! În niște afaceri de judecată posibil să am lipsă de

apărător bun. Știu că dl. David * vă este consângean și dacă aș fi astrâns să-mi iau apărător, vă rog a-i scrie să-mi susceapă cauza.

Vă rog a-mi aviza ce puteți face și în această afacere.

Asigurându-vă de stima și iubirea ce vă păstrez sunt,

Prislop în 24 oct. 1906

devot serv:

Vasile Rebrean

Învăț. de stat

* Dr. Alexa David, nepot al lui Ciocan, fost judecător și avocat în Năsăud (n.n.).

Nr. 12

Magnifice Dle!

Binevoitoarele informațiuni date mie pe calea Dlui David le-am primit, dar mă aflu de tot consternat și mâhnit de împărțirea ce mi s-a făcut. Ce mi-ați împărțit am deja în cartea de plată și să vede, că pentru viitor eu n-am nimica îmbunătățire. Ce minune e aceasta? Sunt cu sutele denumiți pe *sate* cu 500 fl(orini) fundamental (-fără adaosul personal). *Cuarterul* (locuința), mă rog, nu se calculează nici când la salar. Aceasta e o mare greșală în evidența ministerială. Ar trebui cores (corectat) lucrul căci eu pătimesc mult și sunt foarte nedreptățit. De fapt eu am cu toate accidențiile (accesoriile) numai în 1200 coroane și nu 1400. Fiți buni aduceți-i aminte Dlui Halász de suta de fl(orini) cerută și lichidată în principiu (în anii de ex lex) doară barem acum mi-a lichida-o fiind locuri vacante destule (în cadrul preliminarului de pe 1907).

Dacă cumva timpul nu vă iartă a-l ruga personal vă rog a-mi scrie, ca să-l rog eu direct, deoarece aș bate fierul până e cald.

Al Magn(ificenței) Voastre devotat serv:

Prislop în 7 .XI. 1906

Vasile Rebrean

Nr. 13

Magnifice Dle Ciocan!

Vă rog de scuze pentru incomodarea ce v-o cauzez cu rândurile următoare:

Numai acum mi-am putut câștiga informațiunile de lipsă pentru aplicarea copilului Emil la tren.

După recerințele prescrise, copilul poate fi susceput fără ceva dificultate, după ce întrunește toate condițiunile recerute. Una totuși lipsește și asta e cea mai mare: *protejarea*.

După cum v-am fost rugat și personal, fiți bun a-mi scrie câteva rânduri de recomandare către dl. Director din Dej, ca să i le dau eu personal prezentându-i și copilul.

Precum știți Magnifice, eu îs împovărat cu o familie grea și nu mă pot angaja la jertfele materiale care s-ar recere cu continuarea studierii de mai departe a copilului fie pe orișicare carieră; apoi să-mi stea acasă, pentru dânsul e jenant, iar pentru mine foarte greu.

Reânnoindu-mi modesta rugare, am rămas al Magnif. Voastre,

Năsăud în 9 iulie 1910

cu devotament
Vasile Rebrean

Nr. 14

Magnifice Dle!

În urma avizului predat verbal prin Dl. Medic Dr. Tanco, vă aclud copia rugărei copilului cu modesta adaogere, că rugarea s-a suscarnut direcțiunii din Dej în 20 l.c. așa că scriind și Dv(oastră) să sosească toate deodată la Dl. Director.

Aici e vorba a fi susceput ca dijas gyakornak (practicant renumerat -bursier), căci altcum nu se poate susține.

Rugându-vă să binevoiți a-i scrie imediat rugându-l după posibilitate a-l suscepe urgent – cu salar- după ce nimica nu este de dificultat în dânsul nici în ce privește calificarea și nici fizicul, am rămas al Magn(ificenței) Voastre,

Năsăud în 18.VII. 1910

cu devotament
V. Rebrean

Nr. 15

Magnifice Dle Ciocan!

Conform aci alăturatei recipise eu încă prin 15/II. a.c. am cerut de la Ministru de culte un ajutor de stat extraordinar, cu considerarea la familia grea ce o am și apoi la schimbarea împrejurărilor de trai.

Până azi însă nici un rezultat.

V-aș ruga cu multă încredere a Vă interesa puțin de cauză și a face tot

posibilul, ca cât de în scurt timp să primesc ceva.

Năsăud în 12.VIII. 1913

cu dist(insă) stimă
Vasile Rebrean

Nr.16

- **Levellezöö -lap - (Carte postală) (Data postei
1913, sep.17, Năsăud)**

Pe revers:

Magnifice Dle! Încă prin 15 aug. ați binevoit a mă aviza, că la Nr. 10780 a.c. mi s-ar fi asemnat ceva ajutor de stat. Până azi însă nici la inspectorat și nici la perceptorat n-a sosit mandat. Fiți așa bun și mai urgentați pe ceva cale rezolvarea, respective expedierea mandatului referitor la chestie.

Cu devotament
V. Rebrean

Nr.17

Magnificentă !

Cu o carte poștală de dto 17 sept. v-am împărtășit că cauza ajutorului de stat cerut – și după cum mi-ați scris – asămnat nicăirea n-a sosit vreun mandat și probabil că ordinul referitor zace la Ministerul de instrucție în expediție. Cu aceea ocaziune v-am rugat să binevoiți pe ceva cale a urgenta expedierea mandatelor, dar până azi încă n-am nici un rezultat pozitiv.

Vă rog din nou cu toată încrederea să binevoiți a interveni cu posibila grăbire în scopul rezolvării urgente a chestiei, binecunoscându-mi relațiunile familiale și materiale, cari nu-mi dau liniște sufletească nici pe un moment.

Îmi reânnoiesc rugarea și rămân,

Năsăud în 7 oct.n.1913

Cu devotament
V. Rebrean

Iuliu Moisil - Corespondență inedită

Ion I. Drăgoiescu

București

La Arhivele Statului din Sibiu, Fondul "Astra", se găsesc mai multe scrisori semnate de Iuliu Moisil, cunoscut profesor, cercetător, organizator al presei gorjene și animator cultural. *După datele de care dispunem, scrisorile sunt inedite. (s.n).* Ele ne permit cunoașterea biobibliografiei aceluia care a fost Iuliu Moisil, contribuția sa la dezvoltarea științei românești și legăturile lui cu învățații transilvăneni – el însuși fiind, de fel, din părțile Năsăudului – aducând cercetătorilor din diferite domenii de activitate și în special "aștristilor", cercetătorilor județului Gorj, etnologilor, noi date, necunoscute sau greu accesibile, despre problemele în studiu. O trecere în revistă a corespondenței, precum și a unora dintre scrisorile de răspuns ale lui C.Diaconovich, ne permite constatarea că *Iuliu Moisil poate fi considerat un enciclopedist s.n.* El se angajează să lucreze articole de zoologie, botanică, mineralogie, geologie, chimie, fizică. S-ar părea deci, la prima vedere, că el se ocupă numai de aceste științe. Iuliu Moisil avea însă și preocupări etnografice, se mai ocupa de muzeologie și literatură. Din câte cunoaștem, *el este primul român care pune problema cercetării icoanelor pe sticlă din punct de vedere etnografic. (s.n).* Are și preocupări de pedagogie, lingvistică, gazetărie și de problema creșterii tineretului într-un climat de încredere în forțele proprii. Tot din corespondența lui reiese, în sfârșit, că Iuliu Moisil întreținea legături strânse cu unii savanți români, printre care și cu Nicolae Teclu.

Toți acești factori justifică, credem, *publicarea integrală a documentelor. (s.n.)*

Documentul nr.1 pachetul 97, fila 147

T. Jiu 5/17 februarie 1895

Onorat comitet,

Redacția revistei “Jiul”, primind valoroasa lucrare a d-lui I. Cavaler de Pușcariu “Date istorice privitoare la familiile nobile române”, vă aduce prin aceste rânduri mulțumirile sale cele mai sincere. În unul din numerele proxime vom face o dare de seamă asupra acestei lucrări.

Pentru redacția “Jiului”,
I. Moșil

Documentul nr.2 cutia L.O., fila 275
T. Jiu 24/5 martie/aprilie v.95

Stimate domnule Diaconovich,

Scrisoarea dv. de la 23.III. am primit-o și vă mulțumesc. Alăturat vă trimit declarațiunea cerută. Eu sunt dispus a lucra articolele pentru geologie, botanică, mineralogie și biologie, apoi chimie, fizică și tehnologie. Dacă aveți pentru fizică și tehnologie pe altcineva, atunci puteți să-l însărcinați, eu voi rămâne cu celelalte. Aș dori însă să știu dacă Enciclopedia va fi ilustrată căci pentru științele naturale sunt absolut de lipsă ilustrațiunile pentru a putea fi înțelese diferitele chestiuni.

Totodată aș dori să știu dacă ați făcut deja lista cuvintelor care ar trebui să fie lucrate și dacă se trimite aceea și colaboratorilor. Părerea mea ar fi ca enciclopedia să fie mai mare, nu în două volume, care ar conține un rezumat prea mic, și prin urmare, n-ar aduce același folos real ca în șase volume cinci ex. (sic!). Ar fi deci bine să i se dea o extensiune mai mare 4-6 volume, cari să apară în vreo 3-4 ani.

Dacă limba în care se va scrie va fi astfel ca să poată fi bine înțeleasă și aici în România, cred că se va răspândi mult și aici, ceea ce ar fi de dorit și de folos. Luați deci chestia acesta a lucrării în serioasă considerare.

Pentru chimie ați putea ruga și pe dl. Nicolae Teclu, profesor, Hendelsacademie, Viena, pentru inginerie, pe dl. Constantin Danielescu, inginer în Ministerul Lucrărilor Publice București, strada Romulus 47; pentru fizică pe dl. Paul Tanco profesor gimnaziul Năsăud (acesta și pentru matematică).

Alăturat vă trimit o foaie din “Viața” doctorului Porcilă, alias Ureche,

din București, apropo de enciclopedia română, respectiv la d-voastră atât articolul acesta, cât și revista „Viața” pentru orice om oricum se vede este un moft. Vi-l trimit ca numai o curiozitate căci “Graurul” care a scris rândurile acelea nu-și poate închipui că și fără “savanți” așa de mari ca d. Hașdeu și Maiorescu se poate face un lucru greu chiar și o enciclopedie, ceea ce v-o poate dovedi cu Enciclopedia Română. Mai am o întrebare domnule Diaconovich: *cred că pentru promovarea culturii cât mai intensive în poporul nostru este de cel mai mare interes scoaterea unei reviste pentru tinerime și anume pentru cei din școlile medii, adică pentru vârsta de la 12 la 18 ani, prin care să se producă gustul de a citi și a i se infiltra dragostea pentru știință și națiune.* s.n.

Când tinerimea noastră, fie de dincolo, fie de dincoace de Carpați, va citi lucruri bune, atunci e de sperat numai că și literatura și politica noastră va progresa. Pentru aceea cu care mă ocup de foarte mult timp în ideea aceasta eu m-am înțeles cu câțiva tineri aș dori să scot o astfel de revistă necesară. Dar ea va trebui să fie ilustrată, căci atunci fiecare are tragere de inimă mai mare de a o citi. Aș avea lipsă de un mic capital până ea va fi asigurată prin abonații ce voi face. Vă întreb dacă nu aș putea primi pentru acest scop o sumă de vreo 400 – 500 fl. de la “Albina”, ca ajutor pentru întâiul an, adică până i s-ar putea asigura existența sau nu s-ar putea face un ajutor din partea Asociațiunii. O astfel de revistă va fi astfel întocmită încât să răspândească cunoștințe nu numai tinerimii, ci și celuilalt public care are o școală primară sau gimnaziu inferior și n-a mai continuat. Astfel pentru dascălime și chiar pentru preoții noștri și celălalt public. Revista va fi aranjată în mod pedagogic, scrisă popular și va ieși odată sau de două ori pe lună în câte 1,1/2 coală. Prețul va fi mic, ca să se poată răspândi și în cele mai îndepărtate și anunțate locuri. Vă rog interesați-vă despre puțința primirii unui ajutor și binevoiți a ne informa căci, în caz favorabil, aș scoate această revistă cât mai timpuriu. Aici avem o tipografie foarte bună și o litografie asemenea foarte bună, după cum vă puteți convinge din ziarul “Jiul”, ce l-am trimis Asociațiunii, precum și din ziarul umoristic “Ardeiu”, ce apare aici și vi-l trimit și d-voastră.

În speranță că veți binevoi a-mi răspunde în curând, vă rog să primiți asigurarea deosebitei mele stime.

I.Moisil, profesor gimn.

Documentul nr.3 cutia L.O., fila 288

T. Jiu 2 ianuarie v.96

Domnule Diaconovich!

Am primit hârtiile referitoare la șezătoare și poezie. Cele ce privesc păsările vi le retrimite, rugându-vă a le trimite d-lui S.Fl. Marian, profesor la Suceava (Bucovina), fiind S.Sa ornitolog, va lucra materialul mai bine, adăugând și ceea ce crede poporul...iar cele ce privesc animalele sugătoare, le voi prelua eu; peste câteva zile voi trimite titlurile gata. Aș fi dorit mult să fi lucrat pentru *Botanică*, de aceea te rog să-mi trimiți materialul referitor la acea parte.

Primiți salutările mele. Al d-voastră stimător

I. Moisil

Cu poșta de astăzi trimit hârtiile posesorilor în pachet recomandat.

Documentul nr.4 cutia L.O., fila 389

T. Jiu 19.III. 96

Domnule Diaconovich!

Am primit scrisoarea dv. De la 5.III. și vă răspund că v-am trimis titluri înainte cu vreo 10 zile, recomandat, astfel cred că i-ați primit.

Cu deosebită stimă,

I.Moisil

Documentul nr.5 cutia L.O., fila 196

T. Jiu 19 martie 96

Domnule Diaconovich!

Am primit 8 bilete dintre care numai "*Aligator*" este de mine. Celelalte sunt de matematică, petrografie. Este deci o greșeală. Trimiteți biletele respectivilor domni.

Ați primit cartea mea în privința geografiei și istoriei județului Gorj? Și dacă ar fi bine să invitați pe dl. Ștefulescu să colaboreze la Enciclopedia Română? S-a expedit deja Comitetului Asociațiunei "Mănăstirea Tismana".

Salutări,

I. Moisil

Documentul nr.6 cutia L.O., fila 298

T. Jiu 27.IV. 96

Domnule Diaconovich!

Am primit foițele pentru enciclopedie și le voi trimite până la termen.

Cu toată stima,

I. Moisil

Documentul nr.7 cutia L.O., fila 242

T. Jiu 3 iunie 1896

Onoratei Direcțiuni a Enciclopediei Române – Sibiu

Alăturat trimit încă două foi, *Alcea*, *Anaconda*, care din greșeală am uitat a le trimite.

Cu toată stima,

I. Moisil

Documentul nr.8 cutia L.O., fila 702

T. Jiu 15 iunie 96

Dle Diaconovich!

Din cauza oamenilor și a muncii foarte mari cu ocazia sfârșitului anului școlar voi putea trimite articoli din Enciclopedia Rom. (ână) cu o întârziere de 10-15 zile.

Salutări, I. Moisil

Documentul nr.9 cutia L.O., fila 19

T. Jiu 7 noiembrie 96

Domnule Diaconovich!

Am observat erori la locurile amintite în Enciclopedia Română la unele localități din jud. Gorj. V-aș recomanda să rugați pe dl. Al. Ștefulescu, directorul școlii primare din Tg. Jiu, a colaborat la partea geografică și istorică (foarte importantă) a jud. Gorj precum și la chirisoave și alte locuri de istorie rom. Avem în Muzeul județean al Gorjului multe lucruri vrednice a se pub-

lica în Enciclopedie și în “Transilvania” de a da cele necesare. Tot d-sa a scris “Mănăstirea Tismana,” lucrare foarte bună care se va trimite și Asociațiunei transilvane.

Salutări,

I. Moisil, profesor

Documentul nr.10 cutia P.L., fila 220

T. Jiu 13 februarie 97

Domnule Diaconovich!

Vă rugasem încă de mult să-mi scrieți și pe dl. Alex Ștefulescu, directorul școlii primare de aici, între colaboratorii enciclopediei. Vă trimit aici un articol al d-sale pentru litera B spre a-l intercala, fiind de importanță.

Vă rog trimiteți de îndată vreo 20-30 foi albe, ca să poată scrie ce mai este la litera B. Avem lucruri foarte importante în jud. Gorj, unde au fost luptele cele mai mari între romani și daci.

Dl. Ștefulescu e om cu cunoștințe adânci și poziție, care a lucrat mult pentru studiul acestui județ după cum se poate vedea din revista „Jiul” și lucrarea d-sale “Mănăstirea Tismana” ce vi s-a trimis deja de mult la Asociațiune.

Voi mai trimite mici articole mai târziu care sunt de importanță. Ar fi bine să vă adresați la inginerul Danielescu G. (București, Ministerul Lucrărilor Publice) care a făcut grandiosul pod peste Olt (400 m.). Are fotografii pentru biografie și lucrările lui A. Saligny, inginerul care a făcut podul peste Dunăre. Biografia pedagogului Vas. Gr. Borgovan școala normală de instituțiuni, București, Haliță Solomon, inspector al învățământului primar, București (biografia și lucrările lor).

Salutări,

I. Moisil

Documentul nr.11 cutia L.O., nr. 1534

7 ianuarie 97

Direcțiunei Enciclopediei Române, Sibiu

Trimit foi lucrate 31, nelucrate 2, total 33.

I. Moisil

Documentul nr.12 cutia L.O., fila 219

T. Jiu 29 ian.97

Domnule Diaconovich!

Articoli mei pentru enciclopedie îi primiți în două zile.

Salutări , I. Moisil

Documentul nr.13 cutia L.O., fila 208

T. Jiu 28 februarie 97

Pe o fișă a Enciclopediei, Iuliu Moisil scrie: 33 manuscrise redactate de I. Moisil "Totodată alături 8 foi din partea d-lui Al. Ștefulescu cu articoli: Cărbunești, Corbeni, Crasna (județ) la aceste 5 foi, -localități de importanță istorică."

P.S. – Vă rog alăturați câte 4-5 foi albe când veți trimite articolii viitori.

Salutări , I. Moisil

Documentul nr.14 cutia L.O., fila 1487

T. Jiu 8 nov. 97

Onorată direcție,

Relativ la articolul *Bou*, cu privire la soiurile prășite în România, eu nu vă pot da detaliul, mai bine cunoaște acestea dl. Gr. Maior, prof. la școala de agricultură de la Herăstrău-București, căruia vă rog să vă adresați.

Cu toată stima , I. Moisil

Documentul nr.15 cutia L.O., fila 209

Aduc felicitările mele Comitetului Asociațiunei pentru apropiata realizare a Muzeului ardelean pentru a cărui întemeiere mi-am expus și eu dorința înainte cu vreo doi ani mai amănunțit despre însemnătatea muzeelor relevat în gazetă.

Ioan I. Drăgoiescu

Salutări , I. Moisil

Joi am pus bazele unui muzeu,
I. Moisil

Documentul nr.16 cutia L.O., nr. 324

Tg. Jiu 24 ianuarie 98

Onor Direcțiunii Enciclopediei Române

Trimit 10 foi lucrute de mine cari se vor putea pune și ca supliment.
Totodată trimit și doi numeri din “Ardeul” spre a fi păstrate în biblioteca
Asociațiunei.

I. Moisil

Documentul nr.17 cutia L.O., fila 1630

T. Jiu 24 ian.1898

Domnule Diaconovich!

Cu poșta de azi v-am trimis 10 foi cu aticlele pentru Enciclopedia
Română și anume *Ardealul*, *Bleibetru*, *Brau Nic. fiul*, *Cerbul*, *Părăianu*
Ene Pleșoiu D. și *Porcius Florian* precum și niște ilustrate ale „Ardeului”.
Vă rog răspundeți de primire.

Cu toată stima , I. Moisil

Documentul nr.18 cutia L.O., fila 349

T. Jiu 11/23 octombrie 1898

Onoratei Direcțiuni a Enciclopediei Române - Sibiu

Trimit restul de 14 foi trimise mie cu hârtia d-voastră de la 3 sept.
1898.

Cu toată stima, I. Moisil

Documentul nr.19 cutia L.O., fila 2293

T. Jiu 16 decembrie 1898

On. Comitet al Enciclopediei Române

Trimit nouă foi lucrate; cinci foi nelucrate, acestea fiind de foarte puțină importanță și se pot elimina.

I. Moisil

Documentul nr.20 cutia L.O., fila 2469

T. Jiu 9.I. 99

Mult stimat domnule Diaconovich,

Am primit scrisoarea dv. de la 18 ianuarie și vă mulțumesc pentru informațiile date și pentru regulamentul alăturat. Ele sunt interesante și folositoare pentru noi. Totodată atest și primirea biletelor de manuscris sub litera P pentru Enciclopedie și până la timp le voi lucra. Primiți asigurarea deosebitei mele stime,

I. Moisil

Documentul nr.21 cutia L.O., fila 395

T. Jiu 8.III. 99

Domnule Diaconovich,

Am primit scrisoarea d-tale nr.2586. Deși aveam mult de lucru, totuși am lucrat Fauna Europei, însă fiind timpul prea scurt am lucrat-o după Brockhaus Lex (ikon) în rezumat.

Salutare, I. Moisil

Documentul nr.22 cutia L.O., fila 2823

T. Jiu 22.IV. 99

Dle Diaconovich,

Foițele pentru Enciclopedie vi le trimit peste vreo patru-cinci zile, acum am avut foarte mult de lucru cu lucrările pentru terminarea anului școlar.

Salutări, I. Moisil

Documentul nr.23 cutia L.O., fila 361

T. Jiu 7 iulie 99

Trimit foi lucrate 11, nelucrate 2, total 13. Plecând din oraș pe vacanță, celelalte foi vă rog a mi le trimite în septembrie c.v.

I. M.

Documentul nr.24 cutia L.O., fila 2877

T. Jiu 28 august 99

Domnule Diaconovich,

Azi, întorcându-mă de la Viena, am găsit o consemnare de defecte pentru Enciclopedie. Regret că nu pot să lucrez având foarte multe lucrări atât la Direcțiune cât și ale mele personale, pentru mine, lucrări ce trebuie să public până în noiembrie.

Salutări, I. Moisil

Documentul nr.25 cutia L.O., fila 2942

T. Jiu 22 nov. 99

Cu poșta de azi am expediat 10 foi pentru Enciclopedia Română, din cari 9 lucrate și 1 nelucrată. Cu toată stima,

I. Moisil

Documentul nr.26 cutia L.O., fila 310

T. Jiu 27.XII. 99

Direcțiunei Enciclopediei Române

Trimit foi lucrate 20 de la litera L și M (Marian Ion) 3. Rog a mi se comunica dacă ați primit încă mai mult timp biografia lui Florian Porcius trimisă de mine. *Da?*

I. Moisil

Documentul nr.27 cutia L.O., fila 364
T. Jiu 9/29 martie 900

Domnule Diaconovich,
Vă rog publicați și biografia preotului I. Macavei în Enciclopedie.

Salutare, I. Moisi

Documentul nr.28 cutia L.O., fila 340 (nedatat)

Trimit acum articolul "Vasile Nașcu" pentru Enciclopedie rugându-vă
a-l înscrie la litera N.

Salutare, I. Moisi

Documentul nr.29 cutia L.O., fila 4128
T. Jiu 10.XII. 900

Domnule Diaconovich,

Am primit hârtia cu articolii pe cari mă rugați a-i lucra. Deoarece sunt
atât de ocupat încât nu pot să lucrez, am rugat pe dl. Prof. gim. de aici, dl. Ion
Popescu-Voitești, care le lucrează și care va lucra și alte articole din științele
fizico-matematiche. De aceea vă rog a-mi trimite vreo 20 de foi nescrise pentru
articole iar pe dl. Popescu să-l înscrieți printre colaboratorii Enciclopediei
Române.

Salutare, I. Moisi

Documentul nr.30 cutia L.O., fila 4300
T. Jiu 5 nov. 1901

Domnule Diaconovich,

Trimit cu poșta de azi mai multe articole de la litera O ce mi-ați trimis
să lucrez. Unele din listă nu le-am lucrat neavând la mână materialul necesar.

Salutare, I. Moisil

Documentul nr.31 cutia L.O., fila 4391

T. Jiu 14 II 1902

Domnule Diaconovich,

Cu poșta de azi v-am trimis mai mulți articoli pentru Enciclopedie. Din fasciculele publicate am văzut lipsa unor articoli pe care vi-i trimisesem eu la timp și anume *Milușescu* și *Nașcu*. Vă rog să nu uitați articolii Părăianu Emanoil, Pleșoianu, Porcius, pe cari i-am trimis mai de mult. Vă rog trimiteți-mi vreo 20 foi albe cerute deja de mult. Ce însemnează pe foi M I sau M II și numerile puse după aceste semne? Articoli lucrați 82, nelucrați 16 din cari 6 de mine și de Popescu-Voitești. Articoli nelucrați n-am avut materialul necesar. (sic!).

Salutare, I. Moisil

Documentul nr.32 cutia L.O., fila f.n.

T. Jiu 20 martie 1902

Dlui C. Diaconovich,

Trimit 53 articole, dintre care 31 lucrate de dl. I.P.Voitești, și 22 I. Moisil. Obsrv la art. *Rhombus*, că nu s-a tipărit *Oalean* la care se raportă Rhombus. Asemenea nu s-a trecut *nasul mare* și *nasul strâmb* la care se raportă Rhindof.

Vă rog a-mi răspunde dacă se poate trimite *Ornitologia* lui Marian.

Salutare, I. Moisil

Documentul nr.33 cutia L.O., fila 354

T. Jiu 10 aprilie 1902

Domnule Diaconovich,

Am primit un număr mare de foițe, articole despre păsări, pe care nici eu, nici D. Popescu Voitești nu le cunoaștem. Ca să le putem lucra, avem necesitatea de *Ornitologia* lui Marian căci în ea sunt lucrați acei articoli, de aceea vă rog a mi-o trimite mai repede înapoind-o după terminare.

Documentul nr.34 cutia L.O., fila 328

T. Jiu 7/20 octombrie 1902

Am onoarea a vă răspunde că toți articolii de la litera R și S ce mi i-ați retrimis la timp și n-am unul la mine.

Cu toată stima, I. Moisil

Documentul nr.35 cutia L.O., fila 352

T. Jiu 7/20 martie 1903

Domnule Diaconovich,

Vă trimit următoarele: 64 foi lucrute de dl. I. Popescu-Voitești; 5 T. Jiu de Al. Ștefulescu cu 5 fotografii; 4 Tismana de Al. Ștefulescu cu 1 fotografie. În curând vă voi trimite un articol asupra d-lui Nic. Teclu.

Vă rog a trimite d-lui I. Popescu-Voitești, harnicului colaborator al Enciclopediei, toate fasciculele apărute din Enciclopedie. Articolul asupra d-lui Al. Ștefulescu cred că le-ați primit.

Salutări, I. Moisil

Documentul nr.36 cutia L.O., fila 353

T. Jiu 11/24 martie 1903

Dle Diaconovich,

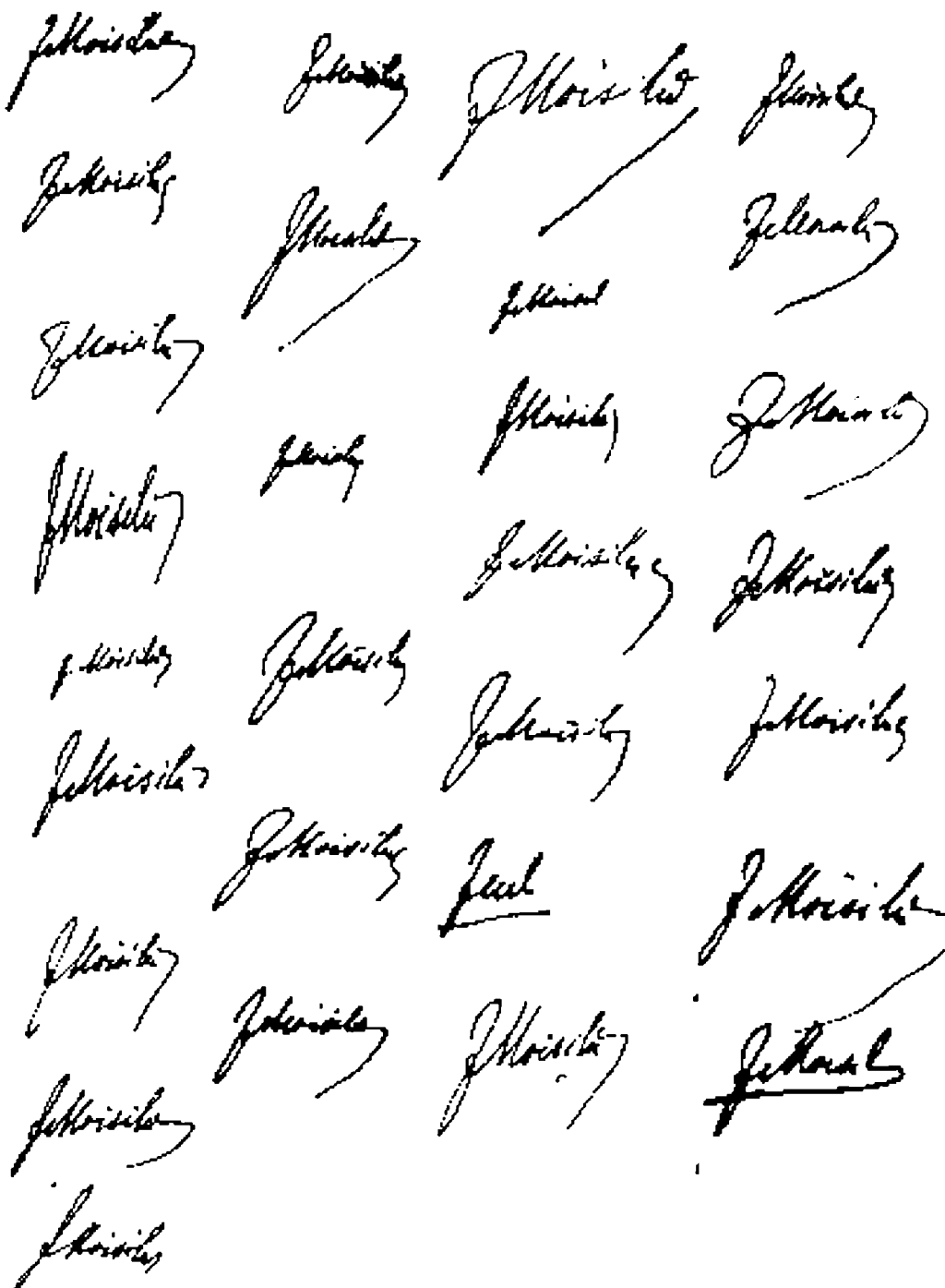
Trimit un articol asupra lui Nicolae Teclu spre a-l publica în Enciclopedia Română.

Salutare, I. Moisil

Rog a-mi răspunde de primire și dacă aveți vreun articol asupra lui Tudor Vladimirescu.

NOTĂ:

- Semnături ale lui Iuliu Moisiș culese după documentele publicate în prezenta lucrare.

Astra Năsăudeană - împliniri și perspective

prof. Ioan Seni

Năsăud

ASTRA NĂSĂUDEANĂ și-a reluat activitatea în mod firesc după începutul anului 1990, când, din aprilie până în septembrie același an, testând zona năsăudeană, am obținut garanții privind reactivarea acestei Asociațiuni.

În mai multe ședințe ale Comitetului de inițiativă din care n-au lipsit I.Seni, I.R. Nistor, Oct.Ruleanu, D. Nistor, E. Moga, I.N. Someșan, I. Lăpușneanu, preot D.Tomi, Gr. Marțian, Gr. Găzdac, S. Ursa, etc s-au definitivat Statutul și Regulamentul de funcționare a Despărțământului Năsăud al ASTREI, filială a Asociațiunii care, în 9 sept.1990, prin sentință judecătorească, primește personalitate juridică iar în adunarea generală anuală, din 27 X 1990 de la Năsăud, își definitivează programul de activitate pe anii următori.

Adunările anuale următoare le-am organizat, în baza unor tematici preferate de localnici, la Maieru:(1991:îmbunătățiri la Statut și regulament și înființarea de noi cercuri), la Sângeorz-Băi (1992:importanța evenimentelor locale în stimularea activităților ASTREI, pregătiri pt. dezvelirea bustului lui Solomon Haliță), la Salva (1993: sesiune de comunicări "Salva -file de istorie", 230 de ani de la martiriul lui Tănasă Tudoran), la Zagra (1994: sesiune de comunicări "Nicolae Drăganu - fiu al Zăgrii", dezvelirea plăcii comemorative "Nicolae Drăganu", atribuirea aceluiași nume Școlii gen.), la Ilva Mare și Măgura Ilvei (1995: simpozion "Liviu Rebreanu - pe plaiuri ilvene", dezvelirea plăcilor comemorative "Liviu Rebreanu" la Ilva Mare-pe Casină, unde a debutat romancierul cu nuvela CODREA și la Măgura Ilvei, pe Primărie, unde a fost ajutor de notar, spectacol "Nunta ilveană"), la Sângeorz-Băi (1996:evocare "Solomon Haliță - pedagog modern", dezvelirea bustului său în fața liceului ce-i poartă numele, spectacol "Păunița"), la Rebrișoara (1997: sesiune de comunicări "Personalități rebrișorene", dezvelirea plăcilor comemorative dedicate lui Ignațiu Seni, Anton Precup, Iacob și Ioachim Mureșanu la Școala veche, Căminul cultural și respectiv Școala nouă care și poartă numele celor din urmă, spectacol cu Valeria Peter Predescu) la Coșbuc (1998: sfințirea monumentelor mortuare ale familiei COȘBUC, dezveliri de

plăci la Căminul Cultural și Șc. Generală, simpozion “80 de ani de la moartea lui Coșbuc”, spectacol cu “Balada” de la Bistrița și V.P.Predescu), la Năsăud (1999: evocare “ASTRA – 10 ani de activitate în libertate”, pregătirea Expoziției jubiliare, a concursului de creație “Veronica Micle”...), la Feldru (oct.2000 aniversarea a 755 de ani de atestare documentară a localității, aspect concretizat printr-o sesiune de comunicări, o întâlnire cu fiii satului, vernisaje și lansări de cărți, rapoartele DNA).

În 1991 (4-6 oct) DNA a găzduit Adunarea anuală a Asociațiunii sărbătorind 125 de ani de la nașterea poetului G.Coșbuc și 130 ani de la înființarea Asociațiunii ASTRA având ca oaspeți de seamă aștrști din Sibiu, Cluj, Iași, Dej, Arad, Blaj, Vișeu, Maramureș, Alba, Mureș, scriitori din București, Cluj, Iași, Câmpulung precum și reprezentanți ai ASTREI NĂSĂUDENE din Maieru Sângeorz-Băi, Feldru, Salva, Zagra, Rebrîșoara, Rebra, Ilva Mare, Poiana, Măgura, Leșu, Parva, Lunca Ilvei, Coșbuc, și foarte mulți năsăudeni (cadre didactice, medici, juriști, ingineri, economiști, tineri, pensionari...). N-au lipsit reprezentanții instituțiilor locale și ai celor județene (Insp.Sc, Insp. pt. Cultură, Muzeul Județean, „Răsunetul”, TVR-ul etc). Au fost prezenți universitari din Cluj, Iași, Sibiu, Tg. Mureș, Baia Mare...

DNA se compune la această oră din 19 cercuri locale: Oraș Năsăud (președinte- Pr.D. Tomi), Colegiul Național “G.Coșbuc” (-prof. R.Berceni), Șc. Gen. Năsăud (-prof. Fl.Tămaș), Protopopiat Năsăud (-pr. prot I.Dâmbu), Maieru (-pr. E.Coman, S-prof. S.Ursa), ASTRA Ilveană (-prof. P.Berengea, VP-V.Ureche), Feldru (-prof.S.Palaghi, VP-prof.I.Nechiti și E.Stratulat), Rebrîșoara (-prof. M.Ilovan, S-prof. L.Muthi), Leșu (-înv. N.Lupșan/primar), Ilva Mică (-T. Otviș), Salva (-prof. A.Filip), Coșbuc (C-tin Catalano), Zagra (-pr.prot. I.Dâmbu VP-prof. G.Rusu, -prof.G.Ilovan), Cristeștii Ciceului (-prof. A.Tătar), Monor (-pr. S.Avram, S-prof. Ilie Oltean), Beclean (-prof. L.Dănilă/dir, VP-prof.I.R.Zăgrean), Sângeorz-Băi (-prof. Tr.Ciociu, S-prof. L.Cârdan), Rebra (-pr. T.Nedelea, S-prof.St. Bachiș/dir.), Parva (-G.Stelian/primar); Funcționează corespunzător secțiunea științifică (p-prof. drd. Gh.Pleş), de tineret (p-eleva Luminița Macrai), istorică (p-prof. G.Tomi), literară (p-prof. I.Lăpușneanu), muzeală (p-prof. I.R. Nistor/Muzeu năsăudean), etnografică și de folclor (p-prof. S.Ursa), școlară (p-prof. N.Bosbiciu), pedagogică (p-prof.M.Ursu), bisericească (p-pr.prot. I.Dâmbu). DNA numără peste 600 membri activi, 450 ajutători, 30 fondatori și 28 de onoare.

După 10 ani de activitate astristă s-au concretizat câteva acțiuni care, la nivelul DNA, au o frecvență sigură, devenind tradiționale. Este vorba despre “Zilele Coșbuc”, “Zilele Rebreanu”, Zilele Colegiului Național “G.Coșbuc”, Balul ASTREI activizat de Secț. de tineret; acordarea de premii anuale, cu ocazia “Maialului năsaudean” celor ce se afirmă în valorificarea și conservarea portului popular, a cântecului și jocului popular autentic; acordarea de premii anuale elevilor și liceenilor performanți care realizează media anuală cea mai mare pe profil (informatică, filologie, pedagogic, mate-fizică, biologie-chimie, silvic, economic, gimnazial etc); de asemenea, celor ce se afirmă în Olimpiada școlară, în etapele ei județeană și națională; Concursul interdisciplinar “Dr. Paul Tanco” cu probe la lb. română și matematică și care întrunește annual 80-100 elevi gimnaziști și 30-40 cadre didactice de specialitate care-i obișnuiesc deja pe elevii lor cu exigențele unui concurs și cu bucuria reușitei, într-o competiție în care peste 50% din participanți sunt premiați de către ASTRA, Soc. De St. Matematică și Filologice, de Inspect. Sc.Jud., Colegiul “G.Coșbuc”, Asoc. Fam. “Dr. Paul Tanco” s.a. Edițiile precedente au fost găzduite de localitățile care au cercuri ASTRA: Năsăud, Lunca Ilvei, Maieru, Monor, Zagra urmând ca cea de-a VI-a ediție să fie găzduită de orașul Beclean, al cărui președinte ASTRA este prof. Ligia Dănilă/dir.Sc.Gen.”Gr. Silași”. Vigoarea acestui concurs o dau atât gazdele, cât și participanții, în buna organizare a prof.Gh.Pleş președintele Secției științifice.

Altă acțiune devenită tradițională este “Festivalul ilvean de colinde și obiceiuri de iarnă” ajuns la ediția a VII-a după ce a fost găzduit, rând pe rând, de Poiana Ilvei, Ilva Mare, Măgura Ilvei, Leșu, Lunca Ilvei și Ilva Mică. Festivalul se desfășoară, de regulă, a treia zi de Crăciun, 27 XII, în fiecare an și valorifică și conservă colindele și obiceiurile de iarnă din zonă. La îndemnul astriștilor din aceste localități răspund chemării copiii școlari și liceeni, tineri și bătrâni, intelectuali și virtuoși gospodari, preoți, cadre didactice, primari, consilieri locali etc. Este imperios necesar a evidenția pe inițiatorii și organizatorii acestui festival: prof. P.Berengea, Virgil Ureche, înv. N.Lupșan/primar, prof.Maria Ruști, Oct.Bora, Pavel Pop/primar, Flaviu Lupșan/primar, prof.I.Balea/dir., Tib. Otviș, Al.Ureche, Al. Pop etc.

DNA colaborează statornic și eficient cu Inspect.pt.Cultură, (prof.D.Cosma, C.Cotuțiu, G.Țărmure-consilieri șefi), Inspectoratul Școlar (prof.L.Ștefănescu, C-tin Totir, prof.A.Buta, D.Petrean), cu Muzeul Jud (prof. M. Prahase-dir/senator), cu Centrul Creației Populare (dir.Al.Uiuiu,

referent Valeria Peter Predescu), cu periodicele județene RĂSUNETUL (dir.A.Mănarcă, redactori –I.Moise, G.Moldovan, I.Lazăr, I.Mititean), MESAGERUL /dir.E.Dreptate), cu TVR (Nicoleta și Gh.Cherecheșiu), cu Consiliul Județean (Gh.Marinescu-președinte), cu Prefectura, cu unele partide politice dornice să susțină activitățile ASTREI, cu primari demni de toată lauda pentru susținerea acțiunilor astriste.

Am realizat 33 de numere din periodicului PLAIURI NĂSĂUDENE, după care lipsa de fonduri ne-a oprit temporar. În prezent, despre acțiunile ASTREI NĂSĂUDENE scriu în RĂSUNETUL:I.Mititean, I.Moise, G.Moldovan, în CUIBUL VISURILOR-Sever Ursa, Icu Crăciun, în TRIBUNA IDEILOR: I.Seni, Gh.Pleş, I.Lăpușneanu iar în BULETINUL VRR: Ironim Marțian, Nic.Trifoiu...

De mare efect au fost donațiile de carte ale DNA către Societatea Culturală LIMBA NOSTRĂ CEA ROMÂNĂ din Chișinău (președinte – Valentina Butnaru) care ne-a primit cu toată căldura la Chișinău, Soroca și-n numeroase localități în care numeroși copii, părinți, cadre didactice, prima s-au bucurat de darurile noastre, niciodată îndeajuns de multe.

Tabăra internațională LA NOI ACASĂ a găzduit prin ASTRA ILVEANĂ (Ilva Mare și Măgura) și ASTRA MAIERU peste 75 de copii și instructori români din R.Moldova și Ucraina, în familii, determinând ulterior noi posibilități de comunicare și cunoaștere reciprocă.

Pentru reușita Concursului de creație VERONICA MICLE, am cooperat cu ASTRA Iași și Blaj, găzduind cu multă strădanie din partea Consiliului Local, al Primăriei și Bisericii nr.1 tinerii din țară sau din afara granițelor, laureați ai acestui concurs. Ediția din 2001 va fi în întregime găzduită de Năsăud, responsabilitatea asumându-și-o de-opotrivă Primăria, Consiliul Local, Colegiul "G.Coșbuc", D.N.Astra prin cercurile și secțiunile sale.

Printr-o tematică bogată asigurată unor simpozioane sau sesiuni de comunicări am reușit, colaborând cu Muzeul județean, să publicăm în volumele acestei instituții date despre viața și opera lingviștilor Sever Pop (Poiana Ilvei) și Grigore Silași (Beclean), precum și date esențializate din viața celor 17 academicieni năsăudeni, volume epuizate la această oră din librării.

Cu concursul Cercurilor ASTRA din: Zagra, Ilva Mare, Măgura Ilvei, Coșbuc, Rebrișoara și Năsăud și colaborând cu primarii și consiliile locale, cu școlile generale și alți intelectuali, am dezvelit plăci comemorative și

aniversare unor personalități locale –foste membre ale ASTREI precum acad. Nicolae Drăganu, Liviu Rebreanu , Iacob Mureșanu sau grănicerilor nășăudeni – un singur și modest simbol dedicat acestora până azi. În aceeași idee, ASTRA NĂȘĂUDEANĂ s-a implicat și-n realizarea și inaugurarea unor monumente ale eroilor sau spiritualității locale precum la Cristeștii Ciceului, Maieru, Coșbuc sau a unor busturi precum al lui SOLOMON HALIȚĂ la Sângeorz-Băi ori IACOB și IOACHIM MUREȘANU la Rebrișoara.

Numeroși membri ai ASTREI NĂȘĂUDENÉ au fost răsplătiți cu titluri și diplome de CETĂȚEAN DE ONOARE (Ursa Sever, Ioan Seni-la Maieru) sau de MEMBRU de ONOARE al Societ. LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ (Chișinău –R.Moldova) precum I.R.Nistor, I.Mititean, G.Rus, V.Moldovan (Căian), I.Seni, S.Ursa, P.Berengea, dr.L.Ureche, Valeria P.Predescu, Gavril Moldovan...

Colaboratori statornici ne sunt numeroși profesori universitari – Gavril Istrate și Al. Husar din Iași, Teodor Tanco, D-tru Protase, Ironim Marțian și drd-zii Nic.Trifoiu și Vasile Tutula din Cluj-Napoca, D-tru Acu, D-tru Abrudan, Victor Grecu din Sibiu, Gh.Pop, Nic.Felecan, Vasile Viman din Baia Mare precum și regretatul Valeriu Lazăr din Tg. Mureș. Buni cooperanți sunt și dr. Ion Buzași din Blaj, Emil Lazăr, I.Măluț și Aug.Pădurean din Dej, Petru Istrate din Brașov, Areta Moșu din Iași, Silvia Pop din Blaj, scriitori, poeți din județ, țară, Chișinău...Marea lor majoritate au primit titlul și diploma de MEMBRU de ONOARE al DNA, inclusiv președinta LNCR din Chișinău, jurnalista Valentina Butnaru. DNA a militat și susținut acordarea titlului de CETĂȚEAN de ONOARE al NĂȘĂUDULUI d-lor G.ISTRATE, T.TANCO, DUMITRU PROTASE și NICOLAE TRIFOIU.

După o experiență de peste 10 ani se pot sugera unele propuneri, care ulterior să aducă consecințe benefice pentru întreaga activitate a Asociațiunii ASTRA:

a) Atragerea tineretului de partea Asociațiunii prin cât mai multe acțiuni care să-i intereseze (*premii* cât mai multe și mai mulțumitoare pentru tinerii performanți, indiferent de domeniu-artistic, sportiv, învățătură, etc./o *revistă* proprie care să le promoveze ideile, gusturile, să le consemneze performanțele, să le dea cele mai pertinente sfaturi de viitor.../acțiuni *distractive* prilejuite de diferite evenimente din viața lor, de performanțele pe care le ating, de aniversările care-i interesează cel mai mult etc).

b) Înființarea de noi cercuri ASTRA în localitățile în care există susținători

și simpatizanți ai Asociațiunii (Bistrița, Telciu, Rodna, Prundu Bârgăului, etc.)

c) Cooperarea sinceră și responsabilă cu instituțiile culturale locale și județene precum și cu primăriile și consiliile locale.

d) Realizarea unui periodic local, specific astrist, în care cercurile, secțiunile și despărțămintele să-și poată prezenta activitatea, intențiile și, mai ales, performanțele pentru a putea atrage cât mai multă lume de partea sa, mai ales sponsori și parteneri de activități.

e) Găsirea unor fonduri la nivel central și editarea monografiilor despărțămintelor care au împlinit 10 ani de activitate asiduă.

f) Recomandarea unor soluții corespunzătoare pentru a reuși acumulări de fonduri financiare în stare să acopere cheltuielile prilejuite de activitățile pe care le desfășoară ASTRA în cercuri, secțiuni și despărțăminte întrucât cotizația, donațiile și sponsorizările modeste nu ajung. Ar fi de dorit ca la nivel central să se organizeze (la Sibiu) cursuri manageriale din care, cei instruiți, să știe obține fonduri, mai ales Phare sau din alte fonduri oferite de CEE.

g) Întrucât din 2001 încep alegerile pentru organismele locale ale ASTREI, ar fi bine ca la nivelul tuturor cercurilor, secțiunilor și despărțămintelor să fie atrase forțe noi, tineri motivați, persoane și personalități marcante ale culturii locale, de o ținută morală impecabilă și dornici să facă cât mai multe pentru ținutul lor.

II. "ASTRA" LA FELDRU

**Gavril Istrate – Decanul de vârstă al filologilor români a
primit titlul de Cetățean de Onoare al comunei Feldru
prof. Mircea Daroși,
Nepos**

Ajuns la venerabila vârstă de 86 de ani, neposul moldovenizat, cum i se spune adesea, se întoarce cu drag în cetatea spirituală a Năsăudului, cea care l-a propulsat în sfera celei mai frumoase îndeletniciri intelectuale.

Aici, dar și dincolo, în “dulcele târg al Ieșilor”, Gavril Istrate este înconjurat de cea mai aleasă stimă și prețuire, de profundă afecțiune, sentimente care sunt expresia rodnicei sale activități didactice și științifice desfășurate, decenii la rând, în fruntea unor prestigioase instituții din capitala Moldovei. A fost 19 ani decanul Facultății de Filologie a Universității “Al.I.Cuza” din Iași, șef al Catedrei de limba română din cadrul Institutului de Filologie “Al.Philippide” și a condus destinele altor instituții cărora le-a dat suflet, s-a contopit cu ele și s-a făcut atât de necesar pentru evoluția lor.

Cine este de fapt omul Gavril Istrate? Ne-o spune cu o aleasă mândrie, chiar Domnia Sa, ori de câte ori are prilejul să vorbească despre țărani, glorificând parcă demnitatea acestei origini. Este fiul unui înzestrat rapsod popular care ne-a lăsat minunatele versuri din volumul “Dor și jale”. Deși era un om simplu, din Neposul vremilor de altădată, el i-a transmis fiului său dragostea pentru carte. În casa în care a văzut lumina zilei existau peste 500 de cărți, lucru destul de rar pe atunci, și toate adunate dintr-o pornire lăuntrică a tatălui său.

Această frumoasă patimă îl va urmări toată viața și azi, poate oricine să constate că este un adevărat bibliofil.

Dacă întâiele buchii le-a învățat la școala din satul natal, de care se simte legat prin toate fibrele sufletului său, Năsăudul celor mai iluștri bărbați i-a conturat profilul de viitor intelectual devenit mai târziu un renume. Profesorii Ion Tăzlăoanu, Gheorghe Tomi și, nu în ultimul rând, directorul Școlii Normale, Sandu Manoliu, vor deschide orizontul spre “școlile cele înalte” din capitala Moldovei.

Fascinat de personalitatea lui Garabet Ibrăileanu, care l-a cucerit încă de pe băncile liceului din Năsăud, Gavril Istrate devine student și apoi un

strălucit profesor și cercetător pe tărâmul limbii române. A urmat Facultatea de Filologie cu gândul să se realizeze în probleme de literatură, dar a avut norocul să-l aibă ca mentor pe renumitul profesor Iorgu Iordan care i-a întărit încrederea că studiul limbii este mai aproape de sufletul lui. Dovadă sunt cele peste 700 de studii și articole publicate în reviste importante ale țării. Este membru în comitetele redacționale ale revistelor: “Cum vorbim”, “Limba română”, “Cronica”, “Analele Universității”, “Studii și cercetări științifice”. Colaborează la “Dacia literară”, la “Steaua”, “Convorbiri literare”, “Cronica”, “Revista Română”, “Literatorul” și este fondator al ASTREI din Iași, scrie și se dovedește un prieten devotat al ASTREI din Năsăud. A elaborat studiul “Graiul satului Nepos”, “Limba română în concepția unor învățători năsăudeni”, “Un profesor ieșean, director la Năsăud- Sandu Manoliu”, “Amintiri despre profesorul Virgil Șotropa” sau “Academicianul Liviu Rebreanu”.

Lucrările sale despre Mihail Sadoveanu, George Coșbuc, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Calistrat Hogaș, George Călinescu și mulți alții au o incontestabilă valoare științifică. Nu de mult și-a lansat cartea “Transilvania în opera lui Mihail Sadoveanu” în care face multe referiri la graiul de pe Valea Someșului.

Profesorul Gavril Istrate a participat la numeroase sesiuni științifice, colocvii și întruniri, a ținut sute de conferințe și comunicări științifice care au avut loc în cele mai importante centre culturale din țară: București, Iași, Timișoara, Cluj, Baia Mare, Brașov, Galați, Târgu Mureș, dar și la românii de peste Prut. Deși moldovenizat, în suflet mai poartă simțul ardelenesc, își mai păstrează încă accentul, știe să captiveze vorbind ore în șir, recită sute de versuri din poezia lui Coșbuc, Lucian Blaga sau Pillat, este plin de umor, și, mai ales, prietenos cum îi șade bine oricărui ardelen.

Profesorul și omul de știință Gavril Istrate ne aparține nouă, Moldovei și țării întregi căreia îi închină întreaga sa activitate, iar acordarea titlului de cetățean de onoare al Năsăudului și al Feldrului, după ce cu puțini ani în urmă a primit premiul și titlul de membru de Onoare al ASTREI Centrale și năsăudene, reprezintă un binemeritat gest al tuturor celor de pe plaiurile sale natale ce-l cunosc, îl iubesc și-l respectă.

Corul, țărănesc din Feldru - Schiță monografică
prof. Ioan Nechiti,
Feldru

Ca și în alte părți ale Transilvaniei înainte de Unire, și la Feldru, prin anii 1894-1895, în jurul bisericii, a luat ființă un cor format din țărani. Cei ce l-au înființat, vor fi luat, poate, ca model, corul bisericesc din Năsăud, înființat în 1878 de Iacob Mureșan, pe atunci tânăr profesor.

Vom menționa aici faptul, că în timpul existenței Regimentului de graniță, întreaga viață religioasă și laică a satelor noastre a fost cârmuită de legi și organe militare. În acele timpuri nu putea fi de loc vorba de manifestări sociale și culturale în afara programului militar. Toate acestea au contribuit la rămânerea în urmă a foștilor grăniceri români din punct de vedere cultural, față de satele sasești din jurul Bistriței, care, fiind libere și bogate, stăpâne pe cele mai bune pământuri, au putut înființa, cu ajutorul puterii politice favorabile lor, școli, orchestre, fanfare, coruri, care toate au contribuit apoi la ridicarea lor pe o treaptă culturală superioară.

Pe când aici, la noi, la desființarea Regimentului de graniță, în 1851, exista câte un preot și o biată școală zisă națională, cu un singur învățător, care avea de instruit pe toți copiii satului și poate, ici, colo, câte un ofițer sau subofițer invalid. Aceștia au fost factorii care trebuiau să organizeze viața culturală a satului năsăudean la mijlocul veacului trecut. Din consfăturile preoților și ale învățătorilor, sub conducerea vicarului din Năsăud Grigore Moisil, s-a născut ideea înființării unor organe locale, sub denumirea de *senate bisericești și școlare*, compuse din câte 12 persoane (învățătorul și restul țărani), sub președinția preotului, care au organizat apoi și condus viața culturală a satului. Din procesele verbale rămase, rezultă că senatele acestea au numit și pensionat învățătorii, le-au stabilit salariile, s-au îngrijit de gospodărirea bisericilor și a școlilor, de înscrierea și frecvența elevilor, de rechizite școlare, au premiat și au aplicat amenzi celor în culpă. Autoritatea senatelor școlare a dăinuit la noi până după Unirea din 1918, când școlile au trecut sub conducerea statului român. Ele mai există și acum ca senate bisericești.

Prima mențiune scrisă despre corul din Feldru, aflată în protocolul

amintit, este din ședința Senatului din 18 august 1896, ținută sub conducerea preotului Constantin Pop, cumnatul poetului George Coșbuc. În procesul verbal al ședinței, la punctul 9, se scrie: „membrul Stefan Neamțu propune ca învățătorul Octavian Doci (angajat chiar în acea ședință, n.a.) să strângă la școală copii repetitori și să-i ducă la biserică și să-i introducă și pe dâșii în cor. Propunerea se primește.” Menționăm că repetitorii erau toți absolvenții școlii elementare, care, de la 12 la 15 ani, trebuiau să urmeze la școală cursuri suplimentare, în toate sărbătorile anului.

A doua mențiune despre cor este din ședința senatului din 31 ianuarie 1897, în care, tot la punctul 9 al procesului verbal, se scrie: „membrul Toader Scridon propune senatului ca pentru conducerea corului în biserică din loc, să se dea din lada bisericii, învățătorului pensionar Petre Neamțu, pe anul 1897, o remunerație de 10 florini, în două date, la 1 iulie și la finea anului”. Senatul aprobă.” Mai târziu, în procesul verbal al ședinței din 30 ianuarie 1898, tot la punctul 9, se scrie: „membrul Toader Scridon propune ca celor doi conducători de cor, Petre Neamțu învățător pensionar și lui Leon Bărdan deac la biserică să li se voteze o remunerație din fondul bisericii. Senatul hotărăște lui Petre Neamțu 8 florini și lui Leon Bărdan 4 florini.” Probabil această remunerație stabilită și acordată conducătorilor corului va fi rămas în vigoare mai mult timp, că nu mai întâlnim referiri la ea în actele ședințelor ulterioare. În ședința senatului din 21 oct. 1906, la pct.6 al procesului verbal, se scrie: „Prezidiul face cunoscut că pentru *procurarea unui harmoniu* la instruirea corului bisericesc, s-a deschis o listă de oferte benevole și după ce acel harmoniu va fi proprietatea bisericii, propune ca și din casa bisericii să se oferească oarecare sumă. Membrul Toader Scridon propune a se da 100 de coroane din casa bisericii. În concluzie, propunerea se primește”. (Până la acea dată corul n-a avut nici un instrument muzical.) Cât va fi costat ~~harmoniul~~ nu ne spune cronica, dar el a fost procurat în anii 1906-1907 și, începând de atunci, el a fost utilizat de toți conducătorii corului, până prin anii 1965-1966, când, fiind cam dărăpănat de oameni și de bătrânețe, a fost trecut provizoriu la secția muzeului satului, unde există și acum.

Timp de 12-13 ani corul a fost cor bisericesc, până în anul 1907, când preotul Constantin Pop a decedat. În luna ianuarie 1908, în locul lui a venit ca preot în Feldru Emil Ștefănuț (bătrânul) (1862-1924), de origine din comuna Telciu. Până la acea dată el fusese profesor de muzică la liceul din Năsăud (între anii 1896-1908), când, în urma unor șicane din partea Ministerului de

culte și instrucțiune din Budapesta, pe motivul că avea diplomă de calificare de la Conservatorul de muzică din București, a fost silit să demisioneze din postul de profesor, trecând astfel ca preot în Feldru.

Timp de 12 ani, cât a fost profesor de muzică în Năsăud, D-nul Ștefănuț a desfășurat o bogată activitate de compozitor și maestru de cor. Era doar în anii tinereții. Deci când a venit în Feldru, el avea o serioasă pregătire teoretică și practică în domeniul muzicii, autor a peste 50 de compoziții și armonizări în diferite ramuri muzicale. Odată cu venirea lui Ștefănuț în Feldru viața și activitatea *corului a primit o altă direcție și instrucție muzicală*.

Paralel cu activitatea de cor bisericesc, el a creat și alternativa *de cor laic*, care să interpreteze și difuzeze cântecul popular. Alături de corul oamenilor maturi, Ștefănuț a creat și un cor de copii, pentru care avea compoziții anume pregătite. Cu acea ocazie, autorul acestor rânduri, ca elev în clasa a 3-a elementară, a fost verificat la harmoniu, asupra posibilităților lui vocale de viitor „corist”.

Când a sosit Ștefănuț în Feldru, aici a aflat discuții aprinse și pregătirile cele mai avansate cu privire la edificarea unei școli noi, pe care avea să le continue și conducă el mai departe, până la realizare. Începută în 1908, edificarea școlii avea să fie terminată în vara anului 1909, numai cu mijloace locale, fără ajutor de la nimeni. Paralel cu dirijarea problemelor legate de edificare, preotul Ștefănuț trebuia să pregătească și programul serbărilor de inaugurare a noului edificiu școlar, pe care le dorea să fie prilej de mare manifestare culturală românească.

Aceste serbări s-au desfășurat în zilele de 28 și 29 august 1909, *cu participarea familiei și a poetului George Coșbuc* a cărui bunică, după mamă, a fost din Feldru. Tot atunci s-a ținut la Feldru și adunarea anuală a Reuniunii învățătorilor „Mariana” (după numele vicarului – învățător și pedagog Ion Marian), la care au participat învățători și alți intelectuali, țărani, meseriași, din peste 40 de sate românești. A fost o manifestare culturală sătească și românească de mare răsunet.

Acum corul țăranilor din Feldru și dirijorul Emil Ștefănuț aveau să treacă prin botezul de foc al verificării în fața unui public mai exigent și foarte numeros, pentru vremile și condițiile de atunci. Cronicarul serbărilor, învățătorul Macedon Linu, bibliotecarul Reuniunii învățătorilor, le apreciază la modul superlativ, atât în desfășurarea lor integrală, cât și cu referire la contribuția corului. Răspunsurile la solemnitatea inaugurării au fost date

din partea corului, despre care el scrie: „...În decursul întregii mise, am admirat corul plugarilor din Feldru, cor pe patru voci, atât de bine disciplinat, atât de bine instruit de domnul Emil Ștefănuț, fost profesor de muzică la gimnaziul din Năsăud și condus în decursul misei, cu multă amabilitate, de harnicul învățător Ion Sângeorzan...” Seara s-a ținut și un concert-teatru, în cadrul căruia s-au executat cinci piese corale nemaiauzite pe aici până atunci: „Bine a-ți venit” de Alexandru Popovici, „Hora Oltului” de C.M.Cordoneanu, „Mândruliță de demult” de G.Dima, “Hora dobrogeană” de M. Spacovici și “Dorul ardeleanului” de A. Popovici. Referindu-se la comportarea corului, Macedon Linu scrie în continuare: “Corul mixt din Feldru, condus de domnul Emil Ștefănuț, are în sânul său forțe tinere cu studii și școală muzicală, ce nu se mai pot compara cu diletanții corurilor comunelor din jur. “Aici el se referă la cei doi fii ai preotului și la alți patru fii ai notarului Bancu, toți amatori de muzică, ce erau atunci în vacanță și au fost șefi ocazionali de voci ale corului. Tot dâșii au executat și prezentat piesa „Cind Cind” de V.Alecsandri. Mai departe scrie Linu:”acest concert atât de reușit, în “Dorul Ardeleanului” a ajuns culmea, astfel că acest punct, la insistența publicului, a fost repetat, iar conducătorul și coriștii frenetic aplaudați, călduros felicități. Un cor ca și corul din Feldru, care are conducători destoinici ca domnul Emil Ștefănuț, acel cor are viitor și poate face concurență concertelor de la orașe...”

Elogiul cronicarului își avea explicația în două cauze. Una a fost, în adevăr, calitatea corului, instruit și dirijat de un specialist, care, în timpul de atunci, a realizat o performanță remarcabilă. A doua cauză rezidă în faptul că românii din satele ardelenе-poate cu excepția Banatului – nu aveau reuniuni corale relevante, care să poată ieși la rampa unui public mai exigent. Cântecul popular din minunatul tezaur ardelean nu se puteau manifesta decât la nunți, în șezători și la clăci. În afară de aceste ocazii nu existau alte posibilități de manifestare muzicală sub stăpânire străină.

În întreg Ardealul nu exista decât Liceul foștilor grăniceri năsăudeni, unde elevii români se puteau cultiva în domeniul muzicii, în anumite limite impuse de programul școlar. Nu existau apoi nici specialiști români competenți în instrucția muzicală. Înaintea lui Ștefănuț, la liceul din Năsăud au funcționat ca profesori de muzică trei nemți și un ceh. Ștefănuț a fost al doilea român cu studii și compoziții, care a urmat ca profesor de muzică la Năsăud, după cel amintit, Iacob Mureșianu a stat un singur an școlar 1878-

1879, iar când a concurat la acel post, putea fi numit profesor definitiv, a fost înlăturat prin ceva intrigi, fiind numit neamțul Oberti. După Ștefănuț a urmat la liceu ca profesor Augustin Bena (din Pianul de Jos jud. Alba), al treilea român specialist în muzică. În asemenea împrejurări era oarecum firesc să nu existe la sate coruri bine instruite. Nu existau, aici în Ardeal, nici piese corale inspirate din folclorul nostru bogat, scrise și armonizate de oameni competenți pentru necesitățile corurilor. Acestea au apărut abia la începutul acestui secol. Asemenea considerații par a reliefa și mai mult contribuția lui Ștefănuț la formarea corului din Feldru în împrejurări vitrege pentru viața culturală a satelor românești de pe Valea Someșului Mare.

În 1914, izbucnind primul război mondial, coriștii bărbați mai tineri au plecat în armată, femeile au rămas singure cu gospodăria, cu copiii și grijile pe cap, iar corul, care a strălucit până atunci, a devenit iarăși cor bisericesc, cu elementele rămase acasă, în așteptarea altor vremi.

După Unirea din 1918, Augustin Bena a plecat profesor la Conservatorul de muzică din Cluj iar preotul Emil Ștefănuț a fost chemat iar la catedra de muzică a Liceului din Năsăud, pe care o părăsise în 1908. Noroc pentru corul și comuna Feldru că el și-a crescut și a lăsat un urmaș demn în locul lui, pe fiul său, Emil Ștefănuț junior.

Emil Ștefănuț junior (1893-1968) a urmat în oarecare măsură drumul pe care l-a urmat și tatăl său. Conform unor principii conservatoare, dominante în Ardealul dinaintea Unirii, fiul preotului avea să facă și să devină și el preot, chiar dacă, mai târziu, va adăuga încă o specialitate la cariera inițială de preot. Astfel s-a întâmplat și cu tânărul Ștefănuț, care, la dorința și îndemnul expres al tatălui său, a urmat întâi teologia la Blaj, devenind preot. După ce a venit în locul tatălui său ca preot în Feldru, s-a gândit să reorganizeze corul în care a cântat și el în 1909. Doar crescuse alături de pianul tatălui său, compozitor și dirijor! Pentru a-și completa cunoștințele necesare unui bun dirijor, a urmat cursuri de specializare și calificare la Conservatorul din Cluj, unde a obținut diploma de profesor de muzică. Notăm aici că Ștefănuț bătrânul, pe când era profesor la Liceul din Năsăud, în 1924, în urma unui atac de cord, a decedat brusc, iar în locul lui a urmat profesor Alexandru Ionescu-Butaș. Ștefănuț tânărul era atunci în curs de calificare, deci n-a putut urma tatălui său la catedră.

În Feldru, ca preot, s-a pus pe muncă și, ajutat de pasiunea căreia nu-i putea rezista nimic odată dezlănțuită, a adunat pe vechii coriști ce mai rămăseseră, cărora le-a adăugat alte elemente tinere astfel că, prin anii

1920-1922, corul din Feldru, renăscut din propria-i cenușă, ajunge din nou la strălucirea de altădată. Natural, funcționa ca și cor bisericesc, al cărui conducător timp de cca. 15-20 de ani, a fost harnicul și inteligentul învățător Ion Sângeorzan și el bun cunoscător al muncii de dirijor, ajutat și el de diacul Leon Bărdan, unul din cei mai vestiți cântăreți bisericești din Valea Someșului, ce avea o voce caldă, un timbru particular și propriu nemaiîntâlnit și un registru al vocii care urca până la tenor prim, iar jos cobora până la bas. Îl amintim aici ca pe unul care a fost și corist peste 30 de ani și conducător la începuturile corului.

Prin anii 1923-1925, pe când Ștefănuț tânărul se apropia de terminarea cursurilor de profesor de muzică, la Năsăud a luat ființă Școala Normală de Învățători, urmașă a Preparandiei dintre anii 1859-1860. La noua școală era nevoie și de un profesor de muzică, vioară și cânt, care să completeze cunoștințele viitorilor învățători, ei înșiși dirijori de coruri sătești în cariera lor. La această catedră minunatul pedagog și cărturar, decedat la vârsta de abia 34 de ani, directorul școlii, Sandu Manoliu, format în școlile Iașului, l-a chemat la început pe Ștefănuț bătrânul de la liceu, fiind clase puține, iar după moartea lui l-a chemat, în 1926, pe Ștefănuț tânărul. Dar el nu și-a părăsit nici neglijat datoria de preot, nici pe cea de dirijor și instructor al corului din Feldru. Dimpotrivă, tocmai în acest timp, a ridicat corul pe o treaptă superioară celei din timpul tatălui său.

Extrem de activ, foarte afabil și amabil, prietenos și apropiat de toată lumea, inclusiv de țăranii și elevii, pe care-i trata ca pe niște prieteni mai mici, de multe ori neștiutori, Ștefănuț era într-un veșnic neastâmpăr. Aveam uneori impresia că pentru el corul din Feldru era un fel de laborator, în care încerca și perfecționa rețete pe care le aplica apoi la corul elevilor. Alteori făcea invers.

În timpurile vitrege, când dirijorul corului era Ștefănuț bătrânul, el trebuia să aleagă cântecele și piesele corale cu multă grijă, să nu „lezeze” concepțiile stăpânirii străine. De interpretat cântece patriotice ca: „Tricolorul”, „Pe al nostru steag”, „Pui de lei”, etc. nici nu putea fi vorba. Nici din cele cu „Foaie verde”...nu mergea oricare. Ca și poporul, și cântecul era încătușat. În orașe era și mai greu, din cauza unui șovinism dur și agresiv. La sate tot era poate, mai multă, nu libertate, ci mai multă nepăsare și poate toleranță din partea organelor de control. Aici, la diferite manifestări țărănești, se mai putea cânta muncind la fân, secerat, prășit, în largul hotarului, unde

lipsea ochiul și pana de cocoș ale jandarmului.

După Unirea din 1918 toate vechile opreliști s-au prefăcut în praf și pulbere. Viața socială românească a scăpat din cătușele seculare. Acum profesorul și dirijorul corului Emil Ștefănuț (tânărul) putea alege, cum a și ales, orice cântec sau piesă corală, atât pentru corul din Feldru, cât și pentru corul elevilor de la școală.

Ștefănuț a instruit corul din Feldru de așa manieră încât putea îndrăzni să se prezinte cu el în fața oricărui public, oricât de exigent, cum a și făcut. A dirijat corul feldrihanilor și în fața regelui Carol al II-lea la Năsăud, în anul 1934, când a fost înființat batalionul de grăniceri, pentru a se continua tradițiile vechi ale fostului regiment.

Sub conducerea lui, corul din Feldru a susținut de mai multe ori, an după an, concerte la băile din Sângeorz, apoi la Nepos, Leșu, Telciu, Năsăud, Prundu Bârgăului etc. *Aceasta a fost perioada cea mai activă și mai strălucitoare din viața corului*, care avea între membri lui doar 3-4 intelectuali, iar restul, până la 60 de persoane, erau toți de la plug și de la sapă.

În această perioadă a fost corist și autorul acestor rânduri, între anii 1920-1931. Notăm că, în aceste timpuri, nu existau pe aici cămine culturale, iar instruirea corului o făcea Ștefănuț în școală. Când aducea câte o piesă nouă și începea instruirea pe voci separate (sopran, alt, tenor și bas), Ștefănuț arăta o răbdare extraordinară, dar tot așa cerea și coriștilor. Era în stare să revină și să repete un fragment de 20-30 de ori și până nu-l șlefuia cum voia el, nu trecea mai departe. La fel proceda și cu ansamblul corului. Mulți țărani coriști s-au familiarizat cu notele muzicale, cu citirea și interpretarea valorii lor, o bună parte din ei prindeau cântecul numai cu ajutorul urechii, de aceea era nevoie de repetări îndelungate, uneori obositoare și chiar plictisitoare. Un cântec era ca o mașină mai complicată, ale cărei piese singurate nu impresionau și nu spuneau mare lucru. Abia când toate erau montate la locul lor, când piesa muzicală era asamblată și pusă în mișcare, apoi stârnea plăcerea și admirația chiar și a coriștilor, de aceea se supuneau cu răbdare dirijorului.

Prin anii 1932-1933, probabil săturându-se de a mai face naveta între Feldru și Năsăud, Ștefănuț a renunțat la preoție, după ce a edificat una dintre cele mai frumoase case parohiale de pe Someș numai cu ajutor local, și s-a mutat definitiv la Năsăud, devenind doar profesor de muzică, până la odiosul „Dictat de la Viena” din 1940, după care a plecat și el în „Țara românească”,

de unde a revenit la Năsăud în 1945.

Ca profesor de muzică a participat în cadrul multelor excursii ale Școlii Normale, cu care a cutreierat toate satele Văii Someșului și a Bârgăului și dincolo de „târgul” Bistriței, departe pe câmpie, până la Sâmnihaiul de Câmpie, ducând pentru prima dată cântecul și teatrul românesc în satele foste iobage, prezentate și interpretate chiar de fiii lor, elevi ai Școlii Normale din Năsăud.

Poate unora dintre cititori li s-ar părea că am insistat cam mult asupra vieții celor doi Ștefănuț, tatăl și fiul, în cadrul unei scrieri despre corul din Feldru. Am insistat asupra lor pentru simplul motiv că viața lor s-a împletit cu viața corului, că ei au dat viață acestui cor și, prin priceperea, talentul și munca lor, l-au făcut să strălucească în anumite perioade din existența lui. Când a venit la Feldru Ștefănuț bătrânul, în 1908, corul exista de cca. 15 ani, dar nu știa nimeni de existența lui decât feldrihanii când mergeau la biserică. Cultura muzicală a conducătorilor lui de până atunci era limitată la cele câteva cântări bisericești. Despre manifestări ale corului ca interpret al cântecelor laice, până la 1907, n-am aflat nimic, nici o tradiție sau o informație, deși țărani din Feldru mai cântau uneori în grupuri la diferite ocazii.

Astfel, când eram copil, prin 1907-1908, am auzit bărbați și poate și femei, să fi fost vreo 20 de inși, probabil coriști din corul bisericesc, în casa lui Traian Mureșanu, fiul popii Grigore Mureșanu, nașul tatei, cântând în cor la unison, un cântec vechi ce se cânta pe atunci. Căutându-l pe tata, am intrat în casă și am început să ascult foarte mirat și cu multă sete cântecul, că nu mai auzisem până atunci asemenea cântec. Dar un om, nu-i rețin numele, m-a luat de mână și m-a scos afară în tindă, „să nu stau în gura oamenilor mari”, care probabil mai scăpau și câte o glumă cu două înțeleșuri. Am stat acolo, în tindă și am ascultat vechiul cântec „Așa-i românul când se-nveselește”...din care atunci am prins două strofe și melodia, foarte clar, ca pe un disc de patefon. De atunci nu l-am mai uitat!

Poate că în nici o altă ramură a vieții social-culturale nu simte mai acut nevoia unui conducător-dirijor ca muzica de ansamblu, fără a cărui contribuție nu poate exista. Ca o dovadă în sprijinul acestei afirmații, aducem și o mărturie. Herbert Vor. Karajan, celebrul dirijor a acceptat să lege soarta lui de cea a Orchestrei din Paris el devine consilier artistic al Orchestrei din Paris, până în vara anului 1971. Personalitatea unui șef este capitală pentru orchestră. După război, în 1949, el a făcut din Orchestra Filarmonicii din Viena una dintre primele din lume, dând un egal prestigiu și orchestrei

filarmenice din Londra și apoi extraordinarei Orchestre din Berlin. Parisul, Londra și Berlinul sunt printre primele capitale din lume în privința vieții muzicale și totuși au simțit nevoia să apeleze la cel mai strălucit dirijor, care să facă orchestra lor să strălucească și mai mult.

Priceperea, tactul, talentul și cultura muzicală ale conducătorului de cor imprimă întregului ansamblu stilul și concepția lui. Deci, fără dirijor competent, nu se poate avea cor serios și bine pregătit. Este ceea ce au făcut cei doi pionieri Ștefănuț cu corul din Feldru. Pe drumul creionat de ei și în climatul inițiat și susținut de ei, s-a putut apoi merge mai departe, mai ușor și cu mai multă siguranță, de urmașii lor. Perioada „Ștefănușilor” a durat 25 de ani, când au luptat și cu greutăți, legate de desțelenirea ogorului, de cultivarea muncii de ansamblu și au avut și satisfacții de ordin cultural și intelectual.

După plecarea lui Ștefănuț la Năsăud, a urmat o pauză în viața și activitatea corului. Nemaiavând conducător, acesta s-a destrămat. În cadrul căminului cultural nou înființat în 1935 (care a funcționat în localul școlii) spre sfârșitul anului, aflăm într-un proces-verbal următoarea mențiune: „cuvântul de închidere a serbării a fost rostit D-l. învățător Ștefan Pop, carele n-a pregetat timpul și osteneala spre a instrui și conduce corul, piesele și poeziile executate de tineret.” Deci, după o pauză de câțiva ani corul, de astă dată al căminului cultural, a pornit iar la drum. Într-o primă fază, între anii 1935-1940, corul feldrihanilor și-a luat din nou zborul spre țăriile albastre ale cântecului românesc.

Învățătorul Ștefan Pop a fost atunci sufletul reînvierii acestui instrument popular și colectiv, de a cultiva și a duce mai departe făclia cântecului lăsată de Ștefănuț. El și-a format o nouă echipă de cor, pe care în 1935 am aflat-o compusă dintr-un număr de 44 persoane, numai țărani, organizată pe patru voci. Cu această echipă Ștefan Pop a prezentat programe artistice, în primii cinci ani, atât în Feldru cât și în comunele Ilva Mică, Nepos, Maieru, Rodna și Livezile.

Despre felul de muncă a corului în această perioadă îmi permit să aduc câteva mărturisiri ale unor coriști mai vechi. Activitatea începea toamna, după terminarea lucrărilor câmpului. Ne adunam la școală, în sala cea mare, unde D-l. Ștefan Pop „ne proba” pe toți la armoniu repartizându-ne apoi pe voci. Se fixa numărul de coriști care ajungea până la 50-60 de persoane. Ni se atrăgea atenția asupra punctualității și frecvenței. Ora stabilită de comun acord cu noi era sfântă, iar cei care lipseau mai mult de trei ori erau excluși din cor.

Îmi amintesc că eram fecior și veneam de la muncă din “Fundul Semnelor” seara, iar când ajungem în „Vârful Pleșii” fugeam ca să ajung mai repede acasă să nu întârzii de la repetiții. Întotdeauna la repetiții învățătorul ne aștepta cu soba încălzită și cu lampa pe armoniu, dirijorul și erau ultimii care plecau din sală. Din toamnă până în primăvară pregăteam 3-4 serbări pe care le prezentam fie în sat, fie în deplasare. „Stagiunea” noastră se termina primăvara cu o binemeritată petrecere a artiștilor amatori. Am fost uniți toți coriștii, atât la bucurii cât și la necazuri, de aceea nu ne-a fost greu când, în iarna anului 1946, am făcut o deplasare în satul Livezile, traversând Dealul Târgului pe jos, prin zăpadă până-n brâu și pe un frig de crăpau pietrele.

Am consemnat aceste mărturisiri pentru a reliefa dragostea și însuflețirea cu care artiștii amatori au știut să muncească, cu dăruire și pasiune, pentru afirmarea tradițiilor muzicale ale Feldrului. Procesele verbale ale căminului cultural, păstrate cu atâta grijă și care stau azi mărturie în muzeu, consemnează bogata activitate a corului sub conducerea învățătorului Ștefan Pop timp de 26 de ani, activitate întreruptă doar între anii 1940-1944, când Ardealul de Nord a fost sub ocupație horthystă.

Sfârșitul războiului a trezit și în sufletele noastre, celor aflați sub călcâiul cismeii horthyste, speranțe și bucurii mari, iar *eliberarea noastră de către glorioasa armată română și aliați*, am așteptat-o cu nerăbdare și însuflețire. Animați de dorința de a da glas cântecelor noastre românești ce-au stat încătușate 4 ani de zile, inimoșii artiști amatori, în februarie 1945, reorganizează, sub conducerea învățătorului Ștefan Pop, corul și prezintă primul spectacol în care cântecele au răsunat mai frumos ca oricând într-o țară pe care o visam de acum liberă.

Activitatea corului se va desfășura de acum înainte cu regularitate în stagiuni permanente începute toamna și sfârșite primăvara, în localitate sau în deplasare. Amintim că după 1945 corul, împreună cu formațiile de teatru, dansuri, soliști, au prezentat spectacole la Ilva Mică, Maieru, Rodna, Nepos și Bistrița. Dintre spectacolele de amploare prezentate de formația de cor enumerăm: concertul susținut în anul 1947 la 6 octombrie cu ocazia dezvelirii bustului lui Vasile Nașcu, concursul formațiilor artistice etapa județeană Bistrița 1950 și spectacolul cu ocazia inaugurării noului local al căminului cultural din Feldru, în anul 1955.

Activitatea lui Ștefan Pop ca director de cămin și dirijor de cor a încetat în data de 15 aprilie 1959, așa cum ne spune ultimul proces verbal. Corul nu

și-a întrerupt activitatea având alt dirijor, pe D-l Octavian Costânașiu, învățător feldrihan, și el director de cămin cultural.

În anul 1961 conducerea căminului cultural a fost încredințată profesorului Ioan Nechiti. Știam, ca unul care a luat parte la viața culturală a satului de la vârsta de 14 ani, că există o puternică tradiție culturală și oameni minunați în satul nostru. Nu mă puteam mulțumi de loc cu formațiile pe care le aveam, cu formația de cor pe care o instruiam eu, mai puțin pricepător în muzică. Mereu mă întrebam: Ce-i de făcut? Cum vom putea ieși din anonim? Cum vom putea organiza o formație corală, cel puțin egală cu cele pe care le-a avut satul nostru? Iată că fericita ocazie se ivește. În toamna anului 1964, după o ședință cu directorii de cămin, stau de vorbă într-un cerc mai restrâns cu tânărul prof. Cornel Pop, proaspătul director al Casei de cultură Năsăud, despre al cărui talent de dirijor auzisem multe. Printre alte discuții, îi fac propunerea de a ne face o vizită la Feldru, de a vedea posibilitatea reorganizării corului. A acceptat cu unele rezerve. Într-una din serile lunii octombrie 1964 are loc prima întâlnire între coriști și noul dirijor. Chiar după prima repetiție, când a reușit să ansambleze un cântec pe patru voci, Cornel Pop a rămas încântat de comportarea corului, de receptivitatea oamenilor și a remarcat faptul că feldrihanii au cultură muzicală formată, probabil în decursul anilor, de dirijorii înaintași.

Dorința de muncă și afirmare, setea coriștilor pentru cântecele românești, s-au împletit în modul cel mai armonios cu stilul de muncă perfect al dirijorului. Măiestria dirijorului, tactul pedagogic, apropierea acestuia de coriști au creat acea unitate necesară fiecărui cor. După patru săptămâni de repetiții, corul prezintă primul spectacol aplaudat cu generozitate de feldrihani, urmat apoi de un concert susținut pe scena Casei de cultură din Năsăud. De la această dată corul a progresat mereu, iar apariția sa în spectacole este tot mai frecventă și mai apreciată. Inclus în ansamblul de cântece și dansuri al raionului Năsăud, corul participă la un turneu în satele de pe Valea Someșului și Valea Bârgăului. În anul 1965, corul este înregistrat de Studioul de radio Cluj, participă la concursul regional „Cântecul și jocul someșan” unde se situează pe primul loc, fapt pentru care este invitat să prezinte spectacole pe scenele în aer liber din Cluj. În 1966 corul obține locul întâi la un concurs organizat pe plan raional și tot primul loc la „Dialogul artistic” între raioanele Năsăud și Bistrița. Tot în acest an, în zilele de 17-18 septembrie, corul participă la marile manifestări prilejuite de sărbătorirea

centenarului marelui poet George Coșbuc ce au avut loc în satul Coșbuc, atât în cadrul montajului „Nunta Zamfirei” cât și cu piese corale proprii.

În iarna anilor 1966-1967 corul s-a pregătit intens pentru „Dialogul la distanță” organizat între regiunile Cluj și Hunedoara de către Televiziunea Română. În zilele de 24 -26 martie corul este la Cluj, unde participă și la dialog, fiind cu această ocazie televizat. În vara anului 1967 corul participă la cel de-al VIII-lea Concurs al formațiilor artistice de amatori, ocupând locul trei la faza regională. În toamna aceluiași an, corul participă la spectacolul omagial închinat dezvelirii bustului Vasile Nașcu în fața muzeului din Năsăud. În continuare corul este prezent la toate edițiile Reuniunii corale “Doina Someșană” ce s-au ținut în fiecare an la Năsăud.

Având un dirijor excepțional, care și-a pus întregul talent pentru ridicarea neconținută a măiestriei interpretative, corul a pășit din treaptă în treaptă ajungând aproape de perfecțiune. Despre calitățile interpretative ale corului mi-aș permite să arăt remarca făcută de dramaturgul Paul Everac la încheierea dialogului artistic dintre raioanele Bistrița și Năsăud când spunea „Dacă aș dori să mai ascult ceva, aceasta ar fi cântecul „Nuntă țărănească” a lui Tudor Jarda în interpretarea corului din Feldru, interpretare atât de autentică și specifică acestor meleaguri.”

Nu avem pretenția că am ajuns la perfecțiunea absolută, dar afirmăm că în interpretare corul a dat tot ceea ce a putut și a dat foarte mult. Faptul că în ultima perioadă formația ajunsese aproape de perfecțiune, a permis dirijorului să introducă în repertoriu, alături de cântecele obligatorii, cântece populare și cântece preclasice, care presupun o cultură muzicală temeinică. Vorbind despre repertoriul corului arătăm că, din documentele pe care le avem, rezultă că au fost pregătite și interpretate aproape 150 piese corale. În ceea ce privește compoziția corului, arătăm că el a avut în alcătuirea sa în majoritate țărani din sat, intelectuali, cadre didactice și alți salariați. Au participat și participă la cor, alături de vârstnici și tineri de 15-16 ani. Au fost și sunt familii unde ambii soți cântă în cor și unii chiar cu copiii lor. Amintim aici pe Toader Truțiu cu soția și fiul Emil, Scridon Gravrîlă cu soția și fiii lor Leon și Gavrilă și mulți alții. Aproape jumătate din numărul coriștilor sunt soț și soție. Faptul că, alături de tineri, au cântat și cântă și vârstnici, dă corului o notă de prestanță, de autoritate, iar disciplina introdusă a creat și sudat unitatea corului.

Din informațiile culese de la bătrânii satului, din documentele existente

privind numărul coriştilor, rezultă că peste 500 de țărani au cântat în cor, formația având în medie 50-60 de coriști, iar în ultima perioadă, s-a ajuns chiar la 90-100 de coriști.

Anul 1971 a marcat în viața cultural-socială a comunei Feldru un eveniment deosebit – Sărbătorirea a 75 ani de la înființarea corului de plugari. Cinstirea evenimentelor deosebite din viața poporului constituie un omagiu adus celor ce au promovat ideile de cultură și progres. Înființat în anul 1896 – corul plugarilor din Feldru a constituit o mișcare cultural-artistică care a adunat în jurul său săteni de toate vârstele și care, prin glasurile lor, au promovat frumusețea cântecului românesc.

La propunerea sătenilor, forurile culturale județene au aprobat sărbătorirea a trei sferturi de secol de la înființarea corului, dându-i acestei sărbători o amploare pe măsura evenimentului. S-a întocmit, încă din primăvara anului 1971, un minuțios plan de acțiune cu responsabilități și sarcini precise. În planul de acțiune se prevedeau următoarele manifestări organizate în două zile:

- Sesiune de comunicări științifice
- Întâlnirea fiilor satului
- Spectacol omagial
- Sărbătorirea corului
- Reuniunea corală „Doina Someșană”

Ținând seama de amploarea manifestărilor, au fost antrenate toate forțele competente din comună. Un colectiv de intelectuali din Feldru, format din prof. univ.dr. Gavril Scridon, prof. Petre Pop, prof. Octavian Scridon, prof. Emil Sângeorzan, inv. pensionar Victor Neamțu, inv. pensionar Ștefan Pop, prof. Traian Pop, prof. Ioan Nechiti, au primit sarcina de a întocmi o lucrare monografică intitulată „Popas la Feldru” care urma să fie tipărită cu această ocazie. Lucrarea nu a putut fi dată la tipar din cauza opoziției organelor de partid și cenzurii. S-a fixat ca dată a sărbătorii zilele de 26,27 noiembrie, 1971. Sarcinile au fost repartizate pe colective în care au fost cuprinse toate cadrele didactice, alți intelectuali și mulți țărani din sat. Au fost intensificate pregătirile formației corale sărbătorite care avea să susțină un bogat program de piese corale. Repetițiile s-au desfășurat de două ori pe săptămână toată vara și toamna intensificându-se în ultima perioadă sub conducerea prof. Cornel Pop, prof. Leon Scridon și Ștefan Pop. Au participat la repetiții săteni de toate generațiile, numărul lor ajungând la peste 90. S-au trimis invitații

celor peste 250 de feldrihani aflați în diverse localități din țară pentru întâlnirea „fiilor satului”.

Profesorul Traian Pop s-a ocupat de Sesiunea de comunicări științifice, iar sub conducerea înv. Nicolae Pop s-a trecut la amenajarea muzeului care cuprindea peste 700 de obiecte colecționate de elevii școlii și țăranii din sat. Cu sprijinul primăriei, sub conducerea directorului de cămin Nicolae Mihăese, s-a renovat căminul cultural, sala de spectacole și exteriorul. Elevii școlii generale au ținut să fie și ei prezenți la această manifestare. Sub conducerea profesoarelor Elena Anisie și Ioana Onciulescu, elevele au cusut peste 300 șervețele pe care era înscris „Corul Feldru – 1896-1971-“ pentru a fi donate, spre amintire, invitaților participanți la această sărbătoare de suflet.

Cetățenii comunei au participat la acțiuni de înfrumusețare a satului, a propriilor lor gospodării, pentru fiecare acest eveniment constituind o chestiune de prestigiu colectiv și personal.

Cu cât timpul se apropia de sărbătorire, sprijinul și îndrumarea celor implicați a fost tot mai consistentă. Domnul Pompei Ștefănescu și Ioan Anuță și-au consacrat o bună parte din activitatea lor în această perioadă pentru a ne sprijini concret în rezolvarea tuturor problemelor. De asemenea, din partea Muzeului județean am fost ajutați de doi muzeografi care ne-au sprijinit în amenajarea muzeului. Prin grija forurilor culturale județene, din timp au fost tipărite invitațiile, diplomele de participant, afișele și alte materiale legate de acest eveniment. Zilele premergătoare sărbătoririi au fost deosebit de efervescente în viața satului nostru. Zeci de săteni puteau fi văzuți la cămin la curățenie, seara la repetiții sau în propria gospodărie pregătindu-se pentru a fi primiți cât mai bine oaspeții.

Sâmbătă, 26 noiembrie 1971. Satul îmbrăcat sărbătorește își așteaptă oaspeții. Sosesc primii invitați „fiii satului”, feldrihani aflați aproape în toate colțurile țării se reântorc să-și vadă satul mai frumos, să-și reântâlnească neamurile, prietenii, dascălii, să fie alături de noi la acest eveniment. Presa județeană își trimite reprezentanții pentru a consemna evenimentul, iar Studioul radio-Cluj, prin prezența regretatului Dumitru Vârtic, ține să fie prezent pentru a înregistra pe bandă cele mai semnificative momente. Către seară, grupuri, grupuri de invitați se îndreaptă către căminul cultural care, înveșmântat sărbătorește, le face o frumoasă primire. Sunt prezenți reprezentanți ai organelor județene, personalități culturale din Năsăud,

Sângeorz și alte localități din județ. ¹

La orele 18 începe Sesiunea de comunicări științifice. La masa prezidiului iau loc: D-na Cornelia Bărbuță, Directorul direcției teatrelor din Comitetul de Stat pentru Cultură, Pompei Ștefănescu, președintele Comitetului județean de cultură, prof.univ.dr.Gavril Scridon, Tudor Jarda compozitor, Vasile Pop, primarul comunei, țăranca Nastasia Porfiri, înv.pensionar Ștefan Pop și directorul școlii, Florin Onciulescu.

Lucrările sesiunii sunt deschise de către primarul comunei care urează bun venit tuturor fiilor satului și invitaților arătând pe scurt importanța evenimentului sărbătorit pentru comuna noastră.

S-au prezentat următoarele comunicări:

- Scurt istoric al comunei Feldru-prof. Emil Sângeorzan
- Făclie nestinsă a școlii: -înv.pens.Victor Neamțu
- Izvor nesecat de cultură: - înv. Georgina Piciu
- Cântăm de trei sferturi de veac:-prof.Ioan Nechiti
- Mergem departe: - prof. Traian Pop
- Poetul George Coșbuc la Feldru: prof.univ.dr.Gavril Scridon

Întreaga asistență ascultă cu deosebit interes comunicările care prezintă cele mai semnificative evenimente din istoricul și viața social-culturală a satului.

Sesiunea de comunicări a fost urmată de concertul coral susținut de formația sărbătorită care a prezentat, sub bagheta dirijorilor Ștefan Pop junior, Cornel Pop și Leon Scridon, un număr de 12 piese corale dintre care trei piese au fost compuse și armonizate de Tudor Jarda, în mod special pentru acest eveniment. De asemenea, a prezentat apoi un concert coral de o înaltă ținută artistică, corul sindicatelor din Bistrița, sub bagheta aceluiași prof. Cornel Pop.Concertele corale susținute de cele două formații au fost vii aplaudate de numerosul public. După terminarea concertului coral, a urmat întâlnirea fiilor satului. În cuvântul de deschidere a reuniunii, inimosul prof. Traian Pop, după urarea de bun venit, a înfățișat consătenilor realizările obținute în sat, urându-le, în încheiere, o petrecere cât mai frumoasă.

Din cauza obligațiilor de serviciu, mulți feldrihani nu au putut fi prezenți trimițând în schimb scrisori sau telegrame. Semnificativă este telegrama trimisă de ing. Grigore Nechiti, aflat în acel timp cu familia în mijlocul continentului african, în Zambia. „În aceste momente de înaltă sărbătoare pentru comuna mea natală, de aici, din depărtare, vă trimit cele

mai curate gânduri de dragoste și respect. Sunt cu sufletul alături de voi dorindu-vă numai fericire și prosperitate.”

Întâlnirea a constituit un minunat prilej de readucere aminte a frumoselor zile din copilărie petrecute în satul natal, de reântâlnire cu vechii prieteni, de cunoaștere a realităților și frumoaselor realizări obținute de feldrihani, participanții angajându-se de a sprijini și de a-și aduce contribuția la continua dezvoltare a comunei. Au fost clipe emoționante, de duioșie și veselie. Târziu, după miezul nopții, participanții se îndreptau spre casă, căci a doua zi urmau să fie alte manifestări.

Duminică, 27 noiembrie 1971. Decor de toamnă târzie. Peste noapte a înghețat. Soarele strălucitor își revarsă razele peste satul îmbrăcat de sărbătoare. Heniul, vechiul barometru al feldrihanilor, își ridică cușma vestind o zi frumoasă. Încep să sosească oaspeții. Autobuzele aduc formațiile corale care se îndreaptă spre școală, unde era locul de adunare. Sute de săteni se îndreaptă spre cămin. Aici urmează să aibă loc partea a doua a festivităților. În jurul orei 9, formațiile artistice încolonate, participante la Reuniunea corală „Doina Someșană”, se îndreaptă, în aplauzele sătenilor, spre căminul cultural. În fruntea corului din Feldru, tânărul Gavrilă Scridon poartă simbolicul steag al corului. Încep festivitățile. Deschizând programul, primarul comunei, dă cuvântul în continuare D-lui Pompei Ștefănescu care dă citire Decretului Comitetului de Stat pentru Cultură prin care un număr de 40 de coriști sunt distinși au diploma și insigna „Evidențiați în munca cultural-artistică”.

Despre semnificația evenimentului a vorbit prof. Ioan Nechiti. A urmat apoi concertul coral susținut de formațiile corale din: Feldru, Maieru, Rebra, Sângeorz, Rodna, Ilva Mare. Prundu Bârgăului, Teaca, corul sindicatelor din Bistrița precum și al Casei de cultură din Cluj. Sala căminului cultural a fost neîncăpătoare pentru numărul mare de asistenți care au ținut să fie prezenți la această frumoasă manifestare. Fiecărei echipe participante i s-a acordat diplomă de participare și diploma jubiliară a corului sărbătorit. Toți participanții au vizitat apoi muzeul satului, în care au fost expuse cele mai convingătoare obiecte privind trecutul multiseclar. Deosebit de impresionantă pentru participanți a fost expoziția de artă populară organizată cu acest prilej.

Chiar în seara aceleiași zile, televiziunea, prin glasul autorizat al prof.dr.Mihai Florea, consemnează în cuvinte elogioase acest eveniment. Presa locală acordă festivităților de la Feldru o pagină întreagă, în ziua de 1 decembrie

1971, în care consemnează în mod cronologic desfășurarea festivității. În data de 6 decembrie Studioul de radio Cluj dedică sărbătoririi corului o emisiune de o oră. În cadrul acestei emisiuni sunt prezentate fragmente din sesiunea de comunicări științifice precum și concertele corale susținute.

După anul 1971 activitatea formației corale se desfășoară în continuare în ritm susținut. Sub conducerea prof. Leon Scridon, corul participă la manifestarea cultural artistică „Hora la Prislop” și la toate edițiile Festivalului „Cântarea României” obținând numeroase premii în faza republicană. Corul din Feldru nu a avut întreruperi mari. A lucrat în stagioni permanente. În anul 1981 se organizează corul bisericesc condus cu pricepere de către diacul Petre Iloaie care, duminică de duminică, cântă la biserică, participând și la alte manifestări religioase atât în Feldru cât și în alte localități. Din corul bisericesc fac parte foarte mulți coriști care participă și la activitatea corului căminului cultural.

Acum, când încercăm să facem un bilanț al corului, când consemnăm aceste fapte, pe mulți dintre coriștii mai vârstnici sau mai tineri îi poartă gândul înapoi la greutățile, necazurile dar și bucuriile și satisfacțiile pe care le-au trăit împreună. Au fost greutăți, pentru că orice muncă cere sacrificii, dar mai ales în artă, în muzică, acolo unde trebuie ca rezultatul muncii tale să fie apreciat de publicul spectator, acest exigent critic de artă, sigur că greutățile sunt mai mari. Cu toții ne vom aminti cu nostalgie de nenumăratele seri de muncă continuă și obositoare, când trecuse de miezul nopții și noi mai finisam fragmentul piesei corale ce trebuia prezentată la concurs.

Ne vom aminti de deplasările pe frig, ploaie, burniță, pe jos, la Livezile, Ilva Mică, de nopțile nedormite de la Rodna, de micile necazuri din cor, de câte altele. De toate acestea ne amintim cu duioșie. Dar, cu inimile pline de bucurie, ne amintim de succesele muncii noastre, de ropotele de aplauze pe care publicul generos ni le-a dăruit cu prisosință. Ne amintim cu drag că am realizat ceva frumos, că am dus și vom duce solia cântecului nostru în toate satele și orașele județului. Ne amintim de clipele emoționante și de înălțare sufletească petrecute împreună pe impunătoarea scenă a „Centenarului Coșbuc”, când melodiile armonioase ale cântecelor noastre au stârnit admirația oaspeților străini veniți să asiste la această grandioasă manifestare românească.

Am trăit și trăim aceleași clipe de bucurie alături de dirijorii pe care i-am avut și-i avem și-n ochii căroră am văzut, de atâtea ori, după fiecare piesă interpretată, satisfacția și mândria muncii împlinite.

Astăzi, când trăim într-o Românie cu adevărat liberă și democratică, vom face din cântecul nostru un adevărat sol al inimii românești, un mesager al prieteniei și buneî înțelegeri.

BIBLIOGRAFIE:

- 1) Gr. Merișescu: *Iacob Mureșan* . Ed. Muzicală, București 1966, p.45-49.
- 2) V. Șotropa, N.Drăganu: *Istoria școlilor năsăudene*, Năsăud, 1913, pag.356-359.
- 3) Sandu Manoliu. *Icoana unei școli*. Năsăud.1930.pag. 314-331 și 507.
- 4) xxx *Călimdarul Bistriței pe anul 1910*, pag.89-97.
- 5) xxx *Breves nouvelles de France* nr.1019, din 8 martie 1969, pag.1.

Învățătorul Ștefan Pop

- Evocare -

prof. Elena Anisie Stratulat
Feldru

Marele istoric N. Iorga spunea: “Sunt cărți, sunt idei, sunt oameni. Cărțile vorbesc, ideile strălucesc iar oamenii interesează spiritul și mișcă inima”.

Într-adevăr, oamenii mari au vocația dăruirii totale, oamenii de excepție trăiesc pentru alții și mai puțin pentru ei. Fericiți sunt cei care trăiesc și muncesc în preajma unor asemenea oameni de care ne aducem aminte cu pioșenie, apreciind strădania lor pentru o viață demnă a românilor. Unul dintre acești oameni de excepție a fost învățătorul *Ștefan Pop*.

Dacă am aprecia la justa lor valoare vorbele lui Miron Costin “nu sunt vremurile sub om ci bietul om sub vremuri”, atunci trebuie să admitem că toți suntem sub vremuri dar depinde de locul pe care-l ocupăm față de centrul de greutate al evenimentelor pe care le trăim, de implicarea noastră la acestea. Ori, învățătorul Ștefan Pop a fost omul care s-a implicat în vâltoarea frământărilor și căutărilor de soluții pentru transformările prin care a trecut acest frumos colț de țară românească.

A văzut lumina soarelui într-o zi de vară a anului 1907, la 13 august, fiind al 7-lea copil din cei 9 ai lui Grigore Pop și Maria, născută Bogolin. La vârsta de 7 ani a pășit pragul școlii primare, învățând primele 4 clase în satul natal, apoi la Năsăud trei clase de liceu, după care, trece la Școala Normală din Năsăud iar ultimul an îl face la Școala Normală din Tg. Mureș.

Tânăr învățător, format la prestigioasa școală năsăudeană, pomește nobila misiune de dascăl animat de dorința de a fi adevărat apostol și luminător al satului. Primii ani de învățământ îi slujește la Școala Măgura Ilvei-Arșița iar apoi la Valea Vinului. În 1931 vine la școala primară din satul natal unde funcționează până la pensionare, în anul 1969, obținând toate gradele didactice.

În anul 1934 se căsătorește cu tânăra învățătoare Iona Ilieș din Feldru, întemeind o familie frumoasă și binecuvântată cu 9 copii vrednici, toți

absolvenți ai cursurilor universitare, cu posturi de răspundere în diverse domenii. Din acest frumos buchet, 5 flori aveau să se usuce de timpuriu.

Mi-a fost dat să-l am dascăl, iar mai târziu coleg de muncă, pe învățătorul Ștefan Pop, care mi-a fost și unchi. A fost un om cu totul deosebit, îndrăgostit de meseria nobilă pe care a îmbrățișat-o și pe care a iubit-o ca pe lumina ochilor. Exigent, dar în același timp apropiat de copii, a transplatat, aproape o jumătate de veac, în inima și cugetul lor dragostea și râvna pentru muncă, stabilind între el, meșterul și ei, ucenicii, vasele comunicante ce au înprospătat în permanență procesul de instrucție și educație.

Imaginea adevărată a acestui mare dascăl ne-o reamintește regretatul prof. universitar dr. Gavril Scridon, în cuvântul domniei sale la înmormântarea învățătorului Ștefan Pop, prezentându-l astfel: “Era grav, poate aspru, dar nu dur; în dosul severității se ascundea întotdeauna căldura dragostei față de noi, copiii, dorința de a ne pregăti temeinic pentru viață. Era o asprime gândită, izvorând dintr-un program de viață – acela de a da și a forma cât mai bine omul. Era o disciplină parcă prelungită din spiritul vechilor grăniceri. Severitatea era dreaptă, era a unui părinte care-și iubește copiii fără să-și trădeze prea mult sentimentele”.

I-a fost dat învățătorului Ștefan Pop să trăiască în lumi diferite – mai vechi sau mai noi. Faptul de esență trebuie însă reliefat. Indiferent de lumea în care a trăit și-a păstrat nealterată vocația de magister. El n-a fost omul situațiilor conjuncturale. El și-a văzut de drumul său – cel al dascăliei, învățând copiii satului nu numai carte ci, înainte de toate, dragostea de țară și de neam, omenie, ordine, disciplină și spirit gospodăresc. Foștii elevi își amintesc și acum cu drag de cântecele învățate de la învățătorul lor, de piesele jucate, după puterile lor, în ropotele de aplauze ale sătenilor precum și de cooperativa “bunilor copii”, administrată de elevi – adevărată școală a economiei și întrajutorării. Ștefan Pop a fost pentru copiii Feldrului un fel de Domn Trandafir, cum și-a numit Mihail Sadoveanu dascălul său iubit.

Ca fiu al nemului românesc, ca fiu al unor plugari români, a trăit din plin bucuriile și necazurile acestora, având dorința fierbinte de a-i ridica pe săteni sub aspect cultural. În acest scop susține înființarea Societății culturale “Vasile Nașcu” în aprilie 1933 din al cărei comitet făceau parte un grup de tineri inimoși ca: Petru Pop, Victor Neamț, Tedor Beșuț, Andrei Nechiti, Grigore Scridon, Ana Gagea și alții. Președintele acestei societăți era

învățătorul Ștefan Pop care a reușit să polarizeze întregul tineret din comuna Feldru.

Începând cu anul 1935 iau ființă primele cămine culturale care aveau drept scop să sprijine, în mod organizat, activitatea de culturarizare a satelor. În aceste împrejurări, Societatea culturală mai sus amintită s-a schimbat în “Căminul Cultural „Vasile Nașcu”, având ca director pe învățătorul Ștefan Pop, funcție pe care a deținut-o până în anul 1959. De acum înainte va mobiliza tineretul la cămin, reușind în scurt timp să reorganizeze corul pe 4 voci, să pregătească soliști, recitatori și actori pentru piesele de teatru, numele lui suprapunându-se, decenii de-a rândul, cu activitatea căminului cultural.

Lucrând cu oameni mari, în exclusivitate țărani, învățătorul Ștefan Pop era la fel de pretențios ca și cu elevii, pretinzând o disciplină severă cu care și artiștii amatori se obișnuiseră, mergând cu dragoste la repetiții și spectacole, aspect ce se desprinde din mărturisirile unor coriști mai vechi: “ne adunam la școală, în sala cea mare, unde d-l Ștefan ne proba pe toți la armoniu, repartizându-ne apoi pe voci. Se fixa numărul de coriști care ajungea la 60-80 persoane. Ni se atrăgea atenția asupra punctualității și frecvenței. Ora stabilită în comun cu noi, era sfântă iar cei care lipseau nemotivat mai mult de trei ori erau excluși din cor. Din toamnă până în primăvară pregătea 3-4 serbări pe care le prezentam fie în sat fie în deplasare”.

Dintre spectacolele de mare amploare organizate și conduse de inimosul dirijor și director de cămin amintesc:

- concertul susținut în anul 1947, la 6 octombrie, cu ocazia dezvelirii bustului lui Vasile Nașcu;
- concursul formațiilor artistice – etapa județeană, Bistrița 1950;
- spectacolul cu ocazia înăugurării noului local al căminului cultural din Feldru, din anul 1955.

În ceea ce privește repertoriul, el era ales cu mult discernământ, apropiat de inima și preocupările sătenilor. Îmi amintesc cu drag de înalta ținută interpretativă a cântecelor: “Sus inima, români”, “Păstorul”, “Zis-a tata și mama” etc. Perioada anului 1947 este caracterizată printr-o febrilă activitate a intelectualilor și a unui grup de cătățeni pentru ridicarea bustului lui Vasile Nașcu, fiu credincios al acestei comune. Problema ridicării bustului implica o serie de greutăți mari dat fiind faptul că toată lucrarea trebuia făcută numai prin mijloace locale. Toate acestea au fost învinse prin strădania unor oameni

de suflet, în fruntea căroră s-a aflat, din nou, învățătorul Ștefan Pop.

În anul 1951, ca recompensă pentru activitatea cultural-artistică permanentă și ca stimulent pentru activitatea viitoare, căminul cultural s-a numărat printre primele din zonă fiind dotat cu-n aparat de proiecție cinematografică, cu un grup electrogen, manipulat în mod voluntar și gratuit de același inimos dascăl Ștefan Pop.

Se stinge din viață la 16 august 1979, după o bogată și rodnică activitate dar, cum spunea Gavril Scridon în cuvântul intitulat "La moartea unui mare dascăl" : " Ștefan Pop nu e mort, e numai dus. El trăiește în noi, în familia sa frumoasă, în larga familie a satului căreia i-a fost un statornic și entuziaist dascăl. Drept recunoștință, sătenii i-au atribuit căminului cultural din Feldru numele inimosului învățător și om de cultură Pop Ștefan.

Fie ca noi, cei de azi, venerând figurile marilor înaintași, să învățăm din lecția pilduitoarei lor vieți, închinându-ne toate forțele înfloririi acestei frumoase vetre românești încărcate de istorie.

Biserica și slujitorii ei
preot, Ioan Iliș
Feldru

Având în vedere că poporul nostru s-a născut creștin, este lesne de înțeles că în această calitate s-a îngrijit de organizarea unei vieți religioase. Din această cauză Biserica este considerată cea mai veche instituție în stat.

Originea comunei Feldru, ca și a Bisericii, se pierde în negura vremii. Încă din secolul XIV-lea, această localitate de pe valea Someșului Mare este pomenită în documente sub diferite numiri. Din vremuri străvechi, locuitorii ei au fost păstori și plugari, au dus o viață simplă și grea muncind pământul și păzind vitele pe plaiuri.

Numai rareori s-a ridicat din anonimat câte unul, cum a fost Toader, diacul, care, în primele decenii ale veacului al XIX-lea, a fost învățător al copiilor boierului moldovean Pătrașcu Ciogolea și de la care ne-a rămas primul discurs funebru românesc rostit în 1639 „La moartea jupânesei Ciogolea”.

La 30 mai 1761, locuitorii din Feldru au declarat în fața unei comisii de la Bistrița că “Biserica au clădit-o strămoșii lor înainte cu două sute de ani” de unde reiese că Biserica de pe acea vereme era de prin 1560. A existat în Feldru și o mănăstire care s-a desființat în secolul XVIII-lea din cauza tâlharilor.

Biserica actuală datează din anul 1783, un an înainte de răscoala lui Horea. Este zidită din piatră de râu, în formă de cruce și într-un stil care se apropie de cel roman. Tot cam din această epocă trebuie să fi fost pictată și catapeteasma, după cum atestă o tradiție din bătrâni, notată pe la sfârșitul veacului al XIX-lea. Ea face parte din patrimoniul cultural național.

Turnul Bisericii s-a construit în 1848. Înainte de această dată, Biserica a avut o clopotniță de lemn, care a ars în timpul revoluției din 1848. În anul 1897 maestra zugravă Matilda Zinhaler, din Tg-Mureș, a curățat și renovat picturile de pe catapeteasmă, iar în anul 1900 Anton Elholz, tinichigiu din Bistrița, a acoperit Biserica cu tablă.

În toamna anului 1960, Biserica a fost pictată de către zugravul

Volasznay Wilhelm din Dej, iar în primăvara anului 1961, a fost sfințită de către Înalt Prea Sfințitul Episcop Teofil Herineanu al Clujului, Vadului și Feleacului.

Biserica a avut trei cărți de cult din secolul XVIII, *Apostol*, *Antologhion* și *Evanghelie*, care au fost predate la Muzeul protopopesec din Bistrița.

Între anii 1983-1986 s-au făcut lucrări de înnoire la Biserică, s-a construit bolta (Biserica avea tavan drept), s-a făcut pictură în tehnica frescă de către Chiuaru Mihai din Bacău, iconostas sculptat în lemn de stejar de către Armanu Virgil din Grumăzești-Neamț și s-a acoperit în întregime cu tablă zincată.. Vechiul iconostas s-a montat în Biserica de lemn din Pleșe. La 12 iunie 1986 s-a resfințit de către I.P.S.S. Teofil, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului.

Din registrele matricole am putut identifica o parte din preoții care au slujit la biserica din Feldru abia din 1699. La ancheta făcută în districtul Bistrița în 1699 printre preoții care au semnat găsim și pe “popa Gavril din Feldru”. La 1733 găsim la Feldru mai mulți preoți: Teodor, Grigore, Istrate, Ioan a lui Simion și Andrei Neamț în a cărui casă s-a ținut un sobor și care s-a păstrat până în 1765 .La 1783 , anul în care s-a construit biserica, era preotul Vasile. În 1793 întâlnim pe popa Lupu (Luchi) până în 1803, apoi întâlnim pe preotul Petre Pop, descendent dintr-o familie preotească. Din 1807 păstorește preotul Ioan Pop, fratele maiorului Leon Pop, care a slujit 57 ani, un om inteligent care știa limba germană și avea un scris caligrafic. A fost îngropat lângă Biserică iar la mărământul lui s-a plantat un tei care mai există și astăzi.

În 1864 a urmat Grigore Mureșan, văr primar cu Iacob Mureșanu, redactor la “Gazeta Transilvaniei” din Brașov. În 1890, vreme de doi ani, păstorește Grigore Ciunterei , urmat de Ioan Macavei (1892) care a apărut în scris drepturile românilor și a suferit rigorile temniței de la Seghedin, de unde i s-a tras și moartea, păstorind un singur an. Între 1893-1895, Cornel Anca din Năsăud. Până în 1907, vreme de 12 ani, preot la Feldru este Constantin Pop, cumnatul poetului George Coșbuc, căsătorit cu Anghelina, sora acestuia. Din 1908-1920 păstorește Emil Ștefănuțiu urmat de fiul acestuia (1920-1933), amândoi fiind profesori de muzică la Liceul din Năsăud. La 1934 vine preot Vasile Mititean până în 1940 , urmat de preotul Traian Buzilă care păstorește 6 ani. Din 1949 este numit la Feldru părintele Nicolae Chintăuan care slujește 25 de ani. Din anul 1959 se înființează al doilea post de preot ,

ocupat de părintele Hărăguș Silviu ce păstorește 33 de ani. După moartea preotului Chintăuan vine preot Iliș Ioan iar pe postul vacant prin pensionarea părintelui Hărăguș, în 1992, vine părintele Toader Grigore.

Începând din anul 1995, la Feldru s-a înălțat o splendidă catedrală, pentru faptul că vechea biserică devine neîncăpătoare pentru numărul mare de credincioși. Pionul principal al acestei zidiri este părintele Toader Grigore, care are o mare vocație de constructor și organizator.

De sute de ani, păstorii ce au păstorit la Feldru au desfășurat o bogată activitate pastoral-misionară, străduindu-se să lumineze credincioșii pe calea mântuirii potrivit poruncii Mântuitorului: “Mergând, învățați toate neamurile” (Pst. 28,19) rolul bisericii fiind acela de a moraliza masele de credincioși, pentru consolidarea unității de credință și de neam a poporului român, având drept scop final mântuirea sufletului.

Tradiția Astrei la Feldru

prof. Ioan Seni

Năsăud

O incursiune cât de sumară printre filele colbuite ale fondului Astra, păstrat la Arhivele Statului Filiala Bistrița-Năsăud, ne scoate la iveală bogate și exemplare fapte ale cercului Astra Feldru, aspecte, din nefericire, de mult uitate.

Comuna Feldru devenea membru fondator al Astrei încă din anul 1870, fiind înscrisă în rândul celor 44 comune grănicerești de către căpitanul Alex. Bohățel, fapt ce crea o atmosferă deosebită pentru ca cea de a X-a adunare generală anuală a Astrei să se desfășoare în frumosul ținut al Năsăudului.

În 1881 se înscrisa ca membru activ și prof. Gavril Scridon (din 1907, va deveni membru pe viață) care apoi, împreună cu renumiții dr. Paul Tanco, prof. Gregoriu Pletosu, dr. C-tin Moisil să pună bazele Despărțământului Năsăud al Astrei-Societate culturală-patriotică ce va uni eforturile tuturor românilor din acest colț de țară în efortul nobil de emancipare economică și spirituală a acestor ținuturi.

Anii 1892 / 1893 rămân ani de vârf în activitatea Astrei năsăudene. În primul an s-au făcut pregătiri deosebite pentru ca Năsăudul să găzduiască încă o adunare anuală a Astrei și alături de vicarul Ioan Pop-președinte, prof. Gr. Pletosu și I. Gheție- secretar, acționau și prof. I. Ciocan, O. Barițiu, G. Domide(Rodna), Dr. Alex. Larionesi (Sângeorz Băi), Ieronim Slăvoacă (Ilva Mare), Anton Precup (Rebrișoara), Demian Nechiti (Ilva Mică), și, bineînțeles, prof. G. Scridon (Feldru), care împreună au pregătit concertul, expoziția, banchetul, balul și disertațiunile corespunzătoare, pentru ca în anul următor să aibă loc adunarea propriu-zisă.

În anul 1902, la 4 ianuarie, prof. G. Scridon convoca o adunare extraordinară a Despărțământului Năsăud al Astrei întrucât președintele acestuia decedase, vicepreședintele, dr. C. Moisil fiind bolnav, s-a retras, alți membrii din Comitet la fel. Adunarea a avut loc la Feldru avându-l ca președinte pe același neobosit G. Scridon, iar secretar, pe prof. I. Pecurariu.

Noul Comitet ales îi avea în componență pe dr. Paul Tanco-președinte, prof. G. Pletosu-vicepreședinte, prof. I. Pecurariu-secretar, iar ca membrii în Comitet pe E. Domide, Alex. Haliță, G. Scridon, I. Gheție, Virgil Șotropa, Ignațiu Seni.

Rămân însuflețitoare chiar și până astăzi cuvintele prof. G. Scridon rostite cu acest prilej: "...ar fi fost dezgustătoriu ba chiar o rușine ca un Despărțământ care numără atâtea comune și societăți ca membre fondatoare a Asociațiunii, și apoi un însemnat număr de membrii inteligenți, să rămână fără comitet organizat și așa să mergă spre decadență."

În același an, dar în luna august, se defășura, tot la Feldru adunarea Despărțământului Năsăud al Astrei, adunare la care s-a întâlnit toată lumea bună a Văii Someșului, Ilvelor etc. Cu acest prilej, dr. Nestor Șimon prezenta ilustra dizertațiune: "V.Nașcu – O schiță a faptelor și vredniciilor acestui bărbat fost descendent din Feldru", iar în cadrul adunării un mare număr de feldriheni sau înscris ca membri ai ASTREI: pr. Constantin Pop, notar gr. Bancu, înv. Oct. Doce, Greg. Neamțu, Ioan Sângeorzan, Leon Onițiu, Petru Neamțu, T.Scridon, Oct. Scridon, Șt. Girigan, D-tru Șofroni, V.Costânaș, Greg. Găină, V.Beșuțiu, Greg. Iloaie, Dănilă Ileni și alții.

Sub oblăduirea aceluiași astrist de marcă, G.Scridon, se transfera de la Rebrișoara la Feldru a doua bibliotecă ambulantă a DNA iar în 1908 se puneau bazele „Bibliotecii populare” din Feldru cu 43 vol. oferite de Comitetul Central al Asociațiunii.

La 13 iulie 1909, cu un număr sporit de membri, se crea cercul ASTRA local, având în comitet pe pr.E.Ștefănuț – președinte înv. Greg Neamțu-secretar și bibliotecar, înv.O.Doce-casier și înv.I.Sângeorzan-controlor, Comitet ce se va remania ori de câte ori va fi nevoie, dar de fiecare dată cuprindea pe cei mai buni oameni din partea locului.

ASTRA FELDRU s-a remarcat susținând activitatea reuniunilor de lectură și cântări, de împrumut și întrajutorare, de asigurare a vitelor, etc.; a organizat întâlniri cu personalități marcante din partea locului, cu președinți ai cercurilor din Rodna, Ilva Mare, Sângeorz-Băi, Maieru, Șanț, etc., cu membri ai comitetului DNA-Iulian Marțian, Iuliu Moisil, A.Șorobetea ș.m.a.d., deseori ASTRA FELDRU fiind premeiată la adunările anuale ale Despărțământului.

Ultimele încercări de supraviețuire ale ASTREI NĂSĂUDENE, după 30.dec.1947, au implicat în sânul lor și personalități ale localității Feldru: prof.

univ.dr. G.Scridon păstra o adresă a Comitetul Central al ASTREI către distinsul Șorobetea pentru o nouă organizare a DNA. Dar în timpul comunismului rezolvarea problemei devenea imposibilă....

După reînființarea DNA – 1990 – numeroși intelectuali ai feldrihenilor contemporani au fost prezenți la acțiunile noastre la adunările anuale de la Maieru, Năsăud, Sângeorz-Băi, Salva, la simpozioane și întâlniri, la dezveliri de plăci comemorative etc. (prof.E.Stratulat, I.Nechiti, etc.), ca apoi, în data de 16 februarie 1994 să fie invitați membrii ai comitetului DNA (prof. I. Seni, A.Pop, T.Pavelea, Gh. Pleș), pentru a fi prezenți la reînființarea ASTREI FELDRU. Au fost prezenți numeroși intelectuali ai satului prof. Gabriel Terșanschi, S.Palagi, E. Statulat, I.Nechiti, L.Neamțu, L.Scridon, Fl. Răduțaș, Ioana Manci, dar și gospodari ca: Petre Iloaie, Grigore Găină și viceprimarul G.Uiuiu, pr. I.Ilieș și alții. Noul comitet ales (prof.S.Palagi-președinte, pr.I.Ilieș și prof. G.Terșanschi-vicepreședinți, L.Neamțu-secretar, iar ca membri prof. E. Stratulat, I.Nechiti, Gr.Găină, P.Iloaie...) și- a propus acțiuni la care vom și bucuroși să putem participa. Urăm și dorim ca noua ASTRĂ din Feldru să atingă și chiar să întrecă performanțele înaintașilor și îi asigurăm că vom fi întotdeauna împreună cu dânșii.

III. ETNOGRAFICA

Noiembrie, lupii și dacii (File de calendar popular)

prof. dr. Vasile V. Filip
Bistrița

Alături de *Brumărel* (= octombrie) și *Undrea* (= decembrie), *Brumarul Mare* (numele popular al lunii noiembrie) face parte dintre “Sfinții Moși” (cf. Ion Ghinoiu), care întruchipează îmbătrânirea timpului și iminenta sa alunecare înspre un “sfârșit” care e totodată o poartă de intrare înspre o nouă buclă a spiralei temporale.

Noiembrie era luna a noua în calendarul roman, cu începutul de an la 1 martie (de unde își trage și numele actual), dar ultima lună a calendarului dacic. Specificul ei în planul manifestărilor rituale constă în numărul mare de sărbători dedicate lupului (animal divin pentru daci — cum se știe — care i-au preluat chipul drept stindard, asociindu-i însă un corp de Dragon și obținând celebrele lor *dragones*), dar și strigoilor și altor forțe malefice — expresii ale îmbătrânirii timpului.

La latitudinea geografică a României lupii se strâng în haite prin octombrie, dar perioada lor de reproducere (asociată cu un vârf al acțiunilor de pradă) survine spre sfârșitul lunii, coinzând, așadar, cu crugul rotirii ciclului anual dacic. În această perioadă părinții Bisericii creștine au fixat celebrarea Apostolului Andrei (30 noiembrie), considerat — nu întâmplător — în unele zone etnografice, patron al lupilor.

Animalul de pradă, carnasierul este propulsat, în spațiul european, la rang de (semi)divinitate după invazia indoeuropenilor (epoca neolitică), ale căror valori erau distrugerea și violența, bazate pe un cod de comportament masculin, agresiv (cf. Marija Gimbutas). Lupul, ca strămoș mitic, îl găsim, pe acest fond, atât la daci, cât și la romani (v. legenda fraților întemeietori Romulus și Remus, crescuți și alăptați de o lupoaică, eternizată de aceea prin celebrul monument *Lupa Capitolina*, sec. V anterior).

Nici în credințele poporului român lupul nu este receptat doar în plan realist, ca un simplu animal de pradă, ci ca o ființă mitologică, temută și respectată, cu atribute semidivine. El este invocat, de exemplu, în cântecele

rituale de înmormântare din Gorj sau Banat, să călăuzească mortul spre lumea de dincolo: “Și-ți va mai ieși / Lupul înainte, / Ca să te-nspăimânte, / Să nu te-nspăimânți, / Frate bun să-l prinzi, / Că lupul mai știe / Seama codrilor / Și-a potecilor” (*Cântecul mare de petrecut* cf. C. Brăiloiu). Alteori lupul apare ca protector al omului contra bolilor, caci sunt atestate practici precum cea a primului alăptat al copilului, care se făcea printr-o “gură de lup” confecționată anume, sub formă de cerc, din falca și pielea unui lup (cf. I. Ghinoiu), cea a trasării în jurul casei a unui cerc magic, ocrotitor, cu ajutorul unei unghii de lup, sau cea a rebotezării copiilor bolnavi cu nume noi (“Lupul”, “Ursul” etc.) de către flăcăi travestiți ritual în lupi (Toplița, MȘ, cf. Gh. Sbârcea). Asocierea lupi- strigoi, mai cunoscută în ultima vreme (și datorită supra-mediatizării ei, pe fondul credinței de import în vampiri și al nevoii noastre ingenuue de senzațional), este doar una din fețele mitico-rituale ale lupului, care nu contravine (decât prin exces) celei mai sus amintite; căci lupul a fost pentru daci “Strămoșul” prin excelență (totemic?), iar funcțiile acestuia (ca ale oricărei divinități arhaice) sunt atât malefice, cât și benefice. El este patronul și întruchiparea lumii de dincolo, care ne cenzurează viața de aici, din lumina, dar o și revigorează prin infuzie de forță, vitalitate și autenticitate (=sacralitate) la începutul fiecărui nou ciclu temporal (=anul, în principal).

Prin influența lumii creștine catolice, întreg acest complex de credințe (prelungit ca celebrare anuală a morților familiei) a migrat, în bună parte (îndeosebi în Ardeal) dinspre sfârșitul lunii noiembrie (*Sântandrei*, 30 nov.), înspre începutul ei (1 nov. — *Sf Doctori fără de arginți și Ziua Tuturor Sfinților*, sau 7 nov. - *Moșii de Arhanghel*). Nu întâmplător Arhanghelii Mihail și Gavril, celebrați la 8 noiembrie (prima mare sărbătoare creștină a lunii), preiau și ei, în receptarea populară, funcția de patroni ai turmelor de oi (răsturnare antifrazică în raport cu “Lupul” divin, totuși destul de obișnuită în istoria religiilor), dar și aceea de călăuze ale sufletelor înspre Rai sau Iad, după caz.

Întruchipările mitologice ale lupilor, prezente încă în calendarul popular până la începutul acestui secol, sunt “Filipii”- haită divină a cărei capetenie este “Filipul cel Mare” sau “cel șchiop”, celebrat fie la *Ovidenie* (în plan creștin (*Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*-21 nov.), fie la *Sântandrei*, în funcție de zonă. În afara acestui Filip (cel mai temut, deci unanim respectat și celebrat), fiecare nevăstă celebră unul sau mai mulți Filipi, moșteniți de la mama sa (urmele unui totemism pe linie maternă?), având grijă să-i respecte

ziua (prin interdicții de muncă), să nu scoată cenușa și gunoiul din casă și nici să nu împrumute foc (focul, jarul- simbol universal al luminii și virilității- era, se credea, căutat de Filipii-lupi pentru a fi înghițit și a se putea reveni, astfel, din ocultare în manifestare).

În perioada sărbătorilor dedicate lupilor se evita pâna și pronunțarea cuvântului “lup”, înlocuit, la strictă nevoie, cu un eufemism, general și diminutival: *Gădineți*. Diminutivarea și eufemizarea sunt atitudini lingvistice obișnuite în raport cu divinitățile malefice (*Sfântulețul*, *Aghiuță*- pentru Dracul, de exemplu), generate de convingerea în legătură cu forța evocatoare și creatoare a cuvântului; numele odată rostit, capătă funcția de invocație și îl cheamă în ființă pe purtător. Termenul “gădineț” trebuie înțeles, așadar, ca un derivat diminutival al substantivului “gadină” care, alături de “bală”, “jivină”, “dihanie”, denumesc un animal generic, cu un evident halou de fabulos, asociat șarpelui mitologic, Dragonului, Monstrului primordial.

Ion Ghinoiu consideră că termenul *godin*, cu care se numește, în unele regiuni (între care și județul nostru, BN, cu deosebire în zona sa de Câmpie) porcul de un an, ar avea aceeași rădăcină cu *gadină* și *gădinet*. Această etimologie l-ar asocia paradigmei mitologice a Dragonului, a Monstrului primordial, a carui sacrificare avea drept scop revigorarea timpului. Îngrășat de obicei anume pentru tăierea de sărbătorile de iarnă, *godinul* ar fi putul, cândva, să întruchipeze Anul, fiind așadar predestinat sacrificării (pârjolirea sa la foc de paie nefiind, într-un astfel de context, decât un “substitut” -în ordinea utilității practice-al incinerării rituale); mai ales că o altă etimologie (ce mi se pare mult mai verosimilă)-cea din slavul “god” = an, cu forma flexionară “godina”, din expresii precum “strașnaia godina” = vremuri de restriște-ne trimite tocmai la ideea atingerii punctului celui mai nevralgic și mai periculos al rotirii timpului, cel al trecerii (prin instrumentul ritual al sacrificiului) de la un ciclu la altul. Un scenariu mitico-ritual asemănător se poate recunoaște în spatele obiceiului “omorării” strigoilor morți, foarte activi în această perioadă, prin înfigerea în inima mortului suspect de a fi strigoi (recunoscut adesea prin refuzul calului de a-i sări peste mormânt, noaptea) a unui fus, par, țepă de lemn sau piron de fier. (În 1984 un informator din Perișor-Zagra, BN, îmi confirma efectuarea în acea localitate a unei atari operațiuni, cunoscută și practică, de fapt, pe întreg cuprinsul țării, utilizată și de M. Eliade în romanul *Domnișoara Christina*.) Sensul arhaic nu e atât “omorarea” mortului, cât *resemantizarea*

sa (dacă se poate spune așa), conferirea unei funcții, integrarea sa într-o paradigmă cunoscută-respectiv fixarea strigoii (asimilat acum Monstrului Primordial), cu ajutorul unui substitut al Axei lumii, la temelia “creației”. Spațiul este astfel reordonat iar “lumea” (= satul, comunitatea) -smulsa din ghearele tenebrelor și refăcută simbolic. Se reproduce astfel, la scară redusă, un gest cosmogonic.

Perioada 13 noiembrie- 6 decembrie (respectiv, între *Lăsatul Secului de Crăciun și Moș Nicolae*) atestă urmele unui scenariu ritual încheiat de renovare a timpului, posibila prelungire a Anului Nou dacic. Principala manifestare socială este, în această perioadă, șezătoarea, al cărei sezon se deschide tocmai acum. Dar fundamentarea ei rituală pare a veni (diacronic vorbind) din petrecerile nocturne, frecvente și ele în această perioadă, însoțite de rituri profilactice contra strigoilor (ungerea cu usturoi a ușilor și ferestrelor, întoarcerea vaselor cu gura în jos) sau de divinație (aflarea ursitei, prospectarea magică a rodniciei anului următor). Aceste petreceri au fost preluate fie de “cheful” tradițional de *Lăsatul Secului* (care coincide cu celebrarea *Filipilor de Toamnă*), fie de credințele și practicile legate de noaptea de *Ovidenie* (21 nov., data la care Biserica a plasat sărbătoarea *Intrării în Biserică a Maicii Domnului*), fie de cele legate de *Bocetul Andreiului*.

Astfel, în noaptea de *Ovidenie* (*Obrejenie*, *Vovidenie* — nume ce conțin rădacina slavă referitoare la previziunea asupra viitorului) se credea că se deschide cerul și vorbesc animalele, prevestind viitorul. Se priveghea la lumina unei lumânări aprinse și încolăcite, de obicei de mărimea unui om (așa cum se proceda și la privegherea unui mort anume), se făceau farmece și descântece de aflare a ursitei, aveau loc praznice pentru morți și se împărțeau pomeni. În cazul ritului de înmormântare, arderea lumânării (identică cu lungimea mortului) reprezenta consumarea concentrată, simbolică (în trei zile- anul ritual, și, prin extensie, ciclul, identificabil și cu viața unui om) a vieții defunctului. Lumânarea de *Ovidenie* reprezintă o extensie asupra timpului a aceleiași perspective. Ion Ghinoiu face chiar o asociere între lumânarea de *Ovidenie* și simbolul binecunoscut al Mărțișorului: precum firele colorate ale Mărțișorului, ea reprezintă măsura simbolică a Anului calendaristic, iar arderea ei devine acum rit de incinerare simbolică a zeului mort tocmai în vederea renașterii sale ulterioare.

“Zeul mort”, Anul în declin, este, în receptarea populară, însuși Sfântul Andrei. De unde și obiceiul confecționării de către fete a unei păpuși din

cârpe (substitut al Anului vechi), numită “Andreiu”, așezată apoi pe o laviță și bociată ca pe un mort în noaptea de 29/30 noiembrie. După trecerea miezului nopții însă, avea loc (Moldova, Bucovina) o petrecere asemănătoare Revelionului contemporan (*Noaptea Strigoilor; Păzitul usturoiului*), grevată însă de practici magice prospective. (În Transilvania, de exemplu, fetele își făceau așa numita “Turtucă de Andrei”, din făină de grâu, coaptă pe plita sobei, a cărei consumare înainte de culcare ar prilejui visarea ursitului.)

Multe din aceste practici au migrat spre sărbătorile solstițiului de iarnă, *Moș Ajun și Moș Crăciun*, preluând multe din funcțiile lui *Moș Andrei* sau *Moș Nicolae*. Rămâne însă semnificativ faptul că, dacă nașterea lui Iisus a fost fixată la 25 decembrie (suprapusă astfel sărbătorii romane *Dies Natali Solis In Victi*, dedicată nașterii zeului solar Mithra, adulat de militari), celebrarea Sfântului Andrei, creștinătorul românilor, a fost plasată tocmai la cumpăna anului dacic: ca un pod peste timp, ca un *Ianus Bifrons* autohton, hărăzit să privească atât înspre trecutul cețos al religiei geto-dace, cât și (mai ales) înspre viitorul orizont creștin.

BIBLIOGRAFIE:

- 1) Ion Ghinoiu Zile și mituri. Calendarul țăranului român-2000. Ed. Fundației PRO, București, 1999.
- 2) Constantin Brăiloiu. “*Ale mortului*” din Gorj. București, 1936.
- 3) Marija Aleskaite Gimbutas. *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*. Editura Meridiane, București, 1989.
- 4) Gheorghe Sbârcea. *Obiceiuri, cântece și jocuri magice din comuna Toplița*. în: „Revista de Etnografie și Folclor”, nr 5/1970.

Obiceiuri la înmormântare în localitatea Coșbuc

Constantin Catalano

muzcograf

Ceremonialul înmormântării a constituit obiectul cercetării multor folcloriști reputați ca: T. Burada, Simion Florea Marian și alții la începutul secolului nostru, sau al celor din vremea noastră, contribuind, fiecare, la îmbunătățirea documentarului folcloristic teaurizat în nenumărate colecții ale Institutului de Etnografie și Folclor ori ale altor instituții culturale din țară.

Fără pretenția de a trata exhaustiv fenomenul cercetat în localitatea Coșbuc, cercetarea noastră constituie doar o modestă contribuție la întregirea informațiilor cu privire la înmormântare (credințe, obiceiuri) din satul Coșbuc, sat cu adânci rădăcini folclorice ancorate în trecutul multiseclar al acestei localități.

În investigațiile făcute de noi prin chestionare, am folosit ca informatori femei și bărbați din satul Coșbuc, localnici, care au răspuns cu bunăvoință întrebărilor noastre și cărora, pe această cale, le aducem mulțumiri sincere. Precizăm că materialul cules a fost selectat cu rigurozitate, alegând din obiceiuri sau credințe pe cele pe care le-am considerat mai reprezentative. În redarea textelor bocetelor am folosit forma originală, însă uneori a fost necesar să intervenim în redactarea textului, fără a exagera și respectând autenticul oferit de informatorii noștri.

Credințele coșbucenilor cu privire la înmormântare sunt puse în general sub semnul cultului creștin. Cu toate acestea ne-a atras atenția în mod deosebit un șir de obiceiuri care încearcă să evadeze de sub această influență, purtând în mesajul lor un pronunțat caracter laic.

Semnele morții - După informațiile Dochiei Ilie, de 85 de ani și ale Ravecăi Ștefan, de 81 de ani, din Coșbuc, aflăm că semnele care prevestesc moartea, apar cu câteva zile sau uneori câteva ore înaintea decesului, manifestările fiind variate. Iată câteva dintre ele:

- cântă cucul pe casa celui ce urmează să moară;
- cade o stea;

-cântă buha (cucuveaua);

- cade un blid din cui. Dacă blidul se sparge, moare cineva din casă foarte repede. Când sfoara cu care a fost atârnat blidul nu se desprinde din cui înseamnă că un membru al familiei se găsește la grea încercare. Dacă blidul cade cu sfoară cu tot și nu se sparge, întreaga familie va trăi o bucurie neașteptat de mare.

- se aud pocnituri la încheieturile caselor din lemn, la geamuri, scaune, mese sau alte obiecte din locuință;

- ciripitul unei păsări noaptea pe pervazul ferestrei. Dochia Ilie își amintește că într-o noapte o asemenea păsărică (fără să recunoască despre ce fel de pasăre este vorba) s-a ținut toată noaptea de casa ei. Deși a încercat, nu a reușit să o alunge. A doua zi i-a murit cel mai drag dintre nepoți. Aceeași informatoare crede că moartea unui om matur este vestită de buhă (printre altele) iar a unui copil de acea păsărică.

- visează cineva că și-a scos o măsea. Când măseaua doare, moare cineva foarte apropiat, dacă doare mai puțin sau deloc, moare cineva din sat pe care îl cunoaște, ori o rudă mai îndepărtată.

Pe patul morții – Cel căzut la pat suferă chinurile o perioadă mai scurtă sau mai lungă, în funcție de păcatele săvârșite de el în viață. (Zăgrean Nastasia, 65 de ani, din Coșbuc). Alteori moartea se produce fulgerător, pe neșteptate, printr-un accident (fulgerat pe munte, mușcat de viperă, înneecat, călcat de tren, de mașină, etc.). Aceste accidente se produc însă numai celor care au săvârșit păcate de neiertat. Există însă și situația când accidente pot lua viața și unuia care nu a fost atât de păcătos, dar în familia lui a existat odată cineva (tată, mamă, bunic, etc.) care s-a purtat ca un “neascultător” față de poruncile divine și aceste păcate trebuie să fie ispășite de unul din urmașii lui pentru a fi pildă celor răi. Există așadar ideea că pedepsele divine se pot abate și asupra urmașilor. Toate acestea însă se petrec după urșită (Ștefan Raveca). Nimeni nu poate să împlinească decât ce îi este scris în “cartea mare”.

Când rudele constată apropierea sfârșitului celui care este căzut pe patul de moarte, cheamă preotul pentru a-i citi bolnavului din “*Evangelie*”. Scopul acestei chemări este pe de o parte de a afla dacă bolnavul mai are mult de bolit sau dacă va muri, iar pe de altă parte, de a-l “spovedi și împărtăși” pe muribund ca nu cumva să treacă pe celălalt tărâm nespălat de păcate și neiertat (Raveca Ștefan). După ce sosește, preotul este lăsat împreună cu bolnavul

iar restul familiei se retrage în altă încăpere. Între alte lucruri de cult pe care le oficiază preotul este și acela de a-i oferi bolnavului "Evanghelia" spre a o deschide. La ieșirea preotului din casă, membrii familiei se interesează dacă pagina aleasă de bolnav este scrisă cu caractere negre sau roșii. După acest lucru ei știu despre timpul cât îl mai are de trăit cel drag lor. Atunci când cartea a fost deschisă la una din paginile scrise cu litere negre, ai casei știu că nu mai are mult de trăit și se pregătesc în liniște și durere de cele necesare înmormântării.

Momentul morții: Primul lucru pe care aceștia îl fac este pregătirea grabnică a unei lumânări de ceară și vegherea neconținută a muribundului. Între timp, se adună toți cei mai apropiați și ascultă împietriți de durere "testamentul" pe care încearcă să-l facă bolnavul. Între altele acesta își împarte averea (Dochia Ilie) la cei dragi, cheamă mai aproape de el ruda de care s-a atașat în timpul vieții (ca să moară mai "ușurat" afirmă Nastasia Zăgrea) și tot acestuia îi cere să țină lumânarea aprinsă.

Primele semne ale morții se manifestă prin halucinații. Muribundul "vede" o femeie îmbrăcată în negru ce încearcă să-l strângă de gât, sau o rudă care a decedat mai demult îi face semn cu mâna s-o urmeze. Abia acum cel care a pregătit lumânarea o așează în mâna bolnavului, pentru a avea lumină în momentul decesului căci "omul se naște în lumină și trebuie să moară în lumină" (Raveca Ștefan). S. Fl. Marian afirmă în studiul său, bazându-se pe o informație a lui T. Simion: "În ținutul Năsăudului din Transilvania când cineva e aproape să moară, îngrijitorii săi aprind o luminiță de ceară, i-o pun în mâna dreaptă și apoi i-o apropie cu mână cu tot de gură; de câte ori morbosul respiră de atâtea ori flacăra luminei se abate de la poziția sa, adică deviază, iar când flacăra a încetat de a mai devia atunci e semn învedereat că respectivul a murit. (S. Fl. Marian op. cit. P. 26). Este posibil ca și în localitatea Coșbuc să se fi procedat astfel, dar informatorii noștri nu-și mai amintesc de acest obicei. Ultima licărire de viață a muribundului se stinge în momentul când acesta își încrețește fruntea, își schimonosește fața într-un mod hidos de durere, își dă ochii peste cap etc. În acest moment, afirmă Raveca Ștefan, sufletul omului se urcă la cer pentru a fi judecat, iar trupul rămâne lipsit de viață pe pământ, pentru a se întoarce în pământ.

Îmbăiatul - După constatarea decesului de către cei ai casei, se pregătește apa pentru îmbăierea defunctului, precum și vana sau ciubărul în care va fi scăldat. Apa este scoasă din fântână ori adusă de la izvor și se încălzește într-un vas oarecare după care este pusă într-un ciubăr în care

familia fierbe rufele. Îmbăierea propriu-zisă o fac, de obicei, femeile pentru o femeie și bărbații pentru un bărbat, dar niciodată rudele foarte apropiate (soț, soție, mamă, tată, frate, soră), ci un cumnat, cumnată, ginere, noră, etc. Dacă este vorba de un bărbat, acesta va fi și bărbierit.

Primenitul - după îmbăiere, aceleași rude îmbracă cadavrul cu hainele cele mai bune pe care acesta le-a avut. În mod obișnuit îmbrăcămintea constă din poale, pânzături, ceptul, ștrimpci, și mai nou, (după mărturisirea Nastasiei Zăgrean) și cu pantofi pentru femei; pentru bărbați sunt de asemenea alese cele mai bune haine: pantaloni albi sau cioareci (în funcție de anotimp), cămașă albă lungă țesută în casă, curea, ștrimpci. Femeilor li se pune pe cap basma iar bărbaților căciulă sau pălărie.

Fetele mari sunt îmbrăcate cu cele mai frumoase haine cu care ieșeau la horă iar flăcăilor, pe lângă podoabele “de sărbători”, le sunt așezate pălăria cu bertiță sau căciula de miel (de obicei neagră).

Sălaşul (sicriul) - Dacă familia nu a procurat încă sicriul așează defunctul pe o laiță, masă, etc. gata îmbrăcat, sub care așterne un țol și o verincă, până ce vor procura sicriul. Când acesta este pregătit (sicriul) din timp, rudele apropiate așează, din nou, țolul și verinca peste care vor pune mortul. Întotdeauna sicriul cu mortul este așezat cu picioarele spre ușă. Nici un informator nu știe de ce așa și nu altfel motivând că așa au “apucat din bătrâni”. Abia acum sunt anunțate rudele despre moartea celui drag și i se aduce la cunoștință clopotarului pentru a da de știre prin “glasul” clopotelor despre “repausarea” membrului de familie.

Între timp, femeile, vecine sau rude ale mortului, se îngrijesc de pregătirea giolgiului și păioarei cu care vor acoperi mortul peste întreg corpul și care vor rămâne în sicriu și după montarea capacului (înainte de înhumare). De asemenea, aceste femei așează mâinile mortului peste piept, una peste alta (mâna dreaptă deasupra). Între timp alți membri ai familiei pregătesc „lumina trupului”. Lungimea acestei lumânări este egală cu lungimea corpului defunctului. Această lumânare se aprinde de trei ori pe zi: de fiecare dată când “trag” clopotele și rămâne pe pieptul mortului timp de trei zile. În ziua a treia este luată de pe piept și așezată pe capacul sicriului. Această lumânare este dusă apoi la biserică când rudele duc “slujbele”, după două-trei săptămâni și este lăsată acolo împreună cu lumânarea care a ars în momentul decesului.

Cel care a anunțat preotul și clopotarul aduce cu sine două sfeșnice de la biserică, care urmează a încadra mortul, unul la picioare și altul la cap. Sfeșnicele ard timp de trei zile până după înhumare. Lumina celor două sfeșnice trebuie să lumineze întreg corpul, deoarece mortul nu trebuie să

stea pe întuneric (ne informează Dochia Ilie) în casă. De altfel, în timpul celor două nopți de veghere, nici lumina din casă nu trebuie stinsă.

Între degetele mortului se așează un *bănuț*, iar înainte vreme era așezat pe pieptul mortului și un colăcel de grâu (își amintește Nastasia Zăgorean că ar fi auzit de la soacra ei).

Simbolic, aceste trei elemente care țin după cum știm de mitul păgân, ar avea următoarea justificare:

- *lumina trupului* servește la lumina drumului în lumea de veci;
- *bănuțul* pentru plata luntrașului care-l va trece în lumea de dincolo;
- *colacul* îi va servi ca hrană pe drumul ce-l are de făcut.

George Coșbuc a surprins acest obicei, într-un mod măiestru, în nemuritoarele versuri din poemul “Moartea lui Fulger”:

“Pe piept, *colac de grâu* de-un an,
Și-n loc de galben buzdugan,
Făclii de ceară ți-au făcut
În dreapta cea fără temut,
Și-n mâna care poartă scut
Ți-au pus *un ban*”(s.n.)

Explicând totodată și simbolul acestor elemente:

Cu făclioara, pe-unde treci,
Dai zare negrelor poteci
În noaptea negrului pustiu,
Iar banu-i vamă peste râu
Pe-un drum de veci”.

Informatoarea noastră, Raveca Ștefan, își amintește că pe vremuri unui copil mic îi așeza în sicriu un păhărel mic din ceară, “cât un deget” în care mama acestuia punea câteva picături de lapte de mamă (pentru a fi alăptat și pe celălalt tărâm), firese acest lucru numai pentru sugari.

Jelitul (doliul)- Costumul de doliu al femeilor se compune din poale, cămașă albă, năframă și pânzături negre. Întotdeauna femeile care “jelesc” poartă părul despletit. Bărbații nu au alt semn distinct decât capul descoperit. După aceste semne știu consătenii lor că le-a decedat cineva în familie. Doliul

este purtat un an, timp în care femeile au pe cap basma neagră și pânzături de aceeași culoare (doliul este purtat numai de rudele foarte apropiate). Bărbații, după cele trei zile de doliu, de la înhumare, nu poartă vreun semn aparte de doliu, punându-și din nou clopul sau căciula pe cap.

În cursul anului de doliu atât femeile cât și bărbații (numai rudele de gradul I) nu frecventează horele, nunțile sau alte petreceri. Pentru copiii până la trei ani “jelitul” ține numai 6 luni.

Bocirea – începe cu prima zi și se face de trei ori, în timp ce se trag clopotele. Bocitul nu este făcut de niște femei dinainte stabilite de sat, ci la întâmplare, de rudenii, prietene ale familiei mortului, babe și femei mai tinere. Aceste bocitoare nu sunt plătite.

În timp ce sună clopotele se bocește astfel:

“Trageți, trageți clopoțele,
Să meargă răsunetu
Și să meargă în jos pe apă
S-adune neamurile toate,
Să vie măcar pe-un ceas,
Să ingenuță la sălaș
Ca să ieie-un bun rămas.”

sau:

“Trageți, trageți clopoțele,
S-ajutați inimii mele,
C-azi îi ziua de durere,
Ruptura inimii mele,
C-a venit pasărea morții
Și s-a pus în stâlpul porții
Și atât o mai cântat
Până ce te-o așăzat
Și atât o piuit
Până ce te-o mântuit”

În situația când moare un tânăr fecior se bocește astfel:

“Dragu mamei, scumpu mamei,
Fă-te struț de răcuină

Și te du și iarăși vină,
Pe cărarea din grădină,
Că am să te-aștept cu cină,
Cu cină caldă pe masă,
Și cu apa răce-n vasă.
Cina pe masă s-a răci,
Apa-n vasă s-a-ncălzi
Și tu tot nu-i mai veni”.

(culese de la Dochia Ilie)

sau:

Uitați-vă fete-n cui
La clopu voinicului
Cât de mândru stă gătat
Iar voinicu-i supărat
Că din lume o plecat;
Cât de mândru stă tomnit,
Iar voinicu-i năcăjât
Că din lume o pornit”.

sau:

“Mamă, îți ie dorul de la mine
Și-l pune în ladă bine
Și-l încide cu lăcată.
Când te-ajunge dor odată,
Du-te-n casă la lăcată
Și te uită-n ladă-o dată
De-a fi dorul veștejât
Oi fi putred în mormânt,
De-a fi dorul cum l-ai spus
Eu oi fi precum m-au dus”.

sau:

“Vai tătucă, vai mămucă,
Rău v-am fript la inimucă;

Nu v-am fript numai p-o zi
Că v-am fript cât îți trăi,
Nu v-am fript numai p-o noapte
Că v-am fript până la moarte.”

(Culese de la Ilie Dochia)

Când moare o mamă:

“Dragii mamei copilași,
Haideți toți pângă sălaș
Să vă dau un bun rămas
Mă sărutați pe obraz
Că eu mă duc și vă las.
Mă sărutați fără greață,
V-am ținut bugăt în brață.
Îmi spălați fața cu flori
Să mă petreceți cu dor.
Și-mi spălați fața cu miere
Și mă petreceți cu jăle.
Și-mi spălați fața cu vin
Și mă petreceți cu suspin.”

sau:

“Dragii mamei copilași,
Veniți toți lângă sălaș
Să vă dau un bun rămas
Că altu nu vin de mas,
Că mă bag în lut și piatră
Nu vă mai văd niciodată.
Și mă bag în negru lut
N-o să ne vedem mai mult.
De-ar fi lăsat sfântul soare
Toată groapa cu ncisoare,
Când mi-a fi dor de mama

Să mă duc cu ceița
Ca să deschid gropița
Și să-mi stâmpăr inima
Să vorbesc cu măicuța.
Mânca-te-ar focu de brad,
Pe-a cui samă te-ai crăpat
Și te-ai făcut scândurele
Pe sama măicuții mele!”

La moartea unui tată:

“Vai moarte că rea mai ești
Tăt acolo năzuiești
Unde nici nu trăbuiești,
Acolo ai năzuit
Unde nu ai trăbuit;
C-au fost vâji și babe-n sat,
Tăt pă ei să-i fi luat
La noi oare ce-ai cătat,
Pe tata de l-ai luat,
Că noi nu te-am așteptat”.

(Culese de la Raveca Ștefan)

Defunctul este ținut în casă timp de trei zile, adică trei zile și două nopți. Întrebat despre motivul pentru care numai după trei zile se face înhumarea, Ioan Cucură (de 39 ani) din Coșbuc, spune că: “pentru a verifica pe deplin decesul”. Înainte vreme exista un colectiv format din trei oameni care, împuterniciți de colectivitate, mergeau la casa mortului pentru a constata decesul. Acest lucru era făcut în ziua a treia înainte de “prohod”. Dochia Ilie își amintește că odată, un înecat s-a ridicat după două zile din sicriu. Un alt motiv ar fi și acela de a da posibilitatea rudelor să se pregătească pentru înhumare.

Priveghiul (Privegiul) – se organizează în fiecare seară pentru a ajuta familiei la privegherea mortului dar și pentru a îmbărbăta rudele, pentru a le mângâia și a-i face să uite de necazul produs prin moartea celui drag. Pentru priveghi sunt puse la dispoziție toate încăperile casei, unde sunt aduse lavițe, mese acoperite cu fețe de masă albe (de obicei țesute în casă). Priveghiul

începe odată cu lăsarea serii, (mai precis după ce trag clopotele a treia oară) și continuă uneori până dimineața.

La priveghi participă rudele, prietenii, vecinii care aduc cu ei alimente (făină, zahăr, ouă, găini etc) pentru a ajuta familia în vederea pregătirii mesei de a treia zi, “masa de pomene”. Fiecare din cei sosiți intră mai întâi în camera unde se află catafalcul, pun mâna stângă pe sicriu, își fac semnul crucii și șoptesc “Doamne iartă-l” sau “Doamne hodiește-l”. Femeile se adună pe lângă sicriu și încep să bocească pe cel mort dar nu prin cântece funebre, ci prin nararea unor întâmplări din viața defunctului. De obicei îi laudă calitățile pe care le-a avut în viață.

Bărbații, cei mai mulți, joacă “sute” (un joc de cărți), alții, care asistă pe margini la joc, se trag de urechi (prin aceasta se zice că cel tras de urechi este ferit de pericolul de a urma drumul celui aflat în sicriu, căci moartea nu s-a îndepărtat încă de acea casă, din acest motiv toți se lasă trași de urechi cu plăcere). Un alt joc este “Pleasna” (de-a datul palmilor peste cap). Este suficient ca unul să-l plesnească pe cel de lângă el căci nici acesta nu se lasă rugat. Nu sunt iertați nici cei ai casei de acest joc, cu tot necazul pe care îl au se văd și ei nevoiți să lovească mai departe. Jocul are în fond menirea să alunge moartea pentru că, în momentul când a primit o palmă, moartea i s-a pus după cap și trebuie să o alunge trimițându-i-o altuia. Este jocul care amuză cel mai mult și-i face pe cei apropiați mortului să mai uite de necazul lor. Acest joc este prezent și în alte zone după cum comunică S. Fl. Marian în lucrarea mai sus pomenită (pagina 203-204), dar variante: “Clepșa” (în Bucovina); “Ciuştea” (tot în Bucovina), “Tuşca” (în Muntenia) sau “Puha” (în Transilvania de sud).

La fel de interesante și laice sunt și:

JUDECĂTORUL ȘI ACUZATUL - în timp ce unii se distrează în felul arătat mai sus, intră în casă “acuzatul” care poartă pe cap o oală cu apă , însoțit de “judecător”. Acesta din urmă, luând aerul unui adevărat legiuitor, povestește oamenilor pentru ce trebuie pedepsit “acuzatul”, între alte vini ce i se impută este și aceea gravă, că el, chipurile, ar fi contribuit la moartea celui din sicriu.

În final se cere pedepsirea făptașului. Unii propun diferite pedepse iar alții cer iertarea “acuzatului”. Drept “mulțumire”, acuzatul se îndreaptă spre cel care îi dorește iertarea și se apleacă pentru a-i mulțumi. În acest moment toată apa din oală curge peste “binefăcător” spre hazul lesne de înțeleas al celorlalți.

Moartea- un flăcău mai isteț îmbracă straie femeiești (albe), își ia o coasă, intră în camera unde se găsește mortul și de acolo începe să prorocească fiecăruia când va veni să-l taie (adică să-i ia viața), apoi fuge. Cei din casă aleargă după ea să o prindă. Când este prinsă, moartea este pusă să îndeplinească ceea ce i se cere (de exemplu, să sărute picioarele mortului).

Obiceiul este întâlnit și în alte zone. Astfel prof. Dumitru Pop în comunicarea “Contribuții la studiul jocurilor de priveghi din zona Văii Gurghiului”, publicată în R. E. F. nr. 2/1968, arată că acest joc are o “mare putere de sugestie, creând o atmosferă stranie de groază” (pg. 136). Spre deosebire de jocul din Gurghiu, cel din localitatea Coșbuc înveselește. Moartea nu răspândește groaza ci dimpotrivă, hazul. Ba, mai mult, se ivește posibilitatea pedepsirii acestui straniu personaj, a răzbunării.

Tot pentru crearea acestor momente de “suspans”, un flăcău mai curajos leagă o mână a mortului (fără ca cineva să observe) cu o sfoară pe care o trece după o grindă a tavanului casei și începe să o miște anunțând că mortul s-a trezit. La început se produce panică, dar cu timpul toți își dau seama că este vorba de vreo șotie și se liniștesc.

Aceste jocuri ne-au fost comunicate de Ilie Dochia și Raveca Ștefan.

A doua zi -începe din nou bocetul propriu-zis al mortului, la fiecare sunet de clopot:

- pentru o tânără fată: (fată mare)-

“Mama me’ aş-o gânit
Că mi-a băga ceterași,
Nu mi-a cumpăra sălaș,
Mi-a fa’ steag cu clopoțele,
Nu m-a petrece cu jăle.
A deschide portița
Ca să ies cu nunta mea.
Amu a sparge pălantul
Să pot ieși cu sălașul.
Colacii de cemătoare,
I-a da la petrecătoare.
Colacii de cemători
I-a da la petrecători
Și i-a da peste sălaș.
Colacii de cununie
Mi i-a da la groapă mie.”

- bocește sora defunctului:

“- Măi frate, dragul meu,
Dacă te duci și te duci
Lasă-mi dorul în ocol
Să răsar-un merișor
Merișoru-a face mere
Ș-atunci la măr oi mere
Eu măru-oi scutura,
Dor mi l-oi stâmpăra.”

- când moare un copil foarte mic și părinții sunt tineri, pentru a-i mângâia și a-i face să uite durerea, se bocește:

“Dragu mamei, dragu tatii,
Ce inimă te-o lăsat
De trei case ai lăsat
Două-n câmp și una-n sat.
Două-n câmp îs de nuiiele
Una-n sat de bârne rele.
Două-n câmp îs de susai
Una-n sat de putregai.”

Tot în ziua a doua se fac pregătirile în vederea procesiunii din ziua următoare, dar și pentru masa de pomene. Mai întâi se stabilește cu preotul ora la care va avea loc “prohodul”, apoi bărbații pregătesc mese și lavițe lungi pe care le așează în șură, sub șopron, sau pur și simplu în curtea casei sub cerul liber, în funcție de capriciul vremii. Femeile, în acest timp, pregătesc sarmalele, tocănița, ciorba, colacii, etc. pentru a doua zi.

În seara a doua se repetă priveghiul, după același ritual din prima seară.

A treia zi- (ziua prohodului)- Încă din primele ore ale dimineții se adună bărbați, femei, rudeni care ajută la ultimele pregătiri.

În această ultimă zi, clopotele vor fi trase de trei ori; dimineața, înspre prânz și pentru chemarea la prohod. Numărul femeilor care bocesc este mult mai mare ca în celelalte zile iar bocetul aproape că nu este întrerupt până la prohod. Acestea, de altfel, vor fi și cele care vor însoți cortegiul până la cimitir. Ele nu sunt nici acum numite de cineva, ci se adună pur și simplu cele care știu textul sau au talent.

“Cântare amoroasă pentru o fată” (expresie culeasă de la Nastasia Turda, de 51 ani, din Coșbuc):

Măi Mărie, draga me,
Mirele care te ie
De trei zile te peță
Îmbrăcat în haină nouă
Și nu să arată nouă.
Ți s-arată numai ȝaie
Să te ieie de soȝaie.
Ț-o vinit mire din cer
Nu te-ntreabă de averi,
Numa sângură să meri.
Ț-o vinit mire din stele
Nu te-ntreabă de avere,
Numa sângurică-i mere.

Sau:

Oi, măicuȝă draga me,
Doamne mândru m-ai crescut,
Haine mândre mi-ai făcut
Când o fost să-mi iei basma
Mi s-o crepat pajăștea
Cată să plec în dânsa.
Când o fost să-mi vezi sporiu
Mi s-o crepat pământu
Cată să plec în dânsu.
Mânca-te-ar focu de brad
P-acui samă te-ai crepat,
Și te-ai făcut scândurele,
Pe sama fetii mele.
De știe măicuȝa me
Lua săcurea în mână,
Te tăie din rădăcină
N-o rumpei de la inimă.
Îȝi rătunză vârvuȝu
Nu îi rumpei sufletu.
Hai măicuȝă să cinăm

Că de mâini nu ne vedem.
Hai măicuță să prânzăm
Că altu nu ne-ntâlnim.

Pentru feciori:

Dragu tatii, măi Ion,
Te-o cătat pasărea-n pom
Și strigă, Ion, Ion.
Ț-o cântat în vârful de nuc,
Pe tine-n groapă te duc.
Ț-o cântat în vârful de crangă,
Pe tine-n groapă te bagă.

Pentru părinți:

Rău să șade, Doamne, șade
Munților fără molizi,
La feciori fără părinți,
Munților fără de piatră
La feciori fără de tată.
Măi Ioane, dragu meu,
Și când a muri tâna
Să îi grăiești cu gura,
Ca să-ți duc-o cărticea,
Să o scri tu cu cărbune,
Să Ț-o ducă-n ceea lume,
Pă pajiște pe pământ
Și la tata la mormânt.
(De la Nastasia Turda)

Prohodul: După sosirea preotului (adică după ce au fost trase clopotele a treia oară), patru sau șase oameni (bărbați), scot mortul din casă cu sicriu cu tot, cu picioarele înainte, pentru a fi prohodit în curte, în timp ce femeile bocesc:

Rămas bun căsuță dragă,
De tine dorul mă leagă,
C-am luat cheia la sân
Înapoi eu nu mai vin.

(Ilie Dochia)

Apoi sicriul este așezat în curtea casei. Pe lângă sicriu se adună rudele cele mai apropiate. Una din rude, de obicei soț, soție, etc. dă unui sărac, peste sicriu, o farfurie cu sarmale, un colac și o pâine însoțite de o lumânare aprinsă. Este prima pomană făcută în numele defunctului.

După oficierea, de către preot, a slujbei de prohod, în încheiere, este rostită „iertăciunea mortului” de către preot sau unul dintre cântăreții bisericii. Acesta este momentul cel mai dramatic al ceremoniei.

Pentru întocmirea textului acestei „iertăciuni”, care de obicei este versificat, cei ai casei solicită pe unul din oamenii care se ocupă cu asemenea improvizații, un fel de rapsod popular cu talent în versificare. Astăzi, în Coșbuc, acest rapsod este Nicolae Cucură, de 62 de ani. Ca mulțumită, badea Nicolae Cucură primește de la familia mortului un colac, o farfurie cu sarmale și o lumânare. Iată o parte dintr-o asemenea iertăciune pentru un bărbat tânăr:

“Dragi părinți, tată și mamă,
Vă mai rog ultima oară,
Pe soție s-ajutați,
Mâncare la copii dați.
Și vă mai rog ceva,
Dacă v-am greșit cândva
Mă iertați, vă rog, cu dor,
Rămas bun, părinților.
Dragă frate și surori,
Vă sărut de zeci de ori,
De la mic până la mare,
De la toți îmi cer iertare.
Fraților, vă rog ceva,
Atunci când îți mai putea,
Vă rog pe la ai mei dați,
C-un cuvânt îi ajutați.
Dragii mei cumnați, cumnate,
Și familia voastră toată,
Vă doresc un bun rămas,
Eu mă duc, pe toți vă las.
Dragă soacră, socru, moș,
Mulțumesc la toți frumos

De cinste, de ajutor,
Ce mi-ați dat de-atâtea ori,
Pentru tot ce mi-ați făcut,
Vă mulțumesc foarte mult,
Mâinile vi le sărut,
Vă las cu dor și mă duc”.

Rostirea iertăciunii este urmată de o “mulțămire” pe care mortul o
“rostește” prin gura bocitoarelor:

“Mă rog mândru de iertare
La cinstita adunare
De la mic până la mare,
De la mare pân la mic
Și la toți câți au venit.
Plânge casă, plânge masă,
Cine v-o făcut vă lasă,
Și plângeți și voi păreți,
Că de mine rămâneți.
Rămas bun, căsuță largă,
Pân tine dorul s-aleargă.
Rămas bun, ocol de piatră,
Nu te-oi mai călca vreodată.
Iară mă rog de iertare
La cinstita adunare,
Ca să nu mă ducă tare,
Că-i zâua bugăt de mare.
Mă ducă cătilinaș
Că napoi nu viu de mas.
Trageți, trageți, clopoțele,
S-ajutați inimii mele,
C-asta-i zâua de durere,
Ruperea inimii mele”.

(Raveca Ștefan)

Petrecerea mortului: În timpul acestui bocet se organizează cortegiul în următoarea ordine:

- crucea care urmează a fi pusă la mormânt (de obicei din brad sau stejar);
- praporii (steagurile mortuare);
- cele două sfeșnice care au ars trei zile în casă;
- preotul și cântăreții bisericești;
- sicriul purtat pe umeri de șase bărbați (trei stânga și trei dreapta);
- familia îndoliată;
- bocitoarele;
- oamenii care însoțesc cortegiul.

Prima oprire a cortegiului are loc imediat după ieșirea din curte.

Asemenea opriri în care preotul citește, sunt în număr de douăsprezece și sunt însoțite de dăngănitul clopotelor. La Coșbuc, opririle sunt cunoscute sub denumirea de “stări”. Între aceste “stări” se bocește, unui frate:

Oi măi frate, dragul meu,
Câte drumuri ai umblat,
De pe toate-ai înturnat,
Dar pe-acesta ce-ai pornit
Nu-i nădejde de vinit”.

Unei mame:

“Oi mamă, a me mămucă,
Rău m-ai fript la inimucă,
Nu m-ai fript numa p-o noapte,
Că m-ai fript până la moarte.
Ori de unde oi veni
Mamă dragă n-oi găsi,
Supărat oi mai trăi.
Ori de unde-oi înturna,
Mamă dragă n-oi afla.
Țânțârim cu iarbă verde
Mila de mamă să pierde
Și altu nu să mai vede.
Țânțârim, iarbă uscată,
Mila de mamă să gată,
Nu să află niciodată,
Num-odată la județ
Când ne-om vede cu tăț.”

Când cortegiul se apropie de cimitir:

„La poartă de țânțărim,
Mândră floare răsădim.
N-o răsădim să-nflorească
Că numai să putrezească.
N-o răsădim de-nflorit
Că doară de putrezit.
Țânțărim cu bgicășăi,
Tăt îmi duci oameni de-ai mei.
Țânțărim cu pietricele,
Tăt îmi duci neamuri de-a mele.
Și mă lași fără de ele.”

(Culese de la Dochia Ilie)

De-a lungul traseului, până la cimitir, una din femeile înrudite cu dispărutul, împarte copiilor colăcei, copti în cuptor de gazdă. Despre acest obicei S.Fl. Marian arată la pag. 292: “În Transilvania, Districtul Năsăudului, îndată după ce scoate mortul afară, neamurile îngenuche lângă sălaș, preotul și ceilalți funcționari bisericești îndeplinesc ceremoniile prescrise, iar după ce ceremoniile acestea s-au îndeplinit, se împărtășesc copiilor colăcei iar celor mai mari li se dă peste sălaș băutură și pâine” (op. cit.).

Înhumarea: Sicriul purtat cu “năsălia”, este așezat lângă groapa săpată de gropar (azi în, lipsa groparului, groapa este săpată de rude) și preotul citește ultima dezlegare. Patru sau șase oameni, cu două frânghii, lasă sicriul în groapă și scot afară frânghiile. Cei veniți la cimitir iau câte un pumn de pământ și-l aruncă peste sicriul bătut în cuie. Acest lucru se face pentru “amorțea sufletului”, prin care Dochia Ilie înțelege că cel ce aruncă țărâna nu uită pe cel mort. Spălarea pe mâini, după aruncarea țărânei, se face la un pârau din apropierea cimitirului din Podori sau în izvorul de sub cimitirul din Podereie (ambele cimitire sunt pe dealuri în apropierea satului).

În timp ce groparul sau rudele acoperă groapa cu pământ, câteva femei dintre bocitoare rămân să bocească pentru ultima oară:

“Pământul, groapă săpată,
Dumnezeu de-ar fi lăsată,

Să te-nchidem cu lăcată
Să te deschidem odată.
Să deschidem gropița,
Să ne stâmpărăm jalea,
Să deschidem pământu,
Să ne stâmpărăm doru.
Tu rămâi cu Dumnezeu,
Noi ȋ-om duce dorul tău,
Tu rămâi cu Precesta,
Noi ȋ-om duce jălea ta.
Țintinde mâna cea dreaptă,
Și fă bine și ne iartă
Că am trăit laolaltă
Și am greșit câteodată.”

(Raveca Ștefan).

Pomenele: După așezarea crucii la picioare, spre rărărit, toți cei rămași în cimitir, împreună cu alți oameni care au fost sau nu la prohod, se îndreaptă spre casa de unde a plecat mortul, la “pomene”. La sosirea în curtea casei, oamenii găsesc mesele acoperite cu fețe de masă albe, cu farfurii și tacâmuri, (farfurii din lut și linguri din lemn). La invitația gazdei sunt ocupate locurile de la mese și se așteaptă slujirea “paharului” de către preot. După slujirea paharului, preotul mai rămâne cu mesenii cărora li se servesc bucate pregătite de “socăciță”. Odată cu bucatele, care constau în tocăniță acră cu carne, sarmale și tăiței pregătiți în casă, cu lapte, se servește și “jinars”, din sticle așezate pe masă. Când cei care vin la masa de pomenire sunt prea mulți, masa este servită ori de câte ori este nevoie și în funcție de cantitatea de mâncare pregătită.

Pomenirea: În prima seară după înmormântare, gazda casei cerne făină albă, cu sita răsturnată, și o așează pe o masă, în camera în care a fost ținut mortul cele trei zile. Lângă făină, pe masă, se mai așează un pahar cu apă “neâncepută”. În această încăpere este lăsată toată noaptea lumina aprinsă. Se crede că în prima noapte, sufletul mortului vine să se hrănească. Dimineța, gazda casei stinge lampa și privește ce s-a întâmplat cu apa și făina. Observă dacă făina este călcată de piciorușele unei păsărele, vede și urmele ciocului cu care păsărica a ciugulit făina. Apa este mai puțină în pahar față de cantitatea lăsată în ajun. (Raveca Ștefan).

La șase săptămâni de la înmormântare se pregătesc 7 prescuri care sunt duse la biserică pentru a fi slujite de preot, tot pentru amintirea celui dispărut.

Anual, când are loc “iluminăția”, adică “de ziua morților”, 1 noiembrie, merge cineva din casă la cimitir pentru a aprinde la mormânt lumânarea.

În zilele de mare sărbătoare creștină morții sunt pomeniți la biserică.

Interesantă este și o altă posibilitate de a aminti celor în viață despre cei dispăruți. Când se însoară un fecior, căruia i-a murit mai înainte mama, femeile cântă pe o melodie doinită:

“Mamă eu m-am socotit
Că azi plec la logodit.
Ieși măicuță din mormânt,
Că eu plec la jurământ.
Ieși măicuță de sub glie,
Că eu plec la cununie.
Eu aștept mama să iasă,
Pe mormânt îi iarbă grasă,
Eu aștept mama să vie
Pe mormânt îi lut și glie.
De-aș ști mamă c-ai vini,
Drumu ță l-aș șândreli,
Cu șândrele de fuior,
Să vii mamă în ocol;
Cu șândrele de mătăasă,
Să vii mamă pân-acasă.”

(De la Nastasia Turda).

În ultimii 10-15 ani, în localitatea Coșbuc, deși multe din obiceiurile moștenite din străbuni sunt păstrate, ele constituind un fond spiritual bogat în folclorul local, totuși subliniem faptul că nu întotdeauna ele sunt parcurse integral în situația morții intervenite la persoanele tinere, dispărute în accidente care lasă în urma lor o familie adânc îndurerată.

Obiceiurile narate de noi, mai ales jocurile de priveghi, deși au caracter laic prin nuanța satirică pe care o îmbracă, sunt continuate dar mai cu seamă la cei vârstnici, dispăruți prin deces natural și a căror pierdere nu lasă regrete deosebite, durerea fiind limitată de ideea finalului firesc și inevitabil al vieții omului pe pământ.

NOTE:

1. Pentru împărțirea materialului în capitole am utilizat sistemul lui Simion Florea Marian din studiul său “Înmormântarea la români”, publicat în 1892 la București.

2. Toate cuvintele regionale, arhaisme etc. sunt trecute în “Glosar” la sfârșitul lucrării.

3. ”Semnele cele mai remarcabile și totodată cele mai răspândite, de pe care poporul român pretinde a cunoaște că numai decât trebuie să moară cineva din acea casă, la care sau împrejurul căreia se întâmplă sunt următoarele: pocnirea neașteptată a unor obiecte din casă precum: a meselor, a scaunelor, lășterelor, a paturilor, a lăzilor, a stâlpilor de la horn, a ușilor, a pereților, a icoanelor, a oglinzilor și a grinzilor. “(S. Fl. Marian – “Înmormântarea la români” p.l.)

4. Nastasia Zăgrean povestește că mai demult erau femei în sat care *faceau ursită*, adică încercau prin descântece să găsească cine este ursita unui flăcău, a unei fete, sau neveste neâmpăcată cu soarta. O modalitate interesantă era aceea prin care era legat un copac din pădure (trunchiul) cu lanțuri de jur împrejur. În copac erau bătute cepuri din lemn. În felul acesta era găsită ursita și “legată” de cea pe care trebuia să o ia de nevastă sau de cel care urma a-i fi soț. În situația când ursita era căsătorită, soțul sau soția acestuia mureau în chinuri groaznice iar ursita se întorcea la cel dinainte sortit. Din nefericire informatoarea noastră nu cunoaște textul descântecelor rostite cu acest prilej.

5. În localitatea Coșbuc este folosită în acest scop “Evanghelia” și nu o altă carte bisericească. Aceasta este aleasă în așa fel încât în cuprinsul ei să existe text bicolor (roșu și negru). Vreme de aproape un secol a fost folosită pentru acest scop “Sfânta Evanghelie” tipărită la Sibiu în 1844, în care capitolele (titlul lor) sunt tipărite cu culoare roșie. Alfabetul este cel chirilic. Bolnavul era rugat să deschidă „Evanghelia” și arate cu degetul unde să citească preotul. Dacă așeza degetul pe titlu (deci pe caracterele tipărite cu roșu) familia presupunea că el mai are de trăit. Dacă dimpotrivă indica cu degetul titlul de culoare neagră (fără să privească „Evanghelia”) însemna că sfârșitul îi este aproape. (informație primită și de la preotul pensionar Emil Demian).

6. Modul livresc în care este versificat se explică prin faptul că Nicolae Cucură a absolvit 7 clase și este unul din cititorii permanenți ai bibliotecii comunale.

7. Simion Florea Marian comunică (op. cit. la p. 284-285), alte variante întâlnite în Transilvania (Săcădate) și în Bucovina:

“Bucură-te mănăstire
Că frumoasă floare-ți vine,
Dar nu vine să-nflorească
Ci vine să putrezească”

sau:

„Bucură-te mănăstire
Că trandafir mândru-ți vine”... etc.

GLOSAR

Amorțesc (ști) – morțesc (ști) = fenomen ligvistic extrem de rar în Coșbuc, păstrarea lui “a” protetic nefiind caracteristica localității.

Apuca (a) – a primi ceva prin tradiție; a moșteni un obicei, o deprindere (în D.L.M.R.).

Bertiță = Nu apare în D.L.M.R. – bucată îngustă de stofă neagră pe care sunt cusute motive florale frumos colorate. Bertița este așezată în jurul pălăriei feciorilor. Pălăria aceasta este purtată numai în sărbători. Bertița este cusută de fete sau neveste, (n.n.).

Bgicășăi = în D.L.M.R. – bicaș = cremene, cuarț. Aici cu sensul de pietricele mărunte, de formă ovală, întâlnite pe malul râului (n.n.).

Bugăt = destul, suficient (n.n.). D.A. TI, P.1 p.676

Gătat = în D.L.R.M. – gătit = îmbrăcat frumos, îngrijit, dichisit, împodobit.

Genuntă = a îngenunchia (genunche)

Giolgi = giulgi, D.L.R.M. – pânză albă subțire.

Închisoare = aici în sensul de încuietoare, sens negăsit în D.L.R.M. (n.n.).

Jelit = a manifesta durere (la moartea cuiva), în D.L.R.M. Aici cu sensul de doliu.

Jinars = vinars = țiucă de orice fel (n.n.).

Județ = judecata de apoi (în D.L.R.M.)

Lumina trupului = nu este în D.L.R.M. – lumânare din ceară de albină cu lungimea egală cu lungimea corpului defunctului.

Păioara = țesătură fină, vâl subțire (în D.L.R.M.) vezi mai sus giolgi.

Pălant = în D.L.R.M. – pălan = gard de scânduri, ulucă, zăplaz.

Petrecător (oare) = care se află undeva în mod trecător (în D.L.M.R.) aici cu sensul de însoțitor al cortegiului funerar (n.n.).

Petrece (a) = a însoți, a întovărăși o bucată de drum; a conduce (în D.L.R.M.).

Răcuiină = în D.L.R.M. răciuină = mică plantă erbacee cu flori albe.

Struț = buchet de flori (în D.L.R.M.)

Ștrimpci = în D.L.R.M. = ciorapi.

Verincă = în D.L.R.M. – velință = țesătură țărănească, de lână albă sau vârgată, în diferite culori, întrebuințată ca pătură, cuvertură, covor, etc.

În Coșbuc este confecționată numai din cânepă, in sau bumbac și este folosită numai ca cearșaf. (n.n.).

Vâj = om bătrân, moșneag, ghiuj (în D.L.R.M.).

Notă: multe dintre regionalismele prezente în textul de față sunt

Portul popular al sașilor din județul Bistrița-Năsăud **Florica Pop** **muzeograf-Bistrița**

Parte integrantă a culturii materiale a unui popor, portul popular constituie un mijloc de identificare a specificului acestuia, odată cu limba și obiceiurile sale. El se dezvoltă preluând forme moștenite din trecut și cele provenite din moda orășenească, transformându-se în decursul vremii. Astfel și-a creat și populația săsească din județul nostru un port popular propriu, deosebit de cel al românilor și ungurilor.

Sașii au fost colonizați pe teritoriul Transilvaniei în sec. al XII —lea, venind în cea mai mare parte din Germania, de pe teritoriul Rin — Mosela¹.

Ei au păstrat atât piese de tradiție țărănească, cât și elemente care au fost preluate din costumele orășenești. Condițiile economice, formarea unui gust local, influențele străine și ale popoarelor conlocuitoare au contribuit la o dezvoltare diferită a costumelor în ținuturile locuite de sași.

Complexul muzeal Bistrița-Năsăud, prin numeroasele campanii de cercetări, deține un bogat patrimoniu săsesc constituit de-a lungul anilor prin donații și achiziții. Pe lângă piese de port, avem în colecție și țesături de interior, obiecte din lemn legate de uzul casnic, de meșteșuguri, mobilier, ceramică, piese care vin să întregescă colecția muzeului atestând bogata cultură materială a sașilor din județul nostru. În urma cercetărilor în teren, am constatat că în satele unde, alături de români, au conviețuit și sași, întâlnim costume populare românești și săsești mult mai bogate în piese de port decât în alte zone. Influențele reciproce sunt foarte vizibile și se păstrează pe teritoriul județului până în zilele noastre.

Portul sașilor se caracterizează printr-un specific aparte, cu forme și culori variate. (*vezi Planșa I*).

Portul săsesc femeiesc²

Fetele adulte, confirmate, purtau pe cap, peste părul împletit în cozi, așa- numitul *borten* - un cilindru confecționat din metal sau carton, îmbrăcat

În catifea neagră, căptușit în interior cu stofă sau mătase colorată. Partea ornamentală este cea din spate, pe ea fiind prinse numeroase ace lucrate artistic, din metal, ale căror capete sunt împodobite cu mărgelile de sticlă colorată și panglici multicolore care atârnă pe spate până la glezne. În zona Bistriței, această podoabă e mult mai înaltă și mult mai îngustă decât în sudul Transilvaniei.

Femeile poartă pe cap o bonetă din catifea neagră numită **ceapsă**. Croită din 3 bucăți cu un colț în față, ceapsa este bogat ornamentată pe toată suprafața. Ceapsele purtate de femeile tinere sunt ornamentate cu flori de culoare roșie sau roz, ale celor vârstnice cu flori de culoare galbenă și violetă iar a femeilor bătrâne cu flori brodate în albastru (care în general se poartă în caz de doliu). Motivele florale (trandafiri, panseluțe, flori de nu-mă-uita, spice) sunt dispuse pe toată suprafața piesei realizate cu fir de mătase și multe aplicații de mărgelile sedefii, paiete, fire metalice etc. Ceapsa se leagă sub bărbie cu două funde lungi.

În unele sate, peste ceapsă se purta un voal alb, transparent sau ornamentat cu motive florale. În satele de pe valea Șieului, româncele o poartă și ele, împodobindu-se peste ea cu năframa.

O altă podoabă a capului, mai veche, de formă înaltă, se purta numai în comuna Dumitra: ea consta într-o împodobeală din pânză sau stofă fină, albă, scrobită, trecută pe sub barbă, cu două colțuri ridicate, cu marginile ornamentate cu motive florale și ace colorate.

Cămașa este scurtă (până în talie), confecționată din pânză de casă sau cumpărată, din bumbac sau bumbac în amestec cu cânepă, țesută în 2 Țe. Încrețită la gât, cu gura în **față**, mânecile largi sunt prinse într-o manșetă îngustă de care e fixată o dantelă albă croșetată în casă sau cumpărată. Specific cămășilor săsești din județul nostru sunt ornamentele de pe piept cusute pe creț³. Ornamentele sunt dispuse la manșetă, piept și guler, de cele mai multe ori gulerul și mânecile fiind mărginite de dantelă. Motivele sunt realizate cu mătase sau bumbac negru.

În ceea ce privește **rochiile**, în portul săsesc din județul Bistrița-Năsăud distingem două tipuri:

1. rochia întreagă compusă dintr-un laibăr confecționat din pânză tare de care este prinsă o **fustă**;
2. rochia compusă din două piese: fustă și vestă

Fusta este croită din postav fin de culoare albastră sau din catifea de

culoare închisă. În partea de jos, pe 1/3 din lungimea ei, sunt cusute două panglici, de obicei din mătase galbenă, iar printre ele este aplicată una de culoare albastră. Panglicile sunt împodobite cu numeroase ornamente.

La sfârșitul secolului al XIX —lea, în portul de vară al săsoaicelor din comunele înstărite ca: Lechința, Sângiorzul-Nou, Arcalia, întâlnim o rochie de muselină albă (o mătase transparentă cumpărată), asemănătoare celor în gen rococo, alcătuită dintr-o fustă și vestă mai lungă. Fusta, confecționată din acest material transparent, se îmbracă peste mai multe poale de pânză ce cad în *formă de clopot*. Această rochie avea mânecile lungi și largi încheiate cu o manșetă.

Un alt element din structura costumului săsesc este **șorțul**. Din punct de vedere al materialului din care sunt confecționate, distingem mai multe tipuri de șorțuri:

1. Cele *din pânză-de casă* erau frecvente în satele Livezile, Dorolea, Cepari și Dumitra și se confecționau pentru evenimentele importante, ca de e empu șorțurile nașelor de botez. Aceste șorțuri erau confecționate din una sau două bucăți, brodate cu motive florale cusute cu arnici negru sau cu mărgelile multicolore specifice sașilor, mărginite cu dantelă. orțurile decorate cu mărgelile stau sub influența costumului popular românesc.

2. Cele mai numeroase șorțuri sunt *făcute din pânză albă*, fină, croite din două - trei bucăți îmbinate vertical cu dantelă, iar ornamentele sunt dispuse orizontal și vertical. Motivele constau în lujeri de flori brodate cu arnici sau bumbac negru. Muchiile, atât cele de jos cât și cele laterale, sunt tivite cu dantelă croșetată sau cumpărată. Ca un element deosebit pentru comunele Lechința, Vermeș și Sângeorzul — Nou trebuie notat faptul că șorțurile erau din **tul alb sau negru**, brodate cu mătase neagră. Broderiile, ce constau din motive cu lalele și tot felul de steluțe, flori precum și lujeri cu frunze, sunt răspândite pe toată suprafața șorțului.

3. Numai la noi în județ, în comuna Livezile (Iad), la costumul de sărbătoare, femeile îmbrăcau înainte de a merge la biserică un **șorț din catifea roșie**.

4. Un alt tip de șorț întâlnit numai în județul nostru este cel din lână, așa numitul "Harras"⁴ țesut în benzi orizontale de lână colorată unde dungile de roșu închis alternează cu cele albastre, portocalii sau cu dungii colorate în roșu zmeuriu. În partea de jos sunt brodate cu numeroase rânduri de flori multicolore, tivite cu dantelă din lână. Broderiile sunt făcute cu lână colorată

și mătase.

5. Pe lângă șorțurile vrâstate întâlnim și șorțurile cu fond albastru și ornamente florale multicolore în partea de jos. Ambele tipuri de șorțuri provin din zadiile românești purtate de țărâncile române.

Din ansamblul costumului femeiesc face parte și **vesta**. Cea mai veche este cea confecționată din pânză albă, ornamentată cu numeroase motive florale și geometrice, brodate cu arnici sau bumbac negru. Vesta este croită strâns pe corp. În față se încheie cu numeroși nasturi și este mărginită cu dantelă. Acest tip de vestă e purtată mai mult la rochiile de vară (cele de muselină).

La fustele groase din postav se poartă o vestă lungă din postav roșu, fără mâneci, croită pe corp. Pieptul și partea de jos a acestei veste sunt bogat ornamentate cu motive florale (buchete și ghirlande multicolore) iar marginea de jos este tivită cu o dantelă lată din tul negru care atârna peste coapse. Dantela este brodată cu flori de culoare albă, galbenă sau roz.

Nelipsite din portul popular săsesc de la noi din județ sunt **sumanele lungi**. Ele sunt confecționate din pânură de culoare neagră sau albastră cu aplicații de "zăgară" (prima) neagră, croșetată și nasturi colorați. În cazul sumanelor, întâlnim influențe reciproce în portul românesc și cel săsesc. Sumanele sunt piese preluate din costumele românești, cu deosebirea că cele săsești sunt colorate mai ales în albastru, culoarea aceasta fiind preluată și de unele române. Peste cămașă, atât femeile cât și bărbații, poartă *jachete din pânură* sau postav. Cele femeiești sunt scurte, albe, negre sau albastre. Specific satelor Livezile și Dorolea sunt jachetele din postav fin alb, croite pe corp, deschise în față, cu mânecă lungă. Partea din spate până în talie este croită drept iar din talie pornesc foarte multe încrețituri sau o cută mare. Peste aceste încrețituri se montează un cordon foarte bogat ornamentat cu aplicații de mărgel colorate, mărginit de dantelă. Gulerul, mânecile, partea de jos și muchiile sunt mărginite cu aplicații de șnur (mărgelat), paiete, mărgel colorate și panglici.

O altă jachetă este cea de culoare albastră sau neagră din pânură, postav sau catifea. Jacheta este croită pe corp, deschisă în față, cu mâneca lungă și cu numeroase aplicații de catifea neagră, șnur colorat, mărgel și broderii. Motivul floral predominant la aceste jachete este floarea de colț și floarea de nu-mă-uita.

Femeile și fetele purtau vara mantaua creată, *o manta fără mâneci* și

guler, cu cute dese; lucrată din pănură sau postav de culoare neagră, tivită pe marginea interioară. cu roșu. Ea se prinde cu panglici. Mantaua creată, atestată în Germania în epoca bronzului, era în sec.XII o îmbrăcăminte uzuală care s-a păstrat în unele părți ale Germaniei până astăzi, purtându-se însă numai în zilele de doliu.

Adaptându-se condițiilor climaterice din Transilvania, sașii preiau de la populația autohtonă piese de port confecționate din piele de oaie și miel.

Cojocelul sau pieptarul săsesc se aseamănă mult cu cel românesc. Cele din zona noastră se deosebesc mult de cojoccelele purtate în restul teritoriilor populate de sași, prin varietatea mai mare a motivelor și ornamentelor. Ele sunt de tipul pieptarelor "înfundate" (încheiate în partea stângă) până în talie cu muchiile de jos croite în triunghi. Ornamentele constau în broderii cu mătase albastră, roșie și verde reprezentând motive florale, ghirlande etc. Pe muchia de jos și de jur împrejurul deschizăturii de la gât și mâneci este prinsă o garnitură de blană neagră, de cele mai multe ori de capră. Pe lângă broderia bogată ce acoperă toată suprafața pieptarului, sunt numeroase aplicații din piele colorată în roșu (fixate cu mătase colorată) și ciucuri din mătase roșie și albastră, influențată de costumul românesc din zonă.

Cojocul lung este confecționat, la fel cu cel românesc, din piele de oaie albă și este purtat numai în zilele de sărbătoare. Croiul și tehnica ornamentării din piele și broderiile dau acestor piese un aspect somptuos. Aplicațiile de piele colorată (roșu-cafeniu) sunt fixate cu șnururi de mătase roșie. Broderia este executată, în diferite tehnici, cu mătase colorată. Muchiile cojocului sunt înconjurate cu blană neagră. Ciucurii de mătase de diferite culori, mai ales albastru și roșu (culorile naționale ale sașilor), sunt rotunzi și prinși printre celelalte motive.

Un loc deosebit în cadrul portului îl ocupă **bijuteriile**. Cea mai veche piesă de podoabă este **paftaua**, rotundă și mare. Ea este lucrată din argint aurit, ornamentată cu cristale de sticlă sau perle și se poartă pe piept atârând de o panglică prinsă în jurul gâtului. Cordonul este lucrat dintr-o **fâsie** lată de catifea neagră sau roșie, cu galoane de argint sau aur, cusute pe deasupra cu aplicații de cristale de sticlă și perle. Capetele sunt prevăzute cu cheutori lucrate în stilul Renașterii sau barocului. Acele din vârf, cu montură de pietre

colorate ce serveau la fixarea cârpei de cap și care se mai prindeau în jurul capului formând o coroniță, vin să întrească diversitatea podoabelor femeilor.

Cizmele roșii și negre din piele (cu tocuri metalice), pantofii și ghetete completează costumul femeiesc săsesc din județul nostru. *(vezi Plansa I).*

Portul săsesc bărbătesc

Pe cap bărbații purtau vara o *pălărie* din postav negru cu boruri mari iar în anotimpul rece *căciuli* din blană de miel.

Cămasa bărbătească era confecționată din pânză de in sau bumbac. Ea este prevăzută cu un guler rotund sau drept, este deschisă în față și se încheie cu 3-4 nasturi. Mânecele largi sunt prinse de corpul cămășii printr-o cusătură artistic realizată sau printr-o dantelă croșetată și montată pe un fond roșu sau negru. Cusăturile, de la guler și cele de pe mâneci, sunt lucrate cu arnici de culoare neagră sau cafenie reprezentând figuri geometrice sau motive florale. Aceste broderii sunt lucrate uneori “pe dos”, modelul apărând în alb pe fond negru sau maro.

Cămașa lungă, purtată peste pantaloni, este încinsă într-un brâu (chimir). Acesta este confecționat din două fâșii late de piele (18-20 cm) de culoare cafenie închisă —cusute sus și jos - formând astfel o pungă ca un buzunar pentru păstrarea actelor și banilor. Partea exterioară a chimirului este ornamentată:

- prin brodare⁷ cu fâșii înguste de piele;
- prin ștanțare.⁸

Chimirul se încheie cu 4-5 cataramе metalice.

Deosebirea dintre chimirele românești și cele săsești e vizibilă în lățimea exagerată a chimirelor săsești, cele românești fiind mult mai înguste, vopsite în negru, dar cu ornamente asemănătoare.

Pieptarul bărbătesc fără mâneci, lucrat din piele de oaie, argăsită, de culoare albă, este încheiat de cele mai multe ori în față cu nasturi și “urechi” de piele. Se deosebește de celelalte pieptare din restul teritoriilor populate de sași prin motivele mai bogate folosite la ornamente.

Deoarece erau lucrate de către blănarii bistrițeni, modelele aplicilor

de piele ale broderiilor de mătase sau lână se repetă în cele mai multe comune.

Pe lângă cojocel, iarna bărbații purtau cojoace lungi ornamentate cu aceleași motive și aceeași tehnică ca și cojoacelele. La fel ca și piesele de blană femeiești și în portul bărbaților întâlnim aplicații cu ciucuri rotunzi de mătase divers colorată. Cojoacele și cojoacelele (atât acele purtate de femei cât și cele purtate de bărbați) aveau brodate cu mătase inițiala numelui și data confecționării piesei.

La portul de sărbătoare, pe lângă *cojocul lung*, bărbații mai poartă și *sumanul* din pănură neagră sau gri (din lână de oaie), la fel ca și românii din zonele de munte. Acest suman are un guler scurt, neândoit iar clinurile și muchiile sunt ornamentate cu șnururi înguste de culoare neagră și roșie. Unele sunt prevăzute cu o broderie executată cu lână colorată plasată pe piept.

Caracteristic portului feciorilor sași din localitățile: Dorolea, Livezile, Dumitra și Târpiu este *mantaua lungă*, lucrată din postav alb. Unele dintre acestea sunt prevăzute cu *glugă*. Muchiile din față și cele de jos sunt tivite cu o fâșie lată de două degete, de culoare gălbui - portocalie până la roșu, negru și broderii cu motive geometrice. Deși acest suman se îmbracă iarna totuși la el nu se poarta niciodată căciulă de miel, ci totdeauna o pălărie neagră cu boruri largi.

Nelipsite din portul bărbătesc sunt *cravatele*, confecționate din catifea neagră cu bogate ornamente florale și geometrice, brodate cu mătase și aplicații de șnururi colorate.

Pantalonii, confecționați din postav de lână (înainte un produs de casă al țaranului), sunt strânși pe picior. Croiul a fost preluat din portul popular românesc și adaptat portului popular săsesc.

Cizmele au rămas încălțăminte de bază a bărbaților din județul Bistrița-Năsăud.

Portul popular săsesc din zona noastră a avut o dezvoltare proprie cu *numeroase influențe din portul popular românesc*, datorită condițiilor istorice și economice în care s-a format. El reprezintă obiceiurile, tradițiile și felul de viață al sașilor din aceasta zonă. (*vezi Planșa I*)

NOTE:

1. Julius Bielz - Portul popular al sașilor din Transilvania. în: "Caiete de artă populară", Sibiu, 1956, p.5-6.
2. Planșa I. Port popular săsesc în județul Bistrița-Năsăud.
3. Planșa I a . Motive ornamentale cusute pe creți la cămășile femeiești săsești.
4. Harras = denumirea e luată de la numele lânii întrebuințate la executarea șortului.
5. Pănură = țesătură din lână de oaie confecționată în casă; aba.
6. Ilie Moise, Horst Klusch. Considerații istorice privind evoluția portului popular săsesc. în: "Portul popular din județul Sibiu", 1980, p.112.
7. Broderiile se executau manual în tehnici diferite, cu ajutorul acului cu 4 muchii tăioase montate în mâner de lemn, urmând linia unui desen.
8. Ornamentația presată (ștanțată) se obține cu ajutorul unor "drucăre" sau ștanțe din metal.
9. Asemănarea dintre chimirele săsești și românești se datorează faptului că, în trecut, curelarii români și-au făcut ucenicia în atelierele săsești.

Câteva considerații privind portul popular maghiar din județul Bistrița-Năsăud

**Mihaela Bolog,
muzecograf, Bistrița**

Portul popular maghiar beneficiază de puține descrieri, aceasta fiind și una dintre cauzele care a dus la improvizarea unui costum popular purtat ani la rând la diferite manifestări artistice, devenit chiar un fel de “uniformă populară” a maghiarilor din Transilvania.¹

Costumul popular purtat de maghiari diferă de la o regiune la alta, de la un sat la altul, având însă unele caracteristici comune..

Piese de bază care alcătuiesc costumul femeiesc maghiar sunt cămașa și vesta, fusta și șorțul. Confeționată din cânepă, bumbac sau muselină (cazul celor de sărbătoare), cămașa este încrețită în jurul gâtului și prevăzută cu un guler plisat. Mâneca pornește de la umăr; croită mai larg în partea de jos aceasta prezintă o bogată ornamentație făcută din broderie. Nu lipsește nici dantela care mărginește partea de jos a mânecii. Motivele brodate sunt, de obicei, cele florale (predomină trandafirul) iar pe lângă broderiile obișnuite de cele mai multe ori apare inițiala numelui brodată pe ambele mâneci.

În ceea ce privește vesta, aceasta este din catifea de culoare neagră, bordo, sau din postav, croită strâns pe corp. Deosebim două tipuri de vestă:

a) dreaptă în partea de jos;

b) decupată în formă de “limbă” (în partea de jos)

Deschisă în față și decoltată, vesta lasă să se vadă cămașa. În față ea se încheie cu nasturi simpli sau metalici iar uneori cu copci. Toate vestele sunt ornamentate cu șnur argintiu sau alb, aplicat sub diferite forme. Tot ca ornament se folosesc măregele și nasturii negrii.

În satele unde pe lângă români și maghiari conviețuiau și sași sunt vizibile influențele săsești în portul popular maghiar, mai ales în cazul fustelor albe din muselină largi și lungi până la genunchi purtate și de săsoaice. Fusta se îmbracă peste două jupoane, unul larg și încrețit cu multe aplicații din dantelă, iar altul mai strâmt mărginit tot cu dantelă.

Șorțurile sunt din mătase albă cu aplicații ornamentale sau broderie. Cele mai vechi sunt confecționate din pânză de casă (bumbac) și brodate. Nevestele tinere purtau șorțuri în culori deschise (roz, verde, roșu) încrețite și bogat ornamentate cu dantelă.

După modul în care își aranjau părul sau își acopereau capul ne putem da seama de diferențierile de vârstă și stare civilă. Astfel, tinerele fete purtau pe cap o cunună numită “parto” realizată pe un suport din carton (cca. 5 cm), îmbrăcat în catifea cu toată suprafața cusută cu mărgelile. Cele mai vechi “parto” sunt compartimentate în pătrate acoperite cu mărgelă, central cu flori din carton și pânză. De la “parto” pe spatele vestei atârnă panglici colorate bogat ornamentate cu motive florale, asemănătoare cu cele din portul popular săsesc. “Parto” era prins în păr cu o mulțime de ace și broșe metalice, împodobite cu sticlă colorată.

Forma nouă de “parto” e mult mai lată (10-12 cm) și alungită în partea centrală. Este realizată pe un suport din carton, îmbrăcat în catifea roșie și cu aplicații de paiete și mărgelile albe, iar pe spate atârnă panglici roșii simple.

Femeile mai tinere purtau pe cap o bonetă din catifea neagră, brodată în întregime cu flori, împodobită cu mărgelile albe și aurii. (este ceapsa purtată de săsoaice). Femeile în vârstă au capul acoperit cu un batic confecționat din diferite materiale, de culoare închisă simple sau ornamentale cu motive florale.

În picioare purtau cisme din piele neagră sau roșie iar varaghete ori pantofi ². (vezi *Planșa II*).

Costumul popular maghiar bătrânesc

Fustele purtate de femeile bătrâne erau de culori închise (bordo, verde, maro, negru) făcute dintr-un material subțire – cele de vară – și din catifea sau postav cele de iarnă. De cele mai multe ori fustele sunt încrețite sau au pliuri mărunte. Despre o altă influență săsească se poate vorbi și în cazul fustelor groase din catifea purtate de femeile bătrâne din Jeica. Acestea au ca ornament în partea de jos broderii și aplicații de motive florale multicolore dispuse sub formă de ghirlandă ³. (identice cu cele săsești)

Ca ornament specific zonelor populate de sași întâlnim cravata, ornament alcătuit din două panglici împodobite cu motive florale, conturate pe margini cu mărgelile și terminate cu franjuri metalici. Această cravată purtată de femeile maghiare (bătrâne) la gât o întâlnim ca ornament la “bortenu”⁴.

fetelor săsoaice.

În costumul femeilor unguroaice întâlnim foarte frecvent jacheta confecționată din postav sau catifea croită pe corp, deschisă în față și cu mulți nasturi. (*vezi Planșa II*).

Portul popular maghiar bărbătesc

Portului popular maghiar bărbătesc îi sunt caracteristice: cămașa scurtă, pantalonii largi în partea de sus și strâmți în cea de jos, pălăria cu bor îngust și pană etc.

Cămașa este confecționată din pânză de casă, țesută în două ițe, cu guler simplu drept fără ornamente. Cămașa bărbătească mai nouă este largă și scurtă (mai jos de brâu) cu mâneca dreaptă, simplă, terminată cu o manșetă prinsă în 1- 2 nasturi.

În ceea ce privește vesta bărbătească aceasta este de culoare neagră, din postav gros, deschisă în față, cu 2 buzunare. Ca ornament întâlnim nasturi negrii și fundițe roșii (vesta din Malin).

Pantalonii sunt din postav negru, croiți mai larg în partea de sus și strâmți în partea de jos și totodată despicați și prevăzuți cu doi nasturi. Vara se purtau pantaloni albi, largi, confecționați din pânză țesută în casă, lungi până la jumătatea cismelor.

Capul era acoperit cu un clop cu bor îngust și pană sau cu un mănunchi de fâșcă⁵. În cazul chemătorilor la nuntă, la pălărie se adaugă și câteva panglici colorate.

În zilele răcoroase bărbații purtau o jachetă de culoare închisă (verde, negru) cu aplicații de șnur în culori închise. Mâneca este dreaptă și are aplicații de șnur în partea de jos.

În cercetările noastre de teren făcute în toamna anului 1999 în localitățile din județ locuite de maghiari am constatat cu regret că portul popular maghiar nu se păstrează decât izolat. În unele zone, el este pe cale de dispariție, fiind întâlnit numai în anumite zile de sărbătoare sau cu ocazia unor manifestări artistice⁶. (*vezi Planșa II*).

NOTE:

1. Ilona Guthér. Autentic și artificial în portul popular maghiar: în: "Zestrea", Revistă de Etnologie și Etnografie, Bistrița, nr: 1, an II, 1999, p.11-13.
2. Informator Kerekeș Elisabeta Jeica.
3. Informator Kerekeș Elisabeta Jeica.
4. Borten = cilindru de catifea purtat pe cap de fetele săsoaice.
5. Fâșca = face parte din familia gramineelor "stipa lessingiana" plantă frecventă în Câmpia Transilvaniei cunoscută și sub denumirea de colilie, întâlnită ca ornament la pălăriile feciorilor maghiari.
6. Festivalul de cântece și dansuri populare maghiare de pe Câmpie organizat anual la Vița.

Balada populară din Valea Rodnei

Solomia și Liviu Păiuș
Rodna

Rodna este așezată în partea în care Dacia apune spre miazănoapte și unde “un șir lung de munți formați din stânci prăpăstioase și acoperite pe culmi cu păduri întunecate își înalță în văzduh crestele înalte. Pe acestea natura înțeleaptă i-a așezat drept hotar și zid de apărare neînvins între împărății dușmane”¹. Valea Rodnei, situată pe Someșul Mare, spre obârșii, este o zonă folclorică foarte bogată, dar bogăția ei nu a fost suficient de bine pusă în valoare în mod unitar, deși această zonă a fost în atenția culegerilor sistematice de folclor.

Citatul de mai sus este dintr-o lucrare mai puțin cunoscută, ea nefiind menționată într-un studiu² consacrat izvoarelor transilvane pe care le-a folosit și Bălcescu în celebra sa introducere la cartea a patra “Unitatea națională” a lucrării sale “Românii supt Mihai Voievod Viteazul”, dar imaginea Ardealului ca o cetate înconjurată de munți este foarte apropiată.

În centrul acestei văi se află Rodna, de la care a primit și întreaga vale numele. Rodna, atestată documentar la 1235, dar ale cărei urme se pierd în negura vremurilor, a fost în vechime punctul de vamă dintre Transilvania și Moldova, având cale de comunicare cu Moldova, Plaiul Moldovei, ce pleacă din comuna Șanț pentru a ajunge de cealaltă parte a munților, în Moldova, la Coșna. Pe acest drum au pătruns oștile tătarilor din marea invazie de la 1242 când opidul Rodna este distrus de năvălitori. Relațiile Văii Rodnei cu Moldova au fost intense, trecerea peste munți nefiind un impediment datorită nu numai acestui drum, dar și al potecilor de munte prin care mulți ardeleni au trecut în Moldova, nu numai în vechime, dar și în perioada 1940-1944. Valea Rodnei, străjuită de o parte de Munții Călimani și de cealaltă de Munții Rodnei, a permis locuitorilor acestei văi să treacă în Moldova căci “Carpații, brăzdați de drumurile transhumanței nu au reprezentat niciodată un hotar”³, dimpotrivă ei au favorizat trecerea dintr-o parte în alta. Este de remarcat faptul că au plecat mai mulți din Transilvania decât au venit din Moldova căci: “strămutările peste Carpați au urmat, în principal, direcțiile din vest spre est și din nord spre sud în proporție de circa 1000 plecați din Transilvania pentru 10 veniți de dincolo de munți”⁴ deoarece în Moldova ei erau primiți foarte bine atât de

locuitori cât și de domnitori, care le dădeau pământuri gratuite precum și unele scutiri, lucru surprins și în cântecul:

“La Moldova-i mult mai bine
Cine merge nu mai vine”⁵.

Această migrație făcându-se dinspre Transilvania spre Moldova a dus la îmbogățirea tradițiilor și obiceiurilor moldovene cu elemente specifice Transilvaniei. Partea de nord a Moldovei a avut de câștigat de pe urma acestor emigrări în procesul constituirii fondului său spiritual, și, în proporție mai mică, a suferit acest lucru Transilvania căci: “Transferul de populație era însoțit de transferul obiceiurilor, tradițiilor, ocupațiilor și idealurilor oamenilor.”⁶ Am fi lipsiți de spirit critic dacă nu am arăta că și zona Văii Rodnei a primit influențe din partea Moldovei nordice. Chiar dacă numărul celor veniți din Moldova este mult mai mic decât al celor plecați din Transilvania dincolo de munți, și ei au adus partea lor de contribuție la folclorul Văii Rodnei căci: “Din punct de vedere folcloric, munții ce înconjoară acest ținut nu-l separă de regiunile învecinate, ci mai degrabă îl unesc, fapt dovedit de întrepătrunderile folclorice, fenomen ce se datorește în bună parte ocupațiilor locuitorilor”⁷.

Contactul cu lumea Maramureșului a fost mai redus, schimburi importante de populație n-au avut loc deoarece, în primul, rând aparțineau aceleiași stăpâniri, care nu era dispusă la golirea unei zone și exodul populației în altă zonă. În al doilea rând, Maramureșul era o provincie rămasă în urmă economic, deci nu oferea celor care ar fi mers acolo condiții mai avantajoase de viață.

Pentru a determina mai corect unele aspecte ale folclorului din Valea Rodnei, este necesară încadrarea ei într-o arie românească mai largă, lucru greu de realizat deoarece lucrări de acest fel sunt puține. Vom pleca de la delimitarea subdialectelor limbii române deoarece zonele lingvistice corespund, în multe privințe, zonelor folclorice. Unitățile etnofolclorice au ca și corespondent aria unei subdiviziuni dialectale căci: “numai cunoscând particularitățile dialectale vom înțelege, spre exemplu, raportul dintre elementul literar și cel regional”⁸.

Vorbind despre existența unor “țări” ca “o individualitate geografică și o entitate istorică și etnoculturală,”⁹ autorii respectivi arată că” pe cuprinsul teritoriului României există numeroase unități teritoriale, înafara țărilor, care

sunt grupate în jurul unor văi mai importante”¹⁰, așa cum este cazul zonei de care ne ocupăm cunoscută încă din vechime ca Valles Rodnensis, având ca bază opidul cu același nume, căci “Valea de sus a Someșului Mare a constituit, probabil deja din perioada feudalismului timpuriu, ca și alte regiuni din Transilvania de la hotarele Ungariei... o formațiune teritorială, o “țară” aparte, adică o confederație a obștilor situate pe această vale. Solidaritatea lor de mai târziu e un indiciu în acest sens, ca și faptul că au fost privite totdeauna ca o unitate, ce se reliefează prin denumirile de ansamblu “Valea Rodnei”, “Districtul Rodnei”, “Districtul Văii Rodnei”, care apar într-o serie de acte din secolul al XV-lea (astfel la 1435, 1453, 1456, 1469, 1472, 1475).”¹¹

Se recunoaște astfel că “o zonă etnografică se definește prin similitudinea unor trăsături culturale semnificative: tipul așezărilor, al caselor și construcțiilor anexe tradiționale, portul, ocupații, *tradiții folclorice* (s.n.) obiceiuri și grai etc.”¹²

Dacă în unele tratate graiul din zonă este încadrat subdialectului moldovean, ultimele studii vorbesc despre “graiurile din Transilvania” care “formează un dialect mai puțin individualizat... Zona în care se vorbește acest dialect este cuprinsă între Alba-Iulia, Dej, Munții Rodnei, Miercurea-Ciuc, Brașov, Sibiu.”¹³

În acest sens considerăm că zona Transilvaniei de nord-est este o zonă cu specific aparte atât lingvistic cât și etnografic sau folcloric, caracterizată prin unele trăsături specifice zonei studiate, așa după cum afirmă Ovidiu Bârlea: “Subzona năsăudeană se diferențiază prin prezența unor melodii foarte ornamentate, cu broderii excesive de virtuozitate vocală, care par a fi forma evoluată a sunetelor sughițate din hora maramureșeană. Colindele de asemenea sunt cântate aici pe melodii în ritm lent și solemn, probabil sub influența cântecelor rituale și funebre în opoziție cu melodiile săltărețe din restul țării. De asemenea, Năsăudul se caracterizează prin oscilațiile funcționale ale textelor epice, aceeași narațiune versificată poate fi când baladă, când colindă, ba chiar strigătură la joc în concordanță cu etimologia numelui baladă = cântec de joc.”¹⁴

În aceste contexte, considerăm că Valea Rodnei este o *unitate etno-folclorică cu trăsături specifice*, dar și cu unele elemente comune întregului folclor românesc. În acest fel vom aborda studiarea folclorului epic poetic din această zonă subliniind elementele specifice ce apar în creațiile din zonă, dar raportate la contextul folclorului românesc din care face parte

inseparabilă.

În cadrul acestei zone etnografice și folclorice și a poziției sale geografice, a legăturilor cu alte zone folclorice, vom căuta să analizăm folclorul epic al Văii Rodnei. Expunerea noastră va fi făcută pe baza rezultatelor obținute din culegerile noastre în teren, timp de 30 de ani, cât și din cercetările în biblioteci de unde am scos de sub colbul uitării texte apărute în veacul trecut în revistele: "Tribuna", "Gazeta Transilvaniei", "Familia", din volume rare, cum sunt: Ion Pop Reteganul: „Trandafiri și viorele”, Gherla, 1891, Emil Boșca: "Poezii populare din granița Năsăudului", Sibiu, 1933, Emil Precup: "Dor și jale", Gherla, 1920. De asemenea, am parcurs culegerile de folclor publicate până în prezent la care am avut acces. Nu am neglijat nici manuscrisele lui Ion Pop Reteganul (21 de volume) de la Academia Română București ce cuprind peste 5000 de piese și care își așteaptă editorul de peste 100 de ani. În manuscrisele lui Ion Pop Reteganul se regăsesc multe piese culese din zona noastră, zonă formată din comunele: Șanț, Rodna, Maieru, Lunca Ilvei, Ilva Mare, Măgura Ilvei, Poiana Ilvei precum și din orașul-Sângeorz-Băi.

NOTE:

1. Moisil Iuliu. Biografia căpitanului Anton Cosimelli și opera sa: "Poemation de secunda legiune valachica: Poema regimentului al II-lea grăniceresc năsăudean". Năsăud, 1939 (Vezi traducerea poemului în prezentul volum!)
2. Engel Carol și Popa Mircea. Descrierea Ardealului între izvoare și imitații în "Studi et acta musei Nicolae Bălcescu", vol. IV, "Bălcescu și Transilvania", Societatea "Prietenii Muzeului Bălcescu", Bălcești pe Topolog, Cluj-Napoca, 1976, pag. 103.
3. Pop Mihai, Ruxăndoiu Pavel. Folclor literar românesc. București, 1991, pag. 5.
4. Tanco Teodor. Lumea transilvană a lui Ion Creangă. Cluj-Napoca, 1989, pag. 29.
5. Meteș Ștefan: Emigrările românești din Transilvania din secolele XIII-XX. Editura Științifică și Pedagogică, București, 1977, pag. 98.

6. Tanco Teodor: op. cit. pag. 29.
7. Zamfir Constantin, Dosios Viorica, Moldoveanu-Nistor Elisabeta. 132 cântece și jocuri din Năsăud . București, 1958, pag. 6.
8. Caragiu- Marioțeanu Matilda, Giosu Ștefan, Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, Todoran Romulus. Dialectologie română . București, 1977, pag.30.
9. Rusu Valeriu (coordonator): Tratat de dialectologie românească . Craiova, 1984, pag. 139.
10. Idem, pag. 140.
11. Șotropa Valeriu. Districtul grănițeresc năsăudean. Cluj-Napoca, 1975, pag. 31.
12. Rusu Valeriu (coordonator). Tratat de dialectologie românească. Craiova, 1984, pag. 141.
13. Idem, pag. 357.
14. Bârlea Ovidiu. Folclorul românesc . vol. II, București, 1983, pag. 445.

Cântecul epic eroic

În detalierea acestui capitol trebuie să plecăm de la realitatea zonei pe care o tratăm. Nu este o noutate dacă afirmăm că, în genere, folclorul epic, baladele în mod special, au trecut în folclorul pasiv. După primul și, îndeosebi, după cel de-al doilea război mondial, poezia noastră narativă este auzită mai rar în forme fabuloase, strălucitoare, ca artă tipică a acestui gen¹. De asemenea, trebuie să arătăm că în zona noastră nu sunt balade propriu-zise în sensul celor din sudul țării, ci găsim cântece bătrânești pe melodii de cântec propriu-zis, uneori pe melodii de doină.

Esențial în cântecul bătrânesc este depănarea povestirii unui șir de întâmplări eroice, fantastice ori nuvelistice, care cade în sarcina textului², deci caracteristicile acestora sunt narațiunea, povestirea unor fapte sau “cântecul, epic trebuie să dispună de mijloace suficiente care să-l impună atenției ascultătorilor”, deci să fie “destinate ascultării”³.

Autorii citați deosebesc în cadrul cântecului epic “trei variante structurale”, dintre care al doilea și al treilea specifice Transilvaniei astfel:

- un cântec epic de factură predominant nuvelistică, cu puternice tendințe de liricizare, răspândit mai ales în Transilvania, și consemnat în repertoriul interpreților țărani;

- teme de cântec epic asimilate funcției și structurii colindelor, îndeosebi în Transilvania.

Dar nu peste tot în Transilvania balada este cântată în mod obligatoriu în fața unui auditoriu, fiind apanajul unor muzicanți specializați în a recita textul însoțit de acompaniament: “Balada din zona nordică are altă configurație stilistică datorită împrejurării că aici ea nu mai e debitată decât întâmplător în fața unui auditoriu, fiind cântată în intimitate, îndeplinind ca atare funcția cântecului propriu-zis. În consecință, a dispărut și acompaniamentul instrumental cu interludiile aferente, iar melodia e de obicei similară cu cele din repertoriul local al cântecelor lirice”⁴. Din poezie cântată de un interpret pentru ascultători, balada nordică devine un cântec al păstrătorului de folclor pentru el însuși.

Manifestările sociale în care este încă auzită balada astăzi țin uneori

de domeniul trecutului. Balada era recitată, rareori cântată, la clăcile de tors sau cele de desfăcat (depănușat porumbul, n.n.), prilejuri de întrajutorare dar și de mari manifestări folclorice.

Clasificarea cea mai recentă este a lui Al.I. Amzulescu care împarte epicul în: 1 “Cântecul epic eroic” și 2 “Balada familială” arătând că “în noua așezare tipologică astfel îmbunătățită nu am cuprins “jurnalele orale” categorie a cântecului epic , deci recunoaște că această clasificare este arbitrară, ceea ce afirmă și Ion Șeuleanu: “E foarte adevărat că toate clasificările în materie de literatură și artă în general, aduc după sine o anumită doză de arbitrar rezultată din îmbinarea în cadrul aceleiași creații a unor elemente eterogene.”⁷

Plecând de la aceste considerente, cred că în studierea folclorului trebuie să plecăm de la ideea că ea trebuie făcută ca operă literară care are o anumită organizare compozițională, o formă artistică și o temă de viață și nu din perspectiva relațiilor sociale. Deci trebuie să surprindem, în primul rând, modul în care o anumită creație populară reflectă artistic fenomenul social sau drama eroilor, dar accentul trebuie să cadă pe latura artistică și compozițională, pe felul cum opera literară transfigurează realitatea. Să considerăm folclorul ca produs estetic și nu social, să vedem în el frumusețea artistică și nu ocazionala opoziție socială care, e adevărat, determină uneori puternice drame, să vedem cum aceste drame se reflectă și se încheagă artistic și compozițional.

Deși lucrarea lui Gh. Vrabie ⁸ se subintitulează “Teme. Motive. Structuri poetice”, după ce în prima parte clasificarea tematică are la bază drame ale eroilor, în partea a doua a studiului materia este împărțită în “Ciclul antifeudal” și “Ciclul otoman” pentru ca, în partea a treia “Balada nuvelistică, să revină la baza de clasificare din prima parte.

Cu mici deosebiri, A. Fochi face o statistică a subiectelor baladelor pe care de altfel le ia din catalogul lui Al.I. Amzulescu din 1964, ajungând la următoarea situație:

subiecte	mitologice	5,73%
--	animaliere	4,04%
--	voinicești	10,22%
--	haiducești	20,69%
--	hoțesți	6,02%
--	păstorești	3,72%

-“-	istorice	6,23%
-“-	familiale	2219 %
-“-	jurnale orale	7,23 %
-“-	nou-descoperite	12,21 %
TOTAL		98.30 %

Deși foarte vechi, neavând alta mai recentă, vom adopta și noi această clasificare.

În ceea ce privește “Cântecul epic eroic,” folclorul Văii Rodnei este reprezentat prin “Ciclul cotropitorilor”, “Haiducii” și “Ciobanul, sora și zmeii.”

A. Ciclul cotropitorilor (turci, tătari)

În cadrul acestui ciclu găsim două balade asupra cărora ne vom opri pentru a analiza nu numai conținutul, dar și originea lor. Subiectul baladei în care “fata răpită de turci, pentru frumusețea ei, se îneacă”¹⁰ este considerat de Gh. Vrabie ca baladă a porturilor dunărene, unde “balada a avut o mai mare capacitate de răspândire decât a Chirei”¹¹. Afirmatia aceasta nu arată însă cum a reușit acest subiect să fie prezent în zona noastră, căci nu este vorba de o contaminare cu balada dunăreană. Dacă nu am fi descoperit între manuscrisele lui Ion Pop Reteganul balada “Irina”, având același subiect, cu mențiunea expresă de la sfârșitul ei; lucru ce nu apare la toate piesele culese de acest culegător, mențiune care arată un informator din această zonă. “De la Ion Coșarcă, din Rodna”¹², am fi fost tentați să credem că varianta lui Ilieșiu nu ar fi specifică zonei noastre. În acest caz ar fi mai corectă afirmația lui A. Fochi că acest “subiect răspândit la toate popoarele care au avut legături mai mult sau mai directe cu turcii” sau cu tătarii. În acest sens “Folclorul transfigurează o experiență și dă ființă unor năzuințe proprii. El întrupează atitudini și mentalități generate de realitatea imediată”¹³.

Între cele două variante nu sunt deosebiri esențiale de conținut ci, deși ele au fost culese la distanță de un sfert de veac, se observă că varianta din 1917, cea din Maieru, are un proces mai mare de șlefuire artistică. În primul rând portretul fetei este mai bine individualizat, ea fiind:

“Frumoasă ca mândrul soare,
Și mlădie ca o floare”.

Pentru ca, la reluare, portretul fetei să se asemene în ambele variante:

Varianta I.P.Reteganul

Varianta I. Ilieșiu

“Vedea soare răsărind
Pe Irina strălucind.”

“Nu știu soare se zărește
Ori Maria se ivește.”

Între cele două variante mai există deosebiri: în una fata “D-avu Petrea o fată mare / Și-o chemă Irina-le” pe când în cea a lui Ilieșiu fata este “Mărioara cea iubită / În toată lumea vestită”, într-o variantă este vorba de “țara cea turcească” în cealaltă de “țara tătarască” iar cei care vin s-o pețescă, pentru că au auzit de frumusețea ei, sunt turcii, respectiv tătarii. Varianta lui Ilieșiu este mai dezvoltată, având mai multe imagini. Mergând să-i vadă mormântul:

“Tătarii că s-au uitat
Tot prin lunci și prin colini
Și prin verde țințirim.”

Varianta lui Ilieșiu ne arată locul unde turcii au găsit-o pe fată:

“Pe Mărioara-au aflat
În grădină
Sub o tufă de sulfină,
Tot cânta și lăcrima
Și ca frunza tremura,
Tot cânta și tot plângea
Și ardea inima-n ea”

De asemenea, are loc un dialog între Maria și un “tătar tinerel” care îi oferă un inel și îi spune:

“Că-n mătăsurii te-oi găti
Și te-i juca cu banii.”

La acestea, fata îi răspunde cu demnitate că nu are nevoie de bani și că “Decât om ce nu iubește / Mai bine hrană la pește / Pe prundușul Nistrului / De dorul iubitului”.

Dezlegată la ochi, Maria se aruncă-n Nistru scăpând de robie. Varianta lui Reteganul conține alt sfârșit: dezlegată la ochi pentru a-și spăla năfrămuța

în mare, ea se aruncă, dar, înotând iese din mare și fuge acasă unde părinții se rugau lui Dumnezeu “doar o pot de turci scăpa”.

Vom vedea că în tratarea baladelor culese de Iustin Ilieșiu trebuie să avem în vedere că: “întrucât Ilieșiu este adept al înfrumusețării folclorului de către culegători, colecția sa trebuie consultată cu mult spirit critic”¹⁴.

Remarcăm că varianta lui Reteganul are un aer mai arhaic, conținând chiar unele expresii vechi:

“Io fată mare-am avut
Da’ s-o pus și mi-o murit.”

“Și ei rău s-o supărat.
Ce-o fost mândra, n-o aflat,
Și ei rău s-au năcăjit,
Ce-o fost mândra, n-o gasit”.

Cele două variante reprezintă două faze în procesul evolutiv al baladei, cunoscut fiind faptul că Iustin Ilieșiu a intervenit uneori în baladele culese.

B. Haiducii

Ciclul “Haiducilor” este prezent în folclorul Văii Rodnei prin “Toma Alimoș”, “Cântecul lui Radu” (mai multe variante), “Pintea Viteazul” și “Haiducul Niculiță”.

a. Toma Alimoș

Încă odată, Transilvania își dovedește întâietatea în culegerea folclorului românesc și în reliefarea unor variante anterioare celor din colecția lui Alecsandri. Nu numai “Miorița” are variante transilvane anterioare celei lui Alecsandri, dar și balada „Toma Alimoș” se cunoaște în Transilvania în 1831 dar faptul că a fost publicată abia în 1945 nu s-a impus atenției, fiind preferată cea lui Alecsandri. În acest sens, într-o lucrare dedicată acestei balade, se arată: “cules pentru prima dată în anul 1831 de Dimitrie Ardelean “preparand” în Arad și poate original din Lipova sau din împrejurimi... cântecul urmând a fi tipărit abia în 1945.”¹⁵

Dacă tot Transilvania este cea mai veche regiune în care au fost descoperite baladele “Miorița” și “Toma Alimoș” atunci să acceptăm poziția

lui E. Agrigoroaiei care face câteva apropieri între cele două balade că: “Descoperim în întregul conflict o completare a etosului mioritic” și că “deosebirea constă numai în faptul ca haiducul își răzbună direct moartea”¹⁶ arătând că scena finală se aseamănă. Atât ciobanul cât și Toma se întorc în natură unde își vor găsi odihna veșnică, unul în cadrul stânii familiare iar celălalt în codru.

71
Varianta someșeană a baladei “Toma Alimoș” nu mai prezintă unele trăsături ale variantelor muntene sau moldovene, ci ea capătă aspecte particulare, specifice zonei noastre.

În primul rând, Toma nu este un haiduc care poposește la “Puțul porumbului”, ci el este “un voinic din bătălie”, fapt relatat apoi de el însuși:

“Pune-mi la cap măgheran
C-am fo’ voinic tăbărean
La picioare busuioc
Să steie tabăra-n loc”.

Voinicul care “pornea acasă să vie” amintește întoarcerea grănicerilor din luptele pentru împărat. Locul popasului nu este precizat, el poate fi oriunde, copacii de pe marginea drumului oferind oricând și oricui un loc de popas. Interesant ni se pare faptul alunecării în fabulos, în basm, căci plosca “mâțâțe” din care bea voinicul este asemenea celor din basme, ea fiind de “treizeci de măji de grea” ceea ce ne duce la armele eroilor din basme.

Motivul uciderii lui Toma nu este precizat, ca în variantele muntene sau moldovene, căci eroul, după ce încearcă să închine murgului sau armelor, “se uită în altă parte / Vede pe Manea la spate”. Nu are loc convorbirea dintre Toma și Manea, ci Toma se adresează direct lui Manea: “Be păharu’ cu totul / Și mie-mi pune altu”. Din aceste versuri se desprinde totuși faptul că cei doi s-ar afla în dușmănie deoarece invitația de a bea “păharu cu totu”, în concepția populară, exprimă ideea de împăcare căci paharul ce ți-a fost închinat trebuie băut până la fund. Manea ia paharul și bea, iar în timp ce bea “Bine-l chibzuia / Că pe une l-a tăia”, rămânând ca loc “Crucea pieptului / Une-i greu voinicului”. În varianta noastră nu urmează după acest fapt urmărirea lui Manea, căci după ce-și adună mațele “Cam cu paie, cu gunoie” el i se adresează lui Manea spunându-i că, dacă el “L-a tăiat tâlhărește” el îl va tăia “voinicește” urmând o expresie din basme: “Nici vorba nu și-o gătat / Și capul i l-o ciuntat”.

Observăm până aici o reducere a elementelor de dialog sau a digresiunilor privind portretul celor doi protagoniști și a funcțiilor sociale ale acestora cu scopul concentrării elementelor la acțiunea propriu-zisă, căci balada someșană are 66 de versuri, pe când varianta Alecsandri are 142 versuri, iar varianta Teodorescu 268 versuri. Cu toate acestea, balada someșană a lui Toma Alimoș se înscrie în subiectul general al temei căci: “Variantele din Năsăud aduc o economie de mijloace și unele rezolvări particulare”¹⁷.

Evocarea taberelor militare din care face parte eroul revine în rugămintea pe care o face murgului care să-l ducă: “În vârful muntelui / La crucea molidului” unde să-i sape groapa. Urmarea baladei este ocupată de monologul lui Toma adresat murgului de a nu fi încălecat decât de:

“Un voinic tânăr și la față gălbior
Și la păr gălbior
Acela mi-i frățior”

rugându-l să-l poarte “și la mai bine ca pe mine”, aspect ce aduce o notă de lumină în finalul baladei, al încrederii haiducului în perpetuare, dar și al integrării, după moarte, în sânul naturii.

b. Radu și mama sa

Această baladă are o mare răspândire dar nu a fost studiată în întregimea ei. Tema acestei balade formulate de Al. I. Amzaescu: “Mama haiducului încearcă să-l înduplece să se întoarcă acasă. Radu refuză, amintindu-i ce a învățat de mic. Se luptă cu poterașii și le ucide căpitanul”¹⁸.

Variantele cercetate încep cu cadrul natural în care apare mama lui Radu:

“Pe sub umbra fagului
Trece mama Radului”

Dar după această introducere variantele se deosebesc, fiecare axându-se pe un anumit fapt de viață.

Balada “Radu și mama sa” este cea mai amplă, cuprinde întregul subiect descris mai sus. După ce mama lui încearcă să-l facă să renunțe la haiducie,

el îi declară:

“Azi degeaba-mi dai povață
Codrul frate-mi-i pe viață”.

Prezentarea apariției lui Radu la crăsmă aduce cu imagini din basme:

“Un ulcior întreg el zvântă
Pe-al său murg apoi s-avânta
Și cu murgu-n zbor se pierde
După deal în codrul verde”.

Este ajuns de călărași iar căpitanul îi cere să se predea la care acesta răspunde:

“Nu-s muieră cu năframă
Să mă dau legat de teamă
Când m-oi clătina de beat
Cu optzeci ca voi mă bat,
Dar acum la trezie
Nu mi-i frică nici de-o mie”.

La insistențele căpitanului, care ordonă soldaților să-l ucidă, Radu se prefăce că se predă, dar îl ucide pe căpitan.

Balada “Cântecul lui Radu” diferă de varianta consacrată prin introducerea unor aspecte locale căci: “varianta reprezintă deci modelul, dar și relația dintre model și caracterul funcțional în care este actualizat. Ea poartă deci amprentele actului folcloric, semnalează, prin structura ei, procese fundamentale care se petrec în viața faptului de cultură. Astfel, refuzând sfatul mamei, Radu se suie la vârful muntelui unde se întâlnește “cu un căprărel nemțesc/ cu cincizeci de voinicei” care-i cere să se predea. Neascultând de căprărel acesta dă ordin:

“Stați voi, măi feciori, pe loc
Și să dăm Radului foc”.

Avem de a face din nou cu puteri miraculoase ale croului căci:

“Radul pieptul întorcea,
Gloanțe-n pumn le sprijinea
Și-napoi le azvârlea”.

Enervat de faptul că au vrut să-l omoare, Radu după ce “într-un ceas și jumătate / Taberele erau moarte”, pleacă la mesele boierilor care, îngroziți, aduc vinuri și mâncare.

O variantă contaminată este “Radu mamei” în care este introdus un element nou. La întrebarea mamei Radului i se răspunde că Radu este “la crâșma Stanii” varianta continuând în relatarea primelor fapte ale lui Radu începând cu cea mai fragedă vârstă:

“Când era de-c lună-două
Fura cloșca de pe ouă,
Când era de-un an ori doi
Fura cai și fura boi”.

Varianta continuă în relatarea altor fapte, fără a avea un conflict dramatic.

c. Pinteza Viteazul

Încadrarea acelor balade care îl au ca erou principal pe acest personaj diferă, el fiind încadrat când la “haiduci”, când la “haiduci-cavaleri” așa cum face Gh. Vrabie care acordă o importanță deosebită acestei balade căci: “așezăm în fruntea acestei grupe (“tipuri de haiduci-cavaleri” n.n.) balada despre Pinteza Haiducul. Transmisă sub forma unei narațiuni lipsite de fabulos, fiind o expunere realistă, mai mult apropiată de stilul “jurnalului oral,” ea s-a bucurat de o largă răspândire, mai cu seamă în părțile de baștină ale eroului. Faptul arată că lupta haiducului cu stăpânirea austro-ungară era însăși lupta poporului. Cântând pe Pinteza, poeții populari cântau amărăciunea țăranilor și aspirațiile lor către libertate.”²⁰

Interesant este faptul că unii s-au ocupat de Pinteza “ca personaj istoric”²¹ și nu de personajul literar, de realizarea artistică a baladei sau de aria ei de răspândire, iar unii, ca Adrian Fochi, îl neglijează total, el nu-l trece pe Pinteza în capitolul: “De la istorie la exemplaritate” în rândul baladelor în care nu se știe “unde sfârșește istoria și unde începe ficțiunea artistică.”²²

Răspândirea acestei balade se așează peste partea de nord a țării, începând cu Făgăraș, Sâncel, județele Bistrița-Năsăud, Suceava, Iași și Maramureș.

Subiectul reprodus de Al. I. Amzulescu este incomplet.

La marginea codrului se vede Pinteia șezând lângă un foc mare, înconjurat de vreo treisprezece haiduci. Ei frig la foc un berbec. În acest timp pe Pinteia îl cuprinde: “mai că mor, așa mi-i dor”. El trimite pe doi dintre ei să aducă de la “Baia-Mică / De-aduceți vin și pălincă. / Mergeți doi la Baia Mare / De-aduceți pâine și sare / Să ne facem cina bună”.

Fărtații îi răspund că nu vor merge până când nu le va arăta “Din ce-a fi și moartea ta”. Pinteia le răspunde că moartea lui va fi:

“Din trei fire de grâu sfânt,
Dintr-un plumb mic de argint
Tare-n arină îndesat
Și la pieptu-mi așantat.”

Cei doi fărtați pleacă la Baia Mare și găsind “poarta închisă” o dărâmă cu securile, intră în oraș, colindă birturile și se-apucă de petrecere, prinzându-i seara. Pandurii află de ei și îi leagă. Pandurii condiționează eliberarea lor de destăinuirea, “Moartea-Pintii-n ce va sta ?” dar cu toate acestea nu-i eliberează și pornesc spre Pinteia.

Pinteia adoarme lângă foc și visează un vis rău: atât sabia cea nouă cât și cea veche i s-au rupt. Trezit din somn și aflând că fărtații nu s-au mai întors, încalcă pe cal și pornește la Baia Mare. Aici îl așteaptă o ceată mare de panduri care-l somează să se predea spunându-i secretul morții sale. Auzind aceasta, își blestemă fărtații dacă au vrut să-l vândă, dar le spune că nu se dă legat și “Când arma și-o golește / Pe panduri îi tăvălește” dar încercând să-și scoată cele două săbii acestea se rup în două. El este omorât tocmai cu:

“Trei fire de grâu sfânt
Și plumbuțe de argint.”

Plâns de cal el își dă sufletul dar îi avertizează pe voinici să stea în codru și să nu vină la Baia Mare.

Rezultă din prezentarea acestei balade o mare dezvoltare epică, cu mai multe episoade și o construcție dramatică bine încheată iar portretul

haiducului se realizează din lumini și umbre.

d. Haiducul Niculiță

Al.I.Amzulescu, în opera pe care am mai citat-o, înregistrează printre tipurile de haiduci, la numărul 164, pe Niculiță, subiect ce nu are deosebiri fundamentale de subiectul baladei “Pintea Viteazul”, deosebirile fiind total nesemnificative, mai ales că în această variantă este încorporat episodul din “Radu mamii” privitor la faptele lui când era de-o lună, două, de doi ani, de zece ani, singurul aspect nou fiind:

“Când eram de doisprezece
Știam granița a trece.”

Varianta păcătuiește de adăugirea din final:

“Frunză verde frunzuliță
Fug chiaburii pe uliță
Că se tem de Niculiță

Că el ține cu săracii.
Măi chiabur, grijește bine
Că dacă dăm peste tine
Când ți-o vârî mâna-n chică
O să-i dai punga de frică”

Este indiscutabil că Iustin Ilieșiu, culegătorul acestei balade, a adăugat sau a modificat finalul, ca o concesie a politicii vremii.

C. Balade păstorești

În acest ciclu cuprindem două tipuri: “Costea” și “Ciobanul, sora și zmeii” (leii, turcii) cu o arie de răspândire în Transilvania și nordul Moldovei iar “subiectul a cunoscut o actualizare în condițiile relațiilor noastre ostile cu turcii cotropitori. E vorba de demitizarea personajului și de o istoricizare a lui”.²³

a) *Costea*

Asupra baladei “Costea” s-a aplecat Ovid Densușianu care, vorbind despre haiducie și ciobănie, arată că între cele două categorii erau atât relații de prietenie cât și de dușmănie, haiducii furând și din avutul ciobanilor.²⁴ El analizează variante din colecțiile G.Dem.Teodorescu, C. Rădulescu –Codin, T. Pamfile, A.L.Vasiliu, Gr. Tocilescu, N. Păsculescu, în care subiectul e puțin diferit față de varianta noastră. În variantele pe care le analizează Densușianu furtul oilor din stână este făcut de haiducul Fulga. Pe Fulga îl trimite la stâna lui însuși Costea, unde va fi bine ospătat. Fulga îi fură o parte din turmă, iar Costea, întors de la Galați, vede turma micșorată. Căteaua lui, Dolfa, îi spune că i-a furat turma, îl găsește pe Fulga și-l omoară. Este deci vorba aici de sancționarea încălcării regulilor ospetiei.

Varianta noastră, culeasă în 1934 și publicată în 1939²⁵, aduce în scenă din nou realitatea acestor locuri: invazia tătarilor care, timp de cinci secole, au năvălit peste aceste locuri²⁶.

Balada începe direct, fără o pregătire prealabilă, în patru versuri fiind descrisă plecarea și întoarcerea eroului:

“Azi e luni și mâine-i marți
Costea pleacă la Galați.
Azi e miercuri, mâine-i joi,
ntoarnă Costea-napoi.”

Mulgând oile, își dă seama că are oi mai puține și atunci întreabă “haita bătrână” căreia i-a lăsat în pază oile, că:

“Nu ți-am dat furcă să torci
Nici ceaunul să alegi.”

Interesant este faptul că “haita bătrână” confundă pe tătarii care i-au furat o parte din turmă cu “un domn”, care însoțit „De o poteră de voinici / Până-n douăzeci și cinci” a căror comportare este fabuloasă:

“Alții urlau ca lupii,
Alții urlau ca câinii,
Alții în oi s-o țipat vreo cinci sute ne-o luat.”

Costea, ca în basmele populare, își potcovește calul cu “potcoave de argint / să aibe spor la fugit”, ajunge din urmă oile după ce “o trecut trei munți de-a rândul”. Finalul baladei reprezintă revenirea la “starea de normalitate”:

“Cu tătarii s-o bătut
Și pe toți i-o omorât
Oile le-o adunat
Și la stână le-o-nturnat.”

Observăm, încă o dată, că variantele someșene introduc în cuprinsul lor unele aspecte ale realităților acestor locuri, transfigurate artistic.

b) Ciobanul, sora și zmeii

Baladele din grupa “Ciobanul, sora și zmeii (lei, turci) în care, în variantele noastre, apar tătarii ca o reflectare a condițiilor istorice speciale ale acestei zone, cunosc o mare varietate de subvariante, fiecare dintre acestea aducând un element nou în construcția artistică.

Toate variantele au subiect asemănător celor din capitolul “Vitejești” motivul “Fetei răpite de turci” clasate de Gh. Vrabie în “Balada porturilor dunărene”²⁷. Dar între cele două motive există diferențe de conținut și tratare artistică. Nu putem fi de acord cu Gh. Vrabie care arată: “A doua oară zmeul apare în cântecul “Ciobanul, sora și zmeii (leii, turcii)”. Fratele se luptă cu zmeul care vine să-i fure sora.”²⁸ deoarece în variantele noastre fratele caută să o scape pe soră prin oferirea unor daruri în schimbul surorii lui. Este adevărat că într-o singură variantă apare:

“Eu pe soră-mea n-oi da
Până capu-n sus mi-a sta.”

dar în continuare balada ne arată că ciobanul este gata de a oferi:

“Ci voi din oi vă luați,
Luați-vă mii și sute
De miori mândre, cornute”.

În aceste balade trebuie să recunoaștem ceva din caracterul ciobanului din “Miorița”, acea acceptare senină a morții în fața greutăților vieții. Și acest

cioban fără nume nu ia nici o măsură de apărare, singura încercare fiind aceea de a o ascunde pe sora sa în locuri apropiate.

Marea răspândire a acestei balade reiese din faptul ca numai din zona studiată deținem 6 variante dintre care jumătate sunt din Rodna, fapt ce ne îndeamnă să facem apropieri de “Miorița”, căci această ultimă baladă cunoaște în Rodna 6 variante, fapt remarcat și de Ovid Densușianu: “Lăsând la o parte fondul fantastic, ici și colo surprindem ceva ce ne aduce aminte de cântecele păstorești și haiducești, iar, pe de altă parte, sfârșitul ne face să ne gândim întrucâtva la “Miorița”²⁹.

Variantele din această zonă, care se prezintă ca o împletire de real și fantastic, ceva ca de basme,³⁰ încep cu prezentarea cadrului natural ce amintește de variantele transilvănene ale “Mioriței”:

‘Pe cel munte mândruț, verde,
Ce turmă de oi se vede,
Dar la ele cine șede.”

Dar întâlnim într-o variantă, cea mai veche, culeasă prin 1886-1892:

“Colo-n munte, după munte
Ce zgomot de oi s-aude,
Dar la ele cine-mi umblă”

În graiul local “a umbla la oi” este sinonim cu “a păstori”, cu un iz arhaic, ceea ce ne duce cu gândul că această baladă este foarte veche chiar dacă ea a fost culeasă pentru prima dată la sfârșitul veacului trecut, dar referirile la tătari arată că această baladă a fost creată cu mult timp în urmă.

Urmează episodul convorbirii dintre frate și soră în care se găsește intriga baladei: venirea turcilor, tătarilor sau zmeilor pentru a peți pe sora ciobanului. Într-o variantă aflăm descris acest moment mai pe larg:

“- Frate, frățiorule,
Să mergem cu oile.
Oile să le ducem
La strungă să le mulgem.
După strungă le-o băgat
Ea din gur-o cuvântat:
- Frate, frățiorule,

Mulge două,
Lasă două.
Ocheșele amândouă.”

Asupra celor ce vor veni să o ia de nevastă pe sora ciobanului variantele se diferențiază:

“Acela nu-i nor de ploaie,
Că vin turcii să te ieie,
Să te ieie de femeie,
Vin turcii și cu zmeii,
Vin la tine a te peți.”
(Colecția prof. Liviu Păiuș)

“Vai tu, soră, cum grăiești
Aceia nu-s nori de ploaie
Vin tătarii să te ieie.’
(Scurtă monografie pag.170)

“Aceia nu-i vreme grea
Că îi leu
Și cu zmeu
Vin la tine să te ducă.”
(Ion Pop Reteganul ms.4543 fila 227)

În fața acestei primejdii, fata caută să se ascundă în locuri apropiate, nu în depărtare, în codrii adânci:

“În fundul colibii
Sub fundul căldării
C-acolo nu te-or găsi.”
(“Vatra” nr.612 din 1939)

“Du-te-n fundul colibii
Sub lănuța oacheșii
Acolo nu te-or găsi.”
(Colecția prof. Liviu Păiuș)

“În capacul glugei
În fundul colibei.”

(Ion Pop Reteganul ms. 4543 fila 227)

O soluție diferită de cele mai de sus prezintă o altă variantă:

“Soră, surioara mea,
Prinde boii la tânjea,
Mare brazdă-oi revărsa,
Pe tine te-oi astupa.”

(Ion Pop Reteganul, ms. 4524 fila 22)

Sosiți la cei doi, străinii (turcii, tătarii, zmeii) sunt primiți cu binecunoscuta ospitalitate românească, aceștia le spun scopul venirii lor:

“N-am vrut să hodinim
Că am venit să pețim.”

O variantă cuprinde un fapt deosebit, care se abate de la tradiția românească: O fată trebuie pețită de la părinți, la ei acasă, abaterea de la această tradiție stârnind indignarea ciobanului:

“Cine focu a văzut
Pețitori vara pe munți,
Oh, prin munți, printre molizi,
La copii fără părinți?”

(Ion Pop Reteganul, ms.4524 fila 22)

La cererea pețitorilor răspunsul ciobanului este diferit căci acesta le spune că sora lui a murit:

“Vai că târziu ați venit
Ca soru-mea o murit.”

Neîncrezători în afirmația fratelui, pețitorii cer să le arate mormântul dar:

“Câte ploi au mai plouat
Mormântul i l-o mânat,
Crucea i-o spălat.”

Cele mai multe variante însă aduc în prim-plan încercarea fratelui de a-și salva sora prin oferirea unor plăți în natură. O variantă însă conține și aluzii la blestemul mamei sale:

“Nouă nu ne trebe-așa
Vrem numai pe soru-ta
C-o blestemat-o mă-ta.”

(C.Zamfir, folclor muzical, pag.79)

Unele variante nu conțin oferta făcută de cioban în schimbul surorii sale, ele trecând direct la aflarea fetei în locul unde era ascunsă și plecarea ei cu turcii, tătarii. Cele mai multe cuprind însă acest episod tratat diferit de la o variantă la alta:

“Mai bine vouă voi da
Trei sute de ochșeșe
Tăte din oile mele,
Trei sute de oi grășușe
Câte albe și cornute.”

“Mai bine vouă vă dau
Vo trei sute de berbeci
Tăt din care să te-alegi.”

(C.Zamfir, folclor muzical pag.79)

“Luați-vă mii și sute
De miori mândre cornute”
“Luați-vă milioane
De berbeci largi între coarne.”
“Ci voi numa vă luați
De miori cu coarne-ntoarse,
Din coarne aur revarsă.
Luați-vă o sută cincizeci

De cârlani și de berbeci,
Cu coarnele petelegi.”

(Ion Pop Reteganul, ms.4524 fila 22)

Un episod luat din “Fata răpită” este cel al aruncării fetei în apă,(fântână sau Dunăre) preferând moartea unei vieți în robie:

“Decât roabă turcilor
Atunci hrană peștilor,
Decât roabă la turcime
Atunci hrană la peștime”.

Ultima parte a celor mai multe balade, cuprinzând monologul fetei adresat fratelui său, este de un autentic lirism ceea ce din nou ne duce cu gândul la “Miorița”, cu atât mai mult cu cât într-o variantă apare și mama fetei.

Convinsă că nu mai are nimic de făcut, că accasta este soarta sa, fata îl roagă pe fratele său:

“Frate, frățiorul meu,
Văd bine că nu scap eu,
Scoate paloșul din teacă
Și-mi taie părul din ceafă,
Și din urechi ai mei bumbuți
Pune-i în urechi la mieluți.
Când soarele a răsări
Mielușei s-or trezi
Și-or începe a fugi
Și bumbuții or zurăi
Și de mine dor ți-a fi,
Căci și mie mi-a fi dor
De câmpurile cu mohor,
De aste vârfuri de văi
Și de oile bălăi.
Că ție când ți-a fi dor
Numai, frate, să te sui
În vârful paltinuii:

Și tot prinde-a trâmbița
Că de dor ti-i stâmpăra,
Fă-ți fluieraș de argint
Să te-aud peste pământ
Și cu găuri de aramă
Să se-audă peste vamă
Să-audă și mama
Dacă i-o fost rea gura
Dacă m-o blestemat așa.”

(Ion Pop Reteganul, ms. 4524 fila 220)

Această variantă este reprodusă, partea finală, de Ovid Densușianu în studiul său “Ciobănia și haiducia”.

Într-o altă variantă apare și motivul hainelor pe care mama celui dispărut le scoate afară din sat și le aprinde pentru a da de știre comunității respective că purtătorul hainelor este mort. Este un ritual străvechi care azi nu se mai practică, dar ale cărui urme le mai întâlnim în scrisori în versuri:

“Frate, frățiorul meu,
Taie păr din coada mea
Și-ți fă din ea o trâmbiță
Când în dânsa îi sufla,
Oile s-or înturna
Și-i gândi că-i soră-ta.
Frate, frățiorul meu,
Spune tu la mama mea,
Să-ncarce hainele mele,
Să le-ncarce pe șapte cară,
Să le scoată-ntre hotară,
Să le deie rîc și pară,
Să le vād batăr para
Dacă nu le-am fost eu doamna,
Să le vād batăr arzând
Dacă nu le-am fost stăpân”.

(“Vatra nr. 612 din 1939, pag.182-183)

Ajunși la sfârșitul analizei noastre, se impune discutarea ariei de

răspândire a acestei balade cu un aer pastoral evident, dovadă a mediului din care a apărut.

Consultând catalogul lui Al.I.Amzaulescu³¹ observăm că, luând în considerare atât cele publicate cât și cele înregistrate pe bandă de magnetofon sau cilindrii fonograf, constatăm că prima atestare publicată este din 1867 în revista “Albina” (Viena-Pesta), urmată apoi de altele din Transilvania. Cea mai importantă constatare este faptul că, din 28 de atestări repartizate în nordul Transilvaniei și al Moldovei, din zona cuprinsă între munții Rodnei și ai Călimanilor sunt înregistrate 20 de variante și numai 8 variante în nordul Moldovei, bineînțeles dacă încadrăm și varianta lui Eminescu între cele din urmă. La acestea mai trebuie adăugate *descoperite de noi*: două în Măgura Ilvei și două în Șanț, astfel că ajungem ca dintr-un total de 32 de variante, 24 să fie atestate în zona menționată. Aceasta ne face să considerăm zona aceasta ca zonă de origine a acestei balade cu subiect păstoresc, așa că acesta se suprapune peste zona de naștere a “Mioriței” căci: “Credem că prima versiune a “Mioriței” s-a născut în zona de nord-est a Transilvaniei, în regiunea dintre munții Rodnei și munții Călimanului, unde și astăzi circulă cu destulă intensitate în forma sa cea mai simplă”.³²

Iată o altă baladă ce-și revendică locul de geneză în Munții Rodnei, justificată prin marea extindere în trecut a păstoritului în această zonă.

D. Balada familială

Balada populară familială este mult mai bogată în subiecte în zona studiată, cuprinzând balade din toate cele zece capitole ale repertoriului clasic românesc, de la cele fantastice și până la sora otrăvind fratele.

Repartizarea baladelor familiale pe capitole urmărește: “Fiind vorba de personaje obișnuite, de toate zilele, nu personajul trebuie să ne intereseze în primul rând, ci situația excepțională care declanșează conflictul epic.”³³ Din aceasta rezultă că “situațiile excepționale” sunt foarte diverse așa cum viața ni le oferă mereu. Subiectele sunt luate din viața obișnuită dar ceea ce le conferă dramatism și fior epic este desfășurarea, sau mai bine zis, abaterea de la viața normală, este ceea ce impresionează imaginația oamenilor de rând.

Ovidiu Bârlea³⁴ împarte baladele în trei subspecii iar în lucrări ulterioare clasifică baladele doar în două grupe, fiind interesantă afirmația că: “baladele nuvelistice sunt de asemeni destul de numeroase, însumând cam

două cincimi din repertoriul național, dar fiind preponderente în Transilvania și Moldova nordică. Ele înfățișează fapte din viața de rând, totuși selectând pe cele neobișnuite, cu ecou puternic în imaginația populară”³⁵ din care cauză motivele sunt universale, putând fi întâlnite la mai multe popoare.

1. Fantastice

a) Soarele și luna

În grupa baladelor cu subiect fantastic se înscrie în primul rând tema incestului, redată de Al.I.Amzulescu tipului II astfel: “Fratele cere surorii să se cunune cu dânsul sau o cere mamei. Însăpămîntată, sora sau mama, încearcă să-l facă să renunțe, trimițându-l în lume să-și caute mireasă străină. Pentru a-l îndupleca, i se cere să ridice pod peste mare, să înalțe scară la cer, să aducă stelele în cortegiul nunții. Fratele le împlinește pe toate, dar toate elementele naturale și supranaturale se opun incestului. În unele variante fata se sinucide”.³⁶

Referindu-ne la subiectul baladelor din zonă, observăm că subiectul lor diferă de cel din catalogul lui Amzulescu, lipsindu-le un episod dar adăugându-se două. Din variantele noastre lipsește episodul trimiterii tânărului în lume pentru a-și găsi o mireasă străină. În plus, ele cuprind alte două episoade: lăcrimarea icoanei Maicii Precista și blestemul ei adresat preotului care încalcă o interdicție bisericească, dar nu numai:

“În folclorul mitic românesc se combate orice formă de incest: între tată și fiică, între mama și fii, între frați. Dreptul cutumiar sătesc sancționează aspru incestul, înainte ca acesta să fie reglementat în pravile și îndreptări ale legii.”³⁷

Cele trei variante ale acestei teme surprind prin câteva episoade ce constituie tot atâtea diferențieri între ele prin frumusețea unor imagini.

Balada “Sora Anisie” culeasă de Ion Pop Reteganu³⁸ începe cu o scenă prevestitoare de evenimente neobișnuite:

“Vara pe la secerat
Apa din tău a-nghețat,
Da n-o-nghețat de ger mare
C-o-nghețat de supărare,
Că vrea craiul să se-nsoare
Și să ia pe soru-sa-le.”

Sora refuză, pretinzând lucruri imposibile de realizat care par lui Gh. Vrabie că: “Înfăptuirea lor și aici apare illogică, căci avem de-a face doar cu simpli nuntași, incapabili de a săvârși ceea ce era în stare soarele, ca ființă fabuloasă.”³⁹ Nu contestăm faptul menționat dar trebuie să avem în vedere că ne aflăm în fața unor imagini poetice și, dacă ar fi să ne luăm după posibilitățile reale, nici soarele nu ar fi în stare neavând la îndemână materialele necesare unor asemenea construcții. Ne aflăm în fața unei opere literare, ca o creație fictivă și nu punem la îndoială, mai cu seamă că nu s-a observat că în unele variante, cum e cea de față, avem de-a face cu un crai: “Că vrea craiul să sensoare” sau “Este-un fecior de-mpărat”.

Remarcăm faptul că și în această baladă eroul este supus la trei încercări. Dacă două variante conțin aceleași dorințe: “Fântâniță-n vârful de munte”, la fel cele două conțin a treia condiție, este o cerință ce ne amintește de balada “Miorița”:

“Duce-m-aș, frate, m-aș duce
Dacă tu îmi vei aduce
Sfântul soare
Nănaș mare,
Stelele
Druștele,
Luceferii
Stegarii
Frate, și colăcarii.”

(Ion Pop Reteganul, ms.4524, fila 7)

Întâlnim în aceste balade imagini din lirica populară: “Tot trei mori pe sub pământ / Să macini aur și-argint” dar și dorințe tipice vieții rurale: “Când îi face tu așa / Și o vacă negrușea / Să se mulgă singurea”.

Cu toate deosebirile pe care le conțin în cuprinsul lor, unora dintre acestea, reproșându-li-se că încep direct cu convorbirea dintre cei doi, totuși elementele din finalul lor sunt aceleași. După îndeplinirea celor trei dorințe-condiții, fratele ia de mână pe soră și intră în biserică pentru a se cununa. Și aici observăm diferențieri. Varianta lui Reteganul arată:

“Când era în cununie” pentru ca alte variante, chiar varianta lui Ștefan Buzilă, culeasă tot în acea vreme, arată: “Când în biseric-o-intrat”. Deci cununia a

avut loc sau nu? Înclinăm să credem că aceasta nu a avut loc căci:

“Luna s-o-mbrăcat în sânge,
Îngerii o prins a plânge,
Maica Preacurată zise:
-Nu ești, popă, cu dreptate
Că cununi soră și frate,
Dumnezeu e sus, te-a bate !“

(Ion Pop Roteganul, ms 4524, fila 7)

“Când în biseric-o-intrat
Icoanele au suspinat.
Dar icoana Precistii,
Din fundul bisericii,
Ea din gură o cuvântat:
-Nu este, popă, cu dreptate,
Cum Dumnezeu nu te-a bate?”

(Ștefan Buzilă, “Familia” nr. 25 pag.292)

O variantă culeasă de O.Barna în 1943 are un început diferit de al celorlalte:

“La cea cruce de uliță
Șade-o dragă copiliță
Și din gură că zicea:
-Cin’ în lume s-o afla
Să stârpească Dunărea,
Dunărea pe trei locuri
Fără leacă de vaduri.
Frate-său că s-o aflat
Dunărea s-a stârpit,
Dunărea pe trei locuri
Fără leacă de vaduri.”

(O. Barna , “Vesellie, dor și jale”, pag.91)

Finalul aduce o imagine în plus:

“Ei afară că ieșea,
Două păsări se făcea
Și nime nu-i mai vedea”
(Idem, pag.92)

Să fie aceasta drept o măsură de prevedere pentru cei ce au făcut acest lucru? Căci. “incestuozii erau de obicei lapidați înafara satului, pentru că au stricat datina din moși strămoși”.⁴⁰

b) Blestem de mamă

Balada acesta tratează subiectul călătoriei fratelui mort și-o găsim consemnată, pentru zona noastră, într-o singură variantă înregistrată în 1958⁴¹, fiind descoperită în orașul Sângeorz-Băi. Tema baladei, cu răspândire în folclorul european, l-a preocupat și pe George Coșbuc care a publicat o variantă cu unele intervenții avansând “credința în blestem, în puterea malefică a cuvântului.”⁴²

Balada, de o mare amploare, cuprinde în fond un subiect simplu dar tratat bogat: Leana are o fată, Lenuța, și trei feciori. Fata refuză pețitorii localnici, dar, când vin pețitori “dintr-altă țară,” ea se îndrăgostește de unul dintre ei ceea ce iscă opoziția mamei. La stăruința lui Constantin,” feciorul cel mai mic” mama o mărită iar Constatin urma să o aducă pe Lenuta la mama sa “că de te-ajunge [o] dor”. Murind toți cei trei feciori ai Lenei “de vremuri și urgie”, mama îl blestemă pe Constantin. Transformat în strigoi, el o aduce pe Lenuța mamei sale. La intrarea în sat, Constatin pleacă înainte să o vestească pe mamă-sa, dar se întoarce în groapă. Ajunsă acasă, Lenuța cu greu o poate îndupleca pe mama sa să-i deschidă ușa. Din discuția lor, Lenuța își dă seama că mamă-sa l-a blestemat pe fratele cel mai mic. Pleacă la cimitir pentru a vedea mormântul lui Constatin. Chemat să iasă din mormânt, Constatin îi răspunde din mormânt ca să-i dezlege blestemul pentru a avea liniște în mormânt. Mama îi desleagă blestemul dar blestemă pământul “că nu te lasă afară”. Mânios atunci, pământul o blestemă pe mamă.

Așa cum s-a mai arătat, blestemul ca idee poetică trebuie să fie foarte veche, deoarece ține de o epocă în care cuvântul era investit cu puteri miraculoase, iar blestemul matern era considerat ca cea mai gravă formă de intervenție magică asupra soartei copilului blestemat iese din groapă și călare iar Dumnezeu ascultându-i ruga: “Putere de viu i-a dat/ Salașul l-a ascultat /

Și-ntr-un cal s-a preschimbă / Geolgiu căpeneag îndată / Crucea-n spadă de fier lată.”

Fuga celui înviat amintește de fuga din basme căci: “Fugea calul ca vântul / De-abia atingea pamântul”.

Văzându-l sosit în fapt de seară, după ce “nouă ani că au trecut”, sora îl întreabă despre mama și frați, iar acesta îi spune că “suntem sănătoși acasă”, frații s-au însurat și acum se-nsoară și el și o invită la nuntă. Bănuind că e ceva la mijloc, ea îl întreabă:

“Spune-mi frate adevărat
De mă chemi la veselie
Să-mi pun șurțul cela dalb
Și cai suri la hinteu alb”

sau:

“La jălanie să iau
Negrii cai, negru hinteu”.

Drumul lor spre casa mamei stârnește mirarea păsărilor care-i amărau iar “munții răi din grai grăiau” pentru această pereche stranie, pentru că nu este posibil ca unul plecat în cealaltă lume să se reîntoarcă pe pământ:

“De când soarele e soare
Și pe câmpuri floarea-i floare
Și de când e lumea lume
N-a mai fost așa minune
Să meargă viul cu mortul
Tăt alătura cu codrul,
Să meargă viul aproape
Cu cel mort ieșit din groapă
Alelei, minune mare,
Viu cu mortul pe-o cărare”.

Spre deosebire de Al.I. Amzaulescu, care ne arată că au călătorit în timpul nopții, drumul străbătut în varianta noastră: “Calea lor că și-o urmărară / Dimineața până-n seară / Patru zile lungi de vară / Și au tot călătorit / Puțințel au hodinit / Căci a fost a cincea zi / Soarele când răsări, / Au zărit și satul lor / Plin de negură și nor”.

În acest moment acțiunea baladei se diversifică, ea redă acțiunile

individuale ale celor doi eroi. Constantin se întoarce la mormânt cerând obiectelor care i-au ajutat la drum să redevină ceea ce au fost iar el este mulțumit:

“C-am scăpat de ce fu greu
Împlinit-am gândul meu:
La Lenuța dusu-m-am
Acasă adusu-o-am”.

Readucând eroul principal la starea lui normală, poetul popular o urmărește pe Lenuța care a intrat în sat unde constată paragina ce-a cuprins nu numai satul dar și starea gospodăriei de unde a plecat:

“Dar mai mult s-a minunat
Când acasă c-aflat
Porțile stricate, rele,
De puteai zări prin ele,
Staulul stricat și gol,
Iarba mare prin ocol.”

Încercând să intre în casă, mamă-sa nu-i deschide și îi spune toate câte s-au abătut asupra ei. Cu greu o lasă în casă, o recunoaște și începe să blesteme pe “cine mi te-a îndepărtat”. De acum înainte urmează scene ce diferă de celelalte balade. Fata își dă seama că mama ei l-a blestemat pe fratele ei “Și blestemul s-o legat” și Lenuța îi spune mamei sale cum a călătorit cu fratele său. Urmează o scenă de o pătrunzătoare intensitate lirică în care mama cere lui Constantin să iasă afară:

“Vină, Constantine-afară,
Vină, Constantine, iară!
Mai ieși, dragă Constantine,
Că mi-i tare dor de tine!
Lutul cu pietre râdea,
Groapa de râs hohotea,
Constatin amar gemea:
-Ieși din groapă și vorbește,

Spune și ne povestește,
Vină să ne vezi măcar,
Vină, Constantine, iar.
Pământul nebun râdea,
Groapa de râs hohotea,
Lutul glumind răspundea:
-Nu ți-l dau și ți l-oi ține
Nu te mai ruga la mine,
Nu te tot ruga mereu
Că-i ai nostru, nu-i al tău.”

Folosind repetiția și antiteza, eroul își explică situația în care a ajuns, ca urmare a blestemului mamei sale, cerând să-i dezlege blestemul. Mama îi ascultă ruga, dar blestemă pământul:

“Pământul că nu m-ascultă,
Bată-l jalea mea cea multă,
Că nu te lasă afară,
Bată-l jalea mea amară.”

Printr-o imagine apocaliptică, ne este prezentată reacția pământului la acest nou blestem:

“Țărâna-atunci tremura,
Lutul mânios urla,
Pământul se despica:
-Nu-i destul c-ai blestemat
Pe-un copil nevinovat,
Acum mă blestemi pe mine?
Blăstăma-te-oi eu pe tine
Ca să știe cine-i mamă
De blăstăm să deie samă.”

Din prezentarea deosebirilor dintre varianta someșană și baladele din Câmpia Dunării se poate arăta că: “Variantele culese în nordul Transilvaniei alcătuiesc un tip distinct de cel din Câmpia Dunării.”⁴⁵

2. Păstorești

a) Miorița

Ridicată la rangul de capodoperă a literaturii populare românești, balada “Miorița” fascinează și încântă pe toți cei ce se apropie de ea, prin farmecul poeziei sale, a multitudinii de variante, a ideilor pe care ea le conține, un larg ecou al spiritualității românești.

După un veac și jumătate de la prima ei publicare, balada a captat atenția folcloriștilor dar și a filosofilor culturii care au văzut în ea: “într-adevăr balada reprezintă, pentru cultura românească în același timp, o problemă de folclor și de istorie a spiritualității populare și un capitol central în istoria ideilor.”⁴⁶

Balada nu este numai un izvor de idei, șlefuită și ornamentată de atâția creatori anonimi, ea “este un miracol artistic atât de profund tulburător, încât e un adevărat privilegiu să i te poți dedica. E miracol și pentru că e poezie și cântec în starea binecuvântată de desăvârșire dar și deoarece exprimă întocmai modul nostru propriu de a fi în lume și de a ne înțelege rostul de oameni ai acestor locuri!”⁴⁷

Asupra ei s-au pronunțat cele mai reprezentative personalități ale culturii românești sau ale folcloristicii și o abordare a tuturor problemelor pe care aceasta le ridică ar duce la o reconsiderare a părerilor despre această baladă.

În ampla sa monografie Adrian Fochi aduna 935 de variante dar iată că, după un sfert de veac, numărul lor s-a dublat, descoperindu-se mereu noi variante chiar și în acele medii care au fost într-un puternic proces de cercetare: “se știe că până în momentul de față sunt aproape 2000 de variante culese de pe întreg cuprinsul țării și de la românii de peste hotare”.⁴⁸

Cei care s-au aplecat asupra acestei balade au căutat să afle vechimea ei în spațiul românesc și au luat în calcul arhaismul unor variante. Astfel, încă din 1920, Ovid Densusianu remarcă arhaismul sau “frumusețea primitivă” într-o variantă din Rodna de unde și culesese o variantă care “părându-mi-se superioară tuturor celor tipărite mai în urmă, i-am dat loc alături de alte balade.”⁴⁹

O discuție intensă s-a purtat asupra întâietății: ce a fost mai întâi, balada sau colindul, cunoscându-se faptul că subiectul acestei balade susține clasarea în două specii ale aceluiași gen epic. Cel care a tranșat pentru prima

data prioritatea colindului transilvănean înaintea baladei a fost Adrian Fochi în monografia sa asupra acestei balade. Totodată el se preocupă de locul de geneză a acestei balade luând în atenție circulația intensă și frecvența sa în unele zone folclorice afirmând: *“Credem că prima versiune a “Mioriței” s-a născut în zona de nord-est a Transilvaniei, în regiunea dintre munții Rodnei și munții Călimanului, unde și astăzi (în 1964, n.n.) circulă cu destulă intensitate în forma sa cea mai simplă”*⁵⁰ pentru ca, în 1980, să fie mai circumspect: *“Nu vom ști niciodată unde a avut loc actul de geneză al subiectului: arhaismul versiunii transilvănene ne face să credem că “Miorița” s-a născut, într-o formă embrionară, în Transilvania.”*⁵¹

După un sfert de veac, în care balada a fost mereu în centrul preocupărilor folcloriștilor, Al.I. Amzașcu va afirma foarte tranșant atât locul de origine cât și vechimea *“colindului păcurarilor”* arătând că *“referindu-ne astăzi la “Miorița” trebuie știut însă, fără înconjur, cu privire la marea-i și minunata-i geneză, că mai înainte a fost colindul înainte de a se naște și de a se ivi (abia în ultimele veacuri) cântecul moldo-valah al “Mioriței” cu mult înainte s-a născut începând din părțile de sus ale Transilvaniei (foarte plauzibil începând cu zona cuprinsă între munții Rodnei și ai Călimanului) și răspândindu-se treptat spre toate zărilor pământului românesc “povestea” cântată în străvechiul colind al păcurarilor.”*⁵²

În sprijinul originii nord-transilvănene, a acestui *“miracol românesc”*, vin ultimele descoperiri, cum este cea din anul 1991 într-o culegere manuscrisă a lui Ioan Șincai, fratele istoricului Gh. Șincai, a unei variante consemnate în 1792-1794, descoperire făcută la Tg. Mureș⁵³ despre care se afirmă: *“avem, așadar, configurația transilvăneană a “Mioriței completată acum cu varianta bistrițeano-năsăudeană. Ea se înscrie, deci, în tiparul transilvan cunoscut al “Mioriței” baladă. Narativ ea conservă statutul arhaic al desfășurării epice”*⁵⁴

Față de afirmațiile privind originea nord-transilvăneană a baladei *“Miorița” vom aduce în plus o dovadă* pe care nici un cercetător nu a sesizat-o, dar care arată nu numai marea răspândire a motivului mioritic dar și arhaismul lui. Remarc astfel un număr impresionant de piese instrumentale cântate din fluier, bucium sau trâmbiță, cunoscute sub denumiri ca: *“Horea oii”, “Când și-a pierdut ciobanul oile”, melodii însoțite de povestirea în proză a modului cum ciobanul își pierde oile, are o clipă iluzia că le găsește, dar își dă seama că ceea ce văzuse erau niște stânci, pentru ca apoi să le găsească și*

să se bucure, deși cei mai mulți afirmă că aceasta nu se povestește: “povestea este mai mult în gând”.⁵⁵ Iar despre vechimea melodiei cei anchetati au arătat că “de când lumea s-o cântat și bătrânii noștri tăt asta o zis”⁵⁶

Mai recent, în 1994, arătând legătura organică dintre balada cântată a “Mioriței” și piesele instrumentale, se arată că absența baladei în anumite medii “s-ar putea datora prezenței puternice a tipului muzical în repertoriul pastoral instrumental cu funcționalitatea străveche de conducere a oilor⁵⁷ și recunoscându-se astfel funcționalitatea străveche” a acestor melodii instrumentale. Dacă luăm în calcul că în lucrarea amintită, Zamfir include 33 piese instrumentale denumite “Când ies oile la munte”, “Cântarea oilor de pe munte”, “Cântare din trâmbiță”, “Când și-a pierdut păcurarul oile” etc. avem încă o dovadă în plus a răspândirii largi în această zonă a motivului mioritic.

Prezența celor 17 variante ale “Mioriței” - colind în Valea Rodnei, oglindește largul ecou al acestei balade în această zonă, mai ales faptul că variantele colind de aici au un rol aparte ce trebuie subliniat. “Miorița”- colind se cântă, de regulă, numai la Crăciun și de către grupuri de colindători formate din oameni căsătoriți, oamenii cei mai de frunte din sat și care aveau multe oi. Această colindă era cum o mai arată și denumirea, a păcurarilor”, fiind cunoscută ca foarte veche și în Transilvania nu a fost “cântată decât la iarmaroace, unde ciobanii își desfășeau marfa și petreceau” cum afirmă G.Vrabie.⁵⁸

Trebuie să menționăm că variantele Văii Rodnei respectă compozițional tipul transilvănean al colindei: cadrul natural, hotărârea de a fi omorât ciobănașul, convorbirea cu mioara năzdrăvană și testamentul ciobanului. Fata din această schemă clasică unde și varianta din 1934 a început astfel:

“Pe cel vârf de munte verde
Mutare de oi se vede,
Dar la ele cine șede?
Un biet păcurăraș
Venit-au șapte tâlhari;
După apă l-au mânat,
Cei șapte l-au judecat.”

introduc fragmentar episodul “măicuței bătrâne”. Măiestria artistică a creatorilor de frumos se poate vedea, acest subiect aduce elemente noi, diferite de la o baladă la alta.

Încă de la începutul analizei noastre vom remarca unele elemente de compoziție ale “Mioriței”-colindă. Versurile de la început ale variantelor cuprind interogația: “Ce s-aude-n sat la noi” sau “Aude-se, maică, aude”, o introducere prin care se încearcă captarea atenției auditoriului, iar prezența vocativului “maică” caută să stabilească un dialog închipuit cu cea căreia i se adresează “maică” sau “mândră”. Cu toate acestea, acest motiv nu reprezintă decât o treime din totalul variantelor, celelalte motive fiind: „Pe cel vârf de munte verde”, sau “În vârful muntelui”. Dacă primul motiv este o întrebare retorică, iar al doilea motiv indică locul desfășurării acțiunii, surprinde al treilea motiv al unor variante:”Colo-n josu mai în jos” cu varianta “Colo-n jos de șesurele” care prezintă, de asemenea, locul desfășurării acțiunii și surprinde prin faptul că mută locul acțiunii din “pe cel vârf de munte verde” la un loc opus acestuia “Colo-n jos și mai în jos”. Mai interesant este faptul că cele trei variante, în care locul acțiunii este la șes, sunt culese în veacul trecut, fapt care arată, după părerea mea, că motivul mioritic s-a născut în lumea păstorească din perioada transumanței, reflectând, în acest caz cu siguranță, un lucru specific păstoresc. Unele variante introduc alte elemente:

“Grea turmă de oi se vede”

“Ce botei de oi se vede”

Această variantă a stârnit iritarea unui cercetător care arată că: “Din amestecul de arhaic cu modern a ieșit un *hibrid insuportabil*⁵⁹ fiind contrariat de cuvântul “mutare” pe care, se pare, nu-l înțelege. Facem apel în acest caz la folosirea lui locală pentru că în limbajul păstoresc cuvântul are o întrebuințare mare, el fiind, de altfel, un cuvânt de origine latină chiar dacă dicționarele românești nu-l înregistrează cu sensul folosit în mediul păstoresc, transilvănean, căci: vorbind despre “migrațiunile românilor” făcute datorită ocupației seculare de păstori se arată: “însăși stână e numită în unele părți ale Ardealului *mutare*⁶⁰. În schimb îl înregistrează “Dicționarul de sinonime” la cuvântul stână=târlă, (rar) oierie, (reg.) băcie, cășărie, colibă, mândră, *mutare*...”⁶¹ cuvânt despre care vorbește Ovid Densusianu în 1932 astfel: “în părțile Rodnei, în partea extremă din nord-estul Ardealului, mutare e o stână mică ce se poate transporta ușor”⁶² (provenit din latină *muto-are*, = a muta, a mișca, a îndepărta). Numărul ciobanilor este fie trei, fie opt *păcurari*, denumire ce apare peste tot, iarăși un cuvânt de origine latină peste care, credem, s-a suprapus cuvântul *cioban* de origine turcă. Unii dintre

ciobani sunt “veri primari” dar în toate variantele, indiferent de numărul păcurarilor, unul dintre ei se distinge prin unele note caracteristice, prin trăsături care-l diferențiază de ceilalți doi sau șapte, dar toți păstoresc o singură turmă. Al treilea este întotdeauna “mic și străinel” sau “străinaș”. Spre deosebire de baladă, identitatea celorlalți doi păcurari rămâne nedefinită. Cel mai mic, “străinelul”, în unele variante, are un element caracteristic al păstorilor din vechime: “trămbița”. Vom vedea că existența acestui instrument va determina în variantele care-l conțin un motiv aparte, ce le vor deosebi de celelalte variante.

Următorul motiv epic este trimiterea după apă sau întoarcerea oilor, mai corect în limbaj păstoresc, *înturnarea*. Cei doi îl trimit să aducă “apă lină” sau o contaminare cu “Cântecul cununii” (la seceriș):

“Pe străin că l-o mânat
La fântâni la Țarigrad,
La fântăna cea mai lină”

Acest fapt al trimiterii după apă “este un rest din forma arhaică” dând posibilitatea celor rămași cu turma de “a-i face legea”, lucru care a iscat discuții controversate asupra cauzei de a-l judeca pe cel mai mic căci în colindă nu mai apare bogăția celui de-al treilea, ceea ce-l face pe Nicolae Boboc să arate că: “În nordul și estul Transilvaniei, conflictul este de natură juridică, nu de natură socială.”⁶³

Problema care se ridică în continuare este cea rezultată din versurile care arată că, în timp ce-i fac legea, ceilalți doi:

“Mâncând carne de mioară
Și bând apă din izvoară.”

Episodul mioriței năzdrăvane apare numai în unele variante, sub diferite aspecte, de altfel nu se realizează un dialog între păcurar și mioară. Chiar dacă păcurarul observă la mioara lui unele comportări deosebite ea nu-i vestește stăpânului, ca-n baladă, că va fi omorât, ci păcurarul mai mic și străinel presimte aceasta și își face testamentul sau cere anumite îngăduințe. Într-o singură variantă ni se arată că “mioara lui o auzit” ceea ce i se pregătea stăpânului său și, drept consecință a acestui fapt, al aflării “legii pe care i-o

fac ceilalți doi “și lâna i s-o roșit”. Atât faptul că lâna se roșește, cât și faptul că ceilalți doi mănâncă carne de mioară în timp ce-i fac legea trebuie să aibă anumite semnificații.

Este de remarcat faptul că păcurarul, când se întoarce cu apa sau după ce întoarce oile, sesizează comportamentul ciudat al miorii năzdrăvane:

“Mioară, miorița mea,
Ce nu bei, ce nu mănânci
Și nici sara nu te culci?
Că tu băteai pripoarele,
Și stăpâneai poienile,
Și pășteai colțul ierbii,
Și erai fruntea turmii”.

În locul acestui motiv, în alte variante apare convorbirea dintre cel sacrificat și cei ucigători asupra alegerii morții lui: “de ce moarte vrei să mori” pentru a-l lăsa pe cel mic și străinul să aleagă între:

“Ori tăiat, ori împușcat,
Ori capul tău jos luat?”

Cea mai veche variantă, din 1898, cuprinde și o altă posibilitate: “ori tăiat, ori săgetat” la care el răspunde :

“Nici tăiat nici împușcat,
Fără capul jos luat”.

Dacă până la acest moment epic variantele merg aproape paralel, de aici momentele epice se bifurcă: un tip de variante consemnează direct testamentul ciobanului, pe când al doilea tip cuprinde anunțarea mamei păcurărașului prin trâmbiță și sosirea acesteia.

În primul tip, păcurărașul își face comunul testament privind locul îngropării, punerea obiectelor dragi la cap și plânsul oilor după stăpânul lor. Unele au o formă apropiată:

„i”

“Fluierașul meu cel drag
Să mi-l puneți voi la cap.
Și când vântul a sufla
Fluierul va fluiera,
Oile s-or înturna.
Oile cele cornute
Mândru m-or căta pe munte,
Oile cele bălăi
Mândru m-or căta pe văi,
Oile cele seine
Mândru m-or căta pe mine”.

Sau:

“Și în loc de crucioară
Să-mi puneți o trâmbicioară.
Și în loc de bucinel
Să-mi puneți un buhășel”.

Este vorba aici de credința populară conform căreia înmormântarea trebuie să se transforme în nuntă.⁶⁴

Am observat mai înainte că la prezentarea „celui mai mic și străinel” el avea o trâmbiță. Variantele care conțin această specificare dezvoltă un alt moment epic, înaintea testamentului. La aflarea veștii că cei doi sau șapte “i-au făcut legea” și trebuie să moară, acesta le cere ucigașilor:

“Mai lăsați-mă atâta
Să apuc a trâmbița
Să audă măicuța.”

Interesant este faptul că ucigașii dau dovadă de înțelegere și permit acestuia să sune din buciul. La sunetul buciului, când: “văile se scutura / munții se cutremura”, mama sa vine la el:

“Iară maica auzind,
Poale albe suflecând
Ciobote negre-ncălțând”.

Ajunsa la locul acțiunii, străinul îi spune: “Bine, maică, c-ai venit / Că-io-s gata de murit” lăsându-i în grijă să se ocupe de îndeplinirea ritualului de înmormântare. Această încredințare a ritualului mamei sale și nu ucigașilor diferențiază din nou colinda de baladă.

6. Fata de maior

Nu este o piesă specifică acestei zone căci avem în vedere afirmația unui alt culegător de folclor din această zonă. Această variantă se întâlnește numai într-o singură localitate, Maieru. Răspunzând în martie 1932 la chestionarele lui I. Mușlea, învățătorul Ioan Barnea scrie cu privire la balada “Miorița”: “În comuna Maieru din județul Năsăud am aflat o singură variantă, care pare a semăna puțin cu balada “Miorița” în formă de colindă; iat-o, cu toate repetițiile și refrenul așa cum se cântă (urmează varianta cu fata de maior).

“Melodia a fost culeasă de la fata Paraschiva Bumbu de Adeodată Coruțiu, studentul la Conservatoriu, băștinaș. Acest cântec e cunoscut de aproape toți, sub titlu de “Colinda păcurariului”. Îl cunosc și cei bătrâni, dar nu în întregime ci numai fragmente. Posibil a fost adus de un cioban străin din altă parte, tot așa cred că e importată și melodia, de vreme ce bătrânii o cântă pe melodia altei colinde, veche, cunoscută”⁶⁵.

Nefiind specifică zonei, deși e atestată în 1932, ea nu a avut forța de răspândire datorită faptului că în zonă colindul păcurarului era mai bine răspândit și răspundea cu succes necesităților locale de a avea rolul de colindă de oameni gospodari. Suprapunerea colindei “Fata de maior” nu s-a putut face și datorită melodiei pe care este cântată, o melodie mai dinamică decât cea a “Mioriței” iar oamenii locului s-au dovedit a fi mai refractari față de această melodie și în consecință față de această baladă.

A. Fochi afirmă că zona nașterii și a frecvenței celei mai mari este pe Someș mult mai la vale: “despre zona iboului se poate afirma aproape cu certitudine că este locul unde pare a se fi născut formula de tip “Fata de maior”.. prelungirile tipului de-a lungul Someșului până către Năsăud ori până în părțile Huedinului arată numai forța sa de penetrație.”⁶⁶

Dacă în colindul “Miorița” locul de desfășurare al baladei alternează între munte și șesuri, în varianta “Fata de maior” locul este “sus la munte” iar personajele sunt trei păcurărei” dar și aici variantele consemnează “o turmă

de oi” sau “cu trei turme de miei”. Ca și în basmele populare, cel mai mic dintre păcurărei este cel care iese din comun prin comportarea sa. Acesta îi îndeamnă ca s-o ia cu ei pe fata de maior ieșită în cale. Acest îndemn determină reacția ostilă a celorlalți care-l amenință cu moartea:

“Tu de oi lua
Noi te-om împușca.”

În fața acestor amenințări, păcurarul cel mai mic își face testamentul. Trebuie să admitem că aici: “numai în aparență este vorba despre un conflict de natură erotică; în realitate aici se ascunde o veche practică păstorească, de natură superstițioasă, care interzicea femeilor accesul la stână⁶⁶.”

Dacă remarcăm printre elementele pe care și le dorește păcurarul pe mormânt, a fluierului, prezent și în “Miorița”, vom constata la “Fata de maior” absența buciului sau înlocuirea lui prin buhășel, în schimb va apare un element nou:

“Bota mea cea luce
Mi-o puneți de cruce”.

Variantele “Fata de maior” se încadrează în tema generală a “Colindului păcurarului”, chiar dacă aici se remarcă vechi practici ale păstoritului, ușor deosebite de cele din “Miorița”.

3. Despre curtea feudală

Mesterul Manole

Balada “Meșterul Manole” a fost atestată numai într-o localitate din zona noastră, în orașul Sângeorz-Băi, pentru prima dată în 1924 și ulterior tot aici în 1961-1962.

Ca o curiozitate a acestei zone este faptul că există anumite puncte în care au fost descoperite și înregistrate piese folclorice ce nu se mai întâlnesc în toată zona, lucru foarte interesant dacă ne gândim că localitățile zonei prezintă foarte multe mijloace de comunicare, legături de rudenie între familiile din sate diferite, precum și ocupații la care se întâlnesc oameni din toată zona pădurărit, minerit, păstorit. Astfel, putem menționa comuna Maieru

cu ‘Fata de maior’, comuna Șant cu ‘Toma Alimoș’, iar orașul Sângeorz-Băi cu ‘Meșterul Manole’.

Balada ‘Meșterul Manole’ este înregistrată din Sângeorz-Băi în trei variante publicate de Ion Taloș⁶⁸ și zece variante incomplete de la o singură informatoare, Ileana Poleac, de 70 de ani din Sângeorz-Băi, culese de trei culegători, dar care sunt mai puțin importante din punct de vedere artistic și compozițional, ele constituind un exemplu al ‘fenomenului reelaborării unui text folcloric epic’⁶⁹. Toate celelalte variante ale baladei culese din nordul Transilvaniei au ca punct de plecare acest centru de unde, fie prin cunoscători sângeorzeni ai baladei mutați în alte localități, fie prin simpla circulație a baladei, s-a extins spre zonele învecinate. Din totalul de 5 variante întregi și 10 înregistrări audio, 3 variante întregi și toate înregistrările audio sunt din Sângeorz-Băi, ajungem la concluzia că centrul baladei ‘Meșterul Manole’ în Valea Rodnei este Sângeorz-Băi.

De altfel un cercetător al baladelor românești, Gh.Vrabie, arată că motivul ‘jertfei zidirii’, a fost studiat cu stăruință abia după al doilea război arătând că: ‘meritul îi revine lui Ion Taloș, care adună din centrul și nord-vestul Transilvaniei un număr apreciabil de variante ridicând suma lor totală la nu mai puțin de 160 (în versuri și proză)’.⁷⁰

Ridicându-se împotriva acelor care au susținut că numai colecțiile tipărite sau manualele școlare au dus la apariția unor creații folclorice (afirmație la care subscriem fără tăgadă), autorul citat arată că ‘nu considerăm că jertfa zidirii a trebuit să aștepte manualele sau alte mijloace de difuzare modernă, ca motivul baladesc să fie acceptat în spațiul semnalat’⁷¹ aducând argumentul demn de luat în seamă, al unor modele care au existat în Transilvania.

În spațiul de care ne ocupăm, motivul ‘jertfei zidirii’ circulă sub formă de colindă, dar și de baladă. Dacă ar fi să aplicăm și acestui motiv considerațiile de la ‘Miorița’-colind atunci trebuie să admitem că forma de colind este cea primordială. Și atunci se pune întrebarea, așa cum arată și Gh.Vrabie, că fiind un motiv foarte vechi nu ar trebui pusă în legătură directă jertfirea soției celei care va veni întâi la meșteri cu credința carpato-dunăreană, a celui dintâi plugar, a celor dintâi spice? Rămâne totuși constatarea, ca și la balada ‘Miorița’, că eroul sau eroina care stă în centrul atenției baladei este, ca să folosim un proverb latin, ‘*Primus inter pares*’, numai el (ea) este demn(ă) să intre în legendă ca în mod direct, ca opera a ascultării, să fie în atenția celor ce ascultă operă ca produs literar sintetizând o experiență de viață.

Variantele din zona studiată se înscriu în cadrul mai general al variantelor transilvănene, aducând, atât compozițional cât și artistic, unele elemente noi care conferă acestor variante un caracter distinct, fapte consemnate și de Ion Taloș : “integrate versiunii românești a baladei, variantele transilvănene aduc o mai mare varietate atât în privința obiectului construcției la care se referă, a localizării acțiunii, cât și în aceea a numărului zidarilor și a numelui căpeteniei lor”⁷². Vorbind de vechimea unora sau a altora dintre variante, putem constata un lucru demn de remarcă: “dacă am elimina episoadele de la început și de la sfârșit din variantele muntene-moldovene, ... ne-ar rămâne o baladă care nu s-ar deosebi în multe privințe cu nimic de variantele din Transilvania”⁷³.

Susținem și noi că “La început a fost colindul”, adică la început a fost “Meșterul Manole”-colind și apoi s-a dezvoltat balada munteano-moldoveană a temei “jertfei zidirii”.

Făcând o scurtă trecere în revistă a principalelor capodopere ale literaturii populare românești: “Miorița”, “Meșterul Manole”, “Toma Alimoș” (în ordinea pe care o face însuși A. Fochi în “Cântecul epic tradițional al românilor”) privind locul de geneză al acestora, vom constata că el este în Transilvania, adică patria primelor atestări ale dacilor, al centrului lor cultural și strategic, de unde ar rezulta ideea originii transilvane al acestor capodopere care, așa cum am văzut, s-au răspândit apoi în toate ținuturile locuite de români. Atunci rezultă că fondul comun a literaturii populare este dacic dezvoltat în centrul său politic și cultural.

Vor argumenta mulți că eposul poetic are foarte multe subiecte și că dintre acestea cele mai multe sunt de peste munte. Da, este adevărat, dar nu trebuie să punem egalitate între un subiect local, cu o arie de răspândire foarte mică, deci conținând un aspect de viață nesemnificativ, ca de exemplu: haiducul Niță, căpitanul Trandafir, cu câte o atestare care cuprinde doar două, trei variante, cu un motiv cum este cel “mioritic” cu peste 2000 de variante, “Toma Alimoș” cu 138 variante sau “Meșterul Manole” cu 160 de variante și, lucru interesant, subiectele fiind răspândite în toate ținuturile locuite de români.

Trecând la comentarea variantelor din zona noastră, vom observa, așa cum am arătat mai înainte, absența unui început, a unui motiv comun, cu cele muntene sau moldovene, cele someșene introducând alte elemente care, dintru început, arată absența oricărui indiciu de natură socială, motivele inițiale ale baladei având alt conținut:

“Colo-n jos pe rătorele
Ard două lumânărele.
Ziua plouă, noaptea ninge
Nime nu le poate stinge.
Și de-i vânt și de-i furtună,
Și de trăznește și tună
Para joacă și suspină.”

sau

“Pe marginea Dunării
Trece cloșca cu puii
Pe la pod, pe la zidari
Douăzeci de meșteri mari,
Numa Petrea, meșter mare,
Podul lor, în loc nu sta-le.”

Observăm că în primul citat este prezentat un element neobișnuit prin sugerarea faptului că cele două lumânărele ce ard nu pot fi stinse “Și de-i vânt și de-i furtună / și de trăznește și tună” lumina lor nu poate fi stinsă căci “para joacă și suspină”, element prevestitor de rău, deoarece “toată ziua zidurile / noaptea tot se năruie” iar în altă variantă “podul lor în loc nu sta-le / cap de omu aștepta-le”. Ajunsă în acest moment al subiectului, rezolvarea vine din partea “meșterului mare”, care are numele de Petrea sau Siminic, care-i sfătuiește să se culce și să spună a doua zi ce au visat. Deci lipsește atât motivația materială cât și teama de pedeapsă din variantele muntene sau moldovene, este, așadar, în joc mândria lor de meșteri mari. Anunțarea visului revine tot meșterului mare:

“Ca a cărui soțioară
Va veni întâia oară
Cu prânzul la meșteri mari
Ce îs toți meșteri zidari
Noi prânzul să i-l prânzim
Și ea-n zid să o zidim”.

Un element deosebit îl constituie jurământul pe care îl fac zidarii de a respecta cele visate de meșterul cel mare precum și evidențierea faptului că meșterii o provoacă pe soția meșterului mare să plece cât mai dimineață cu prânzul la bărbatul său amenințând-o:

“Cu prânzul să te grăbești
Dimineață să pornești.
Cu prânzul nu ti-i păzi
Dimineață nu-i porni
Vai de mare bai îi fi”.

Cu toate acestea, nevasta meșterului mare nu-și uită obligațiile de mamă:

“Nevasta lui Siminic,
Ce are și copil mic,
Dimineață s-o sculat
Și iute s-o îmbrăcat,
Fața albă o spălat
Și copilul o schimbat
Și apoi țâță i-o dat
Până când s-o săturat.”

Balada continuă cu deznădejdea meșterului mare care la vederea soției:

“Când Petrea că mi-o vide-le
În genunci că și căde-le.
El iara să-mbărbăta,
În picioare se scula
Lui Dumnezeu se ruga”.

Nu toate variantele conțin un număr de trei obstacole pe care le trimite Dumnezeu în calea soției la cererea meșterului mare; numai o variantă conține trei obstacole: “un rug în cărare”, “un lup în cărare”, “o ploaie mare /cu trăznet și fulgerare”, celelalte două conțin numai două obstacole, respectiv un obstacol și acesta regăsindu-se între cele cuprinse în prima variantă.

Văzându-l tulburat, soția, după ce ajunge la locul lucrului, ocolind obstacolele din cale, i se adresează:

“Ori nu-ți place prânzul meu,
Ori ți-i dor de pruncul tău?”

De aici înainte balada are în centrul ei pe soția zidarului cu tot zbuciumul acesteia din momentul în care primul zidar îi spune:

“Dac-oi găta de prânzitu
Prinde-te-oi și te-oi zidi-u.”

În acest fel se face deplasarea atenției de pe primul zidar, care nu mai apare în primul plan, el doar: “Și nimic nu-i răspundea / Lacrimi din ochi îi cădea” sau “Siminic zidea degrabă” pe soția lui care la început credea că-i “o șagă” dar până la urmă vede că “ori doară faci dinadins” ceea ce ne face să recunoaștem că “având în centrul lor pe soția primului zidar și sfârșind cu episodul creșterii copilului de către forțele naturii, variantele din Transilvania dobândesc un caracter predominant liric”⁷⁴.

În unele variante apar și elemente vegetale în momentul zidirii soției în zid:

“Și-o zidit-o pân la brâu
Și-o ieșit un spic de grâu.
Și-o zidit-o pân-n țată
Și-o ieșit verde holdiță.
Și-o zidit-o până-n barbă
Și-o ieșit un fir de iarbă”.

Trebuie să înțelegem în acest fapt o veche credință populară privind cultul grâului care era considerat sfânt și de aceea era folosit la cele mai importante momente ale vieții omului căci “grâul e și el o ființă care își are sufletul ei”⁷⁵.

Dumitru Pop⁷⁶ face o interesantă comparație între obiceiurile legate de cultul grâului și cele legate de viața omului constatând practici având același scop, începând cu etapa procreației la om și aratul grâului.

Numai așa ne putem explica faptul că, zidind-o “ies din zid spic de grâu” sau “verde holdiță” nu putem vedea decât triumful vieții asupra unei morți nedrepte.”

Soția primului zidar, văzând că încercările sale sunt zadarnice, invocă divinitatea ca din “două coaste-a mele” sau “din iest picioare-a mele” și “din ieștea doi ochișori” să se facă doi paltini de care să agațe leagănul copilului căci:

“Când vântu mi-a trăgăna
Leagănu s-a legăna,
Pruncu meu mi s-a culca.
Ș-or veni oi de pe munte
Mândre, dalbe și cornute
De paltin s-or scărpină
Și la prunc că s-or pleca
De-a gândi că-i maică-sa.”

Văzându-se în imposibilitatea de a-și crește copilul, ea apelează la forțe ale naturii cărora le încredințează creșterea copilului sărman și fără mamă.

4. Îndrăgostiții

Acest capitol al baladei familiale cuprinde o mare gamă de subiecte, toate cu o mare varietate de “personaje de toate zilele puse în situații excepționale”, balade în care nu personajul stă în centrul atenției,” ci situația excepțională care declanșează conflictul epic”⁷⁷, adică acea acțiune a eroilor care tulbură ordinea firească a vieții obișnuite. Este vorba în această categorie de drame determinate de anumite sentimente ale eroilor, de unele comportări ale lor fără o raportare socială, toate subiectele având, după Gh. Vrabie, un element comun-dragostea, văzută sub mai multe aspecte: fidelă, față de soră, proba iubirii, infidelă, puterea geloziei, șagălnică etc.

Metamorfoze. În cadrul acestui ciclu reținem în zona cercetată două tipuri din cele șase menționate de Al.I.Amzaulescu în lucrarea sa, respectiv tipul I: logodnicii nefericiți și tipul IV: iubitul (soțul), dintre care predomină variantele logodnicilor nefericiți cu 11 variante care arată marea răspândire

în zonă a acestui motiv ceea ce vine să întărească afirmațiile lui Gh. Vrabie care arată că acest motiv: “este foarte des auzit și astăzi, cântându-se aproape cu exclusivitate în părțile nordice ale țării”⁷⁸.

a. Logodnicii nefericiți

După Doina Truță, motivul acesta trebuie să cuprindă “următoarea succesiune de funcții:

- doi tineri se iubesc;
- dragostea lor este neângăduită;
- din care cauză cei doi se hotărăsc să moară împreună;
- ei mor în aceeași zi sau la intervale apropiate;
- sunt îngropați în morminte alăturate;
- din cele două morminte răsar doi arbori (sau alte plante) care se înălțauie simbolizând nemurirea iubirii”⁷⁹.

Făcând o scurtă paralelă între variantele lui Alecsandri și cele someșene, vom vedea că variantele someșene elimină nu numai anumite pasaje din varianta Alecsandri, ci schimbă și modul în care încep. Variantele someșene încep “ex abrupto”, prezentând direct motivul baladei:

“Fostu-mi-au doi dragi odată”

sau

“Fostu-mi-au doi drăguți dragi
Ca doi porumbași în fagi”.

Prin acest început deplasarea din prezent spre trecut, spre un timp nedefinit, ca-n basme, este redată de adverbul de timp “odată”. În mai multe variante din alte zone este adusă în prim plan tema socială a “feciorului de găzdac și fata de om sărac” în detrimentul celei legendare. În variantele someșene accentul se pune pe nobilul sentiment al dragostei. Eroii trăiesc sentimentul acesta cu dăruire fiind gata de jertfa supremă în cazul îngrădirii acestui sentiment. Dacă acest motiv apare într-o singură variantă din cele 11 înseamnă că motivul este accidental.

De altfel, observăm în varianta lui V. Alecsandri o dezvoltare puternică a epicului înaintea motivului principal, el fiind anticipat de episoade laterale

ca: plecarea voinicului la oaste “un crăișor”, semnele fatidice pe care și le dau cei doi tineri, ambianța eroică din tabără, semnul prevestitor care-l face să plece acasă, întâlnirea cu un voinic care-i comunică vestea etc.

După ce introducerea în subiectul baladei s-a făcut foarte direct, observăm că opunerea părinților este un fapt general. Remarcăm fuga tinerilor:

“Peste câmpu înverzit,
Peste codru ne-frunzit,
Peste câmp fără de iarbă
La fântâna fără apă”.

Locul *în care cei doi își găsesc moartea* se deosebește prin note particulare:

“La mărunț, frunza rotundă,
Unde-i apa mai afundă.”
“La fântâna rotunjioară,
Unde-i apa mai amară”.

În privința căutării insistente a celor doi numai o variantă conține o mențiune, iar în această variantă poetul popular se arată dușmănos față de marinarii care i-au căutat și pe care părinții i-au plătit cu bani mulți:

“Și le-au dat sute de lei
Să-i scoată pe tinerei,
Și le-au dat sute și mii
Să-i scoată pe tineri vii.
Marinarii au fost hoji
Și i-au scos pe tineri morți”.

Locul îngropării este cel cunoscut: fie lângă drum, fie în cimitir.
Ar fi de remarcat următoarea secvență poetică cu rol etic care schițează finalul altor variante:

“Iar din băiat ce creștea?
Un brad mândru și frumos

Cu crengile până jos.
Toată lumea ce trecea
Toată lumea blestema:
-Bate, Doamne, doi părinți
C-au despărțit doi iubiți.
Dar la fată ce-i zicea?
Creștea vița aurie,
Cu struguri ca de lămâie.”

Dacă varianta menționată aducea doar o acuză părinților din cauza cărora cei doi s-au unit prin moarte - cei doi arbori s-au îmbrățișat: este vorba de arborii îmbrățișați care cresc spontan din mormintele iubiților nefericiți, reprezentând, în sens comun, prelungirea dragostei și dincolo de moarte, iar în mod special reprezentând chiar o nuntă magică, pe alt plan, a celor doi îndrăgostiți”⁸¹. O variantă conține un adevărat blestem cu elemente din poezia lirică:

“Iar când vântul suflă
Cu glas mare el cântă:
-Cine strică dragosti dragi
Mânce-i corbii carnea-n fagi;
Ciolanele prin copaci.
Cine strică dragosti dulci
Mânce-i corbii carnea-n furci
Ciolanele prin butuci.
Cine ne-a știut pe noi,
Pe noi mândră amândoi,
Aibă casa cucului
Și odihna vântului;
Și nici cucul n-are casă,
Nici vântul țară aleasă”.

6. Iubitul (soțul) urât

Surprinzând un fapt obișnuit, autorul popular îl transpune în haină artistică prin transformarea realului în fantastic în forma unor metamorfozări.

De remarcat este faptul că ceea ce declanșează desfășurarea baladei este “urâtul badelui” și că fata declară că:

“Da’ m-oi face floare-n rât
Bade de al tău urât”.

Într-un paralelism perfect, între cei doi eroi, “bade” și “mândră”, are loc un dialog provocare-răspuns în care fiecare evită a “mândrei” este contraatacată de către pretendentul la grațiile fetei.

Fata care caută să-l evite pe flăcău preferă să se transforme în:

“Umbreniță-n apă lină
M-oi duce-n țară străină
De tine să am hodină”.
“Eu m-oi face-o vâzdoguță
La măicuța-n grădiniță”.

Observăm în această baladă reluarea unui motiv al liricii populare “plecarea în țară străină” considerată foarte plastică. La toate aceste încercări de scăpare, flăcăul răspunde prin alte imagini artistice care probează capacitatea de imaginație a creatorilor de frumos. Flăcăul se va transforma în “cosășel”, “pescărel” care prin natura ocupației

“Și tot rātu l-oi cosi
Și pe tine te-oi găsi.
Și tot laolaltă-om fi”.

c. Mândra semeață-înșelată

Varianta “Mândra înșelată” este culeasă în 1887 de Ștefan Buzilă și este cea mai bine realizată artistic. Conflictul baladei constă la început în refuzul “mândrului” de a lua pe “mândră” cu el, acesta argumentându-și refuzul prin:

“Unde mă duc, mândră, duc,
Nici e apă de băut,
Nici e iarbă de păscut,
Nici umbră de hodinit”.

Mândra însă îi spune că ea îi va fi de mare ajutor în drumul său făcându-l să o ia cu el. Așa cum i-a promis, chiar la primul popas se va dovedi folositoare:

“Merse locul la un loc,
La mijlocul codrului
La fântâna corbului.
Și acolo poposea,
Păr galben ea despletea,
Apa rece izvora,
Iarbă verde răsărea
Și murgul și-l priponea”.

Imaginea tratează artistic puterea sentimentului de dragoste care poate preface orice. Toate acestea nu-l înduplecă pe voinic să o ia cu el:

“Oh, mândrucă, mândra mea,
Fă tu bine și m-așteaptă
Că mă duc la Țaringrad
Să cumpăr un pocilat”.

După o așteptare de “nouă ani și o săptămână”, mândra îl consideră mort și-l jelește prin cernirea portului.

Creatorul popular introduce motivul păsărilor aducătoare de vești, motiv pe care-l vom întâlni foarte des în scrisorile în versuri. Întrebate de mândră, ele îi răspund că nu-l cunosc, dar aceasta îi face portretul mândrului cu imagini luate de la “Miorița” lui V.Alecsandri:

“Mândrul meu e însemnat:
Ochișorii lui,
Mura câmpului,
Mustăcioara lui,
Spicul grâului”.

Recunoscând pe cel căutat, rândunelele spun eroinei că voinicul a uitat-o căci l-au văzut:

“Tot în târg la Brașov
Cu trei mândre lângă el:
Una de braț îl ținea,
Alta cu vin îl stropea,
Una umbră îi făcea”.

Aflând despre acest lucru, fata îl blestemă pe cel care a uitat-o. Înșelarea fetei este doar în plan sentimental, aceasta variantă deosebindu-se într-o oarecare măsură de motivul “mândra semeață-înșelată”. În balada “Înșelarea Anei” culegătorul localizează dând nume eroinei:

“Strigă Ana Măiereana
Din vârful Ineului
Spre scaunul Clujului”.

Transferul în lumea basmului se poate observa prin faptul că eroul este “voinic tânăr de-mpărat” dar, ca în basmele lui Ion Pop Reteganul, tânărul se comportă ca un fecior de la țară atât prin vorbă cât și prin port, căci, la provocarea fetei, Anei Măiereana (adică din localitatea de unde Iustin Ilieșiu a cules balada), el vrea să facă un “ciufșag” mare travestindu-se în fată, îmbrăcând:

“Poale albe de bumbac
Și cu pieptul de fuior”.

Fata , deși se îndoiește de identitatea voinicului travestit, îl lasă în casă, îl culcă pe cuptor, apoi la stăruințele tânărului, îl acceptă în pat:

“Dar când văzu că-i bărbat
De spaimă a leșinat.
Când era la cântători
Era pruncul mărișor”.

Bucuros de “isprava “făcută, flăcăul pleacă: “eu mă duc pe-aici în jos / ca și-un trandafir frumos” ceea ce declanșează blestemul mândrei, dar care nu are forța expresivă din varianta “La fântâna cea de piatră”:

“Să te duci bădiță, duci
La curtea cu nouă uși
Nouă uși, nouă ferești,
Și-acolo să te topești.
Când îi gândeai că ți-i bine
Curgă sângele din tine;
Când îi gândeai că ți-i rău
Curgă sângele părău
Steie când l-oi opri eu”.

d. Vălean

Este un subiect cu multe variante în zonă, pe care le întâlnim, din culegerile lui Ion Pop Reteganul din veacul trecut și până în zilele noastre, căci “subiectul este caracteristic pentru jumătatea de nord a țării (Transilvania și Moldova). În părțile sudice apare mai puțin frecvent⁸². Dacă subiectul baladei este foarte simplu, în tratarea lui creatorii populari aduc elemente specifice proprii potențialului lor creator, fiecare variantă având unele elemente compoziționale specifice.

Începutul baladei prezintă pregătirea lui Vălean pentru a pleca pe uliță. Și aici observăm unele diferențieri de motive determinate de creatorul anonim. Dacă în unele variante atitudinea creatorului anonim față de Vălean este neutră el fiind prezentat:

“Dimineața se scula
Și păr galben pieptăna
Și pe uliță pleca
Tot cântând și şuierând,”

întâlnim o variantă în care atitudinea dezaprobatore a creatorului se remarcă de la primele versuri:

“Ticălosul de Vălean
Cât era săptămâna
El nimica nu lucra.

Cât venea duminica
Chică neagră pieptăna,
Murguț negru-ncăleca,
Pe uliță se lua
Tot cântând și șuierând”

Ca să nu mai vorbim de variantele lui Iustin Ilieșiu care localizează numele voinicului, el nu mai este Vălean, ci

“Frunză verde măgheran
Voinicel de Măierean”

Eroul este ademenit de “o mândră de nevastă” sau, în altă variantă, de “mândra lui frumoasă” cu:

“Că vin dulce avem pe masă
Tot vin roșu și pui fripți
Pe dinlontru otrăviți
Cu flori albe-acoperiți”

Ca și în alte balade transilvane, în desfășurarea epică nu fapta propriu-zisă are valoare, cât efectul ei. Și în aceste variante ale baladei ni se spune că “din vin el a gustat” sau “a-mbucut odată gras” pentru a ne închipui că el a fost otrăvit. Constatând totuși că a fost otrăvit el vrea să meargă acasă. În acest moment, în varianta culeasă de Ion Pop Reteganul intervin unele elemente ce nu apar în celelalte variante. Mândra încearcă să-l oprească:

“Vălenaș, drăguțul meu,
Îngăduie nu te duce,
Că te-om scălda-n lapte dulce”,

fapt pe care Vălean îi respinge plecând spre casă dar:

“Unde-o fost drumu cotit
El cu moartea s-o-ntâlnit”.

Episodul mamei, atât de des întâlnit în balada românească, apare aici de atâtea ori . Vălean se roagă morții, ca și ciobănașul din “Miorița”, de a fi lăsat să-și vadă mama:

“Pe mine nu mi-i lua
Pân-oi vedea pe mama”.

Elemente de basm apar și în desfășurarea firului narativ al baladei, ceea ce atestă că în concepția populară diferențierea între cele două specii este minimă. Acasă la Vălean lucrurile iau proporții de basm:

“Când acasă el sosea
Poarta-n trei se despica,
Curțile se clătina”.

La moartea lui Vălean vine și nevasta care l-a otrăvit. Interesant este faptul că tocmai cea mai veche variantă reține faptul că trei mândre sunt cele ce îl jelesc pe Vălean, mândre ce se aseamănă cu Ilenile Cosânzene din poveste:

“Venea mândra cea mai mare
Cu păr galben pe spinare,
Venea și cea mijlocie
Cu păr galben pe călcâie,
Venea mândra cea mai mică
Frunza-n codru se despică”.

Reproșul mamei se adresează atât lui Vălean cât și mândrei ce l-a otrăvit:

“Să-i dai pace să trăiască
Ori pe cine să iubească
Fete multe și mărunte,
N-ajungă la otrăvit
Să știu că de ce-a murit”.

Ajunși la sfârșitul analizei acestei balade vom consemna că: “Eroul este înfățișat în postura aventurierului nestatornic, îndrăgit de multe iubite.

Cântăreții neprofesioniști, cu deosebire din nordul țării (Suceava, Năsăud) enunță câteva situații epice fără miez narativ, totuși atrăgătoare.”⁸³

Proba iubirii

O temă a vieții păstorești transpusă în motivul probei iubirii demonstrează capacitatea de fabulație a creatorului anonim, căci apropierea de tema păstoritului este clară, întreaga acțiune având ca autor un cioban, iar referirile la ocupația păstorească este evidentă. Locul de desfășurare este:

“Pe coasta cu floricele
Paște badea oile.
El oile păștea
Pe maică-sa o striga”.

Am afirmat că voinicul încearcă să verifice trăinicia sentimentelor mamei și ale tatălui și apoi ale mândrei, de aceea el le adresează chemări de a fi salvat trezind nedumerirea lor pentru acest strigăt:

“Ce mă strigi așa de tare
De răsună apa-n vale
Ori oile le-ai pierdut,
Ori mâncare n-ai avut,
Ori opincile le-a rupt”.

Tânărul le răspunde arătându-le motivul pentru care i-a chemat. Ca și în alte cazuri, eroul neagă răspunsurile pozitive la întrebările puse, alta fiind cauza chemării:

“Oile nu le-am pierdut,
Opincile nu le-am rupt,
Da eu maic-am adormit
Sub un pom mândru-nflorit
Și la mine o vinit
Șarpele, balauru,
Cu solzii ca auru,

Și la mine s-o băgat
Pe mâneca de-a stânga
Și-mi mănâncă inima”.

Atât de la mamă cât și de la tată primește același răspuns: “fără mână nu pot fi / fără tine pot trăi”.

Apelând la ajutorul mândrei, aceasta vine la el dar varianta baladei culese în 1955 la Șanț nu conține răspunsul mândrei căci păcurarul continuă monologul și astfel nu apare sacrificiul dragostei, așa cum afirmă unii cercetători ai baladei care arată că: “Iubita răspunde apelului tânărului, ceea ce conduce narațiunea spre dezvăluirea sensului său fundamental: ideea sacrificiului din dragoste”⁸⁴. Mai mult, apare motivul șerpoaicei grase care o va stropi cu venin și pe ea și va muri. În acest fel finalul nu mai e cel descris de A.Fochi: “Numai iubita nu ezită nici un moment să-și expună viața și e recompensată în final prin transformarea șarpelui într-o cingătoare de aur”⁸⁵.

O interesantă baladă care evocă puterea dragostei probând totodată temeinicia acestui sentiment este “Feciorul rămas,”⁸⁶ în care autorul anonim plasează acest motiv în cu totul alt mediu păstrând doar modelul tipului analizat căci: “Modelarea este cu alte cuvinte organizarea unor forțe interioare care lasă, pe de o parte, să se vadă capacitatea topos specific motivului respectiv, iar pe de alta, talentul, ingeniozitatea compozitorului de a-și impune ceea ce e propriu al său”⁸⁷.

“Mândrul” își reproșează că, având “o mândrulică”, a lăsat-o să mai crească, dar aceasta s-a măritat „de la noi a treia casă” iar vederea ei îi provoacă o stare de neliniște:

“Ies afară vădu-o,
Intru-n casă audu-o,
Ies afară la răcoare,
Buiguiesc ca de lingoare,
Intru-n casă la căldură,
Mă lovi boala de gură”.

Adresându-se mamei de a-i așterne patul ca să se culce, aceasta caută să-i arate că mai sunt fete frumoase pe lume. Flăcăul o contrazice făcând mândrei un minunat portret:

“Multe stele sunt pe cer,
Care toate-n ziuă pier
Și mai mari și luminoase
Nu-s ca mândra de frumoase.
C-a așa mere de frumos
Gândești că scrie pe jos”.

7. Întemnițatul și iubita lui

Un tip diferit al aceluiași motiv, al puterii dragostei, îl regăsim în balada “Voinicul în robie”, baladă care schimbă doar motivul dezvoltării sentimentului de afirmare a probei iubirii, mai bine spus, de afirmare a sentimentului și a puterii binefăcătoare a acestuia.

Mândrul este întemnițat “pentru o biată de drăguță” și de aceea:

“Umblă frați cu talerii
Și părinți cu forinții,
Doară-l pot răscumpăra
Până nu l-or spânzura”.

Încercarea nereușită a acestora îl întristează și flăcăul se adresează “domnilor, cinstiților” de a-l lăsa să scrie “o cărticea”. În ea voinicul își face un adevărat testament:

“Să-mi gătească copârșeu,
Copârșeu mândru cernit
Sufletului chinuit
Și o cruce mohorâtă
Tot cu lacrimi zugrăvită”.

Trimiterea scrisorii este făcută: “Pe şuierul vântului / Din fundul pământului” iar la primirea ei mândra se gătește pentru a-l scoate din temniță:

“Tot în haine de mătășă
Pe margini cu aur trasă.
Și cu ie
Dintr-o mie
Ca la ea să nu mai fie!”

Ca și în alte balade, sfârșitul ne prezintă doar încercarea “mândrei” de a-l elibera:

“Sloboziți drăguțul meu
Să vă rabde Dumnezeu,
Că mi-oi vinde rochia,
Vă voi plăti temnița;
Mi-oi vinde inelele
Să vă plătesc fierele.”

8. Contrast social

a) Bogata și săraca

Ne aflăm din nou în fața unei creații populare care păstrează în esență motivul general: conflictul iscat între doi tineri care se iubesc, dar sunt cu stări sociale diferite.

Începutul baladei ne readuce imagini din alt motiv al “tinerilor nefericiți”:

“Fântâniță între doi fagi
Se iubesc doi tineri dragi:
Feciorul îi bogat mare
Și fata săracă tare”.

Nelăsând-o mamă-sa pe fată să se mărite cu cine îi era drag, aceasta s-a măritat “cu cine nu i-a fost drag”.

Dialogul purtat de fata măritată cu o ființă fictivă, realizat prin întrebări și răspunsuri referitoare la personajele acțiunii, duc la faptul că “narațiunea nu numai că devine plină de interese ca expunere, dar în acest mod cântărețul are bunul prilej să descrie oameni și situații, să surprindă frământările eroilor”⁸⁸. Prin dialogul purtat cu o ființă necunoscută fata își manifestă sentimentele de simpatie față de drăguțul ei spunând:

“Las’ să vie, drumu-l știe.
Calea trandafiri să-i fie”,

pentru că atunci când știe că-i vine bărbatul să afirme:

“Las’ să vie, dracu-l știe,
Calea mărăcini să-i fie”.

Este un procedeu popular foarte răspândit, acela al asocierii sentimentelor de care e stăpânit eroul cu anumite elemente vegetale care, prin natura lor, simbolizează sentimentele pe care le trăiesc eroii, lucru ce-l observăm și în finalul acestei balade, când bărbatul sosit este asemuit cu un drac:

“De feciori nu sunt iubită
Nici de zmei nu sunt răpită.
Dar acasă ce-ai cătat,
Că prin somn eu te-am visat
Am gândit că tu ești drac.”

b.Mândra părăsită

Motivul cunoscut în Valea Rodnei în patru variante diferite ca realizare compozițională, dar având același subiect, surprinde un fapt de viață ridicat la rang de creație artistică. Două variante încep cu versurile:

“Am avut și eu drăguț
L-am trimis la Cernăuți,
Să-mi cumpere bumbăcuț.
Bumbăcuț, mătasă neagră,
Am gândit cămașă dragă...”

Versurile citate sunt din varianta culeasă de Ion Pop Reteganul la 1866-1892 din Rodna, iar a doua variantă, culeasă în 1917 și publicată în 1967, a trebuit să modifice numele orașului, care nu mai era acum românesc, cu cel al orașului Rădăuți. Balada sugerează un fapt real: mireasa este obligată să-i coasă cu mâna ei mirelui o cămașă deosebită ca semn al dragostei sale. Evoluția subiectului baladei diferă de la o variantă la alta.

Faptul că n-a găsit ceea ce a căutat e exprimat plastic în variante:

“Până bumbac mi-o sosit
Acuțu mi-o ruginit,
Bumbăcuțu s-o scumpit”.

și de aceea el îi poruncește “pe o frunză de săcară” sau “pe dealu’cu frunză d-alun” că el se însoară și că o pofteste să-l cunune. Mama o sfătuiește să meargă să-l cunune dar, sosită la nuntă, logodnica îi va ura:

“Să trăiești, finuț, finuț,
Până amu mi-ai fost draguț
Și de-acum îmi ești finuț.
Să trăiască și fina,
N-ar ajunge sâmbăta!
Și când s-o-implini anu
Să mă cunun cu finu.”

Variantele “Cucule de la Sibii”, culese de Ion Pop Reteganul din Rodnă,⁹ au o dezvoltare epică mai amplă, cuprind mai multe episoade, dar și o tratare artistică diferită, mijloacele artistice fiind mai variate, prezența dialogului dinamizând acțiunea baladei. Dialogul purtat între narator și cuc în prima fază ne introduce în atmosfera baladei căci cucul răspunde întrebării “da de mândra ce mai știi?” printr-un eufemism, pe ocolite:

“Știu bine că-i sănătoasă
Șade la Giurgiu și coasă.”

pentru ca în a doua parte a răspunsului să ne dăm seama de adevărata stare de fapt a eroinei:

“Nu știu, coasă ori descoasă,
Da la lacrimi știu că varsă.
Atâtea lacrimi a vărsat
De-ai face fântână-n sat.
Fântână cu trei păraie
Cine-a bea din ea să pieie...”

Motivul supărării fetei este cel din celelalte variante, adică, fiind trimis după bumbac, el s-a logodit și i-a “poruncit” să meargă de nașă. Acest lucru stârnește dezamăgirea fetei care:

“Eu decăt l-oi cununa
Mai bine m-oi spânzura
Într-un vârful de solovârf,
Într-o margine de târg,
Să se mire tot târgul
Că pățește urâtul.”

Balada sfârșește cu îndemnul mamei de a-l cununa pe fostul iubit.

c. Blestemul mândrei

Ca realizare artistică cele mai multe balade se disting prin blestemul pe care-l conțin, ca în varianta culeasă de Ion Pop Reteganul:

“Pe ulița- nparătească
Cu căruța calicească
Oamenii te miluiesc.
Să vii și la a mea porțiță
Te-oi milui c-o copită
Și c-o mână de tărăță”.

Varianta culeasă de Iuliu Bugnariu, în 1892 din Șanț, este mai realizată compozițional. Mândra se roagă flăcăului, care-și potcovește calul să o ia cu el că-i va fi de folos:

“Ia-mă, bădiș, și pe mine,
Mă fă brâu pe lângă tine;
De ți-a părea brâul greu
Mă fă lumină de său
Și mă du în satul meu;
Mă fă lumină de ceară
Și mă du din a mea țară;
Că tu unde-i înnopta
Eu mândru ți-oi lumina”

Flăcăul refuză să o ia deoarece unde merge el:

“Nice-i apă de băut,
Nici loc mândru de șezut,
N-are iarbă de crescut.”

Refuzul flăcăului este însă cauzat de o normă etică ce nu poate fi încălcată căci: “Cântecul, indiferent din ce categorie ar face parte, constituie o lecție permanentă în direcția cultivării unor virtuți sociale și individuale din cele mai alese”⁸⁹ și deci flăcăul nu o poate lua cu el pe fată deoarece:

“Și mi-e murgu dintr-o marți
Nu rabdă necununați”.

Balada aceasta dovedește capacitatea artiștilor anonimi de a strecura ideii morale sub haine artistice.

d. Mireasa moartă

Subiectul acestor balade este “caracteristic pentru Transilvania”⁹⁰ și redă o captivantă poveste de dragoste. Pentru creatorul anonim importantă nu este desfășurarea logică sau cronologică a subiectului, el accentuează acele momente ale acțiunii care să captiveze. Variantele culese, două la număr, în 1870, se referă la fata pe care o pețesc “feciorii din Ardeal” “cântându-i sâmbăta la amiaz / Chiva moare de necaz”. Sora ei merge să aducă apă de “La mijlocul codrului / La fântâna corbului”. Sosind mirele, mama fetei îi spune că mireasa lui a murit. Remarcăm în continuare că balada alunecă în lirism, tânărul cerând să fie îngropați laolaltă. Abia acum putem afla motivul morții miresei: datorită faptului că el era “voinic străin” părinții s-au opus, iar fata a murit de inimă rea, fapt ce va relua în continuare motivul final al “logodnicilor îndrăgostiți”. Fata este îngropată “la mijloc de țințirim” iar „feciorul pe laturi de țințirim / că elu-i fecior străin”, dar, în ciuda faptului, că nu i-au îngropat împreună, din mormântul flăcăului răsar “trandafiri” iar din mormântul fetei “busuioc”:

“Trandafirul s-o întins
Cu busuiocu s-o cuprins.
C-a fost dragoste curată
De un fecior și o fată”.

O variantă foarte interesantă pe care am inclus-o la acest subiect, este cea publicată de O.Barna în 1940 din comuna Maieru. Trebuie să recunoaștem că această variantă am putea-o include și la “logodnicii nefericiți” sau chiar la “contrast social: bogata-săraca”, căci este vorba despre o fată “săracă tare” și un “fecior de gazdă mare” pe care mama feciorului nu-i lasă să se căsătorească. El își ia murgul, îi spune fetei că pleacă “că mă duc a peți-n țară”. De supărare fata se aruncă în apă (“în hâlbură”). Întors “din țară”, unde “toată țara am umblat / ca a mea mândră n-am aflat”, află de la mama fetei că aceasta s-a aruncat în apă “s-o țâpat de dorul tău”. El se aruncă în apă și este nevoie de trei sate ca să-i caute și să-i afle:

“Pe prunduț și pe arină
Se țineau frumos de mână”.

Ei sunt îngropați și din mormântul lor răsar “o rujă plină” și un “ruguț verde” care se îmbrățișează peste mormânt. Ca motiv nou al baladei este răutatea mamei băiatului care:

“Maică-sa nu s-o răbdât,
Până rujuța-o ciuntat,
Nici așa nu i-o lăsat”.

Ne-am mai pronunțat și asupra altor creații folclorice cărora le-am contestat autenticitatea. Și în cazul de față, având în vedere eterogenitatea motivelor încorporate în aceasta baladă, precum și faptul că ea face notă discordantă în raport cu celelalte balade, ne rezervăm dreptul de a contesta autenticitatea acestei variante ea fiind contrafăcută de culegător din mai multe variante. La aceasta se adaugă precizarea exactă a locului unde s-a aruncat fata în apă: “Vai, la moară la Bcntău”, precum și a unor versuri stângace lipsite de cizelarea generațiilor de interpreți precum sunt acestea:

“Și pe ea înc-o-ngropat-o
Între roșu busuioc
Ca pe-un om fără noroc.
Din mormântul dumneaei
Răsărit-o rujă plină
Din mormântul dumnealui
Răsărit-o ruguț verde”.

Tema este deosebit de bogat reprezentată în zona studiată, dovadă cele 11 variante, dar nici o variantă nu conține stângăcii stilistice cum conține această variantă.

e. Leacul dragostei

Variantele pe care le găsim în Valea Rodnei pe această temă se pot împărți în trei tipuri:

- a) varianta “clasică” oferită de clasificarea lui AJ. Amzulescu⁹¹, cunoscută sub numele “Leacul voinicului (sau drăguței)”;
- b) varianta cunoscută sub denumirea “Leacul adevărat” din același catalog;⁹²
- c) o variantă care evocă doar “Boala voinicului” vizitat de mândra lui. În cadrul primei variante întâlnim o evocare a locului unde zace un voinic:

“Plinu-i codrul de voinici
La tot fagul câte cincî.
Da la fagul cel mai mare
Zace-un voinic de lingoare”.

Pentru a pune la încercare capacitatea de înțelegere a mândrei, așa cum de altfel se procedează și în alte situații (de ex. la anumite adunări de oameni cu scop lucrativ, șezători (sau clăci), iubitul îi cere mândrei sale:

“Mure negre din pădure,
Sloi de gheață din Dunăre
Și-apa rece din izvoare”.

sau

“Sloi de gheață
Din verdeață,
Două mure
Din pădure,
Apă rece
Din țarmure”.

Fata, neintuind tâlcul cuvintelor voinicului, îi reproșează că toate cele cerute sunt posibile, ele fiind:

“Două mure ți-s ochii,
Sloi de gheață ți-s dinții,
Apă rece ți-i gura
Doar m-oi putea stâmpăra
C-apoi dad e m-oi scula”.

În cadrul celei de-a treia variante avem de-a face cu boala drăguței din cauza mândrului plecat departe. Acesta se întoarce în sat îndemnându-și calul:

“C-am drăguță ca o floare
Ș-amu am auzit că moare”.

Ajuns în curtea fetei, aceasta este gata de moarte:

“Mă-sa lumina-i ține,
Soru-sa scălduș umple,
Frate-su buhaș tăie,
Tată-su sălaș făce”.

Avem și aici de a face cu puterea dragostei care învinge moartea, căci, văzându-l pe badea intrând în curtea ei, fata le spune părinților:

“De-a cui dor am fost să mor
Iată-l că-i prin ocol”.

Al treilea tip de variante are o compoziție epică mai redusă și se rezumă doar la două episoade. În primul este prezentat voinicul care zace:

“În cel râț, în centruit
Zace-un voinic priponit:
De o parte apa-l bate,
De alta soarele-l arde”

Mândra îl provoacă să se scoale din boală “ori îmi dă și mie boală” căci “boala îți vine din rău / ca și apa din părau / nu Ț-am dat-o, bade, eu”.

f. Frunză verde de pe baltă

Al.I. Amzulescu descrie subiectul acestei balade astfel: “din cauza intrigilor, a intrat ura între iubiți. El pleacă în codru. Iubita vine pe urmele lui și se întâlnesc, dar el refuză împăcarea”⁹³. Este o temă cu preponderență în zona Văii Rodnei, cea mai veche fiind culeasă din Rodna, în 1886, de Ion Pop Reteganul. Balada are un efect moralizator, întreaga desfășurare epică, sumară, fiind subordonată ideilor moralizatoare.

În cadrul acestui capitol al baladei regăsim drame din cadrul familiei: nevasta vândută, nevasta fugită, moșneagul, femeia necredincioasă și fata amăgită de Țigan.

O constatare generală asupra tuturor variantelor din Valea Rodnei este lipsa aspectului social din dramele ce au loc în cadrul familiei. De altfel chiar Amzulescu încadrează variantele din zona studiată într-un subtip: “trecerea către variantele din Transilvania Moldova” tocmai pentru a marca diferențierea față de variantele din sud.

g. Nevasta vândută

Balada “Păunița” este o veche baladă publicată în 1892 de către I. Bugnariu, a fost culeasă din Rodna Nouă (Șanț) și are o structură compozițională formată din mai multe episoade. Faptul datorită căruia este dusă nevasta în “târg la Baia Mare” atestă legăturile comerciale cu Maramureșul. De altfel, chiar aproape de zilele noastre, cele mai frecventate târguri de către Țăranii de pe Valea Someșului sunt: Dej, Cluj și Baia Mare.

“Azi e târg la Baia Mare
Tot omu mână ce are
Numa eu n-am ce mâna
Eu mi-oi mâna nevasta”.

Bărbatul îi spune nevestei să se îmbrace în haine frumoase “tot în

haine de argint”. Pleacă la târg și în drum întâlnesc “Un turc bătrân / cu barba lui de păgân” care vrea să cumpere nevasta. Nevasta se opune spunându-i că-l va blestema:

“Să n-ai cină cu-așezare,
Nici odihnă la culcare,
De zgomotul fierelor,
De plânsul nevestelor,

De jalea fecioarelor,
De plânsul nurorilor,
De dorul voinicior,
De plânsul drăguțelor!”

Bărbatul n-o dă turcului, și trecând mai departe prin târg, întâlnesc “un tinerel voinic” al cărui portret ne duce cu gândul la “Miorița”:

“Cu un tinerel voinic
Roșu, nalt și subțirel,
Mândru, tras ca prin inel...”

Prețul târgului este semnificativ:

“De trei ori s-o cumpănești
O dată cu bani mărunți,
Ca să-mi pară că-s mai mulți
A doua cu gălbenuți,
A treia cu bani bătuți
Că-s mai ușori la purtare
Și mai spornici la schimbare”

Ajunși acasă ei află că sunt frați:

“Io-s feciorul Marinei
De pe malul Dunărei...
Numele-mi e Păuniță
Și-s a Marinei fetiță”.

Varianta lui I. Bugnariu se oprește aici, dar varianta culeasă în 1935 tot din Șanț de C. Zamfir, cuprinde și episodul “cumpărătorul înapoiază nevasta soțului, lăsându-i acestuia și banii în dar, ca zestre unui bun cumnat” cum precizează Al.I. Amzulescu. Deși ulterioară primei, varianta aceasta este completă infirmând afirmația unora că variantele mai recente sunt mai deficitare din punct de vedere compozițional, datorită trecerii timpului.

h. Nevasta fugită

Motivul “nevastei fugite” este bine reprezentat în folclorul epic din această zonă, fiind consemnate șapte variante grupate în două subtipuri:

- a) variante cu o desfășurare epică *redușă* la câteva episoade;
- b) variante cu o desfășurare epică mai *dezvoltată*.

În primul subtip intră variantele care au o desfășurare mai redusă, în special cele “Pe sub poale de pădure”. Nevasta fuge de la bărbat luând cu ea pruncul mic, nebotezat, lucru grav deoarece în tradiția românească pruncul nebotezat nu poate fi scos din casă.

Deși mama cere pruncului să nu plângă că-l vor auzi haiducii (hoții), la plânsul copilului apar hoții care-i cer mamei:

“Lasă, nevastă, pruncu’
Și hai cu noi în codru”.

Nevasta îi va urma dar mai întâi se va îngriji de copil:

“Da i-oi face-un lengănuț
Într-un vârf de pâlținuț
Și vântul când a sufla
Leangănuț s-a lengăna
Și el mândru s-o culca
Fără țâța mâne-sa”.

În al doilea subtip intră câteva variante mai dezvoltate compozițional. Balada “Nevasta fugită” culeasă în 1870, deci cea mai veche, începe cu chemarea de trei ori a nevastei de către Toma, nevasta la primele două chemări refuzând să iasă :

“Copilul mi s-a trezi
Ușa mi s-a scârțâi,
Cățeaua mi-a cârdii,
Bărbatul m-a auzi”.

La a treia chemare, nevasta iese afară și fug amândoi până la: “mijlocul codrului / la fântâna corbului” unde poposind, bărbatul îi cere: “cată-mi tu puțin în cap” iar nevasta varsă o lacrimă pe capul lui ceea ce-l determină pe Toma să-i spună: “că ție nu ți-i de mine”, prin această lacrimă nevasta dezvăluindu-și dorul după copilul ei. Cuprins de somn, Toma adoarme, iar nevasta fuge acasă căutând să afle ce va face soțul ei “când înapoi s-a-nturna”. Deși îi spune că nu-i va face nimic, intrată în casă, soția alăptează copilul dar soțul îi taie capul, pe care-l așează pe masă, blestemându-l pe Toma pentru faptul că i-a ademenit nevasta.

Varianta “Podari, podari, meșteri mari” aduce în construcția baladei noi elemente precum și o mai bună organizare compozițională. Locul acțiunii nu mai este “pe sub poale de pădure” ci este:

“Peste Mureș, peste Prut,
Este-un drumurel bătut,
Da’ de cine focu-i bătut?
De-o biată nevăstuță
Cu mult dor la inimuță.
Nevăstuță din Banat
Fugită de la bărbat.”

Imaginea plății trecerii podului amintește de baladele anterior analizate prețul fiind:

“Că eu bine voi plăti:
De trei ori m-oi cumpăni,
De trei ori cu găbenuți
De pruncuț un tăleruț”.

Podarii cer nevastei urmărite de bărbat: “guriță de sărutat / și trupu’ la dezmiertat” fapt ce o face pe nevastă să hotărască a trece Dunărea cu picioarele, iar “sufletu’ vost samă a da” în cazul în care ea se va îneca. Ajunsă la mijloc de bărbat, acesta caută s-o înduplece să vină acasă dar ea refuză:

“Mânce-ți vita mucedu
Și pe slujnică boldu
C-amu ne-ai mâncat capu
Și talerii rugina
Și pe tine temnița
Că ne-ai mâncat viața”.

Balada “Anuța Crâșmărița” aduce unele elemente diferite de celelalte variante. Dacă începutul este asemănător, la ivirea “păunașilor codrilor” mama caută să-și lase fiul în grija cuiva dar n-o aude nimeni:

“Numa mama cucului
Din vârful muntelui
Din crucița bradului”.

Copilul va crește mare cu ajutorul forțelor naturii:

“Când ploua
Mândru-l scâlda
Și vântu-l legăna
Și el mare s-apuca”.

De la mama sa adoptivă, “mama cucului”, băiatul va afla adevărul că maică-sa adevărată l-a abandonat, ea mergând cu “păunașul codrilor /vătavul tâlharilor” care au pus-o “crâșmăriță buților / la masa florinților”. Pregătit de plecare de “mama cucului”, tânărul își găsește mama adevărată căreia îi reproșează:

“Crâșmăriță, draga mea,
Nu păzi cu vorba grea,
Că-mi ești maică din născut,
Nu-mi ești maică din crescut,
M-ai născut și m-ai lăsat
Și-am trăit tot supărat”.

Remarcăm prezenta activă a dialogului specific zonei studiate. Pe o

încărcătură lirică “cântecele familiale din nord-vestul țării izbesc prin caracterul liric narativ, bazat pe dialog și prin puternica lor notă moralizatoare”⁹⁴.

i. Moșneagul

Subiectul, răspândit în toată țara, a beneficiat de tratarea amplă a lui A.Fochi care arată că subiectul “e unul din marile subiecte ale lumii și prezența lui în folclorul românesc este deci o mare performanță”⁹⁵. Tot A.Fochi explică de ce subiectul a primit această dimensiune prin faptul că “personajul care nu părăsește niciodată scena și participă totdeauna la narațiune este bătrânul tată al soțului plecat de acasă”⁹⁶. În esență, subiectul reia o temă odiseiană, aceea a “întoarcerii soțului la nunta soției sale”.

Varianta culeasă de Ion Pop Reteganul, din Rodna, începe cu două versuri ce ne amintesc de lirica de dor:

“Eu mă duc mândră, azi-mâine
Dorul meu ție-ți rămâne”.

La plecare, soțul o roagă să-l aștepte “șapte ani și jumătate” după care, dacă vede că nu vine, se poate mărita. Pentru a prezenta un fapt neobișnuit, creatorul anonim introduce în subiectul baladei un fapt considerat în lumea rurală neobișnuit - un bătrân ce strânge duminica fân. Moșul îi explică soldatului:

“Că nu strâng de dorul tău
Că strâng de necazul meu...
Vestea rea la casa mea
Se mărită noru-mea”.

Soldatul pleacă cu “moșul bătrân” și refuză să închine mesenilor:

“Nici de la unu n-oi bea
Făr’ de la soția mea
C-am trăit bine cu ea”.

fapt ce face pe mire să blesteme:

“Ardă focul și para
Pe cine ia cătana
Și draguța altuia”.

Motivul înregistrat de A.I.I. Amzulescu, mult mai amplu, este redus în varianta din Rodna la mai puține episoade, dar acestea sunt cele care dau substanță subiectului, episoadele absente din varianta someșană fiind secundare. Finalul baladei lasă loc imaginației celor cărora li se adresează.

j. Femeia necredincioasă

Deși subiectul cunoaște câteva subîmpărțiri, varianta noastră se încadrează în tema generală a femeii necredincioase, desfășurarea epică dovedindu-ne acest lucru. Balada “Codrean Voinicul”, culeasă de I. Bugnariu, nu a fost cuprinsă de A.I.I. Amzulescu în catalogul său.

Prezența diabolicului încă de la începutul baladei dă dinamism acțiunii. Din dialogul dintre soț și soție aflăm că ei vor pleca să vadă “muntele cu oile / și coasta cu florile” pe care mama soției i le-a dat ca zestre. Plecați pe munte în sus, ei ajung la “fântâna corbului”, pe soț “doruț mare îl lovea” de aceea cere soției să-i cânte o “cântecea”. În caz contrar el va muri pe loc. Avem în răspunsul soției o dovadă a puterii casnice a cântecului :

“Munții s-or cutremura,
Râpele s-or surupa,
Frunza-n crâng a suspina,
Ceru-n lacrimi s-o-mbrăca”.

Este o imagine plastică foarte rară, de o mare forță sugestivă, chiar dacă prima imagine “munții s-or cutremura” am mai întâlnit-o rar, celelalte sunt inedite. Cântecul soției va fi auzit de “vătavul tâlharilor,” care sosind la ei, îl va omorî pe soț “și pe mine m-a-ndrăgi”.

Auzind cântarea soției, vătavul tâlharilor este vrăjit de acest glas “nimica nu-i trebuia” și aleargă la ea “c-a gândit că-i singurea”. Sosit la “fântâna

corbului”, vătavul tâlharilor îi cere întâi pușca, apoi murgul și a treia oară să-i vândă nevasta că-i va da:

“..bani cu feria
Ori ți-oi da miori cornute,
Ce cântă vara pe munte,
Ori ți-oi da miori bălăi,
Ce cântă vara pe văi,
Ori ți-oi da miei berbecași,
Ce pasc vara prin buhași.
Că tu-n jos vei coborî,
Și mai mândră-ți vei găsi”.

Dacă nu va accepta îl va provoca la luptă și “atunci a fi dreptate”. Codrean se adresează mândrei sale ca să vadă “Cu cine acum vei ținea” dar aceasta îl apostrofează făcându-l “vâj cărunț” aprobându-l pe “badea ăst iubit”. Atunci Codrean se folosește de un șiretlic: solicită vătavului să-i dea voie să scoată din buzunar “călimar / penișoară și hârtie” pentru a scrie mamei sale să-i trimită un copârșeu căci “trupul meu va fi sfârmat”. Băgând mâna, el scoate sabia, pe care o încearcă dacă taie, după care îl lovește “tocma-n vârful capului / unde-i greu voinicului”, iar trupul se rostogolește până la “fântâna corbului”. Unele asemănări cu “Toma Alimoș” sunt evidente, dovadă certă a circulației și regruenței motivelor baladești.

Întrebată și acum “cu cine va ținea”, soția îi răspunde apostrofându-l “liftă rea” spunând că nu va ține cu el:

“Că dacă te-i supăra
Și-al meu cap mi-l vei tăia”.

La acest răspuns voinicul îi taie capul soției, îl pune în desagi și pleacă la mama soacră arătându-i capul fetei. La întrebarea soacrei acesta îi răspunde:

“Taci, soacră, nu mă-ntreba.
Căci dacă m-oi supăra
Și-al tău cap îl voi tăia
Și în lume m-oi căra,
Altă mândră mi-oi căta,
Mai bună ca fata ta”.

Creatorul anonim, având o temă generală, o tratează în raport cu gustul său, care este totodată și al colectivității în care trăiește. Este o dovadă a creativității autorilor anonimi care caută să recreeze sau să șlefuiască motive și subiecte etern umane.

k. Fata amăgită de țigan

Varianța culeasă de Ion Pop Rețeganul în perioada 1866-1892 cuprinde în totalitate subiectul acestui tip din catalogul lui Al.I. Amzulescu ca și varianta publicată de Miron Pompiliu⁹⁷, baladă însă care nu s-a bucurat de atenția folcloriștilor. Balada trebuie analizată prin prisma realizării compoziționale, a imaginilor și a motivelor pe care le conține.

Motivul trimiterii veștilor acasă, din scrisorile în versuri anterioare acesteia este prezent și în această baladă:

“Ea pe drum că o pornit
Și pe drum că o-ntâlnit
O frumoasă rândunică.
Ea din gură-așa zicea:
-Rândunică, draga mea,
Ce face măicuța mea?
-Pâine albă frământând
Și din ochi lacrimi ieșind...
-Rândunică, draga mea,
Spune-i măicuții așa:
Pita albă nu framânte
După mine nu să cânte”.

Tot din scrisorile în versuri pătrunde în baladă motivul arderii hainelor celor morți “de o moarte așa amară”:

“Hainele de la fetie
Acasă să nu le ție,
Să le scoată-ntre hotară
Să le ardă-n foc și pară”.

Chiar și prin aceste câteva imagini artistice balada merită atenția acelor care se ocupă de folclor.

6. Părinții și copiii

a. Soacra rea

Variantele cunoscute în această zonă sunt culese în veacul trecut, cea mai veche fiind din 1870⁹⁸. Dacă toate cele trei variante ale acestei balade respectă momentele acțiunii, totuși creatorul anonim a introdus în fiecare variantă elemente deosebite în raport cu capacitatea lui de transfigurare artistică a materialului real, dar “nu toată realitatea merita să fie povestită, nu amănuntul nesemnificativ interesează arta, ci numai faptul memorabil, faptul caracteristic, exemplar⁹⁹”.

Pentru ca faptul de viață să fie demn de baladă, creatorul anonim prezintă creșterea tânărului ca în poveste:

“Ivănaș, fecior de domn,
Vineri mă-sa l-a făcut,
Sâmbătă l-a botezat,
Duminică l-o-nsurat,
Luni în tabără-a plecat”.

Tânărul își lasă soția în grija mamei sale pe care o îndeamnă să o țină bine:

“Tot cu turte și cu vin...”
“Cu colac, cu lapte dulce...”
“Cu colac de cununie. .”

Abia plecat, soacra începe să-și terorizeze nora iar la Crăciun s-o țină cu “spălături de la vase / cu coji arse de pe masă” și încuind-o “într-o cușcă-afurisită / de soare neștrăbătută / și de foc neâncălzită”. Nora se roagă să vină bărbatul acasă:

“Căci acum m-am urât
De cântecul broaștelor,
De șuierul șerpilor,
De răceala pietrelor”.

Întors acasă după un an sau după trei sau mai simplu “el din taberi o-nturnat”, își întreabă mama unde-i este nevasta, iar aceasta îi răspunde că a murit iar groapa au spălat-o ploile. În varianta din Șanț a lui Bugnariu întâlnim un episod ce nu apare în celelalte. Cerând mamei cheile ca să scoată nevasta din pivniță, mama îi spune că:

“Dragul mamei, ți le-aș da,
Dar m-am dus până la râu
Cheile o fost la brâu
Si le-am scăpat în râu.
El oameni că mi-a năimit
Si râul mi l-au stârpit
Dar cheile n-au găsit”.

Văzând aceasta, tânărul merge la un faur care-i face chei cu care deschide ușile “casei afurisite” unde:

“Și-a găsit nevasta sa
Uscată ca iedera
Și slabă ca muștele
Colea primăverile”.

Chemăți prin “cele șapte cărți / în șapte părți”, domnii se adună la casa soacrei să-i facă legea, la care nora dă dovadă de multă înțelepciune cerând:

“De-mpușcat n-o împușcati,
În temniță nu o băgați,
Meargă-n lume să se știe,
Mie soacră să nu-mi fie.”

b. Fata blestemată - pasăre pribeagă

Motivul are în zonă o largă reprezentare, dovadă cele șapte variante ale baladei culese într-un interval mare de timp, din 1886 până în 1989, deci pe durata unui secol, căci: “ideea poetică trebuie să fie foarte veche, deoarece ține de o epocă în care cuvântul era considerat investit cu puteri miraculoase,

iar blestemul matern era considerat ca cea mai gravă formă de intervenție magică asupra soartei copilului”¹⁰⁰

Subiectul, așa cum arată catalogul lui Al.I. Amzulescu, este specific zonei nordice a țării, cu preponderență zonei Năsăudului.

Cele mai multe dintre variantele studiate încep cu evocarea blestemului mamei care se răsfrânge asupra fetei:

“Pribegit-o, pribegit,
Pribegit-o Docița
De blestemu mâne-sa.
C-o blestemat-o mă-sa
În trei sfinte de duminici
Pe trei praguri de biserici”.

Blestemul mamei sale are efect asupra fetei care se va preface:

“Un puiuț de rândunea
Și lumea o-nconjură.
Numa de trei ori pe zi,
Până nime n-a prânzi.”

Varianta lui Bugnariu introduce motivul trecătorilor care aruncă cu pietre în cuibul său:

“Câți pușcași pe drum treceau
Toți în cuibul ei zvârleau”.

Locul unde se ascunde fata, transformată în pasăre pribeagă, este sugestiv înfățișat:

“La vârful muntelui,
La crucea molidului.”

Numai balada “Blestem de mamă” culeasă de I. Ilieșiu ne arată cauza pentru care a blestemat-o pe fată să se facă minunea (cucuvea):

“Să se schimbe-n păsărea
Că prea-i face viața grea,
C-așteaptă tot legănată,
De trei ori pe zi schimbată.
Și s-o-mbrace ca pe-o floare
Ca să meargă la plimbare
Parcă-ar fi o domnișoară”.

Ne-am spus și în alt loc părerea că poeziile culese de Ilieșiu trebuie privite cu mare atenție, ele conținând multe intervenții ale culegătorului. Așa se întâmplă și cu această baladă unde versurile subliniate nu sunt autentice, deoarece poporul nu spune plimbare, cuvânt pe care nu-l întâlnim în poezia populară ci alt cuvânt ca în versul: “merg domnii în preumblare”; de asemenea comparația cu o domnișoară este forțată, iar versul final nu este popular: “sărutat de-al morții vis”. De altfel balada în sine cuprinde episoade foarte diverse conținând un număr de versuri foarte mare, cum nu întâlnim în baladele din zonă, din care cauză nu ne vom ocupa în mod special de ea.

Introducerea în dialogul ce se poartă între minunea și drăguțul său este cauzată de intenția ultimului de a împușca pasărea venită “să-i cânte de urât”. Dorul de părinți o cuprinde pe pasărea pribeagă, care, într-o cascadă de repetiții, își definește blestemul primit de la mamă-sa:

“Că m-a blestemat mama
Ca să zbor din creangă-n creangă
Si să uit de lumea dragă;
Ca să zbor din creangă-n rât
Ca să uit de ce-am iubit
Ca să zbor din creangă-n fag

Și să uit ce-am avut drag:
Să mănânc mugur cu bețe
Și să uit de tinerețe.”

Se pare că motivul blestemului se ascunde în versurile subliniate, căci altfel pentru ce faptă și-ar putea blestema mama propria-i fiică. De altfel o variantă ne și narează o asemenea situație:

“Mă-sa-o blestemat-o-n răs
Și de ea tare s-a prins,
Mă-sa-o blestemat-o-n șagă
De copil tânăr se leagă.”

Fata îi destăinuiește tânărului care voia să o împuște că “dară eu-s mireasa ta” sau în altă variantă “drăguța ta” și între cei doi se înfiripă un dialog:

“Ce mai fac părinții mei?
Că mi-e tare dor de ei”.
“N-ați văzut voi pe tata?
Pe tata și pe mama?”

Pușcașul tinerel, sau cei trei pușcași, îi dau veste despre părinții ei:

“Pe tată-tău l-am văzut
Pe ulița armenească
Caii să și-i potcovească,
După tine să pornească,
Cu potcoave de argint
Să te cate prin pământ.
Și-am văzut pe maică-ta
Pâine albă frământa,
După tine se cânta
Și pe unde picura
Cămeșa i se rupea
Pielea i se bășica.”

Sentimentul dorului mamei după fiică este incomparabil, așa cum rezultă din versurile citate. Cu toate acestea răspunsul fetei nu duce la rezolvarea dorită căci fata este conștientă de soarta sa și caută să și-o ducă pe mai departe cu demnitate, soartă pe care i-a hărăzit-o mama ei. Vedem aici concepția străveche a poporului întâlnită și în “Miorița” dar ale cărei ecouri le putem deosebi și în balada fetei blestemat-pasăre pribeagă. Fata-pasăre refuză ajutorul pe care sunt gata să i-l dea părinții pentru ca ea să revină în cadrul familiei:

“ Să-i spui mamei și tatii
Pâne albă nu frământa,
După mine nu se cânte,
Murgul să nu-l potcovească,
După mine nu pornească.”

Părinții nu o pot găsi căci fata-pasăre nu are un loc, un cuib al său, iar potolirea sufletului său este dată de cântec: “ziua ies la vârfurile / și îmi cânt horele mele” și fata nu poate fi găsită, căci locul ei e schimbător:

“Că eu până la prânzit
Cânt în codrul înfrunzit;
Și din prânz până-n gustare
Cânt eu sus în codrul mare;
Din gustare până-n cină
Cânt eu jalnic pe obcină.”

Ultima dorință a fetei pribege-pasăre, testamentul său, cred că ne duce către o tradiție străveche când, persoana exclusă din colectivitate sau înstrăinată , trebuia să-și vadă hainele arzând la marginea satului, dând veste sătenilor de soarta crudă a purtătorului lor. Acest motiv îl vom mai întâlni în scrisorile în versuri ale soldaților din primul război mondial:

“ Să-i spui mamei și tatii
Haina mea cea din fetie
Să n-o-ngroape-n lăduție,
Să le-ncarce pe trei cară
Să le ducă-ntre hotară
Să le deie foc și pară,
Să le vād batăr para
Dacă nu le-am fost doamna.”

c. Tâlharul și mama sa

Subiectul este cunoscut sub varianta “Hoțul”, publicată în “Tribuna” la 1900 cu mențiunea , “din Rodna”, are unele înrudiri cu “Radu mamei” și se

distinge prin modalitatea expresivă a subiectului:

“Pe deluțul lăudat
Mere-un car înferecat
C-un voinic tare legat,
În picioare
Cioboțele
Și-n mânnuri cercuri de fiere,
De cincizeci de măji de grele.”

Auzind pe mamă-sa că vrea să-l răscumpere cu bani, voinicul refuză aceasta: “ține-te, mamă, cu banii / lasă-mă să-mplinesc anii”. Căci ea este vinovată că a ajuns la închisoare, pentru că ea l-a trimis să fure la început: “să fure cepe din grădină / și curechi cu căpățână” pentru ca apoi să fure calul sasilui “din funduțul grajdului” după care să ia drumul codrului:

“Sasul mă căta pe vale,
Eu eram pe munți călare;
Sasul mă căta pe luncă,
Eu puneam parale-n pungă.”

d. La râul de rouă

Subiectul acesta are acoperire doar în nordul țării, având următoarea desfășurare:

“Fata gazdei plânge în șezătoare. Mama îi spune că n-a putut-o da feciorului de crai, căci îi trebuia o mare avuție, vite numeroase și îmbrăcăminte aleasă).¹⁰² Cred că denumirea subiectului sub titlul “La râul de rouă” este foarte recentă căci cuprinsul baladei nu amintește despre acest lucru deloc. Dacă am accepta metafora “râului de rouă” cu dorința irealizabilă a fetei de a se mărita cu “un fecior de crai”, atunci denumirea motivului este acceptabilă.

Pentru a prezenta tensiunea interioară a fetei gazdei, creatorul anonim sublinează atmosfera optimistă a șezătorii:

“Colo-n deal ce pică rouă
Este-o căsălie nouă
Cu fereastra către soare;
Șăd fetele în șezătoare
Și toate torc și grăiesc
Și cu feciorii glumesc”.

Fata gazdei plânge și este neliniștită:

“M-o cerut fecior de crai
Și tu, tată, nu mă dai;
M-o cerut și de-mpărat
Și tu, tată, nu m-ai dat”.

Tatăl său îi explică incompatibilitatea dintre starea sa socială și materială și cea a împăratului. Din acest răspuns însă aflăm unele elemente ale tradiției românești:

“I-acolo-s patru feciori,
Trebe patru brâi de flori;
Și-acolo-s patru cumnate,
Trebe patru brâie late;
Ș-acolo-s patru cumnați,
Trebe patru cai gătați.”

Fata însă este conștientă de frumusețea sa care poate echivala cu moșiile: “de aceea m-ai făcut frumoasă / să nu-mi dai moșie grasă”.

e. Copiii nerecunoscători mamei care i-a crescut

Subiectul acestui tip l-am formulat astfel: “mama, sub forma unei păsări, deplânge faptul că, deși a crescut “rânduri de pui”, acum, la bătrânețe, este lăsată singură, în voia sorții de către aceștia.” Locul desfășurării acțiunii este:

“Colo-n jos, între hotară,
Este-un nuc cu frunză rară”.

sau

“Colo sus, la Rădăuți,
Mândru cânt patru cucuți.”

Într-o ordine descrescândă se arată că:

“În vârful nucului
Cântă puiul cucului.
Mai în jos, mai la tulpină,
Cânt-o pasăre străină.”

Întrebată de cuc de ce plânge aceasta îi spune că:

“C-am crescut rânduri de pui
Ș-amu nu-s a nimănui.”

În finalul baladei pasărea bătrână se adresează cucului:

“Tu, atunci când oi muri,
Te rog frumos ca să vii
Să mă câști tu cu puii,
Că-s pasăre-naintată
Și mi-a sta rău necântată.”

Este o transpunere artistică a unei teme reale din lumea satelor românești: “C-așa-i mama cu puii/ să o cânte străinii.”

7. Frații

a. Fata fugită (urmărită de frați)

Balada “Pe cel deal, pe cel colnic”, culeasă de I.P. Reteganul la Rodna, la 1886, redă o dramă din lumea satelor: fata fugită cu iubitul de la părinți este urmărită și ajunsă de frații săi care-i propun o alternativă: să se întoarcă acasă cu ei sau să rămână printre străini. Toată comportarea acestora este redată doar prin câteva episoade lăsând, ca și alte balade someșene, un final deschis.

b. Sora otrăvitoare

Acest motiv are o largă circulație în Valea Rodnei, unde cunoaște patru

variante, fiind “Un text foarte răspândit în sud-estul și nord-estul european.”¹⁰³

Chemat de fată, bădița îi reproșează acesteia comportarea fratelui său:

“Că frate-to cel mai mic,
El grăiește-n graiul tău
Și pășește-n pasul meu.”

El o îndeamnă să-și otrăvească fratele arătându-i locul de unde poate lua otravă:

“Sub o tufă de smochină
Șede-o șerpoaică bătrână:
Din gura, otrava-i cură,
Din coada-i venin picură.”

Fiind la cosit, fata îi dă fratelui să bea “vin de marmezu / de la cumnățelul tău”, dar acesta își dă seama că l-a otrăvit: “de-ai făcut de capul tău / vai, amar sufletul tău”. Chemat a doua oară, bădița o repudiază:

“Ba, eu, mândră, n-oi veni,
Tu dacă te-i mânia
Și cu mine-i face-așa.”

Regretul fetei pentru fapta sa este zadarnic. Asupra autenticității variantei “Fost-au și doi dragi odată”, culeasă și publicată de Emil Boșca în volumul său de poezii populare în 1933, ne putem îndoi. Această variantă este o îmbinare între două teme existente în folclorul din zonă. În prima culegătorul așează varianta baladei “Frunză verde de pe baltă” din motivul cu același nume, chiar dacă culegătorul aduce câteva versuri în plus față de varianta lui I.P.Reteganul. Partea a doua a acestei variante cuprinde tema discutată chiar dacă și în această a doua parte, aduce unele adausuri care doar lungesc balada.

c. Întoarcerea fraților acasă

Este al doilea subiect pe care-l propun în completarea catalogului tematic al lui Al.I.Amzaulescu care are următorul context: “doi frați, plecați de mult la război, se întorc acasă. Aici găsesc toate părgăinite, sau

părinții morți. Balada “Pe din jos de Orăștie”, publicată în 1863, aduce în scenă unele realități ale ținutului nostru din timpul graniței. Doi frați se întorc din cătănie găsind acasă totul pustiit, părinții morți și numai o soră îi recunoaște, povestindu-le fraților nenorocirile întâmplare.

NOTE:

1. Gh. Vrabie. Eposul popular românesc. București, 1983, pag.19.
2. Constantin Zamfir, Viorica Dosios, Elisabeta Moldoveanu-Nistor. 132 cântece și jocuri din Năsăud. București, 1958, pag. 15.
3. Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu. Folclor literar românesc. București, 1991, pag.221.
4. Idem, pag.225.
5. Ovidiu Bârlea. Folclorul românesc. vol. II, București, 1983, pag.5.
6. Al. I. Amzulescu. Balada familială. București, 1984, pag.5.
7. Ion Șeuleanu. Dincoace de sacru dincolo profan. Tg.Mureș, 1994, pag.31.
8. Gh. Vrabie. Eposul popular românesc. pag.35.
9. Adrian Fochi. Cântecele epic tradițional al românilor. București, 1985, pag.76-77.
10. Idem, pag.62.
11. Gh. Vrabie. Balada populară română. București, 1966, pag. 34.
12. ms. 4524 : Cântece bătrânești și voinicești cu variante adunate și adnotate de I.P.Reteganu!, Biblioteca Academiei Române.
13. Gh. Vlăduțescu. Filozofia legendelor cosmogonice românești, București, 1982, pag.62.
14. Iordan Datcu, S. E. Stroescu. Dicționarul folcloriștilor. București, 1979, pag.235.
15. Iordan Datcu, Viorica Săvulescu. O capodoperă a baladei românești: Toma Alimoș. București, 1989, pag.5.
16. Eugen Agrigoroaiei. Țara neuitatelor constelații. Iași, 1981, pag.38-39.
17. I. Datcu, S.E. Stroescu. Op cit., pag. 9.
18. Al. I. Amzulescu. Cântecele epic eroic, București, 1981, pag. 133.
19. M.Pop, P. Ruxăndoiu. Op.cit, pag. 82-83.
20. G.Vrabie. Eposul..., pag.154
21. vezi I. Radu Niculescu. Unele observații asupra lui Pinteza Viteazul ca personaj istoric. în: „Revista de folclor”, anul VII 1962 pag.58-71.
22. Dariu Pop : Pinteza Viteazul - cele dintâi documente. în: „Familia”, Oradea, 1934, pag.88-89.
23. A. Fochi. Cântecele ..., pag.94.
24. Idem, pag.50.
25. Ovid Densușianu. Viața păstorească în poezia noastră populară, București, 1966,

- pag.333-358.
26. Revista "Vatra" Năsăud, nr.6-12 din 1939, pag. 183.
27. Virgil Șotropa. Tătarii în Valea Rodnei.Cluj, 1924.
28. A.Fochi.Cântecul..., pag.50.
29. Gh.Vrabie. Op. cit., pag.119..
30. Ovid Densușianu. Op cit., pag.356.
31. Idem, pag.358.
32. Al. I. Amzulescu .Cântecul epic eroic.. București, 1981, pag.153-154.
33. A.Fochi: Miorița. Tipologie. Circulație. Geneză. Texte. București, 1964, pag. 539.
34. A.Fochi.Cântecul epic tradițional al românilor. București, 1985, pag.51
35. Ovidiu Bârlea. Folclor românesc. vol.2, București, 1983, pag.48.
36. Idem, pag.78.
37. Al.I.Amzulescu. Balada familială ..., pag. 10.
38. Romulus Vulcănescu. Metodologia română, București, 1987, pag. 394.
39. ms. 4524 Cântece bătrânești și voinicești. cu variante adunate și adnotate de I. P.Reteganul. Biblioteca Academiei Române, fila 17 și 17 verso.
40. Gh.Vrabie. Eposul...,pag.120.
41. Romulus Vulcănescu. Op. cit., pag. 395.
42. Cicerone Theodorescu. Izvoare fermecate. Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1958, pag.252-254.
43. A.Fochi. Cântecul epic..., pag. 129.
44. A. Fochi. Cântecul epic tradițional al românilor, pag.15.
45. A.Fochi.Cântecul epic...,pag.210-211.
46. Gh.Vrabie. Eposul. .,pag.51.
47. Mircea Eliade. De la Zamolxis la Gingis-han. București, 1980 pag. 227.
48. A. Fochi. Miorița (texte poetice alese), (antologie, prefată și bibliografie de) București, 1980, pag. 5 .
49. Lucia Berdan. Considerații preliminare la varianta bistrițeano-năsăudeană a Mioriței. în: „Limba Română”, anul V, nr. 2(20).Chișinău, 1995, pag.38.
50. Ovid Densușianu.Op. cit., pag.99.
51. A.Fochi. Miorița, 1964, pag.539.
52. A. Fochi. Miorița (texte poetice alese...), pag. 8.
53. Al.I.Amzulescu. Repere și popasuri în cercetarea poeziei populare, București,1989, pag. 67.
54. Revista "Manuscriptum",anul 22, nr. 2-4 din 1991, pag. 8-11 apoi în revista "Școala Ardeleană", Tg.Mureș, 1992, nr.8(5), pag.5, "Revista de Etnografie și Folclor", tomul 38, nr.1-2, 1993, pag. 135-138; și revista "Miorița" ,Câmpulung Moldovenesc III, nr.2(6), 23 septembrie 1993, pag 8-9.
55. Lucia Berdan. art. cit., pag. 38.
56. C.Zamfir. Folclor muzical din Bistrița-Năsăud. București, 1988, pag.36.

57. Idem. pag.27
58. Gizela Sulițeanu: Constantin Brăiloiu și unele considerente etno-muzicologice asupra baladei Miorița. în: „Revista de Etnografie și Folclor” tomul 39, nr. 3-4 din 1994 pag.231.
59. Gh.Vrabie. Balada..., pag.275.
60. Nicolae Boboc. Motivul premioritic în lumea colindelor, Timișoara, 1985, pag.50.
61. Sextil Pușcariu. Limba română, București. 1976, pag. 365.
62. L. Seche și M.Seche. Dicționarul de sinonime al limbii române, București, 1982, pag.934.
63. Apud. Radu Telceanu. Terminologia oierească în Maieru. în: “Arhiva Someșană”, vol.III, Năsăud, 1975, pag.227.
64. N.Boboc. Op cit., pag.B.
65. ms 346 Material folcloric cules de Ion Barna.... pag. 34.
66. A.Fochi. Miorița, 1964, pag. 537
67. N. Boboc. Op. cit, pag.8.
68. Ion Taloș. Balada Meșterului Manole și variantele ei transilvănene în: “Revista de Folclor” anul III, (1962) r.r. 1-2, pag. 30-34.
69. Gottfried Habenicht. Fenomenul reelaborării unui text folcloric “epic”. în: “Revista de Folclor,”anul VIII (1963) nr. 3-4, pag.74.
70. Variantele informatoarei în număr de 10:
71. Gh.Vrabie. Eposul..., pag. 7
72. Idem. pag.7.
73. Ion Taloș. Studiul citat, pag. 43.
74. Idem, pag.47.
75. Idem, pag.47.
76. Ov. Papadima. O viziune românească a lumii, București, 1941, pag.89.
77. D. Pop. Obiceiuri agrare în tradiția populară românească. Cluj-Napoca, 1988.
78. A.Fochi. Cântecul..., pag.71.
79. Gh.Vrabie. Eposul..., pag.273.
80. D.Truță. Motivul arborilor îmbrățișați. în: “Revista de Etnografie și Folclor”, tomul 81, nr.5, 1972, pag. 394.
82. A se vedea cele două ediții critice:
 1. Poezii populare ale românilor, culese și întocmite de V.Alecsandri, ediție îngrijită, studiu introductiv. Note. Variante de Gh.Vrabie, Ed. Pt. Literatură, București, 1965, pag.116-119;
 - 2.V.Alecsandri: Poezii populare ale românilor. Ed. îngrijită de D.Murărașu, Ed. Minerva, București, 1971, pag. 21-22.
81. A.Fochi. Cântecul... , pag. 238.
82. A.Fochi.Cântecul..., pag. 198.
83. Gh.Vrabie. Balada. . . , pag.446-447.

84. S. Cârstean. Balada în folclorul Moldovei de nord, București, 1984, pag. 118.
85. A.Fochi. Cântecul..., pag. 137.
86. În "Familia" nr. 26 din 1887, pag. 306 ,culegător Ștefan Buzilă din Poiana Ilvei.
87. G.Vrabie. Din estetica poeziei populare române. București, 1990, pag.28.
88. Idem, pag.61.
89. A.Fochi.Cântecul..., pag. 173.
90. Idem, pag. 201.
91. Al.I.Amzaulescu. Balada familială. Tipologie și corpus de texte poetice. București, 1983, pag.66.
92. Idem pag. 68.
93. Idem pag. 71
94. Gh. Vrabie. Eposul..., pag. 301.
95. A.Fochi. Cântecul. . . ,pag. 75.
96. Idem, pag.75.
97. M. Pompiliu. Literatură și limbă populară. Ed. îngrijită și studiu introductiv de V.Netea, Ed. pentru Literatură, București, 1967, pag.70-72.
98. Poezii populare din Câmpie, publicate după un manuscris inedit de V. Florea, Ed. Codrean, Bistrița, 1996, pag. 144-145.
99. A.Fochi. Cântecul...,pag. 17.
100. Idem, pag. 211.
101. Al.I.Amzaulescu. Balada familială. , pag. 97-98.
102. Idem pag. 100.
103. A.Fochi. Cântecul..., pag.213.
104. I. P. Reteganul.Trandafiri și viorele. Gherla, 1891, pag.30.

Prestigiul social în arhitectura contemporană din Oaș *

Alina Creangă — Astaloș și Liuba Horvat
muzeografe, Satu-Mare

* I *

Studiul de față are intenția de a propune analizei o temă antropologică actuală, urmărind un fenomen socio-economic complex care are loc în ultimii 20-30 de ani în satele din Țara Oașului, fenomen ce produce modificări vizibile în primul rând la nivelul arhitecturii oșenești. Încercăm să înțelegem cauzele, efectele și modalitățile de realizare ale acestei schimbări - de la arhitectura veche, cu o tipologie unitară, la monumentalitatea caselor noi (facem abstracție aici de arhitectura religioasă, deși se încadrează problemei), abordând o manieră de "lectură în palimpsest", care dezvăluie faptul că principalii factori motori ai acestei mutații sunt: cel economic și cel de prestigiu social. *Factorul economic* constă în așa-zisul proces al "migrației muncii", care, în Oaș, s-a manifestat încă din a doua jumătate a perioadei comuniste: 90 % din bărbații apti de muncă erau plecați, sezonier, în țară, pentru efectuarea de munci periculoase și bine plătite. Astfel, s-au produs modificări esențiale în organizarea activităților gospodărești și în sistemul de producție. După 1989, fenomenul "migrației muncii" s-a amplificat, bărbații plecând la muncă în străinătate. Veniturile, obținute mai mult sau mai puțin legal, au permis ridicarea nivelului de trai în zonă, fiind investite în primul rând în noile case - palat, construcții monumentale cu planimetrie complexă, pe 2-3 nivele, cu lifturi interioare, piscine și materiale scumpe (marmură, faianță, gresie, termopan), cu un decor exterior extravagant și cu un interior mobilat modern. Cel de-al doilea factor motor al acestei schimbări este interdependent cu cel economic, motivând atât ținta investițiilor (casa-palat), cât și monumentalitatea acestor noi construcții. Spre deosebire de aspectul economic, *prestigiul social* prezintă un mod de funcționare încă tradițional și o schemă mentalitară arhaică.

Scopul acestei lucrări este înțelegerea modului în care s-a produs mutația în discuție, cu schimbările de formă sau de fond, cu ceea ce s-a păstrat

* Vezi planșele

sau nu din mecanismele socio- economice complexe care reglementau o comunitate rurală până nu demult “tradițională”.

Pentru înțelegerea și explicarea unui asemenea fenomen socio-economic complex, considerăm că noțiunile și conceptele teoretice care stau la baza abordării lui trebuie să fie în primul rând din *domeniul antropologiei socio-culturale*. În acest sens, vom privi arhitectura ca un complex de fenomene: sociale, economice și simbolice, în mod obligatoriu interdependente în cadrul oricărei comunități rurale. Astfel, arhitectura este creatoare de spațiu și de relații spațiale, este o formă de expresie în mod fundamental socială, ... „o conștiință socială a spațiului.”¹

Actul de spațializare a normelor de structurare socială și a sistemului de producție este unul cu o lungă evoluție în timp, în Oaș observându-se o mutație fundamentală și rapidă în ultimele trei decenii, cu un resort economic mai ales (economia centralizată și cea de tranziție spre economia de piață- după ‘89).

Pornind de la ideea că “spațiul arhitectural dezvăluie o viziune asupra lumii și a poziției omului în această lume”², modificările arhitecturii actuale din satele oșenești reflectă o schimbare esențială a raporturilor dintre individ și spațiul supus umanizării. Instituția pe care o reprezintă spațiul arhitectural într-un mediu rural este polivalentă, fiind caracterizată de mai multe aspecte: economic, simbolic, social, în această ultimă categorie încadrându-se mai mulți factori. Cel mai important îl constituie *prestigiul social*.

Acest concept nu are o definiție exactă în antropologie.³ Considerat principiu de structurare social, este în același timp un factor motor al proceselor integrate așa-zisei “economii de schimb.”⁴ Teoretizată de Malinowski și de Marcel Mauss, economia de schimb (sau parțial echivalentă, cea de prestigiu) este principala funcție de relaționare socială în cadrul unui grup social, manifestată ca prestație de servicii între grupuri sau persoane, această formă de economie socială are diferite modalități de concretizare: sisteme de prestări totale (precum în societatea medievală mai ales și într-un anume sens, chiar și în colectivizarea comunistă) sau parțiale (competiție, lupta pentru prestigiu și influență). Economia de schimb se leagă în mod strâns de raporturile sociale⁵ (rudenie, vecinătate), având la bază o reciprocitate echilibrată, care presupune o solidaritate intermediară și o distanță socială medie între parteneri, produsele schimbate având o valoare echivalentă. În Oaș, *această reciprocitate este o condiție sine-qua-non a*

alianțelor matrimoniale. Dacă mai de mult suportul material al reciprocității era pământul și vitele, ca elemente esențiale ale zestrei, astăzi acest suport este casa-palat, căsătoriile neținând seama de prestigiul individual al tinerilor, cât de casa în care locuiesc până la actul matrimonial. *Cu alte cuvinte, înrudirile prin căsătorie nu se mai fac între terenuri cu valoare echivalentă, ci între "case" asemănătoare.*

Astfel, se impune definirea unui alt concept esențial, acela de *locuință*⁶ în mod necesar privită în diacronie, în cazul de față în ultimii 300 de ani. "Micromediul construit ca adăpost pentru oameni"⁷, locuința și forma în care ea apare într-o anumită zonă este rezultatul unei pluralități de factori (pedologici, climaterici, istorici, economici, sociali, simbolici etc.), ordonați și ierarhizați de fiecare societate în parte, după modalități proprii. În ceea ce privește locuința din Țara Oașului, factorii pedologici au avut un rol important, deoarece au determinat însăși structurarea spațiului comunitar: sat risipit de deal, cu mari spații în jurul gospodăriilor și cu delimitări mai puțin exacte ale proprietății. În ultimele trei decenii, delimitarea proprietății este bine definită. Această schimbare se datorează stabilirii unui alt raport între spațiul individual și cel comunitar.

Un alt factor important în structurarea spațiului locativ este cel economic. În primul rând, se pune problema sistemului de producție care determină organizarea gospodăriei, poziția locuinței și a dependențelor acesteia, natura, dotările clădirilor specializate, statutul lor (privat sau comun), "locuința fiind, în același timp, instrument de producție și spațiu de consum al bunurilor produse."⁸ Acest aspect este valabil pentru locuința tradițională, astăzi caracterul economiei în satul oșenesc nu mai este unul închis, raportul dintre bunurile produse și cele consumate fiind cu totul altul.

Un alt factor este cel social, modalitățile de ocupare a clădirii fiind strâns legate de structura grupului domestic. Modurile de a concepe și de a locui spațiul de rezidență trebuie raportate și la categoriile "public / privat, interior / exterior, închis / deschis."⁹ La casa veche, prevalează o concepție "celulară" în structurare, majoritatea activităților desfășurându-se în spații comune. Această concepție funcționează încă, în parte, și la casa-palat, fiecare parte componentă a grupului domestic tinzând spre o individualizare a propriului spațiu.

Alți factori care determină organizarea locuinței sunt: cel simbolic și cel estetic, ultimul susținând în mod deosebit prestigiul social, cu precizarea că este evidentă modificarea de accent de la interior spre exteriorul locuinței.

* II *

Având la bază aceste considerații teoretice, în continuare vom încerca să prezentăm și să analizăm fenomenul socio-economic propus inițial discuției, urmărindu-l în principalele lui etape de evoluție: structura și modul de funcționare a gospodăriei tradiționale (luând ca exemplu o locuință tipică de acum 300 de ani din Călinești-Oaș), tipul intermediar și cel actual (casele - palat care au modificat în proporție de 80% aspectul satelor oșenești).

1. Gospodăria tradițională din Țara Oașului.

Datorita factorilor pedologici și raportului dintre locuință și sistemul funciar (casa fiind situată în centrul celui mai mare teren în proprietate din vatra satului), caracteristică satului oșenesc de tip risipit este lipsa unei certe individualizări a gospodăriilor, ceea ce reflectă, parțial, o viață socială subordonată sistemului comunitar. În modul tradițional de viață, agricultura și creșterea animalelor reprezentau baza sistemului de producție și a economiei de tip închis (sau autarhice, după studiile clasice). Folosirea în comun a resurselor gospodărești și constituirea pășunilor și a ariilor de treierat ca proprietăți publice reprezintă cel puțin două elemente care susțin relații sociale deschise. Raporturile de rudenie (de filiație sau alianță) și raporturile de vecinătate aveau un rol important în desfășurarea în comun a muncilor agricole, a diferitelor obiceiuri din ciclul familial (naștere, nuntă, înmormântare) sau de peste an (clăcile de vară, toamnă). Mai mult, aceste relații sunt obligatorii realizării unor fenomene încadrabile economiei de schimb (de prestigiu).

Gospodăria tradițională oșenească formează o unitate definitivă și neextensibilă, structurarea acestui spațiu fiind constantă în timp, direct proporțională cu organizarea activităților de producție din cadrul ei. Astfel, grupul domestic este format, în general, din două grupuri familiale care folosesc în comun anexele gospodărești, produc și consumă împreună produse, doar casa prezentând o împărțire care marchează co-existența a două unități familiale.

Spre deosebire de gospodăria din zona Codru și de cea din Câmpia sătmăreană a Someșului, în care șura (după modelul șvăbesc) reprezintă

principala construcție, deseori monumentală, cu un rol fundamental în economia de prestigiu, în gospodăriile oșenești casa și șura au dimensiuni aproximativ egale, din punctul de vedere al afișării prestigiului social casa fiind importantul element.

Pentru prezentarea casei vechi oșenești am ales una din cele mai vechi construcții tipice încă existente, o casă cu o vechime de 275 de ani din Călinești-Qaş.¹⁰ Împrejmuirea este aproape inexistentă, deși terenul pe care este amplasată construcția este de formă dreptunghiulară și marcată prin brazde înalte (mejde). Temelia casei este din piatră de râu cu talpă din grinzi de stejar, cu o elevație de 20/50 cm. Pereții sunt din bârne rotunde de stejar, cioplite, așezate orizontal (blockbau), îmbinate în cheutori de tip “căuc”. Acoperișul are șarpantă în patru ape, reprezintă 2/3 din înălțimea casei, învelitoarea fiind din “jupi” de secară.

Planimetria: casa are intrare asimetrică, prin tindă, cu prispă parțială (în fața tinzii și a cămării); planul prezintă 3 încăperi: camera de locuit, tinda caldă și cămara, intrarea în camera de locuit și în cămară făcându-se din tindă. Elementele de decor se întâlnesc atât în exterior, cât și interior. Stâlpii târnașului și ancadramentul de geam sunt ornamentați cu motive geometrice (linii circulare și rozete, motivul funiei etc.), realizate prin crestare în lemn.

Structurarea și decorul interiorului sunt tradiționale¹¹. Structura orizontală este tipică, încadrându-se casei “cu lavițele dispuse în unghi”¹². În colțul opus cuptorului, între ferestre, se află următoarele piese de mobilier: laviță sprijinită pe butuci, lădoi și masă. În continuarea cuptorului, pe peretele longitudinal din spatele casei, se află un pat, celălalt pat (în cazul în care există) fiind așezat în spatele ușii. În fața cuptorului, la capătul patului, își are locul lada de zestre, ornamentată cu motive geometrice, prin horjare. O piesă de mobilier importantă este podișorul, lângă cuptor, în dreptul ușii, având un decor amplu. Structura verticală se compune din trei registre orizontale, primul și cel mai important constituindu-l mobilierul, al doilea fiind cel al textilelor: “șterguri de prins în cui”, cergi din cânepă, iar pe rudă, în colțul opus ușii, “rudare” și “lepedee”. Ultimul registru, sub plafonul de grinzi, este cel al icoanelor și blidelor, icoanele pe sticlă fiind înlocuite în timp cu cele pe hârtie, iar blidele de Vama cu cele de Hollóháza. Sistemul de încălzit și iluminat ocupă aproape 1/3 din cameră, în colțul format de peretele median și cel longitudinal din spatele casei, intrând cu unul din pereți în tindă. Cel mai des întâlnit sistem de încălzire este “vatra cu căhăli” (cähle), cu un

postament de piatră lipit cu lut și coș din cahle (uneori lipit) și cuptor. Deasupra vetrei se afla o poliță de piatră dăltuită, cu ornamente geometrice. Centrul de greutate al decorului interior este colțul opus intrării în cameră, cu patul și ruda de deasupra lui. Deși, la prima vedere, pare dominantă funcția estetică a textilelor expuse în acest colț, considerăm la fel de important rolul pe care îl au în prestigiul social al femeii care le-a lucrat. Unul din atributele individuale esențiale pe care o fată sau o nevestă trebuie să le aibă, în comunitatea tradițională, este "hârnicia", concretizată mai ales în calitatea și cantitatea textilelor lucrate de ea. Ca urmare, lada de zestre era absolut prezentă în toate schimburile matrimoniale, în special când fata "mergea de noră". Zestrea pe care o primeau tinerii se stabilea la logodnă, cu câteva luni înainte de căsătorie. În Oaș, logodna poartă numele de "știmb", reprezentând momentul în care se făcea cererea în căsătorie, dar mai ales când se "schimbau" bunurile în vederea viitoarei alianțe matrimoniale. Acest "știmb" avea o legătură evidentă cu sistemul de moștenire a averii: pământul și vitele erau împărțite la căsătorie tuturor copiilor, în mod aproximativ egal, și la fete, și la feciori. Casa rămânea proprietatea ultimului născut, după moartea părinților, ultimogenitura obligându-se la întreținerea acestora. Astfel, grupul domestic era în mod constant format din două familii, "tineri" și "bătrâni". În mod inevitabil, casa era împărțită funcțional pentru activitățile ambelor familii. În casa veche tipică, tinda caldă era locul de dormit al bătrânilor, în timp ce camera rămânea tinerilor. În cazul în care, mai târziu, tinda era rece și folosită ca loc de depozitare a unor unelte sau alimente, în camera unică apare patul cu baldachin sau "cu bortă" (numit, mai exact, "futelniță"), rezervat tinerei perechi. Baldachinul era format din "lepedee" frumos țesute, cu mai multe rânduri de perne în partea superioară, care constituiau zestrea cu care a venit nora în casă sau textilele lucrate de tânăra nevestă. Ruda existentă anterior deasupra patului era apanajul femeii mai în vârstă, în mod evident existând o competitivitate între cele două femei. În cazul planului de casă cu două camere (vezi post., tipul evolutiv intermediar), "casa mare", sau "casa frumoasă", era dată tinerilor. Structurarea spațiului locativ pe vârste prezintă diferite situații particulare, dar ca o regulă generală poate fi considerată o anumită retragere a cuplului în vârstă în fața celui tânăr, mai ales în ceea ce privește prestigiul social. Dacă ruda sau patul "cu bortă" sunt apanajul femeilor, colțul dintre ferestre este rezervat prestigiului social masculin. Deasupra mesei, la grindă, olurile de nănaș marchează statutul social al stăpânului casei: cu cât sunt mai

multe, cu atât este “mai gazdă”, pentru că numai gazdele și “bocotanii” erau chemați de nănași. Instituția nășitului era în strânsă legătură cu statutul social al indivizilor în comunitate. Gazda era cel care avea mai multe terenuri în proprietate, multe vite și o femeie muncitoare, o casă împodobită cu cât mai multe textile decorative, icoane și blide. Așadar, în gospodăria veche doar casa prezenta o concepție unitară, pe grupuri familiale, restul construcțiilor și activităților având la bază o concepție “celulară”, cele două familii folosind-o în comun. Bărbații din grupul domestic munceau împreună, autoritatea revenind, în mod teoretic, celui mai în vârstă, dar practic celui mai tânăr, după căsătorie și mai ales după nașterea copiilor.

2. Tipul evolutiv “intermediar” al gospodăriei oșenești

În timp, această concepție celulară., care stă la baza structurării spațiului gospodăresc tradițional se modifică înspre una unitară. În ultimul secol, datorită evoluției economice mai rapide, gospodăriile din Oaș nu mai sunt definite și neextensibile. Planimetria caselor este complexă, în timp ce șurilor li se adaugă așa-zisa bucatărie de vară. În acest tip evolutiv intermediar se pot încadra și casele cu planimetrie impusă de stat din perioada comunistă, foarte asemănătoare, urmărindu-se conceptul ideologic al “echității sociale”. Bineînțeles, această echitate a fost subminată chiar în perioada respectivă, în diverse moduri, iar după ce această planimetrie nu a mai fost impusă, a căzut de la sine. Caracteristica acestui tip intermediar este apariția foișorului și a una sau două camere în plus la casa veche. Mărimea și împărțirea spațiului de locuit și de dormit sunt strâns raportate tendinței modificării structurii grupului domestic și delimitării mai ferme a celor două familii care produc și consumă împreună. De multe ori, bucatăria de vară rămâne spațiul bătrânilor, iar în cazul în care are mai multe compartimente devine spațiul de locuit al ambelor familii, casa propriu-zisă rămânând doar cu funcție de “casă frumoasă”, de susținere a prestigiului social. Anexele gospodărești prezintă în continuare o concepție celulară.

Aspectul exterior al caselor se modifică și el datorită noilor tehnici și materiale de construcție provenite din mediul urban. Organizarea interiorului este însă una tradițională, cu inovațiile inevitabile (șterguri, blide, icoane, fotografii de familie, alături de mobilier modern). În timp, dimensiunile și importanța șurii au fost reduse, clădirea cea mai importantă

find casa. Acest fapt putea fi remarcat prin planul complex al casei cu un singur nivel și o fațadă bogat decorată, viața cotidiană desfășurându-se mai ales în locuința de vară. În această etapă, prestigiul social începe să fie susținut de câștiguri bănești, pământul și animalele își pierd din importanță în mare parte datorită colectivizării și industrializării. Considerăm că, în această perioadă, principala mutație este una de economie socială, datorită modificării de atitudine față de proprietate, indusă de ideologia comunistă, alături de o tendință spre “atomizare” a grupului social care ocupă o gospodărie.

3. Casa-palat și modificările structurale, formale și funcționale ale gospodăriei oșenești în ultimele trei decenii

În ultimele trei decenii, apariția caselor-palat, rezultat al fenomenului “migrației muncii” promovat de autoritățile comuniste, marchează o schimbare rapidă a nivelului de trai, a structurii sociale și a mentalității omului din satele oșenești. Interesant este că acest fenomen al migrării forței masculine de muncă de la sat la oraș sau înspre alte regiuni ale țării (în comunism) și în străinătate (postcomunism) nu are aceleași consecințe în satele din zonele etnografice învecinate, probabil datorită modului diferit de funcționare a “mecanismelor” economiei de prestigiu în aceste zone, dar mai ales următorului fapt: migrația muncii în comunitățile rurale din Codru sau din Câmpie implică atât bărbați, cât și femei, familii tinere în întregime sau potențiale familii, punctul de atracție al forței de muncă fiind centrele urbane din imediata vecinătate, mulți dintre cei plecați stabilindu-se în orașe, veniturile nefiind investite în mediul rural de proveniență. În Oaș, forța de muncă care migrează este cea masculină, migrația este una în majoritate sezonieră și spre zone mai îndepărtate, la “munci periculoase” bine plătite, veniturile mari obținute fiind investite în mediul de proveniență. Chiar dacă nu este singular în țară, fenomenul apariției caselor-palat este astăzi un element constitutiv al identității comunitare oșenești, cu alte cuvinte al “oșăniei”, în raport cu zonele învecinate. Coexistența casei vechi și a casei noi în spațiul aceleiași gospodării este un aspect specific fazei de început a apariției “caselor-palat”, casa veche devenind construcție anexă (câniara pentru depozitarea alimentelor). Casele noi, executate în tehnici de construcție și cu materiale moderne, au de la 8 la 30 de încăperi (în cazuri excepționale peste 50), în majoritatea cazurilor păstrându-se și casa veche, și casa nouă. Într-o fază inițială, observabilă și astăzi, doar casa veche era locuită efectiv,

cea nouă preluând funcția estetică și de prestigiu a “casei din față”. Chiar și astăzi, dintre încăperile noii construcții sunt folosite maximum două, celelalte fiind “de ochii lumii”, suport incontestabil al statutului privilegiat în cadrul comunității și condiție de bază a alianțelor matrimoniale. În mod sigur, și acum 50 de ani sau mai mult, spațiul de locuit a reprezentat un element coercitiv fundamental în ceea ce privește relațiile sociale, în special cele de înrudire prin alianță matrimonială. Dacă zestrea fetei, expusă în casa frumoasă, era o condiție absolut necesară încheierii unei căsătorii, astăzi aspectul care impune crearea unor astfel de relații de înrudire este *monumentalitatea exteriorului*, în Oaș căsătoriile făcându-se pe baza unei reciprocități echilibrate, ceea ce presupune ca între familiile în cauză produsele schimbate (zestrea) să fie echivalente. Cu alte cuvinte, casa nouă intră în circuitul unei economii de schimb de tip tradițional, nemodificându-se vechile ei mecanisme de funcționare.

Suportul prestigiului social a suferit așadar, în mod evident, un transfer de la interior spre exterior. Casele noi au ca decor specific colonetele, fațada complexă, cu balcoane și turnulețe, cu împrejmuirea bine definită, caracterizată de un decor somptuos, fapt care marchează schimbarea raportului individ-comunitate.

În privința celorlalte construcții, majoritatea caselor noi au anexe gospodărești alipite (sub un singur acoperiș), ceea ce indică o schimbare majoră în mentalitatea comunităților din Oaș, referitoare în primul rând la sistemul de producție. Apar anexe noi, garaje, baruri, săli de biliard etc., șura sau alte anexe tradiționale fiind de multe ori înlocuite de aceste construcții adaptate la sistemul modern de producție din perioada postdecembristă.

Dacă în privința mecanismelor sociale de ierarhizare în funcție de prestigiul social sau colectiv nu au avut loc mutări esențiale de mentalitate, de fond, ci doar de formă (s-a schimbat suportul prestigiului, de ex. de la vite la bani, de la interior spre exterior), în ceea ce privește sistemul de producție s-a produs o bulversare a modului tradițional de funcționare. *Grupul domestic tinde să fie format dintr-o singură unitate familială, factorul activ în muncile gospodărești avându-l aproape în totalitate femeia*. Bărbatul pleacă “la lucru” pe perioade mari, femeia fiind obligată să preia și sarcinile lui gospodărești. Familia formată din tinerii căsătoriți are, în mare parte, propria gospodărie, nou construită, bătrânii fiind eventual tolerați în acest spațiu. Ce se va întâmpla în următorii 10-20 de ani cu noile familii, cum va fi

împărțită averea și cum se va constitui zestrea în cazul în care tatăl nu va (mai) putea construi case pentru toți copiii (cum se întâmplă astăzi), dacă grupul domestic va reveni la vechea structură sau nu, rămâne un aspect interesant de urmărit al acestui fenomen socio- economic.

O ultimă considerație vis-a-vis de arhitectura actuală din Oaș trebuie notată: *casa- palat constituie un element fundamental al identității oșenești actuale*. Cu câteva decenii în urmă, elementele identitare ale etosului oșenesc erau cu totul altele (vendetta sau “cuțătarea”- răzbunări individuale în afara unui cadru legal, danțurile și țâpurițurile etc.). În alte sate din regiunea Sătmăruului, astăzi, spațiul “civilizat” de un oșan se particularizează prin grandioasa casă nouă. La ora actuală, imaginea oșanului este inevitabil asociată acestui tip de casa, care depășește cu mult o funcție pragmatică.

Așadar, *elementul de identitate care indică apartenența la cea ce este cunoscut în zonă sub numele de “oșănie” este casa- palat, cu un rol evident de susținere și amplificare a unui statut social privilegiat*. Astfel, în toată Țara Oașului și în împrejurimi, oșanu’ nu-i oșan dacă nu oferă lumii privesăta grandioasă a unei astfel de case, fenomenul luând proporții generalizante.

* III *

Abordarea de față nu are pretenția de exhaustivitate vis-a-vis de problema supusă discuției științifice. Totuși, în opinia noastră, sunt pertinente următoarele concluzii:

- Modificarea rapidă și “deviantă” a arhitecturii oșenești în a doua jumătate a secolului XX este rezultatul fenomenului “migrației muncii”, început în perioada comunistă și continuat după căderea regimului totalitar sub alte forme, cu contextele locale particularizante.

- Apariția caselor- palat, considerată în diacronia arhitecturii oșenești (trei etape ipotetice de dezvoltare, până în prezent), marchează o mutație fundamentală în comunitățile rurale din zonă, din punctul de vedere al atitudinii față de proprietate, al sistemului de producție și de moștenire, al structurării spațiului gospodăresc și al organizării activităților în cadrul grupului domestic.

- Mutațiile de fond țin de aspectul socio-economic, mecanismele mentalitare ale economiei de prestigiu nu se schimbă esențial: alianțele matrimoniale se fac în același mod tradițional, cu precizarea că suportul

material al prestigiului social cunoaște modificări de accent.

• Casa -palat este un element de bază al identității “oșenești” actuale în raport cu zonele etnografice învecinate, în contextul în care fenomenul se generalizează.

NOTE:

¹ G.Antongini, T. Stipini. Arhitectură. în: Dicționar de etnologie și antropologie (D.E.A.), Polirom, Iași, 1999, p.78.

² Ibidem

³ G. Lenclud, M. Mauss, Prestigiu. în D.E.A., p.549.

⁴ L.Racine, Schimb, în D.E.A., p.607; Marcel Mauss, Eseu despre dar, Polirom, Iași, 1997; Marcel Mauss, Henri Hubert, Eseu despre natura și funcția sacrificiului, Polirom, Iași, 1997.

⁵ Coupet-Rougier, Alianță; F. Heritier-Augé, Familie G. Lenclud. Organizare socială ; P.Bonte, Relații parentale, în D.E.A., p. 487, p.510 sqq, p. 43, p.243 sq; Achim Miha. Antropologie culturală, Napoca Star, Cluj, 2000, p. 295-358; A.R. Radcliffe- Brown. Structură și funcție în societatea primitivă. Polirom, Iași, 2000 și alte lucrări în domeniu.

⁶ C. Bromberger, Locuință în D.E.A p.387 sqq; Radu R. Patrulius. Locuința în timp și spațiu. Ed. Tehnică, București. 1975

⁷ D.E.A., p.387

⁸ Idem, p.388

⁹ Idem, p.389

¹⁰ vezi lucrările de specialitate despre arhitectura lemnului în România, indicate în lista bibliografică finală

¹¹ Georgeta Stoica. Arhitectura interiorului locuinței țărănești. Ed. Muzeului din Râmnicu Vâlcea, 1974, p.99 sqq.

¹² Ibidem

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

- Radcliffe - Brown, A.R.. Structură și funcție în societatea primitivă. Polirom, Iași, 2000
- Capesius, Roswith. Mobilierul țărănesc românesc. Dația, Cluj, 1974
- - Il -, Dicționar de etnologie și antropologie. Polirom, Iași, 1999
- Giurescu, C.Dinu; Pănoiu, Andrei. Feronerie veche românească. Meridiane, București, 1967
- Irimie, Cornel; Necula, Marcela. Arta țărănească a lemnului, Meridiane, București, 1983
- Mauss, Marcel. Eseu despre dar. Polirom, Iași, 1997
- Mauss, Marcel; Hubert, Henri. Eseu despre natura și funcția sacrificiului. Polirom, Iași, 1997
- Miha, Achim. Antropologie culturală. Ed. Napoca Star, Cluj, 2000
- Patrulius, R.Radu. Locuinta în timp și spațiu. Ed. Tehnică, București, 1975
- Pănoiu, Andrei. Din arhitectura lemnului în România, Ed.Tehnică, București, 1977
- Petrescu, Paul. Motive decorative celebre (contribuții la studiul ornamenticii românești), Meridiane, București, 1971
- Smeu, Grigore. Repere estetice în satul românesc. Meridiane, București, 1971
- Stoica, Georgeta. Arhitectura interiorului locuinței țărănești. Ed. Muzeului din Râmnicu Vâlcea, 1974

Pietre de hotar - semne și simboluri *

Ion Radu Nistor, muzeograf-Năsăud

Constanța preocupărilor contemporane pentru redescoperirea unor elemente tradiționale ale culturii populare cu emisia de semne și de simboluri într-un stadiu avansat de explozie informatică, acoperă în parte cercetările de adâncime. Dincolo de arealul de realități arhicunoscute, semnele și simbolurile se instituie ca elemente întemeietoare în substraturile de viață milenară, mesaje autentice și de durată ale unor fenomene petrecute în timp. Înțelesurile în adâncime ale semnelor și simbolurilor din cultura populară creează un sistem propriu de referințe a lor și nu numai a lor, dezvoltând o mare putere de cuprindere a lumii pământene și a celei de dincolo de noi. Mai toate preocupările, studiile și cercetările, privind semnele și simbolurile din creația populară au parcă un aer vetust, de multe ori neconvingător și greu de îngurgitat. Dar asta doar la prima vedere!

Cutul pentru piatră are și astăzi o mare arie de răspândire în lumea satului românesc, el regăsindu-se, practic, pe întreg teritoriul locuit de români. Astfel, și astăzi întâlnim pietre, la vedere, prin grădini și curți, la capete de scări, lângă fântâni, la margine de drumuri, la stâlpii porților, pe platourile fostelor vetre sătești etc. Acestea sunt, la urma urmei, tot felul de pietre, de dimensiuni și forme diferite. Marea lor majoritate sunt așezate fără o intervenție sau schimbare a formei lor naturale, meșterul ori simplul sătean intervenind foarte puțin în scop practic, doar prin câteva incizii pentru semnul crucii și al troiței care aduce de multe ori imaginea figurii umane.

Observând și analizând dimensiunile și formele variate ale acestor pietre, reiese că acestea primesc numeroase denumiri ce izvorăsc dintr-o asemuire ce stă la îndemâna imaginației bogate a săteanului. Totodată, observăm că pietrele așezate în incinta bisericilor, la stâlpii porților de la ogradă și la căpătâiul unor persoane, nu îmbracă aspecte grotești. Printre aceste pietre întâlnim frecvent o mare diversitate de reprezentări de animale reale sau fantastice, păsări, personaje din basme și legende, precum și tipuri

* Vezi planșele

umane în diferite ipostaze ale vieții. Cu certitudine, se poate afirma că în cultura populară românească s-a creat *un adevărat cult al pietrei*, întâlnit în aproape toate sferele vieții sociale. Ea, piatra, fiind trainică și la îndemână, a fost așezată ca simbol pentru multe din manifestările de viață ale locuitorului de la sat. Țăranul nostru a văzut în aceste pietre, o paletă variată de imagini pe care le-a îmbinat cu iscusință cu utilul existenței sale.

Povestea pietrei pătrunde și ne duce cu gândul și imaginația în cele mai îndepărtate timpuri ale existenței pe aceste plaiuri. Cultul pietrei dăinuie la noi chiar și în condițiile vieții moderne. Istoricul N. Densușianu afirma (interpretând certe izvoare istorice) că, "...pelasgii, vechii locuitori care populau de pe la începutul neoliticului spațiul carpato-dunărean aveau un deosebit cult, o adevărată adorație, pentru pietre. Peste pelasgi s-au suprapus tracii ca strat etnic. Aceștia, sigur, au preluat și au practicat acest cult, devenind –cu circa 3000 de ani î.Ch. –poporul dolmenelor, menhirelor și al megalitilor carpatici". De fapt, istoria consemnează aceste aspecte și chiar îi confundă pe traci cu vechii pelasgi, sub denumirile de belasgi sau balasgi, apoi celasgi sau volasgi, de unde, ulterior, se pare că s-a ajuns la volahi sau valahi.

Piatra privită ca simbol, alături de multe alte elemente creatoare ale culturii populare, generează un fenomen complex. *Piatra este un indice concludent al existenței și perenității fiind folosită cu gândul și fapta spre veșnicie*. Totodată, investigațiile și cercetările de teren scot în evidență faptul că piatra, privită din punctul de vedere a situației materiale a țăranului, este un indiciu cert al bunăstării și belșugului, al nivelului material și cultural. Investigațiile noastre făcute într-o serie de localități ale zonei Năsăudului, corelate cu cercetările și studiile asupra pietrelor, ne duc la anumite certitudini dar și la unele presupuneri. Certitudine :piatra, în primul rând, este o creație a naturii. Presupunere: piatra este de multe ori o creație a întâmplării. Așa stând lucrurile, putem presupune că piatra a fost și continuă să fie unul dintre simbolurile plămuirilor dumnezeiești. Numim aici natură întâmplarea și intervenția omului asupra pietrei, ca puteri ascunse și asumate de sătean, de cele mai multe ori prin subconștient și prin tradiție. "Așa am moștenit noi din moși și moși, să punem sămn de piatră, să rămâie după noi măcar atâta" (inf. : Mihai Butaci, 96 ani, Salva).

Atunci când săteanul folosește conștient piatra pentru a o pune ca semn, o face fără a elimina ceea ce este transmis prin subconștient sau tradiție; o

face pentru că este convins că piatra este un material durabil ("...dacă punem semn de piatră avem siguranța că rămâne și la alții de după noi"- inf. Saveta Onigoaie, 90 ani, Năsăud; Gavrilaş Pamfil, 84 ani, Suplai), indiferent unde este folosită ca simbol și utilitate practică, astfel: la mormânt, la poartă, la hotar, la treptele prispelor, la biserică.

Credem că nu este lipsit de interes să subliniem faptul că unele cercetări de teren relevă că, într-adevăr, utilul (în folosința pietrei) este foarte puternic ancorat în mit și, de ce nu, în magie și superstiții. Această afirmație este susținută și de faptul că fantezia folclorică și ritualurile magice din zonă au creat un nesfârșit rând de manifestări ocazionate de obiceiurile tradiționale: naștere, nuntă, moarte, obiceiuri religioase, obiceiuri agrare, ocupații tradiționale, creații folclorice, troițe la răspântii de drumuri și între sate, ori unde s-au petrecut evenimente importante de-a lungul istoriei comunității sătești respective.

Întâlnim des în zonă și în spusele bătrânilor din sate ideea că piatra îl apără pe om de demoni, făcându-l invulnerabil, la adăpostul sau în preajma ei, punând diavoli pe fugă. Ideea este cu atât mai plauzibilă dacă, prin intervenția omului, pietrei i se dă formă de cruce sau se cioplește semnul crucii în ea. Iată cum aceste pietre dobândesc valoare, simbol al exorcismului. Chiar însemnată numai crucea pe piatră, se crede că prin ea se îndepărtează de la casă (sau de la locul unde este amplasată) diavolul. După moarte, acolo unde este amplasată o piatră cu semnul crucii " nu poate nimeni a se duce acolo cu gând dușmănos, ori rău" (inf. Rusu Ioan-78 ani, Suplai; Mihai Pașcu-96 ani, Salva), locul este ferit de duhuri rele. Prin piatra cu semnul crucii se zice că sufletul răposatului este alături de cei rămași în viață.

Sigur că subiectul descris aici presupune alte numeroase aprofundări în domeniu. S-ar putea ca scepticii să conteste rolul pietrei și al simbolisticii sale. Oricum, cercetările efectuate și studiile consultate ne dau o oarecare certitudine în a susține că piatra, fie ea folosită fără intervenție (naturală), fie cu intervenții mai mult sau mai puțin iscusite, s-a ridicat la rang de simbol și subiect de utilitate, artă, adorație, magie într-o hieroglifă a divinității.

În sprijinul afirmațiilor noastre stă și faptul că, în zona Năsăudului, prin chiar funcțiile sale, piatra de hotar a dobândit o perspectivă majoră, polivalentă. Afirmăm aceasta prin faptul că aici se conservă încă numeroase elemente de permanență antropogeografică, antropologică și etnografică. Toate acestea sunt subliniate prin toponimia specifică traiului, prin tipul de

om și printr-o unitate spirituală destul de distinctă. Țara Năsăudului a întreținut și cultivat o psihologie și o viață etnoculturală specifice, cu manifestări și tradiții ce i-au dat o certă personalitate. Acest aspect ni-l relevă și folosința pietrei la hotar cu dublă însemnătate; piatră *de mejdure* și piatră *de căpătâi*. Adăugăm la acestea, mai târziu, aspectul utilitar, acela de a da rezistență stâlpilor de lemn de la porți. Obiceiul de a așeza simbolul de piatră, fie ea simplă, fără intervenții, în legătură cu numeroase preocupări și momente din viață ni-l atestă aceste pietre de hotar, pietre de mejdure a proprietății individuale și comune. Acest context al folosinței pietrei ne pune în postura de a semnală câteva fenomene interesante, petrecute în viața satului din zonă. Aceste practici și fenomene sunt astăzi trecute în sfera miticului, a unor amintiri atât de îndepărtate încât iscă suspiciuni, de multe ori vizibile, privind credibilitatea lor. Deși în cercetările noastre ne-am lovit de acestea, credem că nu este lipsit de interes faptul că am deschis o temă cu rezonanțe oarecum ciudate.

Materialele studiate, cercetările numeroase în teren, relevă că locuitorii din zonă au fost și încă mai sunt preocupați pentru a-și apăra proprietatea. Bătrânul Sidor Nistor din Năsăud, la 96 de ani, ne spunea: “dragule, știu de la moșii mei pe care i-am apucat, că moșia și avutul este mai sfânt decât credința,(!) că de la naștere curge prin tine un simț de proprietate și primul este țăta de la mamă”. Într-o analiză scurtă a acestei informații am putea concluziona că problema are o mare credibilitate. Informatorul Mihai Pașcu din Salva și Ioan Rusu din Suplai ne spun: ”copilul când se naște, nu la multă vreme, nici o jumătate de ceas, umblă după țăță, asta este averea lui”. Iată cum acest simț domină de la început pe toate celelalte, nefăcând aici abstracție de simțul biologic al hranei.

Plecând de aici, iată cum ajungem și la piatră, folosită pentru delimitarea proprietății. A așeza o piatră la capul răpoșailor, folosind-o la delimitarea proprietății înseamnă a câștiga nemurire. Întoarcerea în timp ne semnifică faptul că locuitorii zonei au ridicat “aceste pietre suspicioase”, pe care le zic oamenii “de hotar”, și-n memoria celor căzuți pe câmpurile de bătaie. De fapt Iosif Vulcan în revista “Familia” face câteva referiri la acest aspect al problemei cu precizarea că a fost semnalat în zona Năsăudului. Investigațiile noastre certifică în zonă afirmația de mai sus, ba mai mult, că afirmația este întărită prin materialul faptic găsit în teren. Există în zonă pietre ce poartă pe ele semnul crucii și sunt așezate în câmp, de mejdă. Piatra

primește aici și semnificația strict religioasă: folosirea ei ca apărătoare a proprietății: “loc de a zice o rugăciune pentru cei morți în răpausul lucrului, pentru a ne feri de vremuri grele și pentru a avea rod bun” (inf. Ion Rus, 76 de ani, Parva). “O pietre! Împreună cu cântecele barzilor veți feri de uitare numele meu” (Ossian, *Tempora*).

Este necesar să amintim faptul că, de obicei, aceste pietre le mai întâlnim astăzi în vechile vetre ale așezărilor sătești și care, cu timpul (unele poate odată cu strămutarea satelor), au fost aduse de unii săteni și așezate cât mai aproape de sălașe. Investigațiile făcute pe Valea Sălăuței (Salva, Coșbuc, Telciu și Romuli), pe Valea Țibleșului (Mocod, Zagra, Poenile Zăgrii, Suplai și Aluniș) și în Năsăud ne certifică faptul că pietrele de hotar, așezate cândva în memoria celor căzuți în războaie și cele din vechea vatră a satelor, sau aduse și așezate ulterior la stâlpii porților (de regulă acelea care erau de proporții mai mari), îndeplinesc două roluri. Unul practic, acela de a da stabilitate și trăinicie stâlpilor; al doilea este acela de a apropia memoria celor căzuți cândva departe de satul natal, de casă și ogradă, de urmașii lor. Investigațiile și cercetările noastre cu privire la aceste roluri ale “ straniilor pietre” au surprins un obicei și o datină ce se pierde în negura timpului. Numai unii bătrâni, și aceștia nu au certitudine deplină, afirmă și dau o anumită credibilitate. Cele mai convingătoare informații le avem din comuna Salva și orașul Năsăud, unde am descoperit și un alt aspect. Dacă acea piatră “ de hotar” a fost ridicată pentru o personalitate a comunității (căzută cândva și nu se știe unde), atunci piatra, cu consimțământul colectivității, se putea așeza între sate, pe latura de miazăzi a altarului bisericii, lângă prispă, ca treaptă pe care nu se calcă niciodată, la intrarea în prispă a bisericii, nu în fața balustradelor.

Totodată semnalăm că unele pietre “de hotar” au fost așezate de-a lungul ulițelor mai lăturalnice, pe lângă împrejuririle de la gospodării și grădini, la încrucișări de ulițe, îndeplinind rol de troiță. Datinile și obiceiurile din bătrâni, deși au început din cauze multiple să dispară, iar superstițiile să-și piardă mult din importanță, se pare că trăiesc totuși și prin aceste pietre. Sigur că este greu acum să se poată demonstra unele practici arhaice. Dar problema descrisă aici pentru pietrele de hotar și, în general, pentru piatră ca simbol ori “ aceste pietre strani”, cum le numesc I. Chintăuan și V. Codrea, ne duc cu gândul la acele menhire, cromlehuri și dolmene, la șiruri de borne și colonne ale cerului, la pietrele aflate între proprietăți, la porțile sătenilor,

între sate, de troițe, etc și de ce nu, la acele “chenotafuri, cenotafuri” (monumente funerare ridicate în amintirea unor persoane ale căror oseminte se găsesc în alte locuri).

O altă dovadă a acelor spuse despre pietrele de “hotar” din zonă, ne oferă bogatul paleofolclor. Acesta a ajuns până la noi, cei de astăzi, printr-o viețuire neîntreruptă alături de piatră și simbolistica ei, asigurând perenitate. Întreaga zonă a moștenit și a perpetuat un străvechi cult al pietrei. Acesta, amorf până mai ieri, a prins contururi precise în lumea satului într-un areal mult mult mai larg, presupunând că l-a născut și pe Brâncuși. Solitare sau grupate, pietrele “de hotar”, ridicate cândva la căpătâiul morților, deschid în istorie amintirea că strămoșii mureau râzând, slăvind prin jertfa lor triumful vieții. Dacă am dezvolta problema celor arătate mai sus, și am raporta-o la acele fenomene din zonă, privind pietrele “de hotar” cu semnul crucii, așezate inițial de căpătâi, am putea concluziona că *țăranul a văzut, prin simbolistica lor, o schimbare a armelor ce răpun vieți cu unelte de lucru. Acest fapt ne adeverește că și plugul este un simbol al crucii alături de topor, catargul de corabie, tesla dulgherului, subliniind, toate la un loc, o atitudine pașnică și o cultivare a pietății, a liniștii sufletești, a bunăvoinței.* (Prima Apologie a lui Iustin).

Acum interesul nostru ar fi să vedem detaliile din datinile ce se mai păstrează în zonă. De aceea remarcăm faptul că aceste pietre de hotar, prin însăși existența lor în ipostazele și locurile de amplasare, reușesc să sprijine unele din afirmațiile noastre și că, ele sunt încă simboluri ale multor momente și evenimente ce se pretrec în timp.

Ipotezele și afirmațiile noastre poate că nu vor fi pe deplin certificate și înțelese întrucât nu sunt multe date bibliografice care să puncteze un fapt sau altul privitor la studiul nostru. Credem totuși că ne-am bazat afirmațiile și le-am clădit pe anumite certitudini din ramificațiile colaterale ale unor studii privind piatra. Acestea le-am corelat cu informațiile din teren și cu însăși existența acestor pietre, de multe ori destul de stranii, fapt ce ne-a permis să concluzionăm asupra unor fenomene și aspecte.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Jean Danielou. - Simbolurile creștine primitive. Ed. "AMARCORD", Buc., 1998.
2. Vasile Avram. - Constelația magicului. Ed. Casa de Presă și Editură Sibiu, 1994.
3. Nicolae Dunăre. - Civilizație tradițională românească în Curbura Carpatică Nordică. Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc. 1984.
4. Almanah turistic. Ed. de „Revista România Pitorească”, Buc. 1977.
5. S. FL. Marian- Nașterea. Ed. Grai și Suflet-Cultura națională, Buc.1995.
6. Ioan S. Pavelea.- Legiuri din trecut: mejda de hotar. în: A.S. , nr. 27, Năsăud, 1940.
8. Valer Butură.Străvechi mărturii de civilizație românească. Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc. 1989.
9. Vasile Pârvan. Începuturile vieții romane la gurile Dunării. Ed. Științifică, Buc. 1974.
10. Facultatea de teologie ortodoxă "Andrei Șaguna" Sibiu, volum tipărit cu binecuvântarea I.P.S. Dr. Antonie Plămădeală, din inițiativa prof. decan dr. Mircea Păcurariu, sub îngrijirea Diac. Asist. Ioan I. Ică jr., Persoană și Comuniune, Ed. Arh. Episcopiei Ortodoxe, Sibiu, 1993.
11. Ioan Chintăuan, Vlad Codrea. Aceste pietre stranii. Ed. Supergraph Cluj-Napoca 2000.
12. Leonida Bodnărescu. Câteva datini de Paști la Români. ediția a doua, Ed. Tipografia Societății de Editură Națională "Luceafărul", Chișinău, 1920.
13. Vasile Drăguț. Dicționar enciclopedic de artă medievală românească. Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc. 1976.
14. Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu.-Dicționar enciclopedic de artă veche a României. Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc. 1980.

IV. COȘBUCIANA

08201

Coșbuc -autor dramatic

prof. univ.dr. Gavril Scridon

S-a constatat, subliniindu-se lirismul obiectiv al poeziei coșbuciene, prezența unor note care țin de universul de modalități al teatrului. G. Călinescu observa că “lirismul în forma aceasta obiectivă există ca un mecanism etern al ingenuității umane, ca un hieratism al instinctelor. E un lirism reprezentabil, o poezie teatrală, așa cum există un teatru în poezie. Mișcarea nu este exterioară, epică, simbolizând acte de voință, ci interioară” (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București 1941, p. 521). Într-adevăr, citind multe din poeziile lui Coșbuc, ne întâmpină un dialog natural, sprinten, în care “personajele lirice” își desfășoară mișcările sufletești în mecanisme din care nu lipsește, uneori, articulația dramatică. Aceste mici scene, care pot fi reprezentate fără nici un adaus explicativ de regie și interpretare, vorbesc despre posibilitățile de autor dramatic ale lui Coșbuc. Poetul și-a încercat condeiul și într-o scrisoare dramatică: este vorba de o comedioară într-un act (format din 7 scene), intitulată *La Slănic* și publicată o singură dată în timpul vieții autorului în revista „Lumea ilustrată” din București (Nr. 11, 1892, p. 311-313), sub semnătura cu care debutase în Tribuna de la Sibiu: *C.Boșcu*.

Pe vremea aceea, Coșbuc salahorea la revista lui Ignatz Herz, ca redactor. Publicarea sub pseudonim a comediei *La Slănic* se poate explica prin următoarele: în același număr al revistei publică poezia „Legenda trandafirilor”, pe care o semnează cu numele propriu; în al doilea rând, se vede că nu era mulțumit de scrierea sa, pe care o considera un simplu exercițiu, cu valențe distractive pentru cititorii revistei de familie, cum era “Lumea ilustrată”. Niciodată n-a mai revenit la piesă, nici n-a amintit undeva de comedia citată. E adevărat că poetul a tradus teatru (O scenă din “Trinummus” de Plaut, publicată în “Tribuna”, 1886; “Sacotala” lui Kalidasa, publicată în “Convorbiri literare”, 1890, apoi în volum în 1897; “Parmeno”, comedie de Terențiu 1908 și “Don Carlos”, poem dramatic de Schiller, în 1910). Dar vocație pentru a scrie opere dramatice de respirație mai amplă Coșbuc n-a avut, iar comedia publicată în “Lumea ilustrată” are doar valoarea unui

divertisment.

Acțiunea comediei se petrece în sezon estival la Slănic (presupunem: Slănic Prahova, nu Moldova). Sunt numai patru personaje. Elena sosește în stațiune și trage în gazdă la Costache unde mai petrecuse o vară, cu patru ani în urmă. Totul e schimbat: localuri, oameni, mișcarea vieții. Slănicul nu mai e un loc liniștit ci e poluat cu tot soiul de oameni, poeți, gazetari, ofițeri, a căror prezență o înspăimântă pe tomnatica domnișoară. Ea se gândește la pericolele la care poate fi expusă nepoată-sa, Didina, care urma să sosească însoțită de o profesoară a ei de la pension. Dar surpriză: în locul profesoarei, Didina apare însoțită de un ofițer, Cercevelescu, amândoi tineri, în cea mai bună dispoziție, spre disperarea mătușii Elena. Au loc mici incidente, conflicte nu prea grave, care se încheie cu o lovitură de teatru: ofițerul o cere în căsătorie pe inocenta fată crescută în atmosfera imaculată a pensionului. Totul se termină fericit după ce asistăm la un adevărat zbucium al Elenei care își blocase nepoata sub cele mai strașnice interdicții. Nu e lipsit de importanță faptul că Elena își apără cu înverșunare nepoata, pentru că o pățise în prima ei tinerețe când fusese trădată și părăsită.

Cel dintâi care atrage atenția asupra comediei *LA SLĂNIC* este Silvian Iosifescu, în articolul "O comedie uitată a lui Coșbuc", publicat în "Gazeta literară" (București, nr. 5, 3 febr. 1955). Criticul e de părere că "Ideea comică e o variantă a unui procedeu foarte vechi pe care îl regăsim și în "Farsa lui Patelin" din literatura franceză a secolului al XV-lea. Dar această idee a fost reluată sub diferite forme mai ales în vodeviluri și e posibil ca *LA SLĂNIC* să pornească de la o localizare. Noi credem că nu e vorba de o localizare ci de transpunerea scenică a unor întâmplări și observații directe ale lui Coșbuc la modul nepretențios și lejer al farsei.

Intriga este simplă, aproape convențională, dialogul, în general artificios, dar cu suficiente note de umor degajat, realizat în replici și situații, în notarea unor expresii stereotipe, puse mai ales în gura Elenei.

Comedioara *LA SLĂNIC* reprezintă doar valoarea unui joc degajat, al unei încercări fără ecou în conștiința creatoare a lui Coșbuc, în sensul reluării unor poteci sau drumuri mai largi spre genul dramatic. Poetul, care scrisese, în timpul studiilor liceale, o comedie intitulată *BARBA LUI LEB MELDELSON* (al cărei text s-a pierdut), și-a dat seama că nu are nervul necesar realizării unor opere dramatice valoroase în care să se ridice la nivelul valoric al poeziei, singura formulă de exprimare proprie personalității sale creatoare.

O perioadă inedită din studenția lui Coșbuc în lumina arhivelor

Constantin Catalano,
muzeograf

Parohia greco-catolică din Hordou, prin arhiva ei, a avut o căutare de excepție prin șansa de a păstra multe documente de o importanță aparte pentru biografia poetului George Coșbuc. Aici erau păstrate în registrele parohiale date legate de obârșia acestei familii, strămoșii, părinții, frații poetului.

Din nefericire, printre aceste documente au căutat și impostori, care în graba de a da la iveală “inedite”, nu s-au mulțumit cu o cercetare științifică a documentelor, prin studiere, citare etc. ci, pur și simplu, și-au făcut colecții particulare, profitând de neatenția ori indiferența unor preoți neavizați.

Așa stau lucrurile, spre exemplu, cu Registrul de intrări-ieșiri al parohiei pe anii 1882-1885, care cuprinde doar 22 de pagini, celelalte fiind irecuperabile pentru anii 1885 iunie și mai departe.

Acest fragment de Registru, împreună cu multe alte registre, chitanțe, borderouri, state de plată etc. care priveau parohia și școala din Hordou, au fost recuperate din podul unui coteț pentru găini al Casei parohiale, de către noi, în iunie 1972, documentul care apoi, cu avizul preotului de atunci, Emil Demian, au intrat în arhiva muzeului din Hordou, și, astăzi, stau la îndemâna cercetătorilor.

O perioadă mult discutată din viața poetului este cea a studenției clujene, unde totul se învârtă în jurul unor scrisori trimise de Coșbuc, student la filosofie și litere, lui Ioan Slavici, în această trecere a lui prin Cluj. Iar atât de citatul fragment: “cu ungureasca o duc greu, cu viața rău” din scrisoarea datată 12 martie 1886 și trimisă din Cluj lui Slavici, la Sibiu, este găselnița “coșbuconologilor” de a motiva plecarea din Cluj a studentului George Coșbuc, la Sibiu ce nu putea să-i promită foarte mult, în afara unui post inventat de Slavici și Becnitz, de a înregistra prețurile pieții sibiene într-o rubrică apendice de informare a “Tribunei”. “A fost deci creat un post nou, cu leafă de 60 de fl. pe lună și acest post i-a fost oferit lui Gheorghe (sic!) Coșbuc, care l-a și primit și-a urmat apoi să noteze, în cel mai conștiincios mod, prețurile din piața Sibiului”. (I. Slavici. Amintiri. Ed. Minerva, 1983, p.133).

Nu știm câtă veridicitate are această informație, dar din numerele consultate de noi pe anii 1887-1889 nu prea rezultă că memorialistul ar avea dreptate! Noi nu am dat peste o asemenea rubrică!

Pentru a continua cu nepotrivirile, cităm din lucrarea lui Lucian Valea: "Pe urmele lui George Coșbuc", Ed. Sport-Turism, 1986, p. 73 în care, după ce vorbește de prezența lui Coșbuc la examenele din februarie "la sfârșitul lunii" (p. 72), acesta ar fi "luat drumul Hordoului, unde a stat cel puțin o săptămână în *refacere* (subl. n.).

Regretatul prof. univ. dr. Gavril Scridon în "postfața" de la ultima sa carte: "George Coșbuc- versuri și proza" (Dacia 1991) evită elegant să vorbească despre sesiunea din februarie 1885, din motive lesne de înțeles pentru cei care l-am cunoscut pe eruditul profesor și care l-am respectat întotdeauna pentru minuțiozitatea informației de istorie literară, bazată numai și numai pe arhivă.

Deși perioada la care ne referim nu înseamnă o răsturnare a calculelor biografiilor poetului, nouă ni se pare o informație prețioasă pentru stabilirea adevărului. În mai sus pomenitul Registru găsit de noi, am descoperit grafia atât de cunoscută a poetului, care, cu meticulozitatea unui funcționar public ce își respectă meseria, face cuvenitele înscrisuri ale actelor intrate în arhiva parohiei din 12 februarie 1885 și până în 24 martie, același an. Consemnăm de asemenea un lucru interesant, acela că, deși ultimul act înregistrat este din 17 ian. 1885 și emis de parohie poartă numărul curent 104, studentul George Coșbuc înregistrează o circulară a "veneratului consistoriu" (gherlean, n.n.) prin care se anunța că "Parohia Botarci se curentează. Tot așa parohia Dăbâca", cu nr. curent 1.

La numărul 2, datat tot în 12 febr. 1885 este înregistrat "Necrologul preoților decedați (sic!) din 84". În aceeași zi notează și "Statutele societății de ajutorare a docenților rom.-cath".

La numerele curente 4 și 5 sunt înregistrate alte două acte în aceeași zi de 30 febr. (sic!) 1885 și anume: "Convențiunea încheiată între "Transilvania și ordinariat" și circulara prin care se anunța că "Borgo-Bistrița din vic.(ariatul) Rodnei se curentează". Ultimele documente înregistrate în martie 1885, în ziua de 19 și respectiv 24, cuprind "Se curentează stat.(utele) decențiale Partiu "trac-ul Ipului și Chireu(tract-ul Gherlei)" și "Se comunică pierderea testimon.(ului) de calificare a doi docenți; se concurează Sisiești (Sișești n. n.); se recomandă "Rendeletek Tară".

Următoarea înregistrare, cu numărul de ordine 8, este în data de 8 iunie 1885, când poetul, cu siguranță, era la Universitatea din Cluj, pregătindu-și sesiunea de examen din vară.

Așadar Coșbuc nu a stat la Hordou numai o săptămână și nu avea cum să fie în sesiunea de examene la sfârșitul lui februarie. Nu putea fi și la Cluj și la Hordou. Întrebăm retoric: Oare câte nu s-ar mai putea adăuga la biografia lui George Coșbuc dacă el ar fi avut șansa de oameni dăruți memoriei, păstrării nealterate a memoriei sale, de avizați și nu de “turiști”, (cum ar spune același regretat profesor), de egoiști și iresponsabili care, în loc să adune documente le-au distrus spre paguba culturii române.

.

V. SCHIȚE DE PORTRET

Compozitorul Darius Pop

(1887 – 1965)

de Teodor Ghițan, Cluj-Napoca

În anul 1965 s-a stins ca o făclie luminoasă vrednicul și distinsul dascăl și compozitor- Darius Pop. Faptele sale de vrednicie ca dascăl - educator, precum și multiplele sale preocupări ca ziarist, compozitor, artist militant și patriot, îi dau dreptul de a fi plasat printre figurile de o specifică complexitate a oamenilor de seamă din ținuturile de nord ale Ardealului și pe care generațiile prezente și viitoare nu trebuie să le uite.

Darius Pop s-a născut în comuna Măgura Ilvei, județul Bistrița- Năsăud, la 16 aprilie 1887, dintr-o familie de învățători. Tatăl său, dascălul George, în perioada maturității sale, a fost unul dintre vestiții pomicultori ai ținutului năsăudean, fapt adeverit prin acordarea, cu ocazia unei expoziții agricole a Transilvaniei din 1895, a Premiului întâi, pentru succese în experimentări pomicole la grădina sa școlară din Măgura. Mama sa, Irina, era casnică, țărancă originară din comuna Cățelușa, județul Sălaj.

De la tatăl său, ce cânta măiestrit din vioară, dar care știa să le și construiască din lemn de rezonanță, tânărul Darius moștenește primele imbolduri spre muzică. Darius are ca frate pe Iustin, dedicat și el carierei dascălești, precum și două surori, Valeria și Reghia, care însă au decedat de tinere.

Rămas orfan de tată de la vârsta de 8 ani, începe școala în condiții materiale destul de grele. Școala primară o absolvă în satele Maieru și Măgura; iar clasa I liceală la Gimnaziul năsăudean, în 1896-1897, unde a fost coleg cu viitorul scriitor Liviu Rebreanu.

Între anii 1897-1900, lipsit de posibilități de susținere în școală, este nevoit să intre într-un orfelinat de băieți din Debrețin, unde-și continuă studiile secundare.

În anul 1905 absolvă Preparandia din Luceneți, Slovacia, unde era întreținut de orfelinatul învățătorilor din acest oraș. Fiind unul dintre eleviieminenți, Darius Pop reușește să-și îmbunătățească situația materială, dând

lecții particulare copiilor din familii mai înstărite din Luceneți, încât, din anul 1903, Darius Pop se întreține singur în școală.

În anul 1903 obține diploma de învățător. Încă din ultimii ani de Preparandie, datorită talentului său muzical, reușește să ajungă conducătorul corului și orchestrei din Luceneți.

În timpul examenului de diplomă reușete și la un concurs de organist din același oraș, obținând postul de învățător-organist la biserica din localitate. Aici a fost sprijinit, apreciat pentru talentul său, și de către abatele slovac Valihora.

După această numire, destul de bine retribuită în acel timp, făcând o vizită în regiunea sa natală, în Valea Rodnei, fiind impresionat de activitatea culturală ce se desfășura în această regiune în cadrul despărțământului “Astrei” transilvănene, cu toate că între timp el se cam dezrădăcinase de ținutul său natal, s-a hotărât să renunțe la cele 150 de coroane din Luceneți și să rămână dascăl pe Valea Rodnei, retribuit cu numai 10 coroane, dar servind cultura compatrioților săi care aveau atâta nevoie de talentul său ce înflorea.

Între anii 1905-1908, ca dascăl și uneori și ca modest funcționar sătesc, în cadrul secțiilor “Astrei” născudene, organizează în satele și comunele Maieru, Măgura, Feldru, Șanț și Beclean vestite coruri mixte, mult apreciate la vremea lor. Cu ajutorul unui inimos contabil din Beclean, Ioan Baci, nepotul vestitului organizator al teatrului cu scenă turnantă și loje din Șoimuș-popa Ion Baci, reușește să înjghebeze o bună echipă teatrală, formată din țărani și intelectuali din Beclean și din jur. Cu această trupă Darius Pop a jucat următoarele piese de teatru: “Arvinte și Pepelea”, “Vivandiera”, “Harță Răzeșul”, “Rusaliile” și diferite monoloage educative de Tincu și A.P. Bănuț.

Tot în acest timp, tânărul dascăl Darius Pop face primele încercări publicistice, trimițând la “Foaia poporului” din Budapesta, epigrame ca răspunsuri la epigramele lui Halaramb Călimar (pseudonimul lui Emil Borcea).

În 1910, refuzând să participe la propaganda electorală organizată de contele Paul Bethlen, este nevoit să părăsească localitatea. Ajunge învățător în comuna Bulgari (Satu Mare), unde, în curând, organizează și aici un cor și un teatru sătesc.

Între anii 1911-1912 a fost învățător în satele memorandiștilor Vasile Lucaci și Ion Pop de Băsești-Sisești și Băsești- în ultimul organizând un cor și o fanfară vestite. Cu acest cor, din Băsești, organizat de Darius Pop și de un vrednic țăran, Pop al Giuriției, s-a câștigat Premiul I la concursul de coruri

din Mădăraș din 1912. În general, toate corurile organizate de Darius Pop aveau sprijinul moral și material al “Astrei” transilvănene și al “Ligii culturale” din București.

Din cauza unui articol politic, publicat în “Românul” din Arad, la 30 iunie 1912, prin care Darius Pop lua apărarea dascălimii românești oprimate din părțile Sătmăruului, Ministrul Instrucțiunii publice, Appony, îl trimite în judecată, pentru “insulte” aduse conducerii școlare maghiare și este condamnat de Curtea cu jurați din Oradea la 4 luni de închisoare. Respingându-i-se recursul de către Curtea din Budapesta, la 19 iulie 1914, și primind telegramă de a se prezenta la închisoarea din Vaț, cu ajutorul lui V. Goldiș, reușește să treacă frontiera pe la Brașov-Râșnov solicitând azil în “Țara Veche”.

Trecând munții, luptând cu grele condiții materiale, ca și alți refugiați, participă la viața politică și culturală din Țara Veche, în calitate de ziarist, unde prin articolele sale, sub diferite pseudonime, biciuia, în ziarele: “Dimineața” și “Adevărul” racilele politice și scotea în evidență persecuțiile la care era supus poporul român din Transilvania în timpul primului război mondial. Paralel cu activitatea sa artistică, face studii de armonie sub direcția lui Chiriac și Castaldi, la Conservatorul din București.

Patriot înflăcărat, cu vederi democratice înaintate pentru vremea sa, pe Darius Pop îl găsim în timpul retragerii în Moldova înregimentat printre voluntarii ardeleni, care, în acea vreme de grea cumpănă pentru țara noastră, au luptat în așa numitul “triunghi al morții”. El a participat cu batalionul de vânători de munte, la operațiunile din zona Târgului Ocna.

În 1918, după marele act al Unirii, Darius Pop este numit de Consiliul Dirigent inspector școlar, revenind din nou la vechea sa vocație dascălească. Activitatea sa de pedagog-îndrumător și de activist cultural pasionat și-a desfășurat-o de acum înainte pe plaiurile, atât de îndrăgite de el, ale Sătmăruului. De la 1919 și până la 1940, viața lui Darius Pop este axată pe o bogată activitate didactică, cu variatele ei aspecte, însă care în ansamblul lor vizau luminarea satelor din nord vestul Transilvaniei. Cu mintea sa clarvăzătoare, el sesizează adeseori guvernelor vremii neajunsurile din mediul școlar; dă cu multă îndrăzneală soluții practice, uneori originale, îndeosebi în ceea ce privește îmbunătățirea situației materiale a învățătorimii, precum și ridicarea nivelului metodic-pedagogic din școlile primare. Ideile sale inovatoare sunt mărturisite adeseori prin articolele publicate în “Viața Școlară” (1921-1940),

revista oficială a Revizoratului școlar din județul Satu-Mare. În nr.1 din anul XI, oct. 1934, Darius Pop scria” ...ceea ce trebuie să ne preocupe este activitatea noastră ce am putea-o dezvolta pentru combaterea analfabetismului la noi, în județul nostru, că -durere- avem și noi, sătmărenii, analfabeții noștri”. Într-un alt articol, distinsul dascăl se adresa colegilor săi, tot în 1934: “ ... individualismul jubilează. Abnegația e o noțiune eterică, teoretică: e o prostie!... nu mai fiți în două tabere, uniți-vă într-o singură asociație...”.

Pe linie didactică, Darius Pop a propus înființarea a 130 de școli pentru ținutul Sătmăruului, îndeosebi în mediul rural, unde își îndrepta cu predilecție și pasiune vocația sa dascălească. În urma aplicării curbelor de sacrificiu, el sprijină înființarea unei asociații a învățătorilor lipsiți de posturi, în vederea unui ajutor reciproc. A luat întotdeauna o atitudine fermă împotriva formalismului din pedagogie, propunând sacrificarea metodelor greoaie, îndeosebi în predarea gramaticii. Pune preț și accent pe ortografie, în care scop a redactat și un Abecedar (1911).

A scris și un manual original de geografie școlară locală, “ Geografia județului Satu-Mare”, care a dat frumoase rezultate în vremea utilizării lui. De asemenea și o geografie a patriei “ România”. După metoda sa originală, preconiza învățătura geografiei sub forma unor “plimbări și discuții” prin ținut sau prin meleagurile patriei, metode întrebuințate și azi de pedagogie în predarea geografiei.

Realizările pe linia construirii de școli în județul Satu- Mare, impulsionate de Darius Pop, au fost unanim recunoscute de țărănimea sătmăreană, dar și de oficialitatea școlară a instrucțiunii publice. Inspecțiile pe care le făcea Darius Pop în cele mai îndepărtate comune și sate ale Sătmăruului erau adevărate sărbători, atât pentru școli cât și pentru țărănimea din ținut cu care se întreținea. Darius Pop era mai întâi om și apoi inspector.

Crezul său politic și pedagogic și-l exprimă sincer în numeroasele ziare și reviste la care a participat ca redactor sau ca ziarist.” Viața Școlară”, “Țara de Sus” (Sătmăruul), “Libertatea”, “Cosânzeana” (Orăștie), “Gazeta de la Turda” “Familia” (Oradea) “Chiuarul” (Șomcuta), calendare ale vremii ș.a.

Cu preocupări de istorie, vizitează, în timpul inspecțiilor sale pe la școlile satești, zeci de biserici de lemn din nord-estul Transilvaniei, editând o culegere de documente sătmărene “Mărturii strămoșești” (1938), alcătuite din note de pe margini de cărți vechi și inscripții din bisericile de lemn, vechi lăcașe de cultură medievală românească de altă dată. Această carte a fost

apreciată și de marele nostru istoric Nicolae Iorga și premiată la Vălenii de Munte. În introducerea acestei cărți, Darius Pop scrie: "Fiecare biserică românească este un mic muzeu și o mică colină a ființei noastre naționale. Cercetând din sat în sat în această margine de țară bisericile noastre am dat de comori adevărate, nebănuite". Privitor la îndemnul lui Darius Pop adresat colegilor săi, să fie și cercetători, în "Viața Școlară" lansa următorul apel: "Doresc să dau un imbold colegilor mei spre a cerceta toate izvoarele istorice, ale istoriei culturale sătmărene".

În activitatea literară a lui Darius Pop se înscriu și piese de teatru, monoloage și schițe educative pentru mediul rural, ca: "Școala de mănăstire", Satu Mare (1919)-comedie într-un act; "Ionel și Ilenuța", Satu Mare (1922)-premiată de Consiliul Dirigent; "Frații de cruce", București (1924); "În ultimul moment", Satu Mare, 1933, comedie într-un act; "Teatrul școlii active", Satu Mare 1934; 31 de piese pentru copii. În afară de cele publicate de Darius Pop, se mai păstrează în manuscris două piese: "Ardealul" și "Ioan Pop".

O altă latură a valenței sale beletristice este și volumul de poezii lirice, intitulat "Crizanteme târzii", publicat sub egida "Astrei" sătmărene la tipografia "Atheneum" din Satu Mare (1939), din care citez câteva titluri mai semnificative: "De vorbă cu mama", "Pastel", "Nirvana", "Răvaș către Ion din Ardeal", "Toamna", "Țara Oașului", "Testament", etc.

Răspunzând multiplelor sale înclinări pentru frumos, ca autodidact, precum și la îndemnul unor sătmăreni, ca Aurel Pop, Thorma ș.a., realizează unele sculpturi în basorelief, portrete în ulei, compoziții, dintre care unele destul de reușite ca interpretare artistică, ca: "Femeia cu mușcată", "Florentina" (soția sa), "Casa părintească", "Țărancă scriind", "Ciobănașul". "Natură moartă", "Cheile Turzii", etc. Toate aceste tablouri, admirându-le în casa doamnei Florentina Pop, soția sa, îți dau impresia că te găsești în locuința unui pictor profesionist.

Ultima parte a vieții sale Darius Pop și-a închinat-o, îndeosebi, activității muzicologice, componistice, căutând să contribuie la valorificarea și ridicarea folclorului muzical local la nivelul valorilor naționale. Valorifică îndeosebi piese din Oaș, Maramureș, Sătmăr, Năsăud, etc. Ca o materializare vie a preocupărilor sale pe linie muzicologică se relevă suitele corale din Oaș, Maramureș, trei cântece de pe Someș, cîmpoierii din Săvârșin, suitele de la Rodna, de la Bârgău și din Năsăud, Balada lui Horea, terminând cu "Cantata eliberării (Cor și orchestră)", terminată cu două săptămâni înainte

de moartea sa.

Multilateralitatea activității sale pe tărâm pedagogic și cultural, cât și, îndeosebi, meritele sale obținute în ultimii ani pe linie muzicologică, ca cercetător-istoric și militatnt social, i-au adus o unanimă recunoaștere a meritelor sale, fiind membru al Uniunii Compozitorilor, al Societății de Științe Istorice și Filologice și al Uniunii Artiștilor Plastici din Cluj. Unele dintre compozițiile sale au fost cântate pe scenele mari ale Europei: Viena, Moscova, Paris, etc.

Nu putem încheia prezentarea personalității complexe a lui Darius Pop fără să cităm aprecierea prof. Onisifor Ghibu, adresată din Sibiu d-nei Florentina Pop, la data de 9 mai 1965: "A fost unul din oamenii pe care i-am prețuit mult pentru caracterul nobil, pentru inteligența lui și pentru patriotismul său, însușiri care arareori se întâlnesc îngrămădite în una și aceeași persoană".

BIBLIOGRAFIE

Note dictate de Darius Pop, Arhiva personală T. Ghițan

1. Suciu, Ovidiu. *Darius Pop-artist militant si patriot, Evocări*. Articol publicat în: „Drapelul Roșu”, Satu Mare, VII 1967,nr. 654,21. Apr. p.2 cu portretul lui Darius Pop.

Constantin Pavel - ctitor al Operei Române din Cluj **Mircea Rusu**

O pleiadă de oameni însuflețiți de dragoste pentru artă și-au înscris numele pe vecie pe frontispiciul unei instituții ce-și va face cunoscut, puțin timp de la înființare, numele în marile orașe ale lumii, cu vechi tradiții în arta lirică. Am numit Opera Română din Cluj-Napoca.

Printre aceștia, la loc de frunte, se situează Constantin Pavel, a cărui viață și activitate se împletesc atât de strâns cu cea a Operei Române, încât nu putem a-i contura personalitatea decât în legătură cu ea, în calitatea pe care aceasta o primește, de primă Operă Națională Română din Transilvania eliberată. Artist în cel mai înalt înțeles al cuvântului, prin multiplele talente cu care este înzestrat: tenor liric, regizor de operă, pictor, creator de costume de epocă, activitatea lui multilaterală, concepția despre artă, spiritul novator și progresist, îl califică drept un renescentist-un artist ce sparge tiparele vremii sale- și-i postează personalitatea în rândul celor mai marcați oameni de artă din țară.

Pavel Constantin s-a născut în Bistrița Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud, la 21 mai 1884, într-o familie de intelectuali. Urmează liceul la Cluj. La fel și Facultatea de Drept, pe care o termină în anul 1906. Acest răstimp este hotărâtor pentru viitorul său, căci, în contact cu personalitățile artistice ale vremii, vizionând spectacole de teatru și de concert, își descoperă vocația care-i va determina și marca viitorul.

Așa se explică faptul că, în loc să practice avocatura, se duce la Budapesta unde urmează Conservatorul. După absolvire obține primul angajament la Teatrul din Troppau, pe care-l părăsește în 1914 fiind angajat ca tenor la Opera din Budapesta. De aici, în anul 1916, revine la Cluj, ca solist și director la Teatrul Maghiar. Evenimentele anului crucial 1918 îl surprind în acest oraș. Luase sfârșit primul război mondial și odată cu el s-a împlinit un vis milenar: Unirea Transilvaniei cu Patria Mamă. Ani de speranțe, reasezări, anul marilor răspunderi. Împlinirii idealului de făurire a Statului Național Român i se asociază și realizarea unui deziderat cultural: acela al

creării unei Opere Naționale Române. Nu era vreme de pierdut. Pe întreg cuprinsul Transilvaniei eliberate activitatea artistică trebuia pusă pe picioare. Astfel, la 14 mai 1919, Constantin Pavel primește însărcinarea din partea șefului resortului la Ocrotirile Sociale, având ca despărțământ și artele, de a înainta un plan de organizare a Operei Române. La 13 iulie 1919, Constantin Pavel înaintează planul cerut. În memoriul său arată că apare pregnant necesară înființarea Operei într-un oraș atât de important din punct de vedere cultural cum este Clujul, înzestrat cu zeci de instituții și școli. După ce subliniază menirea Operei ca factor educativ, menționează că ar fi un păcat de neiertat pentru care am fi în veci răspunzători în fața neamului dacă nu ne-am folosi de momentul potrivit și nu am purcede din răspuseri pentru înființarea ei.

În septembrie 1919 Constantin Pavel este investit cu organizarea și conducerea Teatrului de Operă și Operetă. Urmează perioada de muncă cea mai înverșunată: lipseau cântăreți, instrumentiști, coriști. Locurile vacante sunt completate cu soliști de la București, instrumentiști de la Budapesta, Viena, Praga, Milano iar coriștii sunt selecționați de la Universitatea și Conservatorul din Cluj. În sfârșit, totul este pus la punct, repetițiile încep cu elan, astfel încât, la 25 mai 1920, Opera Națională se inaugurează cu prezentarea spectacolului *“AIDA”* de Verdi.

Este răstimpul în care, cu o intuiție fără greș, Constantin Pavel își dă seama că talentul și vocea studentului la Conservator, Traian Grozăvescu sunt inegalabile și că acestuia îi lipsește doar prilejul de a se afirma. Simulează boala, insistă și convinge pe Directorul general al Operei, Dimitrie Popovici, că el, Constantin Pavel, poate fi înlocuit de către Traian Grozăvescu fără ca să se știrbească din calitatea spectacolului, astfel încât acesta debutează cu succes în opera *“Doamna Butterfly”*.

Constantin Pavel își duce în paralel activitatea de cântăreț și director de scenă până în anul 1928, când, din cauza eforturilor, organul său vocal se resimte în așa măsură, încât este obligat să renunțe la activitatea sa lirică, dedicându-se doar muncii de regizor.

De la prezentarea primei opere inaugurale *“AIDA”*, și până în anul 1940, a realizat direcția de scenă pentru aproape 40 de opere. Toate au constituit ocazii de unică desfătare pentru public. Demn de relevat este faptul că în anii 1931-1932, perioada celei mai crunte crize economice, când personalul Operei dă reprezentații cu salariul redus la o treime, iar fondurile pentru recuzită sunt diminuate la maximum, Constantin Pavel dă dovada

capacității lui de regizor, a spiritului de inventivitate și a dragostei pentru artă. Calitatea reprezentațiilor nu se resimte cu nimic.

Încă de la început, activitatea lui regizorală îl face cunoscut și pe prima scenă lirică a țării cu Opera din București. Astfel, cu ocazia prezentării operei “Salomeea” de Richard Strauss, la București, în 1926, a cărei rol a fost interpretat de marea noastră cântăreață de la „Scala” din Milano, Florica Cristoforeanu, însărcinat cu montarea acestei opere a fost Constantin Pavel din Cluj. În memoriile ei, marea cântăreață menționează iscusința neântrecută a regizorului care a realizat o punere în scenă perfectă, cu nimic mai prejos ca punerea în scenă a aceleiași opere la „Scala”. Într-adevăr, toate operele regizate de el în perioada dintre cele două războaie mondiale, la Cluj și după 1940 la București, poartă pecetea concepției sale originale despre această artă. *Constantin Pavel reușea să redea cu cea mai mare fidelitate operelor culoarea locală.* Decorurile reprezentau adevărat locul acțiunii, nu erau simple panouri pictate; la fel costumația personajelor era de epocă, armonizându-se perfect cu mediul ambiant. Pentru redarea cât mai perfectă a epocii, și a locului, Constantin Pavel se documentează din materialul Bibliotecii Universității pe care îl studiază aprofundat. Nici un amănunt nu era omis. Și astăzi Opera Română din Cluj mai păstrează unele din costumele de epocă create de Constantin Pavel.

Constantin Pavel pretinde interpreților joc de scenă desăvârșit, mimică și gestică armonizate total cu desfășurarea acțiunii. Această activitate novatoare nu rămâne fără ecou, nici peste granițele țării. Suntem în posesia unei scrisori datată 19 aprilie 1962 și semnată de Welser Victor, prim regizor de operă și istoriograf de teatru din Budapesta, în care acesta se adresează Sfatului popular al orașului Năsăud:

“Subsemnatul lucrez la o carte cu titlul “Drumul vieții lui Pavel Constantin și aprecierea însemnătății muncii sale artistice”. Am avut întotdeauna considerarea pentru Pavel Constantin și, ca regizor de operă, îl declar drept idealul meu. El este printre primii care a lucrat la făurirea Operei moderne din Europa mijlocie; deja ca regizor începător în Cluj 1916-1918 a rupt relațiile cu scolastica amorțită de atunci. În vremea aceea arta lui a avut o influență însemnată și asupra culturii de operă. Cred că lucrarea mea nu numai că va arăta importanța artistică a unui gânditor progresist cititorilor maghiari, dar cred că va contribui la adâncirea prieteniei dintre popoarele noastre”.

Activitatea lui Pavel Constantin are loc în Cluj până în anul 1940 când, evenimentele acestui frământat an, îl determină să se retragă în comuna sa natală, Bistrița Bârgăului. Aici este vizitat de unul dintre directorii Operei din Budapesta care îi oferă postul de prim regizor, dar Constantin Pavel refuză și preferă despărțirea de locul unde s-a născut plecând la București unde-și continuă activitatea de regizor de operă.

În 1945, cu sănătatea zdruncinată, se îndreaptă spre Clujul iubit. Ajuns la Sibiu, boala se agravează, astfel încât nu-și poate continua călătoria și, după două zile, la 9 mai, decedează. De aici, Opera Română îl transportă la București unde i se face înhumarea la cimitirul Bellu.

Trecând astăzi în revistă multilaterală sa activitate, numărul mare de opere cărora le-a înprimit pecetea puternicei sale personalități, transformând noul în tradiție, ne apar pregnant și de înțeles cuvintele de recunoștință gravate pe cununa de lauri ce i s-a decernat de către Opera din Cluj, la începutul activității sale regizorale și care sunt valabile și astăzi:

*“Acest dar să pomenească
Vremilor ce vin
Opera ta românească
Pavel Constantin”.*

BIBLIOGRAFIE

- Arhiva Operei Române din Cluj
- Informații obținute prin bunăvoința d-lui Neuc Andrei din Bistrița Bârgăului
- Mira Demeter “Grozăvescu”
- Șt. I. Voledî: “Traian Grozăvescu”
- Florica Cristoforeanu-“Amintiri din cariera mea lirică”
- George Sbârcea-“Dimitrie Popovici Beyreuth”

Nicolae Drăganu-etimolog (I)

Mircea Prahase

Strălucit fiul al Zăgrii, una dintre comunele fruntașe ale Graniței nășăudene, Nicolae Drăganu este o personalitate complexă, afirmându-se plenar și cu pregnanță în domenii filologice variate: sintaxă, lexicografie, etimologie, onomastică, editarea unor vechi texte și hrisoave românești s.a.

Prin bogăția argumentației științifice și a surselor bibliografice cercetate și la care face în permanență referire, uneori cu deosebit amplomb polemic, etimologiile stabilite de ilustrul filolog nășăudean întăresc convingerea de rotund, finit și definitiv. Pentru a argumenta cele afirmate mai sus, mă voi opri doar la trei exemple.

1. TĂPȘAN loc plan sau neted potrivit pentru straturi sau o suprafață netedă sau plană de pe vârful unui deal sau munte. Pentru acest sens, marele filolog dă numeroase citate din: Al.Odobescu, V. Alecsandri sau T. Pamfile. Nu am putut rezista tentației și cităm și noi un catren pe care Drăganu îl localizează în zona Nășăudului:

“Ungurește-om învăța
Când ungurii-or număra
Câtă lână pe-un cârlan,
Câtă iarbă pe-un tăpșan”.

Un alt sens al lui *tăpșan* este cel semnalat în lucrările lui L. Șăineanu, A.Cihac sau Rădulescu – Codin, adică “lemn uscat dinaintea vetrei focului” sau chiar “vatra focului”.

În ceea ce privește etimologia acestui cuvânt, Cihac îl derivă din turcescul *tepé* (colină), Șăineanu și H. Tiktin se gândesc la un derivat din verbul *a tăpuși* iar V. Bogrea și A. Scriban fac referiri la ruteanul *tăpșan*. Urmează, firește, contraargumentele sigure și solide ale lui Drăganu care „dărâmă” eșafodajul celorlalte etimologii propuse. Pornind de la verbul *a tăpuși*, care înseamnă „a bate cu un lemn lat spre a face ceva neted sau plan și

tare, „*a bătuci*”, sens găsit și în paginile revistelor „Șezătoarea” și „Ion Creangă”, Nicolae Drăganu conchide că două sunt lucrurile care se pot *tăpși*: pământul pentru straturi și aluatul sau mămăliga. În unele sate din Bucovina (Rădășeni, Fundu Moldovei), lopățica cu care se *tăpșește mămăliga* înainte de a se răsturna din ceaun se numește *leafă*. Se spune că nu este de bun augur să *lepsești* prea tare mămăliga, dacă vrei să nu-ți rămână copiii chelboși. În zona Năsăudului, *tapșă* înseamnă „cel care umblă greu, care abia-și mișcă picioarele”. La aceasta am mai putea adăuga jocul de copii „de-a *leapșa*” și, în mod expres, verbul a *topșăi*, viabil încă în satele de pe Valea Someșului, cu referință la mămăligă („a *topșăi* coleșa”):

Din punct de vedere semantic, *tăpșan* ne amintește de cuvântul *bătătură* deci având sensul de „teren bătătorit sau bătucit în preajma (în deosebi în fața) unei case, uneori fiind sinonim cu *curte*, *ogradă*, *ocol pentru vite*, locurile unde se organizau horele în zilele de sărbătoare, *locul din fața bisericii* etc. Prin extensie de sens, putem afirma că este sinonim cu *arie*, deci „loc neted și bătătorit pe care se treieră sau se îmblătesc bucatele”. Ambele sensuri sunt atestate în „*Dicționarul Academiei Române*, (p. 517 și 252). N. Drăganu conchide că *tăpșan* ar putea veni din maghiarul *tapső*, de la care s-a format *tăpușan* (formă neatestată însă) și apoi *tăpșan*, prin sincopă și schimb de sufix, procedeu destul de frecvent, lucru atestat și de S. Pușcariu în ale sale *Contribuții la gramatica istorică a limbii române*.

2. *Vâj*- Nicolae Drăganu este singurul filolog care se încumetă să discute etimologia acestui cuvânt, atestat și astăzi în arealul nordic românesc, dar și în lucrările lui S. Fl. Marian și în *Poveștile ardelenesti* ale lui Ion Pop Reteganul.

Acest cuvânt pare o rămășiță lingvistică din organizarea militară și administrativă a românilor din nordul țării. Astfel, din documentele Hurmuzaki, rezultă că instituția cnezilor mai funcționa încă în secolele XVI-XVII pe Valea Someșului, cnezatele fiind atestate la Rodna (1523), Feldru (1508) Rebra (1589) Telciu și Sângeorz- Băi (1602).

Așadar, *vâj* înseamnă conducătorul militar al satului, în contrast cu *voivodul*, care era conducătorul unui teritoriu mai mare, eventual al unei *țări* (Maramureș, Năsăud, Bârsa, Făgăraș). N. Drăganu, plecând atât de la formă, dar, mai ales, de la *sens*, acela de „*duce*”, îl apropie de cuvântul rutean *vizi* întâlnit și de Ion Bogdan în *Documentele lui Ștefan cel Mare* (vol. II, Buc. 1913), dar și de rusescul *vozi*. Sensul acestui cuvânt s-a depreciat cu timpul

primind o ușoară nuanță peiorativă, ca și în cazul lui *jupan*, care a devenit *jupân* (vezi teatrul și proza lui I.L.Caragiale).

3. **RĂBOJ, RĂVAȘ** – N. Drăganu revine de mai multe ori în paginile revistei “Dacoromania” la etimologia acestor cuvinte mult discutate de filologii români și străini.

Pornind de la *Lexiconul de la Buda* și de la *Dicționarul Massim – Laurian*, ca și de la unele informații personale, N. Drăganu subliniază că, în unele regiuni, *răvaș* are și accepțiunea de *răboj*. În cele mai multe părți ale spațiului lingvistic românesc însă, una este *răvașul* și alta este *răbojul*. *Răvașul* este creștătura făcută în lemn pe *răboj*, sau creștătura făcută în urechea oii pentru a fi mai ușor recunoscută de către proprietar. Prin extensie de sens, *răvaș* a ajuns să însemne, mult mai târziu, și *scrisoare*. În acest sens, Drăganu citează dintr-o monografie a comunei Rășinari; “răvașele-semne grafice încrustate pe niște bețișoare de alun sau de brad ce se numesc răboaje”. Cu acest sens, cuvântul a trecut din ungurește și în limbile slave: sr. *rovaș și rovašă*, sau ruteanul *ravaș*. Etimonul este, deci, ungurescul *ravás*, care derivă din verbul *ro(v)ni*- “a creșta, a însemna”.

Referitor la cel de-al doilea cuvânt, N. Drăganu spune că ne-am obișnuit să considerăm *răbojul* ca un mijloc de contabilitate întrebuințat exclusiv la stână. Părerea este însă greșită. Trebuie să ținem seama, atunci când vrem să lămurim etimologia, că *răbojul* se întrebuința și la notarea dărilor, a birurilor. În acest sens, Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj are o bogată colecție de *răboaje*. Acestea sunt niște bețe tăiate în patru muchi, fiecare muchie fiind destinată unei ulițe a satului. Acest sistem de contabilitate a fost utilizat și de sași, dovadă că, în anul 1708, mai era încă atestat în satele din jurul Codlei. Când cineva avea mai multe *răboaje*, le înșira, ca să nu le piardă, pe o sfoară, fiecare debitor având *răbojul* său. Un astfel de șir de *răboaje* se numea *legătură*, cuvânt care, exact cu acest sens, se întâlnește și în proza lui Eminescu (“ciobanul ia legătura de *răbojuri*”). Această legătură de *răboaje* se mai numea și *salbă*.

În cadrul academic al explicării acestei etimologii, N. Drăganu introduce și un fapt anecdotic pe care l-a trăit el însuși în Rucărul Muscelului. Soția unui gospodar îl roagă pe acesta să-i facă o salbă de galbeni cum avusese înainte de războiul mondial. Soțul, mucalit, îi răspunde: “O să-ți fac una de *răboaje*!” Bănuim că respectivei gospodine îi era încărcat carul!

În vremurile vechi, fiecare stânăș era, în același timp, și proprietarul

oilor și deci, nu avea nevoie să dea socoteală nimănui de numărul lor. O utilizare și mai veche însă au avut *răboajele* la munca făcută de robi sau ocnași.

Ținând seama de toate aceste considerații, de sensurile multiple ale acestui cuvânt, N. Drăganu propune, printr-o deducție logică, etimonul slav *robu*, cu sensul de “sclav, rob, ocnaș”, cu sufixul adjectival *os*. În cazul acesta ar fi însemnat, la origine, “*băț de rob*” presupunând că fiecare rob, pus la o muncă oarecare, își avea bățul său pe care i se însemnau zilele de lucru, bolovanii de sare tăiați de el etc.

Considerăm că aceste trei exemple ne îndreptățesc să afirmăm faptul că N. Drăganu s-a impus ca un filolog ilustru al școlii clujene, dovedind o neândoielnică erudiție, o cultură multidisciplinară și multă claritate academică în stabilirea etimologiilor unor cuvinte controversate ale limbii noastre românești.

VI. VARIA

Rodna, mare oraș german la 1240 ?

prof. Emil Sângeorzan, Bistrița

În munca de cercetare a trecutului unor așezări românești de pe Valea Someșului superior, ne-am oprit asupra Rodnei, ca fiind o localitate mai renumită, din cauza minelor sale, care se exploatează din timpuri străvechi. Despre timpul exact când a fost întemeiată Rodna nu se știe nimic sigur. Acte scrise din acea vreme nu există. Cel mai vechi act în care ar fi menționată Rodna –după unele păreri- ar fi descrierea canonicului Rogerius, despre năvălirea tătarilor din 1241. Dar la Rogerius este menționată RUDANA, un nume asemănător cu Rodna. Identificarea Rudanei cu Rodna este admisă de unii și contestată de alții. În cele ce urmează vom examina câteva asemenea păreri și apoi vom încerca să scoatem și unele concluzii, cât mai apropiate de înțelegerea logică a evenimentelor trecute.

Despre năvălirea tătarilor din anul 1241, într-un lexicon maghiar cu titlul “Uj id k lexicon” vol. XII, Budapest, 1941, Singer és Wolfner kiadása, la pg. 5770, sub cuvântul: „Tatárjárás” se scrie: „În primăvara anului 1241, trei corpuri de trupe călare au năvălit în Ungaria. Aripa dreaptă, după ce a supus Polonia, a atacat Moravia și ținutul de sus al țării și le-a supus iar aripa stângă s-a împărțit în trei părți, îndreptându-se spre Brașov, Orșova și Bistrița. Corpul principal sub comanda lui Batu a intrat în Ungaria prin pasul Vereche. Lupta principală s-a dat în ziua de 11 aprilie 1241 în câmpia Muhi, pe râul Sajo, unde armata regelui Bela IV a fost nimicită, tătarii deschizându-și drum spre inima Ungariei, pe care au pustiit-o...” Despre Rodna însă nu se amintește nimic.

C.C. Giurăscu în a sa „Istorie a românilor”, ocupându-se de năvălirea tătarilor din 1241, spune mai mult și mai altfel. Cităm: „În timp ce corpul principal al generalului Sabutai opera în Ungaria, altele străbăteau Ardealul, Moldova și Țara Românească. Cadan și Buri, doi dintre principalii comandanți tătari, trecuseră în 31 martie Carpații spre Bucovina, pe la Vatra Dornei și se îndreptau spre Rodna. Orașul vestit, prin minele lui, a fost ocupat la 1 aprilie, chiar în ziua de Paști, prin stratagema clasică a acestor năvălitori: față de rezistența pe care o opuneau locuitorii, tătarii se prefăcură a se retrage. Sașii, bucuroși, tocmai sărbătoreau cu petreceri și chefuri izbânda, când deodată se

împrăștiie vestea că tătarii atacă din nou. La această a doua năvală, orașul nu mai putu rezista. Se spune că 4000 de cetățeni din Rodna ar fi pierit atunci. Alții au trebuit să însoțească pe tătarii și să le arate drumul spre celelalte orașe. Rând pe rând au fost ocupate astfel: Bistrița, Dejul, Clujul, Zalăul, Oradea Mare. Așa ne spune călugărul Rogerius, un contemporan care a văzut invazia tătarilor în Ardeal, a fost luat rob de ei și a avut multe să sufere...”¹

Acest citat din opera lui Giurăscu prezintă câteva particularități, care pot fi discutate. Întâi, autorul nu citează lucrarea canonicului Rogerius în bibliografia capitolului –cum face cu altele- ceea ce pare a arăta că el ar fi luat această informație din alt izvor.

Despre lupta din Rodna dă multe detalii, ca ocuparea ei chiar în ziua de Paști, după ce într-o altă singură zi, de 31 martie, tătarii trecuseră Carpații, apoi au ocupat brusc Rodna, tot într-o singură zi, de 1 aprilie, deși pare curios ca în acea zi, să fi fost și luptă și retragere și petrecere cu chef și iar luptă urmată de ocupație. Despre lupta principală care a hotărât soarta Ungariei, nu spun prea multe.

Autorul pare a ignora cine au fost locuitorii Rodnei, de ce neam, care au opus rezistență. Apoi spune că „Sașii”, bucuroși că tătarii s-au retras, s-au pus pe petrecere și pe chefuri. Deci **în a doua propoziție spune că locuitorii au fost sași**. Mai departe, Giurăscu scrie:”...se spune că patru mii de cetățeni din Rodna ar fi pierit atunci...”dar nu ne arată și unde se spune și de cine se spune. Apoi, că alți sași ar fi trebuit să-i însoțească pe tătarii. Cum vor fi intrat tătarii în Carpații nordici pe timp de iarnă, în luna martie, cu mii de oameni și cai și care și cum i-au traversat într-o singură zi, rămâne oarecum un mister. Cine trăiește la munte știe ce înseamnă iarna acolo și cum se pot traversa Carpații Nordici iarna. Dar acest fapt se poate admite, că au reușit să traverseze cumva munții iarna, însă cealaltă chestiune, a locuitorilor **sași** ai Rodnei, **în număr așa de mare** pentru anul 1240, am vrea să o examinăm mai pe larg.

Despre venirea sașilor în Ardeal, autorul citat ne spune „...Nu știm exact împrejurările în care au avut loc așezarea sașilor în Ardeal, deoarece primele privilegii sau acte s-au pierdut în 1241. Sigur este numai că ei **au început** să vină pe vremea lui Geza al II-lea, /1141-1162/ despre care știm că le-ar fi dat un asemenea privilegiu. Alți sași au sosit mai pe urmă, în timpul regilor Bela III și Andrei al II-lea (1205-1235). O parte a sașilor s-au așezat pe Târnave, în regiunea Sighișoara-Mediaș, o alta în părțile Sibiului, o a treia în Țara Bârsei. În sfârșit, **o ultimă grupă de coloniști** s-au fixat în colțul nord-estic al Ardealului, în regiunea minelor de la Rodna și a Bistriței...”

Dacă primii sași au început a veni în Ardeal pe la 1150, apoi ultimii

care s-au așezat la Rodna și Bistrița –vor fi venit în jurul anului 1200, întrebarea ce s-ar putea pune ar fi aceasta: oare câți sași se vor fi așezat la Rodna într-un timp așa de scurt, dacă în lupta cu tătarii au pierit 4000 și probabil, alte sute au mers cu aceștia mai departe în Ardeal? Dacă judecăm puțin aceste date, ajungem la concluzia că trebuie să fi existat în Rodna cca. 10 mii de locuitori germani la 1241? Oare unde a putut locui o asemenea mare mulțime de oameni și cu ce a trăit? De unde și-a procurat alimente, că în Rodna și pe hotarul ei nu le-au putut produce?

Față de comuna Feldru, Rodna are o altitudine mai mare cu peste 100 de metri. Deci acolo nu se puteau produce cerealele care se puteau și se pot produce la Feldru și nici la Feldru nu se produc ca la Beclean, etc. Problema existenței zilnice a acelei populații pentru timpurile de atunci rămâne deschisă.

Fostul maior grănicer Antonio Cosimelli, în opera sa: *POEMATION DE SECUNDA LEGIONE VALACHICA* publicată în 1767, descrie astfel Valea Someșului „... Valea strâmtă, Valea Rodnei hrănește 24 de sate. Pe lângă cea mai mare parte din acestea curge Someșul șerpuitor, cu undele-i furioase, celelate sunt ascunse prin coclaurile întortocheate ale dealurilor. Ținutul nu e propice bucatelor, nici prielnic viței de vie; nu e destul de potrivit pentru călăreți, nici acomodat pentru care. E înfiorător la vedere și plin de cascade înșelătoare. Bietul locuitor adesea nu are nici puțința să-și câștige cele necesare existenței sale și e încercuit ca și de un asediu dușman, închis fiind de o parte de munții înalți, iar de altă parte de râul furios care nu suferă să se dureze peste dânsul pod...” Acest tablou al unei văi sălbătice este făcut la 1767 ,deci cu peste cinci sute de ani după năvălirea tătarilor, când Valea Someșului trebuie să fi fost și mai sălbatică. (vezi traducerea integrală a poemului în acest volum.

Despre originea și vechimea Rodnei s-a ocupat și fostul botanist, vicecăpitan al Districtului Năsăud și academician, Florian Porcius, originar chiar din Rodna, unde este și înmormântat. Acesta ne-a lăsat unele date, publicate mai târziu de profesorul Virgil Șotropa în Revista “Arhiva Someșană”, din care cităm următoarele : „...timpul de când își are Rodna începutul e necunoscut. Este constatat că, încă din timpul dacilor, probabil și al agatârșilor, la Rodna se lucra la mine. Dacă dacii aparținători anticului popor traco-iliric care a stat în legătură de înrudire cu grecii vechi și cu vechii itali (Dr. A.Fiker: *Die Völkertümme der österreichischen Monarchie*, Vien 1869) erau înaintați în cultură; dacă considerăm că la Rodna se află urme de străvechi lucrări metalurgice și spălătorii de aur anteromane (Gr. Tocilescu: *Dacia înainte de*

romani, București, 1880, apoi (Samuel Kolesary: Auraria romano-dacica, Posoy, 1780) și dacă, în sfârșit, numirea râului Someș (Samus, Samos) se poate aduce în analogie cu un Zamolxis, Salmoxis, Salmolxis, fost pontifex, rege sau subrege al unui trib al dacilor, a cărei rezistență ascunsă nu putea fi altundeva în nord-estul Transilvaniei decât la Rodna, deci se poate susține cu mare probabilitate, că Rodna fusese oraș metalurgic al dacilor și totodată oraș chiar de rezidență”. "...Că Valea Someșului nostru a fost locuită încă înainte de romani, o dovedesc obiectele de bronz aflate anume la Rodna, mai multe ciocane și topoare, la Rebrîșoara, șase insigne de demnitari, dălți, topoare, o sabie, o lance, un vârf de lance, brățări, etc. care astăzi se pot vedea la Muzeul Liceului din Năsăud..." "În timpul administrației magistratului din Bistrița s-a făcut încercarea de a se atribui târgului Rodna origine germană, deducându-se numirea din nemțescul Roden-au (Prat-extirpat) deci se scria Rodnau. Faptul acesta e lipsit de orice bază căci, deși e verosimil, ca la începutul secolului să fi fost în ținutul acesta vreun grup din Ordinul Cavalerilor germani alungați din Țara Bârsei de regele Andrei II, ei au fost numai în trecere și nu s-au așezat aici; iar venirea coloniștilor sași din Bistrița datează de la finele secolului XII, când Rodna e pomenită ca oraș metalurgic înfloritor. Și dacă minele rodnene erau pe atunci lucrate și exploatate de mineri teutoni, e cunoscut că numele târgului e de origine slavă. În anul 1241 Rodna a fost invadată de mongoli iar în 1285 și 1717 de tătari..."

Un alt cercetător, Iosif Schiopul, care de asemenea a studiat chestiunea invaziei tătarilor din 1241, într-o publicație a sa, cu titlul : "Contribuțiuni la istoria Transilvaniei în secolul XII și XIII", Cluj, Tipografia Națională, 1932, bazat pe o mulțime de izvoare vechi pe care le citează mereu și pe care își întemeiază cercetările, reia povestea canonicului Rogerius, despre invazia tătarilor în *Transilvania la 1241 și o prezintă într-o formă mai dezvoltată*.

Mai întâi Schiopul arată că opera canonicului Rogerius a fost publicată prima dată în anul 1488, în Brüno-Brno, de către un episcop al Orășii, Ioannes Prais, sub titlul "Magistri canonici Varadiensis, Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae temporibus Bela IV Regis, per Tartaros facta" și a publicat-o numai ca o anexă la cronicăa lui Thuroczy, după 247 de ani de la invazie. Iată unele constatări ale lui Schiopul, cităm: "Rogerius pomeneste în descrierea sa de 19 ori despre păduri, de silvas, totdeauna în înțeles topografic și nu geografic. Pentru prima dată pomeneste de păduri în Cp. XX, în care descrie invaziunea lui CADAN, una din căpeteniile tătarilor (p. 146). Rogerius spune anume cp: "Rex Cadan, inter Rusciam et Comaniam, per silvas, trium dierum haben inter sive viam, pervenit ad divitem Rudanam, inter magnos

montes positam Teutenicorum villam, Regis argentifodinam, in qua morabatur *innumera populi multitudo...*” Adică, Cadan a umblat trei zile prin păduri între Ruscia și Cumania, până ce a ajuns la *bogatul oraș german Rudana...* etc. Rogerius nu pomeneste însă nici un cuvânt de Transilvania. Numai identificarea lui Rudana cu Rodna a servit istoriografiei maghiare curente prilejul să deducă că acest Cadan a intrat în Transilvania prin acest loc. Rogerius spune că numai acest Cadan a umblat trei zile prin păduri, până ce a ajuns în Rudana, dar el nu spune că Rudana ar fi în Transilvania, ci adaogă că este așezată între munți înalți, în care se găsește argint și că *este locuit de germani*.

Rogerius povestește mai departe că locuitorii Rudanei fiind: „homines bellicosus...extra villam et montes sis obviam exisrunt...”, adică „ieșind din oraș, locuitorii au trecut prin păduri și peste munți în întâmpinarea tătarilor”. Aceștia s-au prefăcut că se retrag și rudanienii s-au înapoiat veseli în oraș și s-au pus pe chef. Cadan însă a revenit pe neașteptate și locuitorii, surprinși la beție dându-și seama (sic!) că nu pot rezista, au închinat orașul tătarilor. Apoi: “Cadan sub sua protectione villa recepta Ariscaldum comitem villae cum electris sexcentis armatis Teutonicis suis militibus associavit sibi, venire cum eis incipiens citra silvas”. Deci, „Cadan a luat orașul sub protecția lui și apoi și-a asociat pe comitele orașului, Ariscald, împreună cu șase sute de militari germani aleși, trecând munți și păduri, au ajuns pe neașteptate înaintea orașului” Oradea, pe care au cucerit-o prin viclenie, luând o mulțime de prizonieri, între care chiar și canonicul Rogerius.

Acest magister, Rogerius, ar fi fost un italian de origine din Apulia, și ar fi trăit vreo douăzeci de ani la curtea pontificală din Roma, de unde ar fi fost trimis în repetate rânduri în Ungaria, în diferite misiuni ca un om al bisericii catolice, iar în timpul invaziei tătarilor, Rogerius era canonic în Oradea. Manuscrisul lui Rogerius nu s-a păstrat și nici nu se știe ceva de existența lui. Conținutul lui s-a publicat, împreună cu cronica lui Thuroczi, după un alt manuscris de a cărui soartă nu se pomeneste nimic nicăieri.

Istoriografia maghiară și săsească s-au grăbit să identifice Rudana cu Rodna și din această identificare să tragă concluzia că *la mijlocul secolului XIII Rodna era un mare și bogat oraș german*. Nu este exclus ca Rudana lui Rogerius să fi fost într-adevăr Rodna noastră, cum nu este exclus să fie un alt oraș din nordul Ungariei, pe unde au intrat tătarii în țară. Rogerius nu spune nici un cuvânt că Rudana ar fi în Transilvania. Dimpotrivă, faptul că Rogerius precizează că *acest oraș este un oraș german*, mai curând ar arăta că Rudana este undeva în nordul Ungariei, undeva în regiunea Zips-ului, unde,

pe vremea invaziei, erau numeroase colonii germane, pe câtă vreme despre o populație germană în aceste părți ale Transilvaniei se pomenește numai cu mult timp după invazia tătarilor din 1241...” (p. 145-154 după Schiopul).

Așa cum arată în cartea sa, Schiopul a cercetat și confruntat o mulțime de izvoare și acte, multe din arhivele Vaticanului, altele din unele mănăstiri germane și din alți autori istorici, pe care le citează mereu, el pune la îndoială faptul că în 1241 tătarii ar fi năvălit în Transilvania peste Rodna, dar mai ales pune la îndoială că Rodna ar fi fost atunci *un mare oraș german*. În rândurile ce urmează ne propunem să cercetăm *în ce măsură Rodna ar fi putut fi oras german în 1241*, așa cum afirmă cronica lui Rogerius și dacă a putut fi întemeiată de germani.

Dacă cronica lui Rogerius exprimă adevărul și dacă la 1200 Rodna de pe Someș era un oraș german, din care hanul Cadan a putut să-și aleagă 600 de luptători germani –bărbați în floarea vârstei- și să-i ducă cu el spre alte cuceriri în Ungaria, după ce a ucis alți 4000 după cum spune Giurăscu (probabil după “Cronica de la Epternach” citată și de Schiopul, p. 124-145), rezultă că, în adevăr acea localitate trebuie să fi avut o populație destul de numeroasă. Rezultă apoi că în afară de cei 600, trebuie să fi rămas acasă alte sute de luptători de mână a doua, apoi femei, bătrâni și copii, deci o populație de câteva mii.

Dacă în adevăr a existat atunci în Rodna o asemenea populație germană atât de numeroasă, ea trebuie să fi avut la 1241 o anumită vechime în existența ei pe aceste meleaguri. Înaintașii acelei populații germane, întemeietorii orașului german Rodna, trebuie să fi venit acolo înainte cu cel puțin unul sau două secole, dacă atunci când au venit tătarii ei aveau deja luptători numeroși și populație numeroasă, *toată numai de neam german*.

Apoi, dacă germanii au fost întemeietorii orașului Rodna, astăzi comună de țărani români ca oricare alta, și dacă într-adevăr au viețuit câtva timp în orașul Rodna, ei trebuie să fi lăsat acolo urme neșterse, urme care să poată afirma și astăzi existența lor veche pe plaiurile Rodnei. Dacă acei germani au trăit în Rodna mai multă vreme ei trebuie să fi folosit și exploatat hotarul și împrejurimile Rodnei, fie pentru procurare de lemn de construcții și lemn de foc, apoi piatră pentru clădiri și var, pe care să le scoată din văile și dealurile din jurul Rodnei. Trebuie să fi făcut apoi ceva agricultură, să fi avut livezi, fânațe și pășuni pentru întreținerea vitelor, fără de care nu se poate concepe existența locuitorilor din acel oraș și din acele vremuri.

Până la 1906 comunicația Rodnei cu localitățile de pe valea Someșului

inferior s-au făcut exclusiv cu ajutorul vitelor de trăsură, cai și boi. Deci asemenea animale trebuie să fi avut Rodna și la 1240.

În ipoteza că a exploatat hotarul Rodnei, acea populație germană numeroasă trebuie să fi umblat mereu pe dealurile, văile, coastele, podișurile și munții din jurul localității. Și ca să nu se încurce și să știe în ce loc anume și-au mânat vitele, au tăiat lemne, au făcut fân etc, trebuie **să fi botezat** toate văile, dealurile, coastele, pâraiele, podișurile, munții din jurul Rodnei. Și fiindcă acea populație era de origine germană, și deci vorbea limba germană, ar rezulta că **numirile toponimice date dealurilor și văilor trebuie să fi fost tot germane**, așa cum sunt în hotarul Bistriței și astăzi, numiri ca Burg-berg, Schuller-berg, Schiffer-berg, etc.

Dacă așa s-ar fi petrecut faptele, ar fi trebuit să fi rămas până în zilele noastre asemenea numiri toponimice de origine germană, ca mărturii ale trecerii germanilor prin acel teritoriu, așa cum au rămas până astăzi numirile toponimice de origine și cu rezonanță românească în Carpații nordici până în Moravia, cum vom vedea mai jos, deși locuitorii acelor ținuturi de multe secole vorbesc altă limbă.

Ca să verificăm acest fapt istoric ne-am adresat toponimicelor din hotarele comunelor Rodna și Șanț, să vedem ce ne pot spune ele în această privință. Cu riscul de a face expunerea noastră puțin monotona, vom înșira totuși câteva toponime actuale, ca să vedem câte din ele vor fi având origine și rezonanță germană.

În hotarul comunei Rodna există următoarele numiri topice:

DEALURI: Vârful Cetății, Runcul, Ciuruleasa, Priporul, Opcina, Dealul Secii, Ruginile, Călini, Cupării, Găunoasa, Dosul Secuiului, Bogonata, Toaca, Vârful Lăzii, Dumbrăvile, Runcul Griganilor, Dealul Răchiții, Arșița Mutului, Dealul Teiului, Dosul Jidelui, Ciclăul, Strungile lui Tărăță, Prislopul, Poiana Cornii, Runcurile, Blăgile, Măgura, Dealul Durnii, Dealul Neamțului.

VĂI: Putinei, Ciuruleasa, Valea Frumoasă, Valea Cipului, Opcina, Călini, Rogoaze, Valea Strâmturii, Valea Poienii, Păraul Ginișorului, Păraul Alunișului, Valea Ursului, Valea Mare, Păraul Cărligata, Valea Vinului.

PODIȘURI: Poiana Merilor, Poiana Rotundă, Petrăriile, Arinii Vameșului, Podereiul, Săliște, Muncelul.

MUNȚI: Curățel, Beneș, Crăciunelul.

GURI DE MINE: Nepomuc, Ferdinand, Amalia, Zap Petre și Glüc Aufk! (Comunicate de Ion Domide din Rodna, funcționar în ad-ția minelor).

Cum la 1240 comuna Șanț nu exista, fiind întemeiată drept comună independentă abia după înființarea Regimentului de graniță, după 1760, rezultă

că înainte de acest secol hotarul comunei Șanț a aparținut tot Rodnei și deci numirile toponimice au avut aceeași soartă.

În comuna Șanț există următoarele numiri toponimice:

APE: Someșul, Cobășel, Valea Blasnei, Părăul Arinului, Părăul Balotă, Părăul Oii, Găgii, Nichitaș, Preluci, Zmeul, Zăpozii, Crucilor, Bindereasa, Bâta, Măria Mare, Măria Mică, Albul, Iughii, Ciungi, Perșa, Bolfa, Neagra, Valea Mare, Părăul Rău, Curcan, Comarnic, Părăul Glodului, Valea Hoituri, Părăul Poschii, Valea Corni, Hăzbăoaia, Cârțibav, Valea Pustie, Valea Poienii, Lala.

DEALURI: Căprăriilor, Arșița Pietroasă, Văcăriile, Balotă, Glodului, Vârful Boului, Cucureasa, Hoituri, Jgheabul Huhului, Poiana lui Radeș, Opcina Crucii.

MUNȚI: Ineuț, Găgi, Șuvărosu, Preluci, Perșa, Suhard, Făgețel, Rusaia, Lopatna, Beneșul, Cornii, Omul Stănișoara.

PODIȘURI: Podul Șanțului, Dosul Someșului, Dosul Măriilor, Gubavul, Fața Someșului (comunicate de Septimiu Grapini, învățător în Șanț).

Dacă vom examina cât de sumar numirile toponimice arătate mai sus, vom ajunge la concluzia că *nici una din ele nu prezintă caractere de numiri germane, afară de câteva guri de mină din Rodna. Toate arată a avea obârșie românească*, deși existența românilor nu este menționată nicăieri de canonicul Rogerius.

În nr. 7 din 1927 al revistei "Arhiva Someșană", un autor de origine cehă, Kritz Cabicar, care a trăit un timp și în Năsăud, publică un mic studiu sub titlul : "Curiozități topice valahice", care începe astfel: „...Întreaga Moravie de N.-V. dar mai cu seamă așa numitul teritoriu Valahia Moravă (Moracsche Valasko) este foarte însemnat din punctul de vedere al curiozităților topice particulare. Aceste numiri geografice toponimice merită să ne atragă atenția și prin faptul că un număr covârșitor al lor, își are originea în terminologia românească. *Sunt urmele românilor* siliți să emigreze dinaintea groaznicelor năvăliri ale tătarilor. Acești români au dispărut complet în masa slavă, dar este fapt necontestat că au existat aci. Cea mai mare parte a acestor numiri a fost culeasă de profesorul Iosif Valek din Hovezi în 1924 iar altele de prof. B. Kritz...”

Dintre aceste numiri arătate de K. Cabicar în articolul său cităm câteva mai caracteristice, ca: „Grunele, Grapele, Bătrâna, Kicera, Măgura, Grapa Prislop, Gaurov(Gaura), Bucărusa, Lunga, Rotunda, Komarnic, Strâmtura, Kosarica(Coșarca), Pestalak (Peste Nac), Pe Pârtie” etc. numiri de munți și

dealuri existente și azi. Există apoi: Romanca, o Poiană, Părăul Romanilor și altele. Dintre aceste câteva exemple rezultă că, deși în Moravia nu mai există de multă vreme români și nici grai românesc, există totuși urme care dovedesc că aceia au trăit cândva acolo.

Asemenea numiri toponimice existente în Carpații nordici au atras atenția profesorului Nicolae Drăganu, de la Universitatea din Cluj, (originar din comuna Zagra), care între anii 1925-1933 a cercetat, a strâns date și material pe care l-a studiat și comparat cu multă grijă și migală, cu alte numiri din limbi străine și după ce le-a cernut și ales pe cele mai caracteristice, a publicat *împortanta sa operă*: „Românii în sec. IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei“, operă care a decis alegerea lui ca membru activ al Academiei Române, în locul lui Ovid Densusianu.

În lucrarea sa, Drăganu a găsit urme ale românilor presărate din Carpații nordici până dincolo de Moravia iar în Carpații sudici până în Croația și, în fine, în șesul Panoniei, până dincolo de lacul Balaton. Fiind filolog, Drăganu a comparat numirile românești cu lucrările a peste o sută de autori străini de limbă albaneză, croată, italiană, maghiară, germană cehă, slovacă, poloneză, rusă, bulgară, sârbă, popoare cu care românii au trăit de-a valma în cursul vremilor, spre a stabili cu cât mai multă precizie dacă o numire toponomică sau onomastică, la originea ei, a putut fi românească sau a aparținut unei limbi străine. Drăganu a scris cartea și ca un răspuns istoriografiei maghiare, care susținea că, la venirea ungurilor în câmpia Panoniei, de peste Carpați, românii nu erau aici, fiind trecuți în sudul Dunării, odată cu legiunile împăratului Aurelian iar țara era pustie...

Ar rezulta deci că numirile topice românești aflate în teritorii care azi aparțin altor țări, au fost date de românii care au locuit acele locuri, cândva, înaintea popoarelor care le stăpânesc acum. Ele sunt urme care ne arată trecerea elementului românesc prin acele teritorii.

Toți navigatorii, exploratorii, descoperitorii de ținuturi noi de pe fața pământului au botezat cei dintâi diferitele țări, ținuturi, ape, munți, golfuri, mări, lacuri, cu nume pe care le-au găsit potrivite pentru firea limbii lor, numiri care apoi au intrat în circulația tuturor limbilor și au fost fixate pe hărțile geografice și topografice, păstrând caracteristicile limbii din care provin.

Kritz Cabicar și alți autori cehi și slovaci susțin că numirile toponimice existente în Moravia, sunt urme ale românilor siliți să emigreze dinaintea groaznicei năvăliri a tătarilor. Deci românii ajunși în Moravia au trebuit să emigreze de undeva, adică din locuri aflate în calea unor năvăliri barbare și

acele locuri vor fi fost undeva tot în Carpații nordici, poate chiar și la Rodna, care va fi fost întemeiată de strămoșii românilor, cum ne spun numirile toponimice, și nu de germani. Românii emigrați în apus nu s-au mai întors toți în ținuturile de unde au plecat. Mulți vor fi rămas pe acolo pe unde s-au dus și s-au pierdut în masa popoarelor respective. Iar cei care s-au întors, împreună cu cei rămași acasă, au fost elementul care a continuat viața și graiul românesc și tot ei au dus mai departe numirile toponimice vechi românești, până în pragul zilelor noastre, așa cum le-au moștenit și apucat din bătrâni. Ar rezulta că *numirile toponimice din hotarul Rodnei par a fi toate de obârșie românească și poate nici una din ele n-ar putea fi derivată, cu succes, din limba germană.*

Despre existența altor urme rămase de la acei „mulți locuitori germani“ ai Rodnei din 1240 nu prea știe nimeni nimic și nu se semnalează nicăiri. Să fie la mijloc vreo confuzie, voită sau nu, între Rudana lui Rogerius și Rodna de la izvoarele Someșului Mare?

Că dacă într-adevăr Rodna ar fi fost un mare oraș *german*, atunci pare imposibil să fi dispărut orice urmă a acelei numeroase populații. Chiar dacă am presupune că germanii din Rodna s-ar fi mutat în ținutul Bistriței după năvălirea tătarilor, ei tot ar mai fi păstrat vreo legătură cu vatra veche a Rodnei, pe care au părăsit-o, având rămase acolo mormintele strămoșilor și poate alte interese. Nu pare verosimil ca, de dragul unor mine de argint de mâna a doua, să se fi îngărmădit între dealurile Rodnei o mulțime așa mare de germani, unde nu aveau cu ce trăi, că nu sunt condiții de existență suficiente, când le-au stat la dispoziție pământurile mult mai fertile din jurul Bistriței, pe care le-au ocupat sașii, împingându-i pe români pe văile strâmte ale dealurilor din împrejurimi.

Ar fi de discutat o urmă a vremilor de bejenie, prin care a trecut Rodna, anume ruinele unei biserițe care a fost popularizată prin cărți poștale sub denumirea de „Tatâr rom”-ruinile tătarilor.

Iarăși s-ar putea pune întrebarea, că dacă Rodna ar fi fost în sec. XIII oraș german și ruinele bisericii datează de la năvălirea tătarilor, atunci și biserica trebuie să fie tot germană, în care caz ea trebuie să fi stat în legături de natură religioasă cu alte biserici și mănăstiri germane din apusul Europei, de unde vor fi venit și slujitorii bisericii. În acest caz literatura istorică bisericească ar fi amintit ceva despre existența acelei biserici, impunătoare pentru acele timpuri și mai ales pentru Rodna, și ar fi fost utilizată ca documente în sensul întemeierii Rodnei de către germani.

Chiar și la noi, unii autori cu mintea mai înfierbântată, au dedus din mărimea ruinilor rămase, că biserica din 1240 a fost așa de mare că putea cuprinde peste zece mii de oameni între zidurile ei. Din câte am putut afla, nu se știe cert și precis ce fel de biserică a fost și de la care năvălire a tătarilor datează ruinile, de la cea din 1240 sau de la cea din 1285 ori de la cea din 1717? Totul pare a pluti într-o ceață tulbure. Părerii pot fi multe și de multe feluri, dar părerii întemeiate pe acte scrise contemporane, ca mărturii incontestabile, se pare că lipsesc.

Cine a fost la Rodna își poate da seama că, nici astăzi, când utilajele și mijloacele agriculturii sunt incomparabil mai perfecționate decât cele din sec. al XIII-lea, n-ar putea exista și subzista o populație de zece mii de locuitori, cu mijloace locale. Noi, care locuim în apropierea Rodnei, știm bine că această comună își completează necesarul de alimente, cu deosebire cereale, prin importuri serioase din comunele din jur, deși astăzi hotarul Rodnei, partea cultivabilă, este lărgită la maximum și tot nu-i ajunge. Dar la 1240, când foarte multe terenuri cultivabile atunci erau acoperite de păduri, cu ce vor fi trăit cei 10.000 de locuitori germani?

În comuna Feldru, care este cu 20 km mai jos de Rodna, există și astăzi o casă despre care bătrânii, pe care i-am apucat, spuneau că e construită cu bârne de pe fața Pleșii, din partea nordică a comunei, pe care de multă vreme nu mai există nici o urmă de pădure. Tradiția locală spunea că înainte cu 300 de ani fața Pleșii era acoperită cu pădure. De asemenea, când în 1771 a fost coborâtă comuna Nepos de pe vatra veche lângă malul Someșului, unde se află în prezent, acest teritoriu era la 1770 acoperit de pădure, după cum a afirmat comandantul regimentului grăniceresc de atunci, colonelul Enzenberg, într-un raport că: “a clădit un sat în mijlocul pădurii...”

Dacă la 1770 Valea Someșului, pe la Nepos și Feldru, era acoperită cu păduri, pe locuri unde acum este șes cultivabil, apoi ne întrebăm cum va fi fost pe la 1240? Și dacă la Nepos și Feldru a fost așa, apoi la Rodna, între munți și dealuri mai înalte, terenul va fi fost mai deschis și mai altcum...?

Să examinăm puțin evoluția orașului Bistrița, cea mai mare localitate din acest colț de țară, întemeiată zice-se de sași, care timp de secole a fost conducătoarea comunităților săsești din jur, în care tot timpul a trăit cel mai mare număr de sași, să vedem cum a evoluat numeric populația săsească din acest oraș, cu posibilități economice, indiscutabile, comparativ cu Rodna. După o lucrare maghiară cu titlul: “Magyar varosok” (Orașe maghiare), Budapeșt, 1941, Globus Múntázet kiadáasa, evoluția populației orașului Bistrița a fost:

În anul 1787 existau 4566 locuitori în total:

“	“	1830	“	5000	“
“	“	1880	“	8063	“
“	“	1910	“	12081	“
“	“	1930	“	14128	“
“	“	1941	“	16232	“

După o altă lucrare, tot maghiară, cu titlul “Halász és a visszatéert keleti részek”, Budapest, 1941, Halász kiadása, la p. 95, este prezentată următoarea evoluție a populației orașului Bistrița:

TOTAL		MAGHIARI		GERMANI		ROMÂNI	
1910	1930	1910	1930	1910	1930	1910	1930
13.236	14.128	2824	1479	5835	4677	4470	5671

Autorul acestei statistici, Nzigri Imre, susține că statistica dată de români în 1930 n-ar fi obiectivă. Atunci să eliminăm din considerațiunile noastre anul 1930 și să o luăm numai pe cea din anul 1910, care ar fi mai obiectivă. În anul 1910, statistica maghiară arată ca existentă în Bistrița o populație de 5835 germani față de 4470 români, din totalul de 13236 locuitori. Deși sașii erau considerați întemeietorii orașului, totuși numărul lor nu este nici pe jumătate din totalul locuitorilor orașului.

După ambele lucrări citate, orașul Bistrița ar fi fost întemeiat de sași în jurul anului 1200 (noi credem că pe vatra vreunui sat de români, care vor fi fost alungați de acolo de oamenii regelui, în orice caz configurația terenului arată că nu putea fi pustiu), deoarece la 1222 Bistrița avea deja fișpanul ei propriu. Orașul ar fi fost un timp proprietatea reginelor Ungariei până la 1453, când regele Ladislau al V-lea l-ar fi donat lui Ion Huniade. Să admitem că orașul a fost întemeiat la 1200 de către germani. Însă trebuie să constatăm cât de încet a evoluat și a progresat populația săsească din Bistrița, cu toate condițiile economice optime, dacă, după 700 de ani, adică la 1910, această populație era de numai 5835 de suflete germane, constatate de maghiari.

Acum dacă comparăm populația germană a Bistriței din anul 1910, după 700 de ani de la întemeierea orașului, cu presupusa populație germană a Rodnei, de la 1240, despre care unii autori au spus că era de multe mii de germani, din care ar fi pierit 4000, după un autor și au fost duși de tătari 600 de ostași aleși, după un alt autor, ne vine să credem că existența aceluia mare oraș german

ar părea cam fantomatică la 1240, așa cum ne-a prezentat-o istoriografia veche.

Problema existenței aceluia oraș în sec. XIII ar trebui privită și examinată din punct de vedere logic, să vedem întâi ***dacă condițiile materiale și geografice au putut permite atunci***, întemeierea și dezvoltarea rapidă a unui oraș așa de mare în strâmtoarea dealurilor Rodnei?. Apoi, din punct de vedere logic, ar trebui privită și dispariția bruscă a marelui oraș german Rodna, fără să fi lăsat nici o caracteristică germană.

Rândurile de față n-au pretenția de a soluționa problema existenței marelui oraș german Rodna din sec. XIII, ci, mai degrabă, de a pune această problemă în discuție și, eventual, a ajuta la îndrumarea cercetărilor pe alte căi, dacă ar fi vorba de lămurirea deplină a acestei chestiuni.

Sângeorzul și oamenii lui

Prof. univ. dr. doc. Gavril Istrate

În zilele de 28-29 septembrie 1996 au avut loc la Sângeorz, *Serbările ASTREI*, dedicate lui Solomon Haliță, căruia i s-a ridicat și un bust, în curtea liceului. Manifestările s-au desfășurat pe două planuri: dimineață, în vederea cinstirii lui Solomon Haliță, și, după-masă, adunarea generală a *ASTREI NĂSĂUDENE*.

În ședința de dimineață am prezentat comunicarea *Poetul de pe Someș*, iar în cea de după masă am evocat o serie de sângeorzeni care s-au remarcat în activitățile cu caracter literar-cultural. În paginile ce urmează, prezint textul conferinței respective.

Din cunoscuta stațiune balneară și climaterică s-au ridicat o serie de cărturari și oameni aleși al căror nume este stimat pretutindeni în țară.

Solomon Haliță, la chemarea căruia ne-am adunat azi aici, a fost un colaborator apropiat și foarte apreciat al lui Spiru Haret. El și-a legat numele nu numai de o orientare nouă, în școală, ci și de ceea ce se cheamă activitate culturală în afara școlii. A lăsat amintiri dintre cele mai frumoase peste tot pe unde a trecut. Acum aproximativ 50 de ani, mi-au vorbit despre el câțiva profesori de la Seminarul "Veniamin Costache", din Iași, unde mi-am început eu activitatea didactică. Îmi povesteau colegii lor, mai vârstnici, cum ei, pe vremea când erau elevi, au avut ocazia să-l vadă pe Solomon Haliță, prefect al Iașului, în vremea aceea, în compania lui George Coșbuc în vizită la școala lor.

Era vremea când scriitori ca Vlahuță și Coșbuc conduceau așa zisele *cercuri culturale* din diverse orașe ale țării. În această activitate au fost atrași, mai târziu, și Sadoveanu și Șt. O. Iosif.

Nu existau inspectorate de cultură, ca azi, dar activitatea pe care o desfășurau cei 3-4 "conferențieri" era de toată lauda. Expunerile lor erau, de obicei, publicate în volume speciale, care erau distribuite diverselor biblioteci sătești de pretutindeni din țară.

Vor arăta alți vorbitori meritele lui Solomon Haliță și ei vor explica și justificarea sărbătoririi din aceste zile. Mie îmi rămâne doar însărcinarea de a evoca, în fugă, pe alți sângeorzeni pe care i-am cunoscut personal sau numai din relatările altora, să leg momentul de acum cu atâtea altele în care am avut ocazia să stau de vorbă cu unii dintre ei și să-i cunosc de aproape. Îi voi prezenta, se înțelege, în mod sumar, cum nici nu se poate altfel, într-o ocazie ca aceasta. Neajunsul provocat de puținătatea informațiilor va fi compensat măcar parțial, de vorbitorii care se vor ocupa mai pe larg de sângeorzenii menționați de mine. Vreau să spun că unii dintre sângeorzenii de ieri se bucură de comunicări proprii în cadrul manifestărilor noastre de azi.

Din Sângeorz am avut, la Năsăud, mai mulți profesori, printre care Emil Mărcuș, la matematică, Octavian Mărcuș la religie, Alexandru Haliță la limba română, obiect care, după moartea acestuia, aveam să-l fac cu istoricul Virgil Șotropa, doar un an, și, apoi, întregul curs superior, cu Aurel Șorobetea, care funcționase mai înainte, la Satu Mare, unde, printre colegii lui de specialitate, erau și năsăudenii Vasile Scurtu și Octavian Ruleanu.

Cu timpul, toți trei s-au "tras" la Năsăud unde aveau de plătit datorii dintre cele mai mari patriei lor mici. Și le-au plătit cu asupra de măsură.

Primul contact pe care l-am avut cu Șorobetea a fost la un examen final, în clasa a V-a, când m-a remarcat și și-a împărtășit impresiile colegilor de cancelarie. S-au stabilit, între noi, frumoase relații de prietenie și, în clasa a VI-a, la literatura veche, am devenit elevul lui preferat. Mi-a încredințat cheile bibliotecii profesionale, care era foarte bine dotată, și puteam să întârzii printre cărți și în sărbători, nu numai în zilele lucrătoare. Ca să-mi cunoască preferințele, mă "ispitea" din când în când cu câte o întrebare și a rămas plăcut impresionat când a văzut că mă pregăteam, la limba română, nu numai după cele două manuale recomandate de el, Cartoian și Nedioglu, ci și după *Istoria literaturii române. Epoca veche*, a lui Sextil Pușcariu, și, *Limba română în secolul al XVI-lea*, de Alexandru Rosetti, pe care le aveam în biblioteca personală. A început să-mi împrumute, el însuși, câteva, în această direcție, în primul rând cărțile lui George Pascu, temutul meu viitor profesor de la Universitatea din Iași. Gestul lui Șorobetea avea să se răsfrângă extrem de favorabil în examenele mele de la universitate. Ca să pot concura la singura bursă existentă pentru studenții de la limba română, m-am înscris, în prima sesiune, la cinci examene, printre care și cel de literatură veche (secolul al

XVI-lea), la care s-au mai prezentat doar doi colegi de-ai mei (dintr-o serie de 72). Am promovat, însă numai doi examenul. Pascu era nu numai foarte sever, dar îți cerea să te prezinți la examene, la materia lui, numai după ce i-ai frecventat trei ani cursul; numai atunci puteai stăpâni materia, cu adevărat, spunea el.

Dar să ne întoarcem la relațiile cu Șorobetea, care, în simpatia lui, mă lăuda pe toate drumurile; nu bănuia că în fiecare elev poate fi camuflat și un Brutus.

Eram în clasa a VI-a (corespunzătoare celei de-a zecea, de acum), penultima în vremea aceea, și ne găseam într-o zi de marți, după două zile libere, două sărbători: o duminică și Sărbătoarea arhanghelilor, 8 noiembrie, care cădea luni în anul acela.

Până la acea dată Șorobetea ne predase ca la Universitate, fără să asculte pe cineva și, acum, neglijând principiul pedagogic, potrivit căruia nimeni nu se omoară învățând, în asemenea ocazii, ne-a scos pe primii douăzeci din catalog în fața băncilor sperând să facă o demonstrație de răsunet. A reușit, dar într-un plan absolut deosebit de cel pe care conta el.

Noi așteptam câte o sărbătoare nu pentru a ne toci coatele în bibliotecă la masa de scris, ci pentru a evada din cotidian, a ne furișa, unii, pe cărările de pe malul Someșului, spre Tradamul căruia Rebreanu i-a schimbat numele și, în continuare spre Pripas, unde ne puteam întâlni nu numai cu Ion Glanetașul și cu Ana, ci și cu preotul Belciug, tot așa de simpatic și în realitate ca și în romanul ION.

Alții se îndreptau spre Rebrîșoara Mureșenilor și a lui Ignat Seni, de unde călătoria putea fi prelungită, în sus, pe Gersa, la biserița de lemn, în genul celor din Maramureșul de peste munte, după cum alții o luau în jos, spre Salva, unde preotul Morariu, cu familia lui de cărturari, și cu o fată frumoasă, Mărioara, cu ochi albaștri care nu pot fi uitați, ne primea, totdeauna, cu foarte multă bunăvoință. Cel mai mic dintre Morărești, Gavrilă, cunoscutul medic de mai târziu, era colegul meu de clasă. Îmi aduc aminte cum, într-o vacanță, am făcut, împreună cu el și cu Iosif Naghiu, alt coleg de clasă, drumul, pe jos, de la Salva la Hordou și înapoi. Eu cu Gavrilă mai mult pe coastă, în cercetarea "tufelor" de alune, iar Ioșca, sedentar, nu prea amator de drumuri lungi, mergea singur, pe șosea, judecându-ne și complimentându-ne.

Personal, împreună cu colegul Ion Roman, protopopul de până mai ieri, băiat de văduvă ca și mine, am făcut odată drumul peste deal, până la

Dumbrăvița lui, unde mamă-sa era morăriță, și, de acolo, intrând și ieșind din legendă, ne-am prelungit călătoria până la Târlisua lui Rebreanu, unde era preot tatăl lui Octavian Băieș, alt coleg de-al nostru. Ne opream, se înțelege, și în alte localități, ca în Căian, spre exemplu, de unde veniseră, la Năsăud, alți colegi și colege.

La confruntarea cu Șorobetea și cu istoria literaturii române vechi, noi nu reușiserăm să ne reculegem de pe drumurile străbătute. Și-am rămas toți absolut muți; parcă eram de piatră. Rând pe rând, colegii mei au fost expediați în bănci și, cu fiecare, furia profesorului lua proporții. Rămăsesem singur în fața catedrei. Eram tocmai al douăzecilea în catalogul clasei. Profesorul încerca să se reculegă și, după ce s-a liniștit, adresându-se mai mult celor din bănci decât mie, a spus: “să ascultăm, acum, un răspuns frumos!”

În clipa aceea, i-am văzut, parcă, pe toți colegii mei privindu-mă muștrător și ironic: “Umbli după notă mare. Vrei să te evidențiezi”! și, dintr-o dată, am luat o hotărâre năstrujnică; i-am “imitat” pe cei de dinaintea mea, n-am răspuns la nici o întrebare.

Profesorul, indignat la culme, a izbucnit furios: “Nici dumneata n-ai învățat? Bine! O să luați notă de trecere când vă veți prezenta cu toată materia pregătită!”

După două zile, joi, la proxima oră de română, m-am prezentat la catedră și i-am spus lui Șorobetea: “Eu am pregătit toată materia și aș putea răspunde. – Nu-i cum hotărăști dumneata, mi-a ripostat el; am să aleg eu ziua în care te voi asculta”! Și, în felul acesta, s-a pus punct “întâmplării”. Până la urmă, între noi și profesor n-a mai existat nici cea mai mică umbră de supărare. Mai târziu, după absolvire, făceam haz, discutând “cazul”, cu Șorobetea, și el, totdeauna, ne complimenta cu o vorbă cunoscută de toți elevii: “grănișeri tâlhari”.

Din Sângeorz sunt originari cei doi autori ai cărții, de peste 700 de pagini, *Resbelul orientale ilustrat*, dr. A.P. Alessi și Massim Pop, cel dintâi specialist în științele naturale, de la moartea căruia se vor împlini, la 15 octombrie, o sută de ani, iar al doilea în istorie. Am scris despre cartea acestor doi autori un articol special pe care l-am publicat în revista Mitropoliei din Iași (M.M.S., nr. 5-6, din anul 1977, p. 383-391).

Printre sângeorzenii mai tineri, pe care i-am cunoscut, voi pomeni pe

botanistul Alexandru Buia, fost rector al Institutului Agronomic din Craiova, pe care l-am ascultat, în octombrie 1963, în aula Liceului din Năsăud, vorbind în numele universitarilor din capitala Olteniei, în vreme ce academicianul Grigore Moisil reprezenta Universitatea din București, Ștefan Pascu pe cea din Cluj, iar vorbitorul pe care-l aveți în față a adus omagiile Universității din Iași, de fapt ale Moldovei lui Ștefan cel Mare, a lui Miron Costin și Dimitrie Cantemir, a lui Alecsandri și Kogălniceanu, a lui Eminescu și Titu Maiorescu, Gabaret Ibrăileanu și M. Sadoveanu.

La București, cu ocazia participării la concursul *Tinerimea Română*, care nu era decât *Olimpiada* de astăzi, l-am cunoscut pe poetul Ion Al. George, originar din Sângeorz. În amintirea lui Coșbuc, care obișnuia să treacă aproape zilnic pe la *Carul cu bere*, profesorii noștri, care ne însoțeau la Olimpiadă, aveau indicații de la conducerea liceului să ne ducă la o bere, în pomenitul local. Acolo l-am cunoscut pe Ion Al. George, cu care am vorbit mai ales despre Coșbuc, cu care el se găsea în relații grănițerești. Coșbuc fusese prieten intim cu cunoscutul nostru profesor, Virgil Șotropa, numai cu un an mai tânăr decât poetul. Printre scrisorile schimbate între ei, există și un Ditiramb de la Carul cu bere, provocat de faptul că, prin anul 1897, Șotropa fusese recomandat de forurile grănițerești, să fie director al liceului, dar stăpânirea de la Budapesta n-a dat curs dorinței năsăudenilor, ceea ce l-a făcut pe poet să i se adreseze, lui Șotropa, prin următoarele versuri glumețe:

Ditiramb, de la Carul cu bere,
Șotropa,
Tu sperii Europa
Cu plângerile tale!
Ești tu la Rahova,
Ești tu la Grivița,
Ești tu la Alexe, cârciumarul?
Ori unde ești?
Țipă guvernul, și țara țipă
Că ești director
La Năsăud.
Bagă de seamă, scumpule Maro,
Nu te umfla!
Și salutare, dragă, primește,
De la amicul vostru Coșbuc.

1899

Fratele mai mic al lui Ion Al. George, și în același timp tatăl cunoscutului orientalist și traducător Sergiu Al. George, era el însuși poet, autor al unui volum intitulat PĂMÂNT, apărut la Cluj, în Tipografia lui S.Bornemisa, în anul 1922. A tradus, din ungurește, cartea lui Mauriciu JOKAY, *Îngerul vărsării de sânge*, și s-a îndeletnicit și cu ziaristica. A fost redactor șef al gazetei "Glasul libertății", din Cluj, unde l-a avut coleg, în redacție, pe Iustin Ilieșiu, poetul originar din Maieru. Am, în biblioteca personală, un număr din acest ziar (5 martie 1920), în care tatăl meu a publicat *O scrisoare din Nepos*, iar Vasile Al George și Iustin Ilieșiu au semnat câte o poezie; a celui dintâi se intitulează *Soarelui*, iar a celui alt *Versuri libere*. Iată, doar, o strofă din poezia lui Vasile Al George:

Când seara pleci, când raza ta se stinge
Și lași în urmă doar un trist amurg,
Te plâng în murmur apele ce curg,
Duios zefirul printre flori te plânge,
Și-ntreaga lume-și pleacă tristă capul...

Și alta din cea a lui Iustin Ilieșiu:

Luna-mi bate-n geamuri, vântu-mi cântă rar,
Florile-alintate de zefir visează,
Inima mea tristă, singură, veghează.
Suferință, viața, toate-s în zădar,
Visuri și durere, ochi ce lăcrimează,
Toate-s în zădar...

Ion Al. George s-a bucurat de oarecare apreciere în epocă și a beneficiat de un premiu academic pentru volumul *AQUILE*, apărut la Câmpina, în 1913. Duiliu Zamfirescu a fost cel care a alcătuit raportul de premiere. Printre cei care au scris despre activitatea lui îi menționăm pe G. Topârceanu (în "Viața Românească" 1916, nr. 4-5, pag. 203-207) și Tudor Arghezi (în "Cronica" nr. 61-62, 1916). Autorul s-a bucurat de aprecierea lui I.Pillat și Perpessicius, care i-au făcut loc în *Antologia poezilor de azi* 1928, pag. 11-15, și i-au reprodus poeziile *În metru antic* și *Largo* din volumul *AQUILE*,

precum și *Pastel, După festin și Autumnală, din DOMUS TACITURNA*, volum apărut în 1916.

Fratele său, Vasile, n-a beneficiat de un loc în Antologia menționată, și despre activitatea lui n-a mai scris nimeni înafara colegului meu de clasă, Iosif Naghiu (v. "Vatra" 1935 nr. 3-4, pag. 96-101: *Un poet grănicer Vasile AL. George*). Doar Teodor Tanco a alcătuit, după mai multe decenii, un medalion, în volumul al IV-lea al lucrării sale *VIRTUS ROMANA REDIVIVA* (1981) (pag. 276-278).

Volumul lui Ion Al. George, premiat de Academie, conține numai poezii inspirate din lumea antică, din lumea romană, cu o singură excepție, poezia intitulată *PENTRU ARDEAL*, în care se întrevede oarecare influență a lui Octavian Goga. Bucata care dă titlul volumului are, din punctul de vedere al autorului, semnificația unui testament. Este un fragment din istoria de început a neamului nostru, ceea ce ne determină să o reproducem aici, în întregime.

AQUILE

Nu s-au născut ca orice sburătoare,
Ci sub puterea focului de soare;
Iar germenul, de zei s-a plăsmuit:
Din albul corp al venerei, din Marte –
În muntele Socrate.

Și, cum creșteau frumoasele aquile,
Treceau sub ceruri zile după zile,
Și cum treceau
Aripile creșteau,
Iar ghearele prindeau oțel pe ele.

Minune! Stolul fâlfăie în zbor
Și drept spre soare zarea o despică,
Și-acolo sus, pe-ntinderi siderale,
Se-mpart spre patru puncte cardinale.

Ce strâmtă-i țara miticului Lațiu,
Când aripele lor strătaie spațiu,

Când zeul Mars le toarnă-n vine lavă;
Minune, stolul fâlfaie în sbor
Și cât zăresc părinții lor din slavă -
Atâta le va fi moșia lor.

O, zilele acelea strălucite,
Când luna rătăcise
În sborul ei spre dacicul pământ;
Avea pe aripi pulberă de aur
Mai roșie ca ziua când sub flăcări,
Cartagena rămase un mormânt.
Și-n zilele acelea, când o parte
Trecea măreț spre Gallia departe,
Când altele cădeau domnind pe Rhin-
Doar una fâlfaind peste Danubiu,
În sunete de tibii și de goarne,
Domnea din Tisa-n Pontul Euxin!...

Lectura poeziei întărește ideea exprimată de unii critici că activitatea poetului stă sub semnul ideii latinității, dar, așa cum s-a afirmat de asemenea, orientarea respectivă a avut și are mai mult un caracter formal, nu merge în adâncime.

G. Topârceanu, în recenzia citată, nu găsește aproape nimic de reținut din primul volum, din care rezultă că poetul nu credea în ce scria. Mai bun i se pare al doilea volum, despre care spune: "Deși străbate un drum pe care se văd urmele încă proaspete ale unui înaintaș destoinic, totuși *fiindcă de data asta e sincer și numai fiindcă e sincer*, dl. Al. George nu e lipsit de o notă originală distinsă" (p. 207, col.1). Și după ce reproduce două poezii, continuă: "Ce departe suntem de primul volum! Astea da, sunt imagini născute, iar nu făcute" (P.207, col.2).

Nici Ion Al. George, nici fratele său Vasile nu sunt poeți reprezentativi și astăzi foarte puțină lume știe de existența lor. Cel care le va duce numele mai departe este fiul lui Vasile, Sergiu Al. George, cunoscut orientalist, care n-a avut parte de o viață prea lungă; era născut la 13 septembrie 1922 și a murit la 9 noiembrie 1981, înainte de a ne putea da tot ce se putea așteptat de la el.

Nu pot lăsa neamintit, aici, pe Laurențiu Oanea, avocat talentat, șeful

organizației liberale din județ, senator în mai multe rânduri, cunoscut pentru activitatea lui bogată și, uneori spectaculoasă. A făcut parte din delegația care s-a deplasat la Iași, în 1918, cu o misiune secretă din partea Partidului Național Român din Transilvania. A stat de vorbă, atunci, cu omul politic numărul 1 al țării, cu Ionel Brăteanu, care l-a impresionat profund. În urma acestei vizite s-a hotărât să devină colaboratorul lui Brătianu și s-a înscris în Partidul Liberal. A făcut parte din rândul delegaților care au reprezentat județul la Marea Adunare de la Alba-Iulia, unde a funcționat pe post de secretar al comisiei care a decretat Unirea.

L-am cunoscut personal și am două amintiri legate de cunoașterea lui. Una dintre ele, de prin anul 1937-1938, când eram militar și a-venit în “Țara Năsăudului” regele Carol al II-lea. Făceam parte din mica unitate grănițerească, destinată să-l antureze la întâlnirea cu năsăudenii, întâlnire care a avut loc în “loagăr”. Cel care l-a primit din partea localnicilor și i-a ținut și o mică alocuțiune a fost tocmai Laurențiu Oanea, inamic declarat al regelui, și, dacă nu mă înșel, chiar condamnat pentru acest fapt. Îl văd, parcă, pe Carol al II-lea, ce figură a făcut, când Oanea i s-a adresat direct, urându-i bun venit printre vechii grăniceri. Mă așteptam ca, din clipă în clipă, să-l “ia în coarne” și să-l arunce peste gard, în grădina vecină a domnului Filimon.

A doua ocazie, când contactul dintre noi a fost mai mult indirect, privește perioada studenției mele, la Iași. Senatorul Oanea s-a străduit să obțină niște fonduri, de la “Regna”, pentru a distribui, ca pe vremuri, burse studenților. După cum îmi aduc aminte, comisia respectivă își avea sediul în Sângeorz. Oanea dispunea de paralele respective și pretindea solicitanților să se prezinte personal să-și ridice banii. Așa au procedat cei mai mulți dintre colegii mei de la Cluj. Un unchi al meu mi-a scris să fac și eu o cerere să vin la Sângeorz, dar eu mi-am trimis situația școlară și nu m-am prezentat să-mi ridic cele 7000 de lei, care echivalau după mersul “băncilor” de la Iași, cu masa și casa unui student, pe zece luni, deci pe tot cursul anului universitar.

Distribuitorul ajutoarelor de la “Regna” nu s-a supărat pe mine, și a dispus să-mi fie trimiși banii prin poștă, dar i-a spus unchiului meu, “Aș fi vrut să-ți cunosc nepotul”.

Din generația mea, era, dintre sângeorzeni, Flore Șirlincan, jurist. Cu el împreună, și cu Emil Boșca-Mălin, din Maieru, am avut, la un moment dat, o discuție de pe poziții opuse, oarecum, cu profesorul nostru de religie, domnul George Pteancu, în cadrul unei ședințe a societății “Congregația Mariana”,

când urma să ne alegem un nou președinte. Profesorul intenționa să-l impună în comitetul de conducere al societății pe un coleg cu care noi nu eram de acord; nu ni se părea corespunzător. Profesorul s-a cam supărat pe noi, dar, până la urmă, n-a avut ce face și a cedat. Îmi aduc aminte că unul dintre colegii mei s-a exprimat cam dur, afirmând că societatea suntem noi, nu domnul profesor, și, în consecință, noi trebuie să ne alegem președintele.

Cu colegul Șirlican și cu Iosif Nagyu, am făcut parte din comitetul redacțional al revistei “*ÎNCERCĂRI*”, apărută, din păcate, într-un singur număr (v. Teodor Tanco, “*Virtus romana rediviva*” II, 1974, pag. 114-116). Cauza încetării apariției revistei n-a fost nici “lipsa de fonduri”, nici “slaba preocupare din partea forurilor școlare”, de atunci, cum presupunea Tanco (pag. 116), ci epigrama actorului de comedie, de la Teatrul Național din Cluj, Leonida Irimieș, intitulată *Unei domnișoare*, pe care o reproduc în continuare:

De când ești la profesionale
Nu mai scrii după parale;
Ți le faci tu, la moment,
Cu mașina ta patent.

Dintre colegii de liceu, unul care avea să îmbrățișeze cariera pentru care optasem eu însumi, puțin înaintea lui, Octavian Scridon, student apreciat de Dimitrie Popovici, a funcționat, mai mulți ani, la liceul din localitate și, în vacanțele mele petrecute aici ne antrenam, adesea, în discuții literare și evocam figurile foștilor profesori pe care i-am avut la Năsăud. Ne opream, îndelung, asupra lui Aurel Șorobetea, pe care îl urmam, amândoi, pe linia specialității și l-am avut și ca director în perioada guvernării lui Nicolae Iorga.

Unul dintre colegii mei de studenție, Iosif Balu, răătăcit la un moment dat prin Iași, unde se ocupa de ziaristică, s-a stabilit, după pensionare, la Sângeorz, și a contribuit, împreună cu alți intelectuali, la crearea unui mic muzeu, în care am văzut, cu ocazia trecerii mele pe aici, cu ani în urmă, și un volum de traduceri în limba poloneză, din poeziile lui Eminescu, datorat poetului *Emil Zegadłowicz*. Volumul se deschide cu o frumoasă dedicație pentru Nicolae Iorga:

Gavril Istrate
Marelui voevod
al sufletului neamului românesc, savantului,
filosofului, poetului, cârmuitorul corăbiei
Statului
Nicolae Iorga
îi închină
acest poem de Eminescu
Traducătorul și Tipograful
În ziua de 10 Mai 1932

Am cunoscut pe învățătorii de ieri ai Sângeorzului, Iustin Sohorca, folclorist și informator al lui Ștefan Pașca la elaborarea Glosarului dialectal, apărut în memoriile Academiei Române, pe Ioan Marcu și pe Alexandru Astalâș, tatăl lui Lucian Valea, prieten apropiat al unui unchi al meu, Ion Istrate din Rodna, în casa căruia ne întâlneam adesea. A trăit până după anii 1980 și ne vedeam mereu, vară de vară, când drumurile noastre se încrucișau prin stațiune, unde eu veneam cu regularitate să refac, ca Anteu, legătura cu pământul.

Pe Lucian îl cunoșteam de pe vremea când era copil, și părinții îi locuiau la Valea Mare. L-am revăzut, mai târziu, când începuse să colaboreze la “Gândirea”. A descins, la un moment dat, cu un grup mai mare de scriitori, în frunte cu Cezar Petrescu, la Târnăveni, unde eu eram mobilizat.

După război, când el se stabilise la Botoșani, ne-am întâlnit la unele reuniuni literare acolo, în orașul lui Eminescu, la comemorarea lui Ion Pillat, spre exemplu, când au avut loc frumoase manifestări la Miorcani, dar și altă dată. După mutarea lui la Bistrița, ne-am văzut chiar mai des, fie în capitala județului, fie la Năsăud ori la Prislop, la Hordou sau la Sângeorz.

L-am frecventat pe învățătorul Ion Blaga, pe care îl cunoșteam încă din vremea când a profesat în Rodna, după cum ne-am întâlnit, în timpul războiului, pe la Vatra Dornei, unde se refugiase și vărul meu, mai mare, Grigore Istrate, și, ceva mai târziu, fratele meu, Grigore.

Aici și-au desfășurat activitatea doi colegi de-ai mei, mai în vârstă, profesorul Nicolae Mute, autorul unei monografii a Sângeorzului, prezent la simpozionul nostru cu o comunicare, și Dumitru Vranău, elevi dintre cei mai buni ai neuitatului director Sandu Manoliu, moldovean de origine, care a dat strălucire Școlii Normale din Năsăud, între anii 1926-1930, când a fost

director al ei și a publicat anuarul unic, în felul lui, *Icoana unei școli dintr-un colț de țară românească*. Dumitru Vranău, deține două scrisori emoționante de la fostul lui profesor și director, prin care era sfătuit cum să procedeze în școală, ca să poată obține rezultatele dorite. O asemenea scrisoare am mai văzut și la George Iliș, din Nimigea, alt fost elev strălucit al lui Sandu Manoliu.

În ziua de 22 oct. se vor împlini 66 de ani de la moartea lui Sandu Manoliu. Era originar din Bacău, unde se născuse acum 100 de ani (11 septembrie 1896). L-am evocat, mai târziu, la o întrunire școlară din comuna Onițcani din Basarabia (februarie 1997) și am scris un articol în "Revista Română", de la Iași, III, 1997, nr.4, pag. 4, în care am reprodus și scrisorile elevilor lui Manoliu, Vranău, și Iliș.

Pe jumătate sângeorzan este și colegul și prietenul meu de-o viață, Florin Salvan, doctor în istorie, profesor emerit, care și-a legat numele de editarea cărții lui George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, care aparține, prin cealaltă jumătate, Neposului meu. Suntem, cu alte cuvinte și consăteni, nu numai colegi și prieteni. Ne-am întâlnit mereu la tot felul de simpozioane și sesiuni științifice, la Brașov, ca și la Năsăud, la Cluj și la Iași, iar, aici, la Sângeorz, ne-am băut, în multe veri, borcutul împreună.

Am de la el peste 30 de scrisori din care se desprind calități omenești cu totul deosebite și o dragoste nemărginită pentru aceste locuri, pentru "țara Năsăudului", în general. A fost un istoric adevărat și ediția cărții lui Bariț este cea mai bună mărturie în acest sens. În autografele pe care mi le-a acordat, atât pe cele trei volume din cartea lui Bariț, cât și pe alte lucrări, aproape nu mă mai recunosc. Ele depășesc realitatea prin exagerarea calităților celui omagiat. Căldura lui sufletească nu știa să pună frâu aprecierilor la adresa prietenilor; judecata rece era coplesită și anulată de sufletul lui inegalabil.

Reproduc, pentru a-mi lămuri cititorii, doar autograful de pe primul volum din cartea lui Bariț:

"La cei 80 de ani de viață, trăită demn, onorabil, și înnobilită de o susținută, impresionantă și importantă activitate științifică, publicistică, culturală, îți ofer, dragă și scumpe Gavril Istrate, fala țării și a "graniței" năsăudene, în semn de modest omagiu și statornică afecțiune și recunoștință, această adevărată *Istorie a Transilvaniei*, scrisă de nemuritorul George Bariț".

Dr. Florin Salvan
Brașov, 20 aprilie 1994

La această temperatură și, câteodată, la una chiar mai înaltă, dacă se mai poate concepe așa ceva, sunt toate autografele pe care mi le-a acordat.

Nu-i de mirare, deci, că în răspunsurile mele am încercat să mă apropiu de înălțimile de pe care mi se adresa și-l întrebam ce ar spune profesorii noștri, cu neuitatul Virgil Șotropa în frunte, văzând că n-am lăsat în păraginire ogorul moștenit de la ei.

La un moment dat, îi mărturiseam, într-o scrisoare: "Primirea cărții tale și a interviului a transformat ziua de ieri într-o adevărată sărbătoare. N-ai idee cât mă bucur că faci parte dintre cei care n-au îngropat talanții. Într-un fel, ne-ai întrecut pe toți. Poți fi mândru că n-ai trecut zadarnic prin viață."

Veri de-a rândul, am tors din același caier împreună cu colegul Gavrilă Scridon și, în prezența doamnei Șorobetea, soția devotată a fostului nostru profesor, adevărată mamă pentru toți puii de grănițer, am petrecut după amiezi de neuitat în curtea casei familiei Șorobetea, mai mult cetate decât casă, de unde a plecat în lume și Ionuc, fiul, singurul ardelean de prin părțile noastre la Universitatea din Iași înafară de mine, acum 60 de ani, el la drept și eu la Litere, la cursurile de zi, căci la examene mai venea și Dumitru George, exemplar de elită între oameni, din vremea copilăriei până târziu când avea să ocupe un post important în ierarhia ceferiștilor din Cluj.

Ionuc Șorobetea a avut un fiu, pe care-l cheamă Aurel, ca pe bunicul lui. Trăiește în Suedia. A lucrat în redacția revistelor clujene și este un poet apreciat. Mai tânăr decât Sergiu A.I. George și decât Lucian Valea, completează, totuși, o trinitate a ultimei generații sângeorzene.

Numele sângeorzenilor pe care aș fi dorit să-i evoc, este mult mai mare, dar n-aș vrea să abuzez de răbdarea ascultătorilor și mă opresc aici. Nu înainte, însă de a sublinia faptul că am printre ei tot felul de cunoștințe, din toate păturile sociale, din rândul țărănimii, mai ales, oameni cu care stau periodic de vorbă, vară de vară, când vin la "borcut", la această apă miraculoasă pe care o beau de aproximativ 70 de ani, de când am intrat în viață în calitate de băiat de prăvălie, aici, la băi.

În sfârșit, aș mai putea evoca pe alții, cu care am făcut militărie, împreună, și lungi concentrări și mobilizări, la Satu Mare, mai întâi, dar și în alte părți.

Îmi aduc aminte de exemplu de sergentul Nicolae Georgieș, care, ca și Donisă Pop din Nepos, era comandant de pluton, prin 1939, la Ardud, în județul Satu Mare. Întâmplarea a făcut să fiu prezent la o discuție a lui cu

căpitanul George Scridon , comandantul companiei. Omul în curtea căruia era adăpostită grupa din care făcea parte Georgieș venise cu o reclamație potrivit căreia soldații noștri i-ar fi provocat nu știu ce daune. Sergentul a răspuns, calm, spunând că ei nu au nici o vină. Dar reclamantul a revenit, și căpitanul l-a chestionat, din nou, pe sergent, care a dat același răspuns. Căpitanul, tulburat, nemulțumit oarecum, de răspuns, a ridicat puțin tonul și Georgieș a ripostat foarte hotărât: “Dacă nu mă credeți, eu mă duc și mă împușc”!

Căpitanul a rămas foarte impresionat și, după ce i-a dat drumul, m-a întrebat:

- Ce crezi?

- Mie mi s-a părut sincer și îl cred nevinovat, am spus eu.

-Și eu.

Și judecata s-a încheiat.

Îmi amintesc cum, cu mai mulți ani în urmă, am călătorit, până la Sângeorz, în același vagon și în același compartiment, cu profesorul Emil Precup, doctor în filologie, de la Leipzig, editorul broșurii *Dor și jale*, în care sunt reproduse și 15 poezii de ale tatălui meu, scrise în timpul primului război mondial, în anii 1915-1917. Am o scrisoare de la Emil Precup, un răspuns la întrebarea pe care i-o adresasem, în vremea studenției, referitoare la soarta manuscriselor poeziilor din broșura pomenită. Îmi spunea că nu mai are manuscrisele tatălui meu, după care au fost imprimate poeziile din broșura apărută la Gherla, în 1920, că au rămas în tipografie. Îl văd pe bătrânul student și doctorand al lui Gustav Weigand, cu săcuiețul de făină de mălai, din Rebrîșoara lui, îndreptându-se spre Valea Borcutului, spre locul în care își înfiripase o gospodărie foarte modestă. O casuță în care aveam să petrec și eu, mai târziu, când el nu mai era, multe ceasuri plăcute alături de distinsa doamnă Precup și de familia colegului și prietenului Onisim Filipoi, care era și familia ei.

În vacanțele mele petrecute la Sângeorz, obișnuiam să fac plimbări mai lungi. Plecam din stațiune, și, de cele mai multe ori, nu mă opream decât la gura tunelului, de unde făceam cale întoarsă. Alteori, întrerupeam “intinerarul” și mă opream fie la familia Vranău, fie la casa vărului meu Traian Istrate, la Traian Galeș, ginerele învățătorului Lupoaie, la familia profesorului Andresi ori la casa lui Nicolae Mute, dar mai ales în sediul dinastiei Șorobetea și, peste tot, încercam să leg firul tors, zeci de ani, pe această vale a Someșului, despre care a vorbit cu atâta căldură Liviu Rebreanu.

Mă opream, de cele mai multe ori, pe malul apei, la punte, și recitam, în gând, versurile lui Ion Pillat:

“Acolo unde-n Argeș se varsă Râul Doamnei
Și murmură pe ape copilăria mea...”

Înlocuiam Râul Doamnei cu Someșul și locul lui Ion Pillat îl ocupam eu.

Să spun câteva cuvinte și despre un sângeorzan adoptiv, venit din altă parte, de profesorul Cocean pe care l-am cunoscut întâmplător și mi-a dat ocazia unei “ieșiri” la Târlîșua, satul lui natal, în care tocmai se făceau pregătiri intense în vederea sărbătoririi centenarului nașterii lui Liviu Rebreanu. A fost o zi frumoasă, în casa părinților profesorului Cocean, pe care n-am s-o uit niciodată, așa de frumoasă încât aproape îmi pierdusem calitatea de neposan și de moldovean, cum mă știa lumea. Mă socoteam când consăteam cu colegul Cocean când sângeorzan legat de alți oameni, veniți și ei din altă parte, ca Liviu Mireșan, de exemplu, directorul stațiunii HEBE, fiul unui bun prieten al meu, din anii liceului, Vasile Mireșan.

Am făcut aici și o constatare de natură științifică. Am văzut cum sângeorzenii, în vorbirea lor, evită în mod sistematic neologismul ca un ceva cu care nu au ce face, spre deosebire de bucovinenii de la Șarul Dornei, spre exemplu, a căror vorbire este puternic neologizantă. Faptul mi se pare cu atât mai curios cu cât sângeorzenii sunt, în permanență, în contact cu tot felul de orășeni de care nu se lasă influențați. Ei trec cu caprele, cu vaca și cu sarcina de fân prin centrul stațiunii, încălțați, de cele mai multe ori, cu opinci și nu se simt de loc tentați să se integreze printre “borcutarii” pe care îi aseamnă cu apa care trece; ei fiind pietrele ce rămân. O atitudine care ne aduce aminte de ieșirea din istorie, ispitoarea teorie a lui Lucian Blaga.

Sunt încredințat că sângeorzenii de azi dispun de forțele necesare a prelua sarcina celor ce au activat aici, sub flamurile ASTREI, în trecut, și aștept să văd cum va crește această activitate an de an.

Le urez drum bun, în urcuș.

Câteva aspecte ale relației – muzeu – public școlar

Dan Prahase, muzcograf-Năsăud

⁵¹ Grupurile de elevi reprezintă una dintre categoriile de vizitatori des întâlnite în muzeul nostru. Fie că este vorba de tabere școlare, fie că e vorba de clase de elevi veniți în vizită, fie că sunt mici grupuri de copii veniți la muzeu din proprie inițiativă, în vacanțe sau după terminarea orelor de curs.

Desigur că schimbările intervenite după Revoluția din Decembrie 1989 au influențat vizibil mentalitatea și comportamentul elevilor și asta sub cele mai diverse aspecte. Raportat la marile tentații care au apărut imediat după Revoluție (tentații care, deși n-o să le comentăm în prezenta lucrare, se cunosc totuși foarte bine!), muzeul riscă să devină nimic mai mult decât o “rudă săracă”. Desigur, nu pentru toți elevii este valabilă această afirmație. Elevii sârguincioși și dornici de a ști cât mai mult vor veni oricând cu plăcere la un muzeu. Dar, pe de altă parte, nu putem nega faptul că, în grupurile de elevi care vizitează muzeul există unii care, mai ales în cazul unui ghidaj așa-zis “clasic” se plictisesc mai repede de informațiile oferite de ghid. Acest lucru se reflectă în jur prin faptul că elevii respectivi îi deranjează cu anumite observații și comentarii pe colegii lor reușind să deterioreze atmosfera existentă în sala de muzeu. Problema pe care ne-am pus-o a fost: cum se poate rezolva această situație fără a apela la măsuri extreme (ca de exemplu să ceară intervenția cadrelor didactice însoțitoare sau să se solicite îndepărtarea din muzeu a elevilor indisciplinați?). Evident, se poate apela și la aceste metode extreme, dar aceasta ar putea fi o armă cu două tăișuri: pe de o parte ar putea impune o anumită autoritate suplimentară ghidului (dar nu neapărat!) iar pe de altă parte ar putea diminua legătura dintre ghid și grup, în sensul unei mai pronunțate stări de prudență din partea grupului, ce ar impune poate, o anumită rezervă în exprimarea unei idei în cazul dialogului cu ghidul. S-ar putea produce, practic, o timorare a elevilor. De asemenea, după o astfel de situație, chiar și ghidul ar putea suferi o perturbare mai mult sau mai puțin accentuată în firul expunerii ideilor sale, fiind nevoie, din punct de vedere mental, de o perioadă de reacomodare.

Atunci care ar putea fi soluția? Suntem de părere că o soluție mult mai elegantă (dar care cere în același timp și o mai mare subtilitate) ar fi atragerea elevilor (și în special a acelor care deranjează) în discuție. Implicit, asta ar însemna abordarea dintr-o perspectivă diferită de cea “clasică” a ghidajului. Concret, ghidajul ar trebui astfel condus încât subiectele propriu-zise precum și modul de abordare a lor să-i intereseze pe toți (sau aproape toți) membrii grupului! Pentru ilustrarea acestor afirmații vom propune în continuare câteva variante bine conturate în procesul de ghidaj.

O primă variantă, foarte indicată pentru captarea atenției, constă în *accentuarea* chiar din faza de prezentare a istoricului ținutului și muzeului a *unor aspecte inedite*. De exemplu, a Muzeul Grăniceresc din Năsăud, fără a neglija prezentarea aspectelor esențiale ale istoricului Regimentului II Românesc de Graniță și Muzeului, s-au scos în evidență unele aspecte inedite legate de desfășurarea bătăliei de la Arcole, de viața cotidiană din ținutul grăniceresc etc. Când folosim expresia “aspecte inedite”, precizăm că ne referim nu la niște aspecte total necunoscute până atunci, ci la niște aspecte specifice care au ajuns să fie cunoscute într-o măsură mai mică și de către un public mai restrâns, astfel spus, niște amănunte care nu se întâlnesc în orice sursă care relatează despre evenimentele prezentate de către ghid vizitatorilor.

O altă variantă ar fi: *amintirea*, dacă este cazul, a folosirii unui obiect în alt domeniu și în alt scop decât al celor pentru care este prevăzut prin construcție sau prin utilizare obișnuită. Trebuie amintit dacă acest fapt s-a întâlnit sau se întâlnește în realitate sau în operele literare, precum și contextul în care apare respectiva situație specială.

Strâns legată de varianta anterioară este o altă variantă și anume: *povestirea*, dacă este cazul și dacă se cunoaște, a unor tradiții legate de piese. Dacă se cunoaște istoricul unui obiect (sau o parte a acestui istoric) este foarte indicat să fie adus la cunoștința publicului. Acest fapt este important pentru o diversificare sensibilă a informațiilor oferite de ghid.

O a patra cale posibilă (care le poate include și pe celelalte amintite până acum) este încercarea de a prezenta grupului *aspectul simbolic al obiectului*, de a face o analiză simbolică. În acest context obiectul în sine nu va mai fi văzut ca o simplă piesă într-o vitrină sau pe un podium ci va fi privit și în alte împrejurări și anume în contextul a ceea ce semnifică respectivul obiect în timp ca simbol, evoluția acestuia, precum și factorii care au influențat această evoluție. De asemenea, este bine să se explice publicului ce a însemnat

ca simbol respectivul obiect în diferite zone ale lumii, totul corelat cu perioada istorică corespunzătoare. În acest sens s-a aplicat aceasta la câteva obiecte expuse în sălile muzeului nostru, ca de exemplu: piatra de hotar, furcă, furcă de tors, zurgălăii de la gamele călușerilor, pălăria cu păun etc. S-a observat o atenție mărită din partea elevilor tocmai pentru că era vorba despre un aspect (relație) nou pentru ei. De asemenea, s-a remarcat, în condițiile acestui tip de abordare pe bază simbolică a explicației unor obiecte, o mare disponibilitate pentru dialog din partea elevilor precum și faptul că, în marea majoritate a cazurilor, elevii erau aproape total conectați la aceste discuții, punând întrebări sau (și) făcând remarci foarte interesante. Acest lucru era valabil, și acest fapt ne-a bucurat foarte mult, și pentru elevii care la început nu păreau interesați de vizitarea muzeului și de explicațiile primite. Ba mai mult, o bună parte dintre acești elevi au devenit extrem de activi în privința dialogului privind analiza simbolică. Au pus întrebări și au venit cu observații pertinente. De aici rezultă importanța deosebită a aplicării analizei simbolice în procesul ghidajului. Nu vom mai exemplifica în această lucrare o analiză simbolică pe un obiect deoarece nu acesta este scopul studiului de față. Este însă destul de clar, credem, că folosirea unei palete cât mai largi de metode în abordarea ghidajului grupurilor de elevi este benefică și are un frumos viitor.

În sfârșit, o altă cale (cea mai interesantă dar și cea mai complexă din punct de vedere psihic), o constituie *empatia*. În cele două studii pe această temă pe care le-am publicat până acum în volumele III și IV-V ale anuarului Complexului muzeal B-N, am încercat să arătăm:

a) în (1) : o aplicație concretă a acestui foarte interesant fenomen în cadrul expoziției Muzeului Grăniceresc din Năsăud, și anume în cazul tabloului “Cina cea de taină”(copie de Sever Mureșanu după Leonardo da Vinci), aplicație pe care o utilizăm în continuare cu mult succes;

b) în (2) : s-au abordat aplicațiile empatiei în două opere dramatice renumite: “Timon din Atena” de William Shakespeare și “Tragedia spaniolă” de Thomas Kyd. În studiul de față nu vom mai insista pe ilustrarea acestui important proces psihic (care, repetăm, se aplică cu succes la Muzeul Grăniceresc din Năsăud), ci doar îl vom aminti aici ca pe unul dintre cele mai moderne și complexe mijloace de a orienta atenția vizitatorilor asupra unor anumite obiecte din muzeu.

Nu trebuie neglijat un alt aspect în cadrul acestui ghidaj și anume *atitudinea ghidului față de grup*. Amintim aici abilitatea comportamentului

ghidului față de vizitatorii elevi. Astfel, de exemplu: nu vom nega niciodată foarte dur și apăsător părerea emisă sincer de un elev în legătură cu tema abordată (bineînțeles ne referim aici la părerile pertinente și spuse pe un ton civilizat) chiar dacă această părere este greșită, nici n-o vom ironiza vizibil deoarece acest fapt ar putea inhiba elevul și chiar o bună parte din grup, ci îi vom explica fără precipitare, calm, de ce părerea lui asupra chestiunii în discuție nu este cea adecvată (sau, după caz, nu este cea mai potrivită). Aceasta pentru a nu se produce o ruptură între grupul de vizitatori și ghid și a nu se compromite, într-o anumită măsură dintr-o inabilitate pedagogică și psihologică a ghidului, vizita elevilor în muzeu. Dacă am început cu abilitatea comportamentului ghidului, vom aminti și un alt element foarte important și anume *modelarea comportamentului ghidului în funcție de structura grupului de vizitatori* (criteriul aici fiind vârsta). Cu alte cuvinte, în cazul grupurilor formate din elevi, ghidul ar trebui să se comporte ca un tânăr și proaspăt absolvent de facultate, astfel încât să se poată apropia de elevi, să poată discuta cu ei la nivelul lor, (mai puțin calitatea și cantitatea informațiilor, desigur!). Cu cât ghidul va evolua mai destins se va considera (și-i va face pe elevi să-l considere!) ca un fel de coleg mai mare (însă fără a exagera din acest punct de vedere), va glumi cu ei și va vorbi cât mai pe înțelesul lor (și acest lucru cere o abilitate deosebită) cu atât elevii se vor simți mai în largul lor și între ei și ghid va apărea un “flux de comunicare” (practic o empatie!) care-i va ajuta să emită judecăți curajoase și interesante în legătură cu problemele abordate în discuție. Am verificat personal acest lucru în cadrul Muzeului Grăniceresc din Năsăud. Dimpotrivă, un ghidaj efectuat cu o atitudine exagerat de sobră și rigidă, inflexibilă și categorică a ghidului, utilizarea de către acesta a unui limbaj excesiv de științific pot duce la inhibarea elevilor din grupul respectiv și la refuzul lor de a dialoga cu ghidul (aici presupunând că ghidul și-a propus într-adevăr să discute cu grupul asupra obiectelor și nu doar să susțină un monolog). De asemenea, o atitudine excesiv de ironică, zemflemitoare chiar, a ghidului față de părerile mai puțin potrivite ale unor elevi, poate duce la distanțarea grupului de ghid, la inhibarea elevilor sau, în cazuri speciale, la răspunsuri tăioase sau pe măsură ale unor elevi. Aceasta poate duce, în mod logic, la compromiterea vizitei grupului în muzeu.

Foarte important pentru ghid mai este un aspect: *cunoașterea psihologiei tineretului de astăzi!* În funcție de mai mulți factori, pe care n-o să-i analizăm în studiul de față, gândirea tinerilor se schimbă destul de

rapid. Tineretul de acum nu mai este, psihologic vorbind, cel de acum zece-unsprezece ani (de exemplu). Poate că acest lucru este încă prea greu de înțeles și, implicit de acceptat, în societatea noastră actuală. Însă, pentru că nu dorim în să analizăm această situație foarte complexă, ne vom mulțumi să precizăm, că dincolo de ceea ce vede cu ochii lui pe stradă sau în muzeu, un ghid ar trebui să urmărească din mai multe surse psihologia tinerilor și anume: din cărți, din reviste pentru tineret, din proza scrisă cotidiană, de la radio, și de la diferite posturi TV. Din acest punct de vedere au existat la TV. emisiuni foarte interesante pe această temă, ca de exemplu: “Între prieteni” și “Cinci pentru națiune”. Evident, exemplele ar putea continua. În aceste emisiuni iese în evidență, sub multe și variate aspecte, psihologia tineretului din zilele noastre.

Poate că nu ne-am fi ocupat atât de mult de aceste idei cu suport psihologic și pedagogic prezentate aici dacă n-am fi convinși de un fapt foarte grav: tineretul trebuie atras cât mai puternic spre actul cultural și, implicit, spre instituțiile culturale. Și, între aceste instituții culturale, muzeul trebuie să joace un rol de frunte!

VII. RESTITUTIO

NOTĂ

Începând cu acest volum, anuarul „Studii și cercetări etnoculturale” al Complexului muzeal Bistrița-Năsăud va publica lucrări de referință pentru viața culturală a județului nostru, lucrări mai puțin cunoscute publicului cititor datorită faptului că ele au fost tipărite în perioada interbelică și n-au fost reeditate până în prezent.

Debutul îl facem cu prima monografie a Văii Someșului: „Poemation de Secunda Legione Valachica” („Poemul Regimentului al II-lea grăniceresc năsăudean”) a căpitanului Antonio Cosimelli, tipărită în limba latină în anul 1768, la cererea mai multor prieteni „fermecați de eleganța și erudițiunea opuscului” de tipograful Samuel Sardy, din Sibiu. În anul 1830 s-a tipărit, la Oradea, cea de-a doua ediție.

Prima traducere (în proză) în limba română a publicat-o profesorul năsăudean Vasile Bichigean, în revista „Arhiva Someșană”, Năsăud, 1939.

În cele ce urmează, publicăm traducerea în versuri a lui Clemente Plăianu, Cluj, 1984.

Redacția

**ANTONIO CASIMELII – Poema Regimentului al II lea
grănițeresc năsăudean**

**POEMATION DE
SECUNDA LEGIONE VALACHICA
de Comes Silvius Tannoli (Antonio Cosimelli)**

Undique praeruptis, qua Dacia vergit Arcton
Rupibus, et nigris adoperti culmina silvis
Aerium attollunt longo caput ordine montes.
Aemula quos inter, velut insuperabile vallum,
Imperia, et metam prudens natura locavit.
Arboreas hic nulla comas violare bipennis,
Nullaque mortalis vestigia figere gressus
Ausit adhuc, pedibus tantum loca trita ferarum.
Desilit ingenti summa de caute fragore,
Spumantesque ima secum sub valle volutat
Rivus aquas tenuis nondum formatus în amnem,
Samusium appellant. It pauper, saxaque lambens
Exiguos latices cupido passim aggerat alveo.
Ast, ubi praecipites saltus, et inhospita linquens
Lustra, metalliferas Radnae decurrit ad oras,
Jam robur capit usque novum, cornuque minaci
Torvus, et indomitis fertur rapidissimus undis.
Quis mala, quis clades, aut exitialia damna
Agrorum, pecorumque, atque insperata domorum
Excidia, ac luctus, demersaque corpora narret,
Cum sua montanis turgescunt Littora nimbis?
Aggeribus tunc nulla fides; immanis aquarum
Illuvies, medioque rotantia gurgite saxa,
Avulsaeque alto montis de vertice quercus
Cuncta trahunt secum, et campos populantur apertos.
Arcta quater senos, Radnae de nomine dicta
Vallis alit pagos, quos magna parte, furenti

POEMUL CELUI DE AL DOILEA REGIMENT

ROMÂNESC (grăniceresc- năsăudean)

- de Comes Silvius Tannoli (Antonio Cosimelli)

traducere în versuri din l. latină (revăzută)

de Clemente Plăianu

Unde Dacia se-ndreaptă către nord înșiruiți-s
Munți din stânci prăpăstioase ce pe culmi acoperiți-s
De pădurile-negrite și-n văzduhuri vârfuri suie
Că natura înțeleaptă hotărî aici să-i puie
Zid de neânvins, hotarul între-mpărății dușmane
Pe-aici n-a atins securea a copacilor coroane
Și nici muritor nu are încă urme-ntipărite
De picior pe-aceste locuri doar de fiare stăpânite.
Coborând cu strașnic vuiet de sus, de pe vârf de stâncă,
Apele-i vijelioase repezit spre valea-adâncă
Un pârau ce n-are încă forma unui râu le strânge
Îi spun Someș. La pornire puținel ce-i se prelinge
Printre stânci; de pretutindeni strop cu strop adună apă
Albia-i nesățioasă. Dar o dată dacă scapă
Din prăpăstioșii codri și din grote-ostile-n cale
Și-ajunge-n ținutul Rodnei cu bogatele-i metale
Prinde tot mai mult putere, mai sălbatic, mai grăbit e
Tot mai furios, mai sprinten, fuge-n valuri ne-nblânzite
Relele, pagube, pierderi uriașe cine oare
Poate spune câte face și în turme și-n ogoare?
Și distrugerile-n case și-ntre oameni? Ori cum lasă
Doliu când torențiale ploi îl fac de se revarsă?
N-ajută atunci zăgazuri, când puhoi grozav de ape
Pietrele rostogolite, printre valuri volburate
Și copacii smulși din munte chiar din vârfurile ninse
Toate duce-le cu sine pustiind câmpii întinse
Valea strâmtă, zisă-a Rodnei, douăzeci și patru sate
Le hrănește și din cele pe lângă mai mare parte
Șerpuind Someșul curge cu sălbatecele-i valuri
Celelalte sunt ascunse prin coclauri, printre dealuri

Samusius praeter sinousus labitur unda,
Ast reliquos Clivi curvis anfractibus abdunt.
Nec Cereri grata est regio, nec amica Lyaeo;
Non equiti opportuna satis, minus apta quadrigis:
Injucunda oculis, scatebrisque referta dolosis:
Montibus inde altis, hinc saevo oclusus ab amne,
Ullo qui nunquam passus se ponte domari,
Saepe modo caret infelix alimenta parandi
Incola, et, hostili velut obsidione, tenetur.
Has igitur prisca genti de stirpe Quiritum
Romulidae terras habitant. Heu quanta nepotum
Disparitas! quam vilescit venerabile nomen!
Namque in maturam Imperio vergente ruinam
Ingens Hunnorum Scythicis huc appulit oris
Agmen, et adversae demum discrimine sortis
Romani servile jugum subiere Coloni.
Opprimat hos victor, cogitque ad vilia quaeque;
Jamque greges Scythicos Romanus pastor agebat,
Hunnicaque Ausonii ducebant plaustra bubulci
Longaque cum lingua vitiarunt tempora mores.
Ast fractae, fatis tandem ad meliora reversis,
Incipiunt vires hominum revalescere, et ingens
Spes rutilat, rerumque novus modo nascitur ordo.
Jamque dies aderat, cura quo provida Adulphi*)
Foecundata, uno ter binas Dacia mater
Enixa est partu proles; informia primum
Nulloque inter se connexa ligamine membra;
Artificis sed enim virtute, atque arte magistra
Egregii, in pulchram mox instaurata figuram,
Nam quotquot fuerant (dictu mirabile) massae
Ante rudes, totidem armatas retulere phalanges,
Finitimo Matrem quae tutarentur ab hoste.
Sic, ubi deformes ulla sine imagine foetus
Edidit, hos multo lingvae solet ursa labore
In naturales effingere sedula vultus.

***) Adulpius Baro a Buccow.**

Ținutu-i alb pentru grâne, neprielnice pentru vie
Greu străbate călărețul, cale pentru care nu e,
Cu cascade-nșelătoare, totu-i groaznic la vedere,
Biet de el locuitorul deseori n-are putere
Să-și agonisească cele ce de trebuință i-s
Ca de-un dușmănos asediu e încercuit și-nchis.
De o parte munții-nalții iar de alta râu-acei
Furios care nu rabdă pod să facă peste el.
Cei ce locuiesc ținutul sunt urmași lui Romul toți
Din Quiriți, din viața veche. Între ei și-ntr nepoți
Vai, câtă deosebire! Ce nume sfânt în ruină!
Când pe panta decadenței Imperiul Roman se-nclină
Și-n mari cete, huni încoace către scitice hotare
S-abătură, îi silește vitregia sortii-amare
Al sclaviei jug romanii coloniști să și-l înhame
I-asuprește-nvingătorul, cu munci silnice, infame
Păștoresc siliți romanii turme scitice-n pășuni
Iar boarii ausonici mână care-mpinși de huni.
Apoi, cu trecerea vremii, strică-și datină și limbă
În sfârșit, când soarta crudă spre mai bine li se schimbă
Își recapătă puterea și speranța de-nnoire
Și încep o lume nouă cu o altă-orânduire.
A sosit ziua când mama Dacia fu fecundată
Printr-o grijă înțeleaptă a lui Adolf¹ și deodată
Zămisli șase vlăstare², la-nceput făpturi urâte,
Fără nici o legătură între ele, despărțite.
Dar prin arta de maestru și talentul lui dibace
Într-o gingașă făptură în curând le va preface.
Și, minune, ce-a fost masă necioplită, fără formă,
Sub a lui măiastră mână în falange se transformă
Ca s-o apere pe mamă de vecinul inamic³.
Tot așa cum și ursoaica dacă naște puiul mic
Și-i urât și fără formă, ea atât de mult îl linge
Până-i dă înfățișare ca oricărui urs de sânge.
Regimentele s-ajungă veac de veac nemuritoare
Și-au aflat din tinerețe mame bune crescătoare,
Trei din neam de sânge hunic, alte trei de sorți sunt date
Din vlăstare romulide și cu forțe minunate.
Pe-ale Someșului țărături crește-al doilea dintre ele
Muzelor, acum deschideți Heliconul și cu-acele

Ergo immortales aevum ut reddantur in omne,
Inventae Altrices teneris Legionibus aptae,
Tresve satae hunnorum claro de sanguine genti,
Romulidum tres sorte datae, quarum altera ripis
Insita Samusii miro jam robore crescit.
Pandite nunc Helicon Deae! vestroque faventes.
Magnarum Vati causas ostendite rerum:
Desidiam ut veterem exuerint, moresve feroces
Samusidae; ut facies mutata sit ipsa locorum,
Utque Ceres diro regnet bene juncta Gradivo,
Quartus inexpletis cum vix eat orbibus annus,
Tantane solerti concessa potentia dextrae?
Principio novitate rei, et fulgore corusco
Armorum perculsi animi expavere, nec ultra
Spem superesse rati, et vana formidine coeci
Tristia degeneres agitabant mente Quirites
Arva inculta jacent, laetissima prata putrescunt,
Nec pecori accedit pastor, nec messor aristis,
Nullaque fit clausis de more frequentia Templis.
Quin etiam insana jam seditione frementes
Arma invisa manu, exosique insignia Martis
Projiciunt, pedibusque terunt, torvoque minantur
Intuitu; at quorum major dementia menti,
Armentis, Natisque, ac quod fuga nocte silenti
Maturata sinit, nemoroso in monte receptis,
Odrysii subeunt contermina Regna Tiranni.
Quo ruitis, miseri? quas, stulti, quaeritis, aut quas,
Multo passuri graviora, relinquitis aedes?
Arma lucrum, non damna ferunt: ne munera sortis
Temnite, propensis neu vos opponite fati.
Sed veluti nimio cum febris auditur aestu,
Atque ignem tota jam mente recepit edacem,
Deilrans furit aegrotus, medicamque repellit
Indocilis dextram, et tantum nocitura requirit:
Haud aliter stimulis furialis Erynnios acti
Samusidae in praeceps, et deteriora trahuntur
Consilia. His promptam, plebis miserata cadentis,

Pricini de fapte mărețe, inspirându-vă poetul
I-arătați cum someșenii, dezbrându-se cu-ncetul
De sălbatece năravuri și de vechea trândăvie,
Locul l-au schimbat la față și trăiește-n armonie
Cerescul, grozavul Marte, de vreo patru ani încoace
Ce putere-ngăduit-a alianța lor dibace
Sufletele zdruncinate la-nceput de înnoire
Și de armele cu-atâta viguroasă strălucire
Înlemnesc și-s disperate. De-o deșartă frică-orbiți
Doar nenorociri visează slăbănogii de Quiriți.
Zac ogoarele-n paragini, livezile-s părăsite,
Nu-s secerători în holde, vitele-s nepăstorite,
Stau bisericile-nchise n-au frecvența dinainte,
Mulți cârtesc în răzvrătirea lor nebună, fără minte;
Urând armele le-aruncă și le calcă în picioare
Și insignele lui Marte și privesc cu ochi de fiare;
Unii-și pierde cu totul capul și, din fire parcă scoși,
Își aduc copii și vite sus în munții păduroși
Și cu ce-n tăcerea nopții pe-apucate iau grăbiți
Trec în țară la vecinii cu stăpânitori odriți⁴.
Unde mergeți mizerabili? Ce cătați alte lăcașuri?
Părăsindu-le-ale voastre veți găsi mai mari necazuri!
Armele nu v-aduc pierderi, ele-aduc numai foloase
Nu disprețuiți voi darul sorții-așa mărinimoase!
Și nu-mpiedicați destinul care bine vă voiește!
Că așa cum e bolnavul prins de-un foc ce-l mistuiește
Și de fierbințeala febrei, delirând furia prinde-l
Ajutorul dat de medic, încăpățânat respinge-l
Cere tot ceea ce-i strică. Pe-așa căi primejdioase
Au luat și someșenii prinși de-accese furioase
Ascultând de rele sfaturi. Având milă de poporul
Cel pornit spre prăbușire îi trimite ajutorul
La necaz, împărăteasa Terezia dând poruncă
De puternice îndemnuri stimulați fiind aruncă
Lui Carol⁵ ca să-l ridice din mizeria adâncă
Și onoarea încredințată dând aceluia avântul
Grabnic împlinind porunca lasă în Tirol pământul
Strămoșesc și regimentul prins în frâne-l oțelește,
Tulburările lăsate de război le potolește
Câștigându-și astfel Carol meritele mari pe drept
Deveni slujbaş de seamă, executor înțelept

Aerumnis Regalis opem THERESIA misit,
Et CAROLUM afflictis jussit succurrere rebus.
Olli delatus celeres honor addidit alas;
Haud mora, jussa facit, patriasque Tyrolidis oras
Deserit, impavidusque capit Legionis habenas.
CAROLUS, exacto belli feralis agone,
Hoc peperit sibi jure decus; namque abdita primum
Summorum decreta Ducum, et molimina magna
Solers jussorum factor, fidusque minister
Adjutrice manu studuit protendere, at auctus
Nobiliore gradu, alipedem nactusque cohortem,
Quae vigil hostiles exploret cominus ausus,
Praevalidum ingenium, virtutisque omina rara
Prodigit; hinc Procerum, atque Ducum studiosa voluntas,
Hinc honor, hinc veteris condebita proemia facti.
Ilicet es CAROLI prima, atque potissima cura
Militiae vigili scrutari mente Magistros,
Et quid quisque queat, quis sit cujusque gerendi
Censendique modus, prudenti pendere lance.
Utque hominum non unus amor, non finis et unus.
Cautior inque malum ruit hic, violentior ille,
Sic statuit quaque appositos statione Ministros,
Qui placido nutans firment solamine vulgus,
Utilia inducant, atque officientia pellant.
Haec ferme admonitu repetit praecepta diurno;
Hunc docet, hunc acuit, hunc, hunc corripit, atque
Multiplici metam sic tramite tendit ad unam.
Obstupere, novas mirantes undique formas,
Romulidae, atque ingens animo fiducia crevit.
Jamque situ, et scabra rosus rubigine vomer
Crebrior invertit terram, et splendescit ab usu,
Multiplicatque pecus studio meliore refectionem.
Mox ignotus adhuc quaestus amor, atque laboris
Vividus assurgit, stimulisque potentibus urgens
Torporem fugat ingenitum, atque in foenore gaudet
Pauperie hinc dura, hinc turpi terrore soluti
Connubiis juvenes indulgent, armaque nuper
Matribus, innuptis, et detestata puellis,

Al poruncilor și-atâtor hotărâri ținute-n taină
Ba și-atâtor străduințe a mari comandanți cu faimă
S-a luptat să le îplinească. Dup-o nouă avansare
De-un curaj sporit dă semne și de aptitudini rare
Și, c-o trupă de elită, sprintenă, va face față
Spionând îndeaproape și atent orice-ndrăzneală
Încercare inamică. De aici simpatizanții
Oameni mari, conducătorii, îi vor fi și comandanții,
De-aici cinstea și răsplata pentru marile lui fapte
Cea dintâi grijă-a lui Carol și mai mare dintre toate
E să cate căpetenii dintre cei cu mintea trează
Care știu să cântărească pe oricare cum lucrează
Și gândul care-l nutrește, că nu-s oamenii la fel,
N-au aceleași înclinații și n-au toți același țel
Unii-n cazuri de pericol cu mai mare grijă cată,
Alții fără socotință se aruncă-n el deodată
De aceea-n orice slujbă potrivește slujitorul
Care să-ntărească pașnic când se clatină poporul
Spre ce-i de folos să-l ducă ferindu-l de ce-i potrivnic
Cu îndemnuri întărește sfaturile date zilnic.
Câte pe unu-l învață, pe altul îl îmboldește,
Scutură-l pe unul tare, pe altul-l ocărește.
Și așa, pe căi diverse, spre același țel aspiră.
Grija lui pe strănepoții romulizi așa-i uimică,
Că încrederea-și câștigă în fireasca lor putere.
Ruginit prin vreme plugul de o trândavă ședere
Azi răstoamnă iarăși brazde, mult mai harnic, și revine
Prin folos la vechiul lustru. Vitele-ngrijite bine
Se sporesc și-n toți se naște pofta de câștig deodată
Pân-acum necunoscută și de muncă-nflăcărată
Amorțeala cunoscută, bucuroși c-au roade-n muncă.
Tinerii, scăpați de jugul unei aspre săracii
Și de-o frică rușinoasă, prind a se căsători.
Iar nevasta nu mai fuge de armele-afurisite
Până nu demult de mame și de fetele smerite,
Ba s-apropie de ele și le mângâie voios
Soțu-n haină militară azi îi pare mai frumos,
Ba și pruncii, prinși de vraja cătăniei fermecate,
Se-ntâlnesc zglobii la joacă imitând armele toate,
Gângăvesc străină limbă și stâlcesc vorbele ei,
Deprinzându-se-ntr-o artă de război, pe cât pot ei.

Haud, hilari tractare, manu nova nupta recusat,
Pulchrior et sponsus castrensi in veste videtur.
Quin et militiae capti genialis amore
Conveniunt pueri, et fictis laetantur in armis,
Blaesaque non patriae mutilantes vorba loquela,
Imbelli studia exercent Mavortia dextra,
Densique incedunt, et ludicra proelia miscent;
At juvenes, quorum vegetae stant corpore vires,
Veracis gaudent leges cognoscere Martis,
Atque operi incumbunt, artesque imitantur Avorum.
Bissenis etenim Legio distincta catervis,
Quarum quaeque tribus, de more docenda, Magistris
Tradita, solerti vigilis virtute Tribuni,
Militis omnigeno veteris jam munere praestat.
Pulchra videre oculis, triplici cum se ordine sistens
Late Acies campos operit numerosa patentes.
Tunc ferrugineus, niveusque refulget amictus,
Quem rubeum frustatim intersecat ornamentum,
Plumeaque Hungarico candescit crista galero,
Atque repperusso, laedentem lumina lucem
Ignivomi dant sole tubi; latus ense recurvo
Cingitur, immoto erecti stant pectore vultus.
Nec mora: se partes convertes miles in omnes,
Multiplices docta discriminat impiger usus
Armorum dextra, simulati exordia belli.
At cupiens hostem propiore lacessere pugna,
Agglomerat sese, densumque coarctat in agmen,
Tristiaque alternis minitatur damna manipulis.
Vox tonat irritans, en praepete dextera nisu
Arripiens ante ora tubum, parat ignibus amplam
Mortiferis aperire viam, mox ocyor Euro
Inclinans, subitas sulphur fatale favillas
Concipit, horrissona coelum boat omne fragore.
Ast ubi non dubiis patuit victoria signis,
Hostilesque fugae jam terga dedere cohortes,
Extemplo victrix lento titubantia passu
Agmina persequitur Legio, alternisque manipuli
Prosiliunt vicibus, probrosaue vulnera mittunt

Și-apăsât păstrând cadența se-ncaieră-n bătălie
Tinerii plini de viață și de-atâta energie
Bucuroși că pot cunoaște acum legile lui Marte
Cel adevărat, pe muncă se pun și imită toate
Strămoșeștile deprinderi.
Regimentul care are
O duzină de companii, a fost dată fiecare
În grija a trei instructori pentr-o bună instruire
Sub conducerea isteată și atâta dăruire
A comandantului harnic. Trupa-ntocmai ca soldații
Veterani, își împlinește oștășeștile-obligații.
Ce privești frumoasă când mulțimea de soldați
Câmpu-ntins întreg îi umple pe trei rânduri așezați!
Uniforma lor albastră e-nvrâstată cu-o culoare
Albă și strălucitoare. Ba, din loc în loc, mai are
Podoabe roșii-ncrustate ce din depărtări par salbe
Iar pe coiful lor panonic se zăresc canafuri albe.
Țevile de puști ochite, vărsând foc răsfrâng în soare
În bătăile de raze o lumină orbitoare.
Peste brâu încing soldații sabia încovoiată,
Neclintiți stau și-a lor fețe pline de mândrie cată
De-ale armelor foloase multiple, având știință,
Cunoscând și mânuirea lor cu-atâta iscusință,
Simulează la nevoie începutul de război
Iar când vreau ca să-l atace pe dușman de-aproape-apoi
În grămezi se strâng și-n dese șiruri prins e fiecare
Și-l amenință cu pierderi grele și supărătoare.
Un tunet sună comanda la luptă să-i înțească
Și soldații pun pe flintă sprinten mâna să ochească.
Gata să deschidă calea focului ucigător
Mai grăbit decât e vântul, suflul cel omorător
Ia foc iute și văzduhul ca de trăsnete răsună.
De au semne ca izbânda la-ndoială să n-o pună
Și-ntorc spatele și-r. cete spăimântate fug vrăjmașii
Biruitoi regimentul își încetinește pașii
Și trupele-n urmărirea cetelor ce fug fricoase
Repezindu-se cu schimbul le produc răni rușinoase.
Dacă, dimpotrivă, Marte hotărăște să-i evite
Pe dușmani, că e mai bine, se retrag pe nesimțite
Și se-ntorc doar câteodată înapoi și fără frică,

Si tamen hostiles, adversi crimine Martis,
Aspectus vitare juvet, vestigia retro
Improperata refert, faciemque animosa retorquens
Fulminat, et poenas ingenti foenore sumit.
Talia venturae ficta sub imagine laudi
Fundamenta locat soboles rediviva Quirini,
Et studio egregiis praeludit praecoce factis.
His tamen haud CAROLI virtus operosa quiescit,
Romuleisque Numae pacata laboribus addit
Officia, et facinus mens perficit una dourum.
Montibus in patriis genitus, nemorumque perennis
Indigena, atque hominum caetu prope dissitus omni
Accola Samusii, nativam fronte gerebat
Barbariem, et vili, informique obtectus amictu
Corpore sordebat toto, lateque tegebant
Impexi faciem crines, obsecaenaque menti
Canities ; animi sed enim, morumque pudenda
Rusticitas, et cunctarum ignorantia rerum
Squallorem longe clamydum superabat, et oris.
Ingemuit, miserans hominum lacrymabile damnum,
CAROLUS, et valida parat obvius ire medela.
Lenibus hinc monitis, hinc legis jure severae
Svadet, et assiduus premit, alternaque tenaces
Persequitur pugna tandemque exturbat abusus.
Utque perennet opus, convulsaque stirpitus atra
Dispereat labes, studiis, animisque juventae
Formandis, doctae reserantur ubique palaestrae,
Queis polluta nimis, fermeque oblita Deorum
Belligio in priscum assurgat renovata vigorem.
Sed nec litigii neglecta est cura forensis,
Extorrisque diu populos Astraea revisit;
Nam Procerum veneranda manus, dilecta Minervae,
Consilioque potens, dicundo sedula Juri
Assidet, et recta pendens oracula lance
Debilium adtoilit vires, reprimitque potentum.
At CAROLUS totis munus Cereale lacertis
Urget, et ignaro tradit praecepta Colono,
Et, quae cura boum, quis sit gregis, indicat, usus;

Ca din fulger grea pedeapsă cu dobândă le aplică.
Pe –aşa temelii solide descendenții lui Quirin
Renăscuți clădesc simbolic slava vremilor ce vin.
Prevestind mărețe fapte, noua râvnă ce-i zorește
Pe Carol, neobositul, rânduielile aceste
Nu-l mai mulțumesc și-adună la războinicele fapte,
A lui Romul pe-a lui Numa, împliniri pașnice toate.
Și-o singură minte face cât fac altele-o pereche
Născut în munții strămoșești și trăind din vremea veche
În pădure singuratic, în totală izolare
De orice societate și umană înjghebare,
Își purta locuitorul de pe Someș imprimat
Pe frunte o-nfiorare aspră și umbla-mbrăcat
În veșminte rău lucrate și urâte. Ne-ngrijit
Și murdar avea tot trupul și un păr așa zburlit
I-ascundea întreaga față, iară barba lui țepoasă
Îi dădea o-nfățișare primitivă, fioroasă.
Simplitatea și sfiala lui în datini și în minte
Întrecea neîngrijirea de pe față și veșminte.
Nu știa atâtea lucruri. Și de milă-atunci cuprins,
Văzându-le-acestor oameni Carol starea lor de plâns,
S-a grăbit ca să-i salveze cu orice mijloace poate
Când dând sfaturi cu blândețe, când amenințând cu toate
Grelele urmări a legii. Ne-nterupt fiind cu ei
Înfrânge cerbicea celor îndărătnici și mișei.
Abuzurile le stârpește și trainică să-i rămână
Opera, stârpește răul, îl smulge din rădăcină.
Pentru tineret deschide pretutindeni școli și cere
Sufletul să și-l cultive, să formeze caractere.
Vechea religiozitate, profanat-atât de rău,
O deșteaptă-n cei ce-aproape au uitat de Dumnezeu.
N-a uitat nici de lucrarea trebilor de judecată
Revine-n popor dreptatea cea atât de alungată
Și un sfat ales cu grijă dintre fruntași venerabili,
Pricepuți la judecată și atât de respectabili,
Foarte-ades face dreptate cântărind orice sentință
Ca într-o balanță dreaptă apărând după putință
Pe cei slabi, iar pe puternici înfrânând cum se cuvine.
Carol cu toată puterea îl îndeamnă și susține
Și-l învață pe plugarul cel cu stare-napoiată

Quo sata laeta modo spicis onerentur opimis,
Ignotasque docet sulcis committere fruges.
Non, mihi si lingvae triplices, totidemque canenti
Ora forent, tenui complecti carmine possem,
Quot rudibus praebet documenta, aut commoda gignit
Romulidis, aut quas in lucrum excogitet artes.
Quid referam, omnigenas Fora proponentia merces,
Septimus immodico revehit quae foenore Titan?
Aut celeri segetem frangentes orbe molares,
Samusidis pariter, pariterque opus utile Regi?
Matris Eleusinae, quid, magno condita sumptu
Tecta canam? ingrati quibus inclementia Bacchi
Pensatur, quemve ille negat praestare liquorem,
Usta redundanti seges urbertate rependit.
Non ego constructas passim primoribus aedes,
Publica nec memorem peregrinae accomoda genti
Hospitia, aut medios resecantia compita campos
Ordine dispositis quae utrinque repagula vallis
Stipant, atque pecus teneris a frugibus arcent.
Viderat abjegnīs montana cacumina silvis
Affluere, intactasque situ marcescere pinus
CAROLUS, atque novos actutum assurgit in ausus
Ignotam reserare viam, explorataque nulli
Textilibus tentare struit vada caeca carinis
Samusii, et populi, Regisque extendere censum.
Ardua martigenae caedunt pineta secures,
Structurasque domos, miles jam navita factus,
Robusta compage trabes contextit, et alas
Remorum apponit. Stupefactae Najades audax
Admirantur opus; stupet amnis et ipse, paratque
Praescisus insvetae dare libera colla catenae.
Provehitur ripis patrio sale classis onusta,
Atque profanatus frendet sub pondere gurgis.
Ipse regit cursum CAROLUS, laetoque paventes
Affatu socios animat, nec spumeus illum
Vortex aut cebra occurrens catadupa moratur;
Sed montosa retro relinquens confinia Dacum,
Littoraque ingrediens placidi piscosa Tibisci,

Să cultive cereale. Și-apoi vitele-i arată
Cum să și le îngrijească, turmele cum dau foloase,
Cum dau roade-mbelșugate sămânăturile grase,
Cum să-ncredințeze brazdei alte semințe și cum
Vor rodi și ele fructe neștiute pân-acum.
De-aș avea trei limbi odată, guri pe-atâtea de-aș avea,
În poemul meu cuprinde nici atunce n-aș putea
Toate sfaturile date, cele-atât de prețioase
Romulizilor, acestor neciopliți și ce foloase
Le-a adus cu născocirea multor surse de câștiguri.
S-amintesc oare de piețe unde-și expuneau în târguri
Mărfurile de tot felul ca și roadele-nsutite
Din cea de a șaptea vară? Sau de mori unde-nvârtite
Pietrele macină, repezi, carealele mănoase
Pentru someșeni și rege aducând, la fel, foloase?
Să cânt case construite cu mari cheltuieli ce toate
Suportate-s din câștigul, din vânzarea de bucate?
Cum se compensează-asprimea lui Baccus cel prea ingrat
Cu belșug de cereale vinul care nu l-a dat?
N-amintesc de locuințe pretutindenea clădite
Pentru ofițeri, de hanuri primitoare rânduite
Pentru cei străini, ori drumuri prin mijloc de câmpuri duse,
De-ngrădiri din pari simetric pe-ambe părți de drumuri puse,
Ca sămânături și roade să le apere de vite.
Văzând culmile de munte din belșug acoperite
Cu păduri, Carol în grabă a-nțeles că pinul n-are
În pădure, stând pe locuri, nemișcat, nici o valoare.
S-apucă de întreprinderi ce-s aici o noutate,
Drumuri de acces deschis-a peste locuri neumblate
Plute-a construit să treacă vaduri noi, necunoscute,
Ne-ncercate pân-acuma și pe Someș neștiute
Ca venitul pentru rege și pentru popor să salte.
Cu securile urmașii lui Marte în păduri înalte
Taie pini pentru construcții și soldatu-apoi devine
Un plutaș ce leagă trunchii cu-o legătură ce-i ține
Să stea unul lângă altul și la plute cârme pune
Naiadele-nmărmurite le privesc ca pe-o minune
Încremenind însuși râul își va apleca surprins
Gâtul pân-acuma liber sub un jug neneânvins.
Printre țărături avansează plute cu sare din țară,

Pannonicis nova demonstrat commercia regnis;
Et meritam a domito famam nanciscitur amne.
At pleno ut scateat praestans victoria fructu,
Neu mage Romulidis aliqua sit parte timendum
Undique praevalidis vesanas comprimit undas
Samusii aggeribus, vires admitque nocendi.
Nec satis: imenso nequicquam saepe labore
Orsum allis molitur opus, totumque recludit
Radnensi firmis accesum pontibus orae.
Heu quae non hyemis superata obstacula dirae!
Quae non finitimae plane obluctantia gentis
Consilia, aut longae tulerunt fastidia curae!
Propositi tamen ille tenax haud cessat, et omnis
Expers auxilii, solus molimina tanta
Aggreditur, solique in opus commune vocati
Samusidae; solique satis. Millena videres
Robora, procerasque ornos, pinosque virentes
Undique reptilibus per devia compita plaustis,
Callem aptum nive dante, vehi; centena vicissim
Artificum insudant industria brachia ; fervet
Interea multos labor haud casurus in annos.
Substernenda dolant pars ligna, ingentia qercus
Robora pars acuunt, et ferum cuspidine firmant.
Ast alii horrendam, atque immani pondere molem
Sublimi intextam malo, centumque revinctam
Restibus, adnixi certant attollere in altum.
Verrum, ubi supremum feralis machina culmen
Attingit, extemplo funes laxantur, at ille
Pondere abacta suo, magno ruit impete, et ictu
Subjectum horrissono terrae sub viscera robur
Impellit, stabilisque locat fundamina pontis.
CAROLUS indefessus edest, et singula curat.
Non illum gelidaeve nives, frigusque perurens
Terrent, sive novi remorantur gaudia armoris;
Sed SPONSAE illecebris se se subducit amantis,
Cui vultum, atque animum insigni natura decore
Exornat, laudum minimum est sed forma suarum.

Grele, peste luciul apei care geme de povară;
Carol însuși cârmuiește mersul lor și-ncurajează-și
Agrăind cu vorbe bune pe fricoșii săi tovarăși,
Iar vârtejuri spumegânde nu-i pot pune-n cale frâu
Și nici dese stăvilare ce-l întâmpină pe râu.
Cu hotarele-i muntoase, Dacia-n urmă lăsată
A intrat în Valea Tisei, cea în pești așa bogată
Și regatului panonic mărfuri noi i-a oferit
Dobândindu-și mare faimă cu un râu ce l-a-mblânzit.
Ca deplin să-i fie rodul biruinței strălucite
Și s-ajungă romulizii să n-aibă de-aici -nainte
Din vreo parte cumva teamă, pretutindenea el pune
Cu așa solide ziduri că puțința i-o răpește
De-a mai face stricăciune. Și-apoi nu se mulțumește
Cu lucrarea începută cu o muncă-atât de grea
Uneori zădărnicită, ci mai trainică o vrea
Și-ntrarea-n ținutul Rodnei, folosind alte mijloace
Cu puternicele poduri accesibilă o face.
Câte piedici scoase-n cale de iernile friguroase
A popoarelor vecine i-au adus numai necaz,
Multe griji și ne-nterupte, dar el nu cedează-un pas.
Ferm rămâne-n hotărâre și neajutat, mereu,
Se-nhamă la lucru singur oricât ar părea de greu.
Doar someșenii-l ajută, singuri ei, și-l satisface
Munca lor ce-i pentru obște și-n folosul ei se face.
Se vedea peste tot locul cum, pe neumblată cale,
Mulți stejari, înalții frasini, pinii verzi veneau la vale
Lunecând pe sănii repezi, peste pârția bătută
Sute de brațe asudă într-o muncă susținută
Ani la rând de truditorii ce se-ntrec în lucruri grele:
O parte cioplește lemne ce-or servi ca dușumele,
Altă parte ascutește din stejari pilonii mari
Și îi ferecă pe vârfuri, pune fier să fie tari,
Alții se zbat să ridice pe-un catarg în vârful-i sus
Legat cu sute de funii, un berbec enorm, nespus;
Când atinge înălțimea mașina-înfiorătoare
Slobozind cu toți de-odată funiile să coboare,
Trasă de-a ei greutate cu putere-n căzătură
Bate în pământ pilonul, răsunând de izbitură
Și astfel o temelie solidă primește podul.

Discite, Marticolae! virtutem, et munere fungi.
Haec facies rerum, status hic, tum gloria praesens
Romulidum, plebisque, diu, incrementa jacentis.
Dignare aspectu JOSEPH* generose, sereno,
Praesidioque fove crescentes Martis alumnos.
Et decet, et fas est; illi tibi quippe fatentur
Fortunam debere suam, manuumque tuarum
Sese opus agnoscunt, et honoris diceris author.
Praeterea ingentem connubia nuperna causam
Adjiciunt, spectare TUOS in imagine vultus
Dum datur, et NEPTIS ditati pignore gaudent.
At si foedifragus quandoque irrumpere fines
Audeat Austriacos hostis, TE prima Magistro,
Promere bellacis discant monimenta vigoris,
Caraque Moravo, sed formidata Borusso
Dextera, monstret iter, veteres quod iere Parentes.
Forsitan haec multos arbor despecta per annos,
Quae manibus translata TUIS virtutis in horto
Vivida jam surgit, CAROLI sudore rigata,
Dignos parturiet fructus; radice sub ima
Vis patria occultatur adhuc et nobile semen.
Canebat

Comes SILVIUS TANNOLI

*) Excellentissimus Baro a Siskovics, Supremus rei Tormentariae Praefectus.

Iar Carol, neobositul, e prezent, conduce totul,
Fără frică de zăpada rece ori de gerul mare.
Nu-l reține nici plăcerea unei noi iubiri ce-o are
Ocolind ademenirea logodnicei lui iubite
A cărei față și suflet sunt atât de dăruite
De natură cu un farmec, frumusețe deosebită.
Dar nici gloria, de dânsul nu-i mai puțin prețuită.
Învățați voi care sunteți închinătorii lui Marte!
Curajul și datoria v-o-mpliniți întâi de toate!
La înfățișare-aceasta, la această bunăstare
Ajung atunci romulizii și la gloria la care
A fost înălțat poporul delăsat o vreme lungă.
Fii bun, nobile Iosife⁶, și priviri senine-aruncă
Spre discipolii aceștia, ai lui Marte, care cresc
Ocroțește-i ! Că e lucru cu dreptate și firesc.
Recunosc doar că norocul, tu l-ai scos în a lor cale
Se mărturisesc ei înșiși opera mâinilor tale,
Iară tu-ntemeietorul, autorul slavei lor.
Mai aduc pe lângă-aceasta un motiv sprijinitor,
Căsătoria-ncheiată ce-ți înveselește viața⁷
Bucuroși că le îngădui să-ți privească și ei fața
Și le dai îmbogățire pe nepoata ta, chezașul
Iar de-ar călca în picioare alianțele vrășmașul
Și ar îndrăzni să-ncalce hotarul țării vreodată
Sub comanda ta să-nvețe mai întâi de tot să scoată
Semnele puterii-n luptă ce stârnesc ostașul brav
Și cu mâna sa cea dreaptă îndrăgită de morav
De prusac însă temută, vechiul drum să li-l arate
Ce l-au străbătut străbunii. Căci și pomu-acesta, poate,
Urgisit de multă vreme, transplantat acum de tine
În grădinile virtuții și udat de va fi bine
Cu sudorile lui Carol, viguros va crește-n pace
Și la vreme când spori-va roade vrednice va face.
Că puterea strămoșească tot mai stă ascunsă, încă,
Ca o nobilă sămânță într-o rădăcină-adâncă.

NOTE:

1. Baronul Adolf Bucow
2. Regimentele de graniță

3. E vorba de războiul de succesiune purtat de Maria Terezia
4. Popor trac care a locuit la izvoarele râului Marița
5. Carol Enzenberg, baron, comandantul Regimentului al II-lea de graniță năsăudean
6. Baron Siskovics, comandantul suprem al artileriei
7. Carol baron de Enzenberg a luat în căsătorie pe Monica, nepoata comandantului amintit.
8. În aprilie 1979 am terminat traducerea în versuri, din limba latină a “Poemului Regimentului al II-lea românesc” (grăniceresc năsăudean), “Poemation de secunda legiune Valachica”, cea dintâi monografie, cunoscută, a *Țării Năsăudului*, scrisă în hexametri de Silvius Tannoli, respectiv Antonio Cosimelli, originar din Roma, ofițer, comandantul Companiei a IX-a din Regimentul grăniceresc, cu reședința la Năsăud. Poemul latin a apărut în primele sale trei ediții în același an, 1768, una la Cluj în tipografia lui Samuel Sardy. A patra ediție a fost scoasă la 1830 de Vasile Vaida, la Oradea, în tipografia lui Ioan Tichy. Traducerea în versuri am publicat-o în anul 1981 în Buletinul cenaclului literar-itinerant “Mihai Eminescu” din Cluj-Napoca, în paralel cu textul original latin. În același buletin a fost publicată și traducerea în proză a “Poemation”-ului făcută de Vasile Bichigean, după cea publicată inițial de traducător în revista “Arhiva Someșană” din Năsăud, în anul 1925, numerele 2,3 și 4. Revăzând traducerea versificată și prin aceasta intervenind unele schimbări în varianta publicată inițial în 1981, m-am hotărât să o republic, cu convingerea că, de data aceasta textul traducerii este definitiv.

VIII. RECENZII

Icoana nedumeritoare a unui colț de țară românească

prof. Cornel Cotuțiu, Bistrița

Câteva zile am ezitat: să scriu ori să nu scriu textul care urmează. Până la urmă mi-am zis: Din respect pentru ei, trebuie să îți dai părerea.

“Charmides” este o editură bistrițeană stimabilă. Firma << Semn Print>> de la Cluj (unde sunt tipărite volumele acestei edituri, câteva apărând în condiții excelente) e, de asemenea, performantă. Iar pe buna mea colegă și prietenă întru cultură - Sorina Costea - am apreciat-o dintotdeauna pentru comentariile sale critice la cărțile abordate, pentru discernământul în abordarea acestora, gustul estetic și meticulozitatea stăruinței asupra textului literar.

Tocmai de aceea am niște mirări pe seama proaspătului ei op, intitulat « Școala de la Năsăud. Profesori de limba română ».

Mai întâi și mai întâi: Nu pricep coperta. E de-a dreptul aiuritoare. Las de o parte caracterul literelor, dar ce vrea să însemne acea suprapunere a unei fotografii peste alta fotografie (care, de fapt, e aceeași)? Ce legătură este între ilustrație (imaginea Primăriei din Năsăud) și <<Școala de la Năsăud>>? și asta în condițiile în care cartea se vrea o <contribuție > la viitoarea monografie a liceului grăniceresc?

Mă întrebam - mai în glumă, mai în serios- dacă autoarea copertei are idee în care parte a... Japoniei se afla... Năsăudul? De asemenea, mă nedumirește felul cum <<demarează >>, tipografic, acest volum. Foaia de gardă, foaia de titlu, cuprinsul, introducerea par aruncate din avion și fără discernământ grafic. Titlul cărții îl consider neinspirat, neglijent și tocmai de aceea - nemotivat. În finalul <Introducerii> autoarea își dă un diagnostic propriei cărți: “O modestă contribuție la o viitoare monografie a liceului năsăudean”. Mai întâi și mai întâi: De ce <modestă>? Când te apuci să faci un lucru și îl duci până la capăt, de ce trebuie să gândești (ba s-o și mărturisești) că faci așa colo, ceva modest, ceva mărunțel?

În al doilea rând, fraza din finalul introducerii intră în contradicție cu titlul lucrării, dacă nu cumva chiar îl anulează. Așadar, pe copertă scrie <Școala

din Năsăud>, iar în interior ne referim la liceu. Ce vrea să însemne asta?

O altă incongruență, însoțită de nedumerire: autoarea își propune să se refere la < activitatea în afara clasei a acestor profesori> . Dar atunci, ce vrea să însemne <școală>? (Știu, știu, sper, destul de bine că dascălul e dascăl și în afara activității profesionale de la clasă, că e dascăl și atunci când udă un strat cu pătrunjel). Ce vrea să însemne această sintagmă: < Școala de la Năsăud> ? Aici Sorina Costea a rămas datorare față de cititor. Nu găsești nicăieri în paginile volumului o definiție explicită a acestei realități (efectiv) istorice. Și încă o dată afirm: Titlul nu are motivație, justificare. Aceasta, cu atât mai mult cu cât autoarea este nedreaptă și neatentă.

Pornesc de la titlu: < Școala din Năsăud. Profesori de limba română>. În realitate, se referă doar la cei ai Liceului grăniceresc. Dar sub un asemenea generic de ce nu ar încăpea și eminenții dascăli de la Preparandia năsăudeană, numită apoi Școala Normală de Învățători? E vorba, adică, de o instituție care, asemenea celor din Blaj și Beiuș, a propagat, a cultivat limba română, cultura și sentimentul național.

O altă nedumerire: Sorina Costea insistă pe vocabula “profesori”. E ciudat, câta vreme autoarea menționează: <Primii profesori care au predat limba română (...) n-au, în general, studii de specialitate (...)>. Cu atât mai mult mă întreb de ce au fost neglijați un Vasile Petri, un Sandu Manoliu, un Ioan Tomuța?

Și dacă afirmă expres autoarea că are în vedere activitatea extrașcolară a acestor profesori, de ce nu a luat în seamă și calitatea lor de <astriști>? Am cercetat cândva arhiva Despărțământului Năsăud al <Astrei>. Toate personalitățile înșirate de-a lungul paginilor din cartea în discuție au fost factori fervenți ai vieții culturale -prin acțiunile < Astrei>, încât Sandu Manoliu pe bună dreptate numea ținutul năsăudean <colț de țară românesc>.

În sfârșit, o altă nedumerire (cel puțin în privința acesteia Sorina Costea ar putea da tiparului un text lămuritor). Virgil Șotropa a fost sau nu profesor de română? Studiile și le făcea la Cluj, Facultatea de Litere și Filosofie, secția (atenție !) maghiară - germană (asta oferă Dicționarul lui Teodor Tanco; Sorina Costea nici atât). Vasile Bichigean: potrivit dlui T.Tanco, obține licența în greacă și latină. După d-na Costea e vorba de română și greacă. Cine are dreptate?

Și încă o dată repet: toate aceste nedumeriri mi-au fost provocate de titlul cărții. Însă dincolo de cele înșăilate de mine, important e că < Școala de la Năsăud. Profesori de limba română> e o carte.

Icoana nedumeritoare a unui colț de țară românească prof. Cornel Cotuțiu, Bistrița

Câteva zile am ezitat: să scriu ori să nu scriu textul care urmează. Până la urmă mi-am zis: Din respect pentru ei, trebuie să îți dai părerea.

“Charmides” este o editură bistrițeană stimabilă. Firma << Semn Print>> de la Cluj (unde sunt tipărite volumele acestei edituri, câteva apărând în condiții excelente) e, de asemenea, performantă. Iar pe buna mea colegă și prietenă întru cultură - Sorina Costea - am apreciat-o dintotdeauna pentru comentariile sale critice la cărțile abordate, pentru discernământul în abordarea acestora, gustul estetic și meticulozitatea stăruinței asupra textului literar.

Tocmai de aceea am niște mirări pe seama proaspătului ei op, intitulat « Școala de la Năsăud. Profesori de limba română ».

Mai întâi și mai întâi: Nu pricep coperta. E de-a dreptul aiuritoare. Las de o parte caracterul literelor, dar ce vrea să însemne acea suprapunere a unei fotografii peste alta fotografie (care, de fapt, e aceeași)? Ce legătură este între ilustrație (imaginea Primăriei din Năsăud) și <<Școala de la Năsăud>>? și asta în condițiile în care cartea se vrea o <contribuție > la viitoarea monografie a liceului grăniceresc?

Mă întrebam - mai în glumă, mai în serios- dacă autoarea copertei are idee în care parte a... Japoniei se afla... Năsăudul? De asemenea, mă nedumirește felul cum <<demarează >>, tipografic, acest volum. Foaia de gardă, foaia de titlu, cuprinsul, introducerea par aruncate din avion și fără discernământ grafic. Titlul cărții îl consider neinspirat, neglijent și tocmai de aceea - nemotivat. În finalul <Introducerii> autoarea își dă un diagnostic propriei cărți: “O modestă contribuție la o viitoare monografie a liceului năsăudean”. Mai întâi și mai întâi: De ce <modestă>? Când te apuci să faci un lucru și îl duci până la capăt, de ce trebuie să gândești (ba s-o și mărturisești) că faci așa colo, ceva modest, ceva mărunțel?

În al doilea rând, fraza din finalul introducerii intră în contradicție cu titlul lucrării, dacă nu cumva chiar îl anulează. Așadar, pe copertă scrie <Școala

din Năsăud>, iar în interior ne referim la liceu. Ce vrea să însemne asta?

O altă incongruență, însoțită de nedumerire: autoarea își propune să se refere la < activitatea în afara clasei a acestor profesori> . Dar atunci, ce vrea să însemne <școală>? (Știu, știu, sper, destul de bine că dascălul e dascăl și în afara activității profesionale de la clasă, că e dascăl și atunci când udă un strat cu pătrunjel). Ce vrea să însemne această sintagmă: < Școala de la Năsăud> ? Aici Sorina Costea a rămas datorare față de cititor. Nu găsești nicăieri în paginile volumului o definiție explicită a acestei realități (efectiv) istorice. Și încă o dată afirm: Titlul nu are motivație, justificare. Aceasta, cu atât mai mult cu cât autoarea este nedreaptă și neatentă.

Pornesc de la titlu: < Școala din Năsăud. Profesori de limba română>. În realitate, se referă doar la cei ai Liceului grăniceresc. Dar sub un asemenea generic de ce nu ar încăpea și eminenții dascăli de la Preparandia năsăudeană, numită apoi Școala Normală de Învățători? E vorba, adică, de o instituție care, asemenea celor din Blaj și Beiuș, a propagat, a cultivat limba română, cultura și sentimentul național.

O altă nedumerire: Sorina Costea insistă pe vocabula “profesori”. E ciudat, câta vreme autoarea menționează: <Primii profesori care au predat limba română (...) n-au, în general, studii de specialitate (...)> . Cu atât mai mult mă întreb de ce au fost neglijați un Vasile Petri, un Sandu Manoliu, un Ioan Tomuța?

Și dacă afirmă expres autoarea că are în vedere activitatea extrașcolară a acestor profesori, de ce nu a luat în seamă și calitatea lor de <astriști>? Am cercetat cândva arhiva Despărțământului Năsăud al <Astrei>. Toate personalitățile înșirate de-a lungul paginilor din cartea în discuție au fost factori fervenți ai vieții culturale -prin acțiunile < Astrei>, încât Sandu Manoliu pe bună dreptate numea ținutul năsăudean <colț de țară românească>.

În sfârșit, o altă nedumerire (cel puțin în privința acesteia Sorina Costea ar putea da tiparului un text lămuritor). Virgil Șotropa a fost sau nu profesor de română? Studiile și le făcea la Cluj, Facultatea de Litere și Filosofie, secția (atenție !) maghiară - germană (asta oferă Dicționarul lui Teodor Tanco; Sorina Costea nici atât). Vasile Bichigean: potrivit dlui T.Tanco, obține licența în greacă și latină. După d-na Costea e vorba de română și greacă. Cine are dreptate?

Și încă o dată repet: toate aceste nedumeriri mi-au fost provocate de titlul cărții. Însă dincolo de cele înșăilate de mine, important e că < Școala de la Năsăud. Profesori de limba română> e o carte.

Este într-adevăr, o carte, dar despre cum nu trebuie scrisă o carte. Așadar, ea se poate constitui într-un reper.

Îmi închei demersul meu cu câteva considerații pe seama bibliografiei. Nu știi cine o va fi redactat, nu cred că Sorina Costea; fiind profesoară de limba și literatura română e normal să știe ce înseamnă tehnica muncii intelectuale și tehnica unei cărți de cercetare, potrivit unor norme, unor conveniențe ale rigorii științifice.

Mă rog, nu are importanță cine a alcătuit bibliografia, regret însă că autoarea și-a neglijat această ultimă parte a lucrării, de aceea a ieșit un „galimatias”. Concret (nu-mi permit să-i dau lecții colegei mele, vreau doar să remarc câteva lucruri care ar putea fi de folos altora):

O bibliografie poate fi alcătuită pe capitole: bibliografie generală, specială, bibliografia periodicelor, a manuscriselor etc. Ea se cuvine a fi ordonată după criteriul alfabetic. Or, aici nu există, se pare, nici un criteriu, decât, poate, unul sentimental (dar cu sentimentul că nu avem ce căuta în cercetarea științifică). Mi se pare ... că prima literă din alfabet este „A”. Bibliografia începe cu Virgil Șotropa, după care, din motive misterioase, e parăsit, dar reluat la pozitiile 30, 31 și 32, la această din urmă poziție numele fiind înlocuit cu „Idem”.

Jocul acesta cu „Idem” este aproape nostim. La poziția 51 este Ioan Pecurariu, urmează alte texte ale aceluiași, dar indicate prin „Idem”, apoi iarăși Ioan Pecurariu, urmează din nou „Idem” și din nou numele distinsului cărturar. Care e motivația?

Dacă unele informații provin din reviste cărora li se menționează numărul și anul de apariție, de ce, referitor la cărți, broșuri, culegeri nu se arată paginile de unde provin datele? Eu, Icsulescu, cercetător al istoriei învățământului românesc, vreau să știu un anume detaliu, ce fac? Mă apuc să citesc, de pildă, întreaga carte „Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918” a lui V. Curticăpeanu? Atunci la ce-mi mai folosește cartea doamnei Costea?

Nu mai insist, dar nu pot omite o gafă jenantă. Mai întâi, prenumele d-lui Tanco este Teodor și Theodor. Dar cartea admirabilului și nefericitului Sandu Manoliu „Icoana unei școli dintr-un colț de țară românească” de ce e pusă sub semnătura lui Teodor Tanco?

E drept, posteritatea nu întotdeauna este... dreaptă.

Năsăudul – Repere istorice și culturale*

de prof. Traian Pavelea

Prima ediție a “Zilelor Năsăudului”, manifestare amplă pentru care inițiatorii (Consiliul local, Primăria și Casa de cultură “L. Rebreanu”) trebuie felicități, a prilejuit și o întâlnire benefică a publicului năsăudean cu autorii unor noi apariții editoriale. Încă o dată, urbea de pe Someș s-a dovedit a fi un oraș-nucleu, un oraș-lemblemă pentru arealul sufletesc nord-transilvan și nu numai.

Sunt onorat de faptul că am fost desemnat să prezint, succint, cartea unui om care-și înmoaie condeiul în inimă vorbind despre orașul care l-a consacrat ca părinte, om și dascăl. Este vorba despre profesorul Traian Pavelea, care ne așează în fața ochilor, a minții și a sufletului cartea sa “Năsăudul-repere istorice și culturale”.

Structurată pe 9 capitole, după ce încadrează succint Năsăudul în arealul geografic național, și după un relativ scurt, dar deosebit de concentrat aide-memoire istoric, cartea profesorului năsăudean “atacă” –dacă putem spune așa, miezul problemei: Năsăudul în contextul cultural național și, de ce nu, european. Componentele cercetate și detaliate de autor sunt: biserica, școala, societățile culturale specializate, publicațiile năsăudene și, ca un corolar, academicienii, fiecăruia fiindu-i dedicat câte un micromedalion.

Deși nu poate fi numită *monografie* în sensul propriu al cuvântului, cartea profesorului Traian Pavelea este *un fel de atlas* ce ne trasează cu migală, talent și rigoare științifică, ca într-o uriașă palmă, *liniile de forță* ale Năsăudului: cea a inimii (dragostea fiilor față de orașul-mamă), cea a capului (“inteligența grănicerească”) și cea a vieții (durabilitatea în timp și spațiu). Și, ceea ce mi se pare esențial, fiecare dintre noi, posibili cititori ai volumului, ne vom regăsi cu siguranță în unele *puncte nodale* ale acestor principale linii de forță, deoarece *caroiajul* fiecărui *capitol-hartă* din volum, este deosebit de dens și consistent, ceea ce denotă pasiunea, dăruirea și dragostea autorului.

Profesorul Traian Pavelea se înscrie astăzi în galeria vestiților

“monografiști” –bărbați de seamă ai Țării Năsăudului- incluzându-se într-o listă ce reunește, la loc de mare cinste, nume ca :Nicolae Drăganu, Virgil Șotropa, Al. Ciplea, Sandu Manoliu, Ștefan Buzilă, Pamfilu Grapini, pentru a numi doar pe câțiva dintre ei. În calitatea mea de director al Complexului muzeal județean, nu pot decât să mă bucur că a crescut numărul localităților din județ care au editat și tipărit deja o monografie: Zagra, Feldru, Rodna, Spermezeu, Șieuș, Chiuza și acum Năsăudul.

Drept încheiere, nu pot să nu citez câteva versuri din *prefața sui generis* a volumului despre care am făcut vorbire:

“Înconjurat de dealuri, văi și munți,
Tu ești frumoasa graniței grădină;
S-au înălțat de-aici atâtea frunzi
Ce-au revărsat podoabe de lumină...”

*

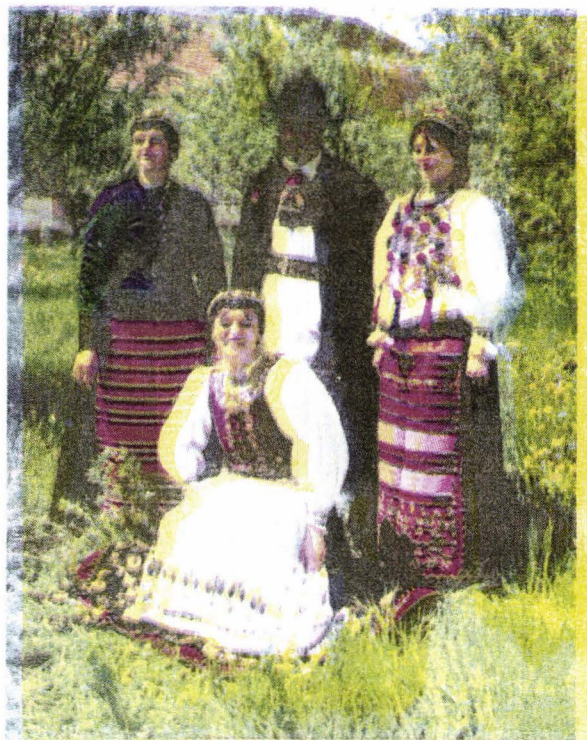
*

*

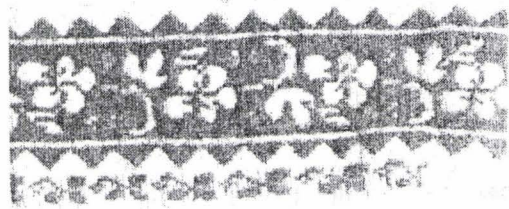
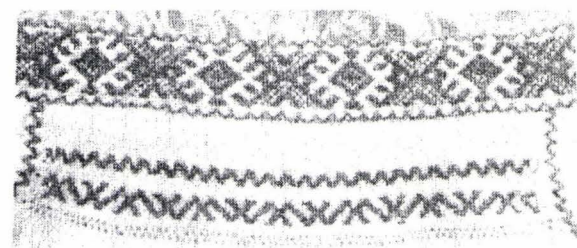
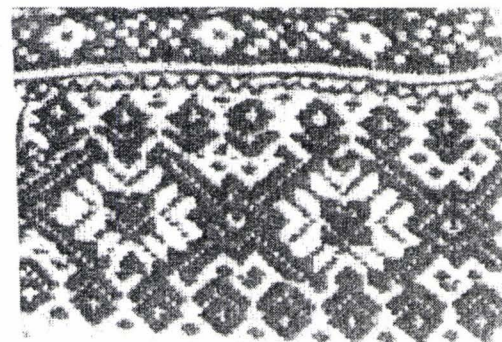
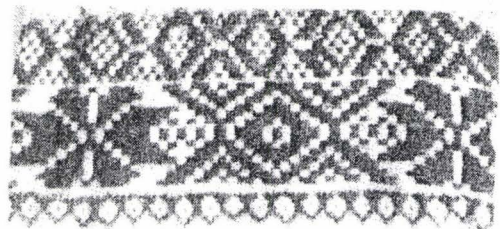
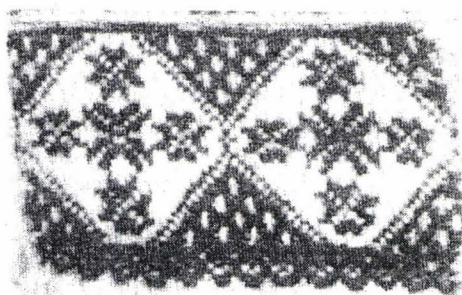
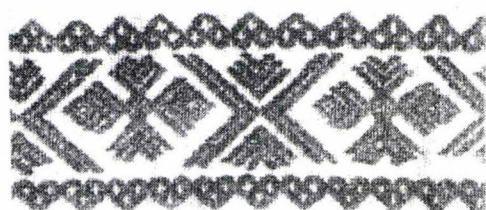
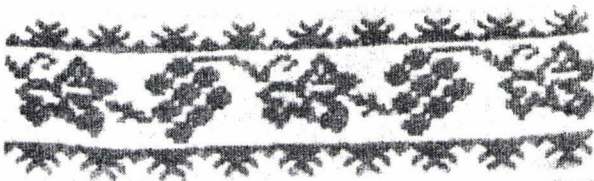
Năsăud, astăzi iarăși ne primești-
Bătrânii vin de mână cu nepoții,
Ești cuib de idealuri românești
Și-n fața ta ne închinăm cu toții.
Rugăm pe Dumnezeu să-ți fie scut
Să strălucești mereu ca în trecut!”

(Iustin Ilieșiu: *Năsăud*)

Mircea Prahase
Năsăud, 23 mai 2001

Planşa I

Planşa II a

Casă tradițională din Călinești - Oaș
1727

Casă oșenească din perioada postdecembristă.
Decorul exterior este asigurat de prezența coloanelor
Călinești - Oaș

Planșa III

Anexă gospodărească modernă (bar și biliard) adaptată
la sistemul actual de producție.
Călinești - Oaș

Casa "Oșanului" din Botiz, construcție monumentală ce funcționează
ca element al identității oșenești în ariile etnografice învecinate.

Piatră de hotar așezată la stâlpul porții "tip urmen"
Com. Salva - gospodăria familiei Morariu

Piatră de hotar și de căpătâi
- din vechea vatră a orașului Năsăud

Cruce ridicată pe locul vechiului altar
al bisericii din Cristeștii Ciceului

Cruce - din vechiul cimitir
al orașului Năsăud

Piatră de hotar și de căpătâi
rovine de la gospodăria fam. Dumitru Nistor-Tupcil
Năsăud (în muzeul din Năsăud)

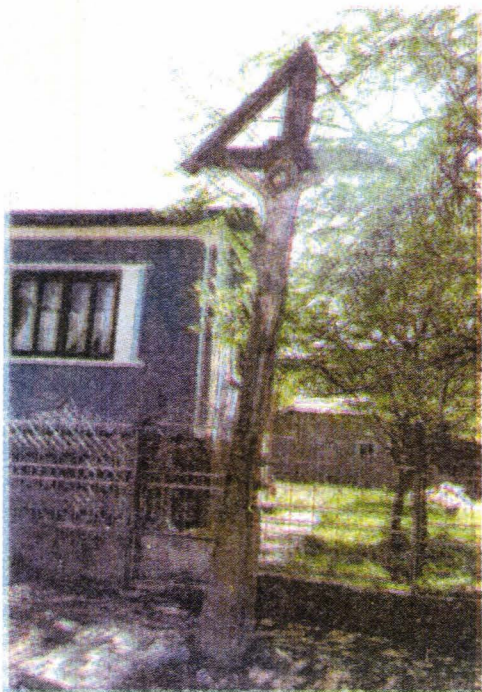
Piatră de mejdar și de căpătâi
- cimitirul din satul Suplai

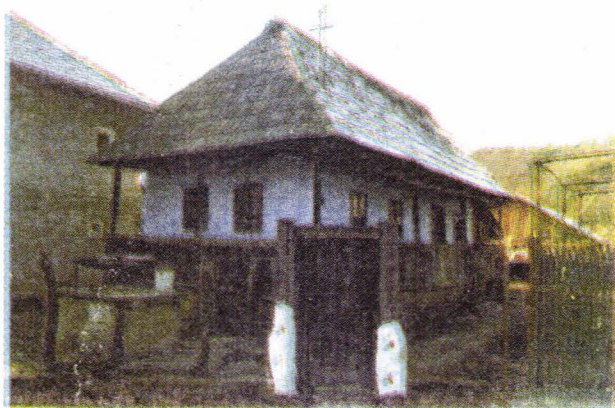
Piatră de hotar
- la poarta gospodăriei fam. Vertic - Salva

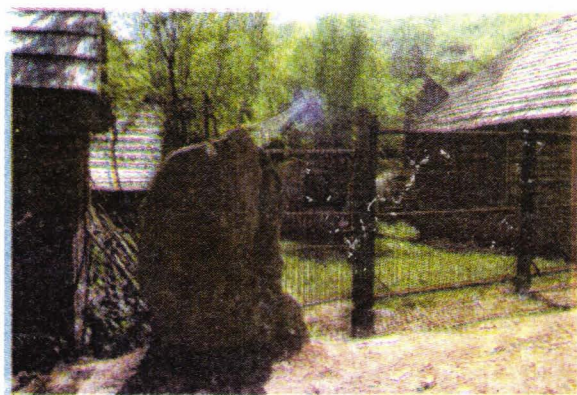
Piatră de hotar
de-a lungul uliței Suplai

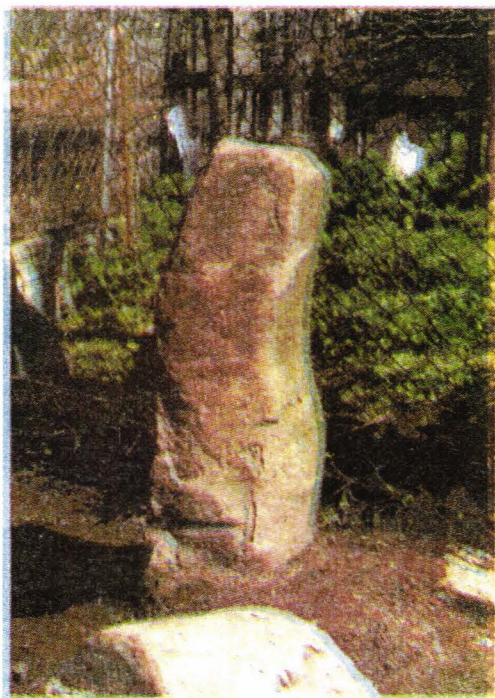
Piatră de hotar
- la baza troiței din centrul satului Suplai

Gospodărie com. Salva
- piatră de hotar la stâlpul porții -

Piatră de hotar
- lângă troița din Suplai - în capul uliței

Piatră de hotar și de căpătai
- în centrul satului Suplai

Planșa VI

ISBN 97392574-5-9

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://complexulmuzealbn.ro/>